T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

BURSA'DA SİYASİ HAYAT (1961 – 1965)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENES DAL

İSTANBUL 2022

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENES DAL

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. BÜLENT BAKAR

İSTANBUL 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
ÖNSÖZ IV
ÖZET VIII
ABSTRACT VIX
KISALTMALAR IX
TABLO LİSTESİ XI
GİRİŞ 1

1.BÖLÜM: 1961 YILI BURSA'DA SİYASİ HAYAT

1.1. Kurucu Meclis 14
1.2. Anayasa Komisyonu ve Anayasa Tasarısı 17
1.3. 1961 Anayasasının Özellikleri 21
1.4. Yassıda Ada Davaları 23
1.5. Siyasi Partilerin Kurulması 28
1.6. 9 Temmuz 1961 Anayasa Referandumu 32
1.7. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri 35
1.8. 1961 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat 42
1.8.1. Kurucu Meclis ve Bursa Temsilcileri 42
1.8.2. Bursa'da Yaşanan 27 Mayıs Aleyhtarı Olaylar 43
1.8.3. Siyasi Partilerin Bursa'da Teşkilatlanması 48
1.8.4. Bursa'da Düzenlenen CHP İlçe Kongreleri 52
1.8.5. 9 Temmuz Anayasa Referandumu ve Bursa Kamuoyu 56
1.8.6. Referandum Günü Bursa'da Yaşanan Olaylar 60
1.8.7. Bursa'da 15 Ekim Genel Seçimleri Partilerin Aday Belirleme Çalışmaları 61
1.8.8. Bursa'da Siyasi Partilerin Düzenlediği Seçim Mitingleri 68
1.8.9. Bursa'da Seçim Propagandaları Sırasında Yaşanan Olaylar 72
1.8.10. Bursa'da Milletvekili ve Senato Seçimlerinin Sonuçları 75

2. BÖLÜM: 1962 YILI BURSA'DA SİYASİ HAYAT

2.1. CHP – AP Koalisyon Hükümeti 79
2.2. Koalisyonun İlk çatışması, Genel Af Sorunu 81
2.3. Albay Talat Aydemir ve 22 Şubat Olayı 83

2.4. Tedbirler Kanununun Çıkarılması 86
2.5. Askeri Af Sorunu, Genel Af Krizi ve CHP - AP Koalisyonunun Dağılması 87
2.6. CHP - AP Hükümeti Dönemi Yapılan Faaliyetler 91
2.7. İkinci Koalisyon Deneyimi: CHP, YTP ve CKMP Hükümeti 92
2.8. 1962 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat 96
2.8.1. Siyasi Partiler ile Bursa Valiliğinin Anlaşması, Çarşamba Toplantıları 96
2.8.2. Bursa Organize Sanayi Bölgesinin Kurulması 97
2.8.3. CHP Bursa Milletvekillerinin Bursa'da ki Faaliyetleri 100
2.8.4. AP Bursa Senatör ve Milletvekillerinin Bursa'da ki Faaliyetleri 102
2.8.5. CKMP Bursa Teşkilatında Yaşanılan Olaylar 104
2.8.6. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in Bursa Ziyareti 105
2.8.7. Reşat Özarda Olayı 106
2.8.8. Millet Partisi Bursa Teşkilatının Kurulması Osman Bölükbaşı'nın Bursa Ziyareti. 108
2.8.9. CKMP İl Toplantısı 109
2.8.10 AP İlçe Kongreleri ve Bursa Kongresi 109
2.8.11. CHP İlçe Kongreleri ve Bursa Kongresi 112

3. BÖLÜM: 1963 YILI BURSA'DA
SİYASİ HAYAT

3.1. Ekonomide Planlı Kalkınma Dönemi 115
3.2. Kısmi Af Kanunu ve Celal Bayar'ın Tahliyesi Edilmesi 117
3.3. 21 Mayıs Ayaklanması İkinci Talat Aydemir Olayı 119
3.4. 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri ve Koalisyonun Dağılması 122
3.5. İkinci Koalisyon Döneminde Yaşanan Olaylar 124
3.6. 1963 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat 126
3.6.1. Bursa Eğitim Enstitüsü Öğrencilerinin Boykotu 126
3.6.2. İsmet İnönü'nün Bursa Ziyareti 127
3.6.3. CHP Bursa Milletvekillerinin Bursa'da ki Faaliyetleri 128
3.6.4. 21 Mayıs Ayaklanması ve Bursa 129
3.6.5. Tumba Deri Fabrikası İşçileri Grevi 131
3.6.6. Bursa Belediyesi Otobüs İşçileri Grevi 132
3.6.7. Bursa'da 17 Kasım Yerel Seçimleri ve Partilerin Aday Belirleme Çalışmaları 134
3.6.8. Yerel Seçimler Öncesi Siyasi Partilerin Faaliyetleri 136
3.6.9. 17 Kasım Yerel Seçimleri Bursa Sonuçları 139

4.BÖLÜM: 1964 YILI BURSA'DA
SİYASİ HAYAT

4.1. Azınlık Hükümetinin Kurulması 141

4.2. Başbakan İsmet İnönü'ye Suikast Girişimi 143
4.3. 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme Seçimleri 145
4.4. Üçüncü Koalisyonun Faaliyetleri 146
4.5. 1964 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat 149
4.5.1. Türk – İş 5. Genel Kurul Bursa Kongresi 149
4.5.2. Bursa Sendikalarının Kasap Boykotu 151
4.5.3. CHP İl Teşkilatının Faaliyetleri ve Bursa Kongresi 153
4.5.4. AP Bursa Kongresi 156
4.5.5. AP Bursa Senatör ve Milletvekillerinin Bursa'da ki Faaliyetleri 158

5.BÖLÜM: 1965 YILI BURSA'DA
SİYASİ HAYAT

5.1. Azınlık Hükümetinin Düşürülmesi 161
5.2. AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Hükümeti 162
5.3. 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri 163
5.4. 1965 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat 168
5.4.1. Bursa'da Partilerin Siyasi Faaliyetleri 168
5.4.2. CHP'nin Bursa'da ki Faaliyetleri 170
5.4.3. AP'nin Bursa'da ki Faaliyetleri 171
5.4.4. 4 Temmuz TİP Olayları 173
5.4.5. Bursa'da Partilerin Ön Seçim Sonuçları 175
5.4.6. Bursa'da Partilerin Düzenlediği Seçim Propagandaları 179
5.4.7. Bursa'da 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinin Sonuçları 186
SONUÇ 188
BİBLİYOĞRAFYA 193
EKLER 199

ÖNSÖZ

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bilim dalında yüksek lisans eğitimini tamamlamak üzere kaleme alınan bu çalışmanın konu tespiti 2019 yılının Ocak ayı itibariyle gerçekleşti. Tez Danışmanım Prof. Dr. Bülent Bakar ile yapılan tez konusu belirleme görüşmelerinde Türk Siyasi Tarihinin ana hatları üzerinde duruldu. Konu belirleme noktasında yapılan araştırmalarda muhtelif önerilerle karşılaşıldı. Kaynaklara erişebilme ve ortaya çıkartılacak eser konusunda kıymetli hocamın öneri ve ikazlarını dikkate alarak hareket ettim.

Görüşmeler neticesinde mahalli bir tarih araştırması yapma hususunda saygıdeğer hocamla görüş birliğine vardık. Hayatımın büyük bir bölümünü geçirdiğim Bursa şehrinin Cumhuriyet tarihine tanıklık ettiği dönemleri inceleyerek çalışmalara başladım. Bursa'nın konumu temel alındığında başta ekonomi olmak suretiyle sosyal, kültürel ve siyasi açıdan araştırmaya değer bir başlık olduğu açıktı. Ancak çalışmamızın salt siyasi konular üzerinde olmasını istedim ve bahsedilen niteliklerden ziyade Bursa'nın sadece siyaset ile olan ilişkisi özelinde durdum. Özellikle çok partili hayata geçiş ve sonrası taslak olarak belirledim. YÖK'ün veri tabanın yapılan araştırmalarda Bursa ile ilgili çalışmalar taradım. Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde 2017 tarihinde Zeren Alatepe'nin hazırladığı *Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin Bursa'daki Yansımaları (1946 – 1950)* başlıklı yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde Bilgehan Doğan'ın *Bursa Basınında Demokrat Parti (1950 – 1960)* adıyla yazdığı yüksek lisans tezi ve Doç. Dr. Fevzi Çakmak'ın 2012 tarihinde yaptığı *Bursa Yerelinde Cumhuriyet Halk Partisi (1923 – 1960)* isimli doktora tezlerine ulaşıldı. Yapılan bu kıymetli araştırmalar 1946'da demokrasiye geçen Türkiye'de Bursa'nın siyasete olan etkisini akıcı bir şekilde işlemiştir. Ancak demokrasimizi şekillendiren 27 Mayıs 1960 sonrası Bursa siyaseti ile ilgili herhangi bir araştırmanın yapılmadığını fark ettiğim zaman hemen harekete geçtim. Durumu danışmanıma ilettim ve 1961 – 1965 arası Bursa'da yaşanan siyasi gelişmelerle ilgili çalışma yapmak istediğimi belirttim. Sayın Bülent Bakar hocam bahsettiğim dönem ile ilgili benden detaylı bir araştırma yapmamı ve konu özgünlüğü açısından tezin uygun olabileceğini söyledi.

Böylelikle 1961 – 1965 arası Bursa'da yaşanan siyasi gelişmeler ile alakalı geniş bir araştırma yaptım. Belirtilen tarihte Bursa'nın siyaset başta olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan önemli olaylara tanıklık ettiğini Bursa'ya yaptığım ziyaretler sonucu görmüş oldum. Konunun özgünlüğü açısından salt siyasi olayları ihtiva eden bir çalışma olmasına danışmanımla karar verdik. 27 Mayısın Bursa'ya etkisi, yeni partilerin merkez ve taşra yapılanmaları, yeniden demokrasiye geçişin şehirdeki yansımaları, yerel ve genel seçimler ile Bursalı siyasilerin faaliyetleri araştırmamızın özünü oluşturmuş oldu. Bununla beraber 27 Mayıs sonrası Türk Siyasetini de ana hatlarıyla çalışmamıza dâhil ettik. Sonuç olarak tezimizin başlığı Bursa'da Siyasi Hayat (1961 – 1965) belirlendi. Konunun kesinleşmesiyle birlikte Bursa'ya gelerek kaynak taramasına başladım. Setbaşı İl Halk Kütüphanesinde dönemin Bursa basınına dair muhtelif gazetelere ulaştım. Dönemin gazetelerin tam koleksiyonlar barındırmaması işimi güçleştirirken, Hâkimiyet ile Yeni Ant gibi iki büyük yerel basının nüshalarının tamamına yakının olması araştırmalarımı kolaylaştırdı. Süreç içerisinde İstanbul Bayezid Devlet Kütüphanesinde Bursa basını ile ilgili kaynak taraması yapıldı. Burada bahsi geçen gazetelerin eksik olan parçaları ile Bursa'da yer almayan dönemin mahalli yayınlarından Bizim İnegöl gazetesinin tüm nüshaları temin edildi. Ayrıca 1965 genel seçimlerinden önce ANT ismiyle yayınlanan ancak Bursa'da yer almayan Yeni Ant'ın bu nüshalarına da burada ulaşıldı.

Öncelikle Bayezid kütüphanesinde yer alan 1961 – 1965 ve arasında ki Bursa gazetelerini 2019 kış aylarında taramaya başladım. Yıl içerisinde Bursa'ya yaptığım ziyaretlerde İl Halk Kütüphanesinde gazeteleri araştırmaya devam ettim. 2020 yılının ilk günlerinde mahalli gazeteleri tarama işlemini sonlandırdım. Aynı zamanda ulusal gazetelerin internet arşivlerinden Bursa ile ilgili siyaset haberlerini kısa süre içerisinde inceledim ve kayıt altına aldım. Tezimizin kaynaklarını esas olarak yerel basın oluştururken döneme dair Bursa'yı anlatan eserlere de ulaşmaya çalıştım. İstanbul başta olmak üzere, Bursa'da yer alan sahaflarda akademik kitap, ansiklopedi ve yerel araştırmacıların çalışmalarına baktım. Bu minvalde bazı kıymetli eserlere ulaştım ve kaynak olarak değerlendirdim. Tezi daha güçlü bir hale getirmek için döneme tanıklık eden önemli simalarla röportaj yapmam konusunda kıymetli danışmanım bana fikir verdi. Bu hususta devrin gazetecileri, siyasiler ve aydın simalarını araştırdım. Süreç içinde birkaç önemli isime ulaşma fırsatım oldu. Araştırmalarım sırasında okuduğum mahalli çalışmalara emsal olacak olan *Demokrasi Yolunda Karınca Misali, Bursa Günleri* kitabının yazarı Sayın Avukat Ertuğrul Mat beyefendi ile temasa geçerek kendisiyle görüşme şansı yakaladım.

Ertuğrul Bey İstanbul doğumlu olmakla beraber Bursa'da yer alan yakın akrabaları vasıtasıyla 1963 yılında bu şehirde meslek hayatına başlamıştır. Aynı tarihte yazın hayatına Hâkimiyet Gazetesinde başlamış, siyasi kariyerinde ise Adalet Partisi safhalarında yer almıştır. AP teşkilatlarında çeşitli görevlerde bulunurken 1965 seçimlerinde Bursa milletvekili seçilmiş anca *milli bakiye* sisteminden mütevellit meclise girememiştir. 1969 seçimlerinde tekrar aday olan Ertuğrul Bey bu sefer Bursa'yı bir dönem temsil etmek üzere parlamentoya gitmiştir. Kendisi Bursa'da yaşamadığı için sosyal medyada konuştum ve Bursa'ya geldiğinde görüşme sözü aldım. 2020 Şubat ayında ise Bursa'ya gelerek büyük bir kadirşinaslıkla benimle röportaj yapmayı kabul etti. Çekirge semtinde yer alan polis evinde 4 saate yakın bir mülakat yaptık. Dönem hakkında oldukça faydalı bilgiler ve çok kıymetli anılarını benimle paylaştı. Örnek olarak basında ulaşma imkânımın olmadığı Bursa'ya dair önemli olayları bizzat dinlediğim için oldukça şanslıydım. Bana döneme tanıklık eden birkaç isim önererek çalışmamı zenginleştirme konusunda önemli tavsiyelerde bulundu. Bu harika mülakatı tezimde en iyi şekilde değerlendirmeye çalıştım. Fakat farklı isimlerle mülakat yapma şansım 2020 Martında dünyayı alt üst eden koronavirüs pandemisinden kaynaklı gerçekleşmedi.

2020 Baharında ise 61 – 65 arası Türkiye siyasetine ayrı başlıklar açtığım için genel araştırmalarımı bitirdim. Dönem hakkında yazılan temin edebildiğim kitaplar başta olmak üzere, akademik yayınlar, YÖK veri tabanında ulaşılan tezler, ulusal gazete arşivleri ve Millet Meclisi tutanakları ile Cumhuriyet Senatosu tutanaklarını inceleyerek kaynakçama ekledim.

Tezimi beş bölüm üzerinden oluştururken Bursa özelinde yaşanan olaylarla birlikte Türk siyasetini ilgilendiren önemli olayları da değerlendirmeyi uygun gördüm. Giriş bölümüyle demokrasiye geçişin tarihi 1946'yılından 27 Mayıs 1960'a kadar Türkiye ve Bursa'da yaşanan siyasi olaylara ana hatlarıyla değindim. Birinci Bölümde 1961 tarihinde Türkiye ile Bursa'da 27 Mayıs sonrası yaşanan dönüşümü belirtmeye çalıştım. İkinci bölümde ilk kez kurulan Koalisyon Hükümetleri ve tepkilerini Bursa'da ki parti faaliyetlerini ele aldım. Üçüncü bölümde koalisyonlara devam ederken 27 Mayıs sonrası ilk yerel seçimlere ve siyasete etkisine değindim. Bursa'da ise anayasanın etkisiyle cereyan eden grevler ile siyasilerin tutumlarını aktarmaya çalıştım. Dördüncü bölümde azınlık hükümetleriyle siyaseti yakından ilgilendiren olaylara, Bursa'da devam eden grevlerle partilerin tutumlarına değindim. Son bölümde ülke genelinde yapılan genel seçimler ve Bursa'da genel seçimlere gidilen süreçte yaşananlar ile seçim sonuçlarını ele aldım.

2018 - 2019 tarihinde başladığım lisansüstü eğitim hayatımda tez yazım sürecimi 2021 – 2022'da nihayete erdirmem süreci kötü yönettiğim düşüncesini ortaya çıkarabilir. Nitekim bu çalışmayı kısa sürede tamamlama imkânım olabilirdi. Ancak 1961 – 1965 dönemini kapsayan bu başlığın yıllarını uzatmadan ziyade dört yıllık süreci yoğun ve detaylıca işlemek istedim. Nitekim Bursa gibi küresel çapta bir şehrin tarihine ışık tutma hususunda bu çalışmayı tamamlamak benim için önemliydi ve bunu gerçekleştirdim. Araştırmalarımda kahrımı engin bir şefkat ile çeken beni her koşulda destekleyen biricik eşim Sahra'ya, üniversiteden yakın dostum ve lisansüstü eğitime birlikte başladığım Seyfullah Tüzmek'e, İstanbul'daki incelemelerimde benimle beraber hareket eden kıymetli arkadaşlarım Muhammed Ali Can'a, Emre Ergüneş'e, gerçekleştirdiğimiz mülakat ile beni geçmişe götüren ve kıymetli bilgilerle bana katkı sağlayan Sayın Ertuğrul Mat Beye, bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren bölüm hocalarım Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, Prof. Dr. Şerafettin Can Erdem ve Prof. Dr. Ali Satan'a, son olarak lisansüstü eğitim hayatımda her zaman beni destekleyen yardımlarını esirgemeyen, bilgisi, duruşu ve tavsiyeleriyle tezin yapımına katkı sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Bülent Bakar'a teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Enes Dal

İstanbul

4. 01. 2022

ÖZET

27 Mayıs ve 1960'lı yılların etkisiyle değişime uğrayan Türk Siyaseti üzerine birden fazla çalışma yapılmıştır. Ülke siyasetini total bir şekilde analiz eden akademik çalışmaların tamamlanmasıyla beraber mahalli araştırmalar devam etmektedir. Bu durumdan mütevellit bu çalışmada Bursa ilinin 1961 ile 1965 arasında yaşadığı siyasi olaylar ve seçimler incelenmiştir.

1961'in kış aylarında yeni partilerin kurulmasıyla beraber ülke genelinde teşkilatlanma çalışmaları hız kazanmıştır. Bursa'da teşkilatlanma faaliyetlerinin yoğun olduğu illerin başında gelmiştir. 27 Mayıs sonrası Türkiye'de olduğu gibi Bursa'da CHP ile CKMP teşkilatları yer alırken 21 Mart tarihinde Yeni Türkiye Partisi, 2 Nisanda ise Adalet Partisi kurulmuştur. Yeni kurulan bu partiler Demokrat Parti etkisinin yoğun olduğu Bursa CHP ve CKMP ile birlikte bu oylara sahip olmak adına kıyasıya bir yarışın içine gireceklerdir.

Eski DP'lilerin il teşkilatlanmasında yer alması, ideoloji olarak benzerlikler barındırması sebebiyle AP diğer partilere nazaran kuruluşundan itibaren Bursa kamuoyuyla güçlü bir bağ kurmuştur. Böylelikle AP'nin Bursa şehrinde DP mirasına sahip çıkacağı ilk zamanlardan itibaren kendisini gösterecektir.

27 Mayısın etkileri Bursa'da kendisini hemen her bakımdan göstermiştir. Özellikle 1961 yılında 27 Mayıs aleyhine yaşanan olaylar ve akabinde yaşanan tutuklamalar halkın 27 Mayısı tasvip etmediğinin ilk işaretleridir. Bu hususta CHP, merkez ile taşrada 27 Mayıs lehine mitingler düzenlenmiş, yapılacak anayasa referandumu öncesi halkın desteğini aramıştır. Ancak kamuoyu gerek 27 Mayısı gerekse akabinde yaşanan Yassıada yargılamalarının müsebbibi olarak CHP'yi görmüştür.

9 Temmuz 1961 Anayasa referandumunda Bursa'nın % 52,9 hayır oyu kullanması yeni dönemi kabul etmediğini ilan ederken, 1961 genel seçimlerinde AP'nin şehirde birinci parti çıkması DP etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Seçimle birlikte küçük partilerin şehirde etkisi kaybolurken CHP ile AP rekabeti öne çıkmıştır. 1963 yerel seçimlerine de yansıyan bu çekişmenin galibi AP olmuştur. Böylelikle AP, Demokrat mirasına sahip çıktığını Bursa'da göstermiştir.1965 genel seçimleri öncesi yaşanan olaylar ve etkileri partilerin Bursa'da yaptığı faaliyetler Türk siyasetinin en kesif dönemine tanıklık eden Bursa'yı inceleme hususundaki en önemli gerekçeleri oluşturmaktadır.

ABSTRACT

More than one study has been carried out on Turkish Politics, which has undergone changes under the influence of May 27 and the 1960s. With the completion of academic studies that analyze the Country's Politics in a total way, local studies continue. Based on this situation, in this study, the political events and elections in Bursa between 1961 and 1965 were examined.

With the establishment of new parties in the winter months of 1961, organizational efforts throughout the country gained momentum. Bursa is one of the provinces where organizational activities are intense. After 27 May, CHP and CKMP organizations were located in Bursa, as in Turkey, while the New Turkey Party was founded on 21 March and the Justice Party on 2 April. These new established parties, together with Bursa CHP and CKMP, where the Democratic Party influence is intense, will enter into a fierce race to have these votes. Due to the fact that former DP members are involved in the provincial organization and have similarities in terms of ideology, the AP has established a strong bond with the public in Bursa since its establishment compared to other parties. This, it will show itself from the very first times that the EP will claim the legacy of the DP in the city of Bursa.

The effects of May 27 showed itself in Bursa in almost every respect. Especially the events against May 27 in 1961 and the subsequent arrests are the first signs that the public did not approve of May 27. In this regard, the CHP held rallies in favor of May 27 in the center and in the countryside, and sought the support of the people before the constitutional referendum to be held. However, the public saw the CHP as the perpetrator of the Yassıada trials that took place both on May 27 and after it. While Bursa's 52,9% no vote in the 9 July 1961 Constitutional referendum declared that it did not accept the new era, the AP's being the first party in the city in the 1961 general elections shows that the DP influence continues. While the influence of small parties in the city disappeared with the election, the rivalry between CHP and EP came to the fore. The winner of this conflict, which was also reflected in the 1963 local elections, was the AP. Thus, the EP showed in Bursa that it embraced its Democrat legacy.

The events and their effects before the 1965 general elections, the activities of the parties in Bursa, constitute the most important reasons for examining Bursa, which witnessed the most intense period of Turkish politics.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

b.k.z: Bakınız

AİD: Milletler Arası Kalkınma Teşkilatı Artık Paralar Fonu

AP: Adalet Partisi

Bğmsz: Bağımsız

c. : Cilt

CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CS: Cumhuriyet Senatosu

DP: Demokrat Parti

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

HP: Hürriyet Partisi

KM: Kurucu Meclis

md: Madde

MBK: Milli Birlik Komitesi

MKP: Milli Kalkınma Partisi

MM: Millet Meclisi

MP: Millet Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Savunma Örgütü

SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi

SKB: Silahlı Kuvvetler Birliği

T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TM: Temsilciler Meclisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

ODTÜ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi

YTP: Yeni Türkiye Partisi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Anayasa Komisyonu 18
Tablo 2. MBK'nın Gerçekleştirdiği değişiklikler..... 19
Tablo 3. Komisyonda Tartışılan Maddeler..... 20
Tablo 4. 1961 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları 38
Tablo 5. 1961 Senato Seçimleri Sonuçları 39
Tablo 6. 9 Temmuz Anayasa Referandumunun Bursa Sonuçları 59
Tablo 7. Bursa Yoklamalarında Partilerin Belirlediği Adaylar..... 64
Tablo 8. Cumhuriyet Halk Partisi Bursa Senato ve Milletvekili Adayları..... 66
Tablo 9. Adalet Partisi Bursa Senato ve Milletvekili Adayları 67
Tablo 10. CKMP Bursa Senato ve Milletvekili Adayları..... 67
Tablo 11. Yeni Türkiye Partisi Bursa Senato ve Milletvekili Adayları 68
Tablo 12. Bursa'da Milletvekili Genel Seçim Sonuçları..... 76
Tablo 13.Bursa'da Senato Seçimlerinin Sonuçları..... 77
Tablo 14. 17 Kasım 1963 Türkiye Yerel Seçim Sonuçları..... 123
Tablo 15. Bursa'da Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları..... 139
Tablo 16. İlçe Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları 140
Tablo 17. İl Genel Meclis Üyesi Seçim Sonuçları 140
Tablo 18. 1965 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları 167
Tablo 19. CHP Bursa Milletvekili Adayları..... 178
Tablo 20. Adalet Partisi Bursa Milletvekili Adayları..... 178
Tablo 21. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Bursa Milletvekili Adayları..... 178
Tablo 22. Millet Partisi Bursa Milletvekili Adayları..... 179
Tablo 23. Türkiye İşçi Partisi Bursa Milletvekili Adayları 179
Tablo 24. 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Bursa Sonuçları..... 186

GİRİŞ

Türk siyasi hayatının en önemli kilometre taşı şüphesiz demokrasiye geçiştir. İç ve dış şartların etkisi bu önemli sürecin başlamasını sağlamıştır. Dış etkenlerin başında İsmet İnönü devrinin ilk yıllarında patlak veren, etkisi dönemin sonuna kadar hissedilip rejimin doğal gelişimini engelleyen İkinci Dünya Savaşı gelmektedir[1]. Türkiye ne kadar bitaraf politika izlese de savaşın şartlarından savaşan devletler kadar olumsuz etkilenmiştir. İç etkenlerin başında tek parti[2] devrinin bıraktığı olumsuz miras savaş şartları ile birleşince halk nezdinde yönetime karşı içten içe var olan olumsuz bakış açısı, yavaş yavaş kendisini belli etmeye başlayacaktır. Savaşı hür ve demokratik dünyanın kazanması tek parti sisteminin bir kez daha sorgulanmasına neden olacaktır. Türkiye ile aralarında farklılıklar olsa da tek parti ile yönetilen, Nazi Almanya'sının ve Faşist İtalyan yönetiminin yenilgisi ülke içinde tek parti sistemine karşı bir ortamın oluşmasına katkı sağlamıştır[3]. Yeni Dünya düzenin belirleneceği Nisan 1945 tarihinde Türkiye, San Francisco Konferansına kurucu üye olarak katılarak Birleşmiş Milletler antlaşmasını imzalamış ve demokratik idealler için söz vermiştir[4]. Türkiye şüphesiz ki savaş sonrası Sovyetler Birliği tehdidine karşı hür dünyada var olmak, savaşın bıraktığı olumsuz sosyal, ekonomik ve siyasi izleri ortadan kaldırmak için demokrasi kartını seçmiştir. 1945 yılı itibari ile yaşanan iç ve dış gelişmeler neticesinde CHP ve tek parti sisteminin sonsuza kadar süremeyeceği ortaya çıkmıştır.[5] İkinci Dünya Savaşı sırasında hükümetin ekonomiyi ve istikrarı korumak için aldığı sert önlemler çerçevesinde Asker - bürokratik seçkinler, toprak sahipleri ve burjuva arasında ki siyasal birlik mevcut durumu koruyamayacak duruma gelmiştir[6]. Özel sektörün gelişmesi ve tek parti yönetiminin katı devletçi anlayışı çok açık bir şekilde İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisinin(CHP) zayıflamasının esas sebebinin ekonomik olduğunu göstermektedir[7]. CHP içerisinde de var olan ve savaş sonrası belirgin bir şekilde ortaya çıkan parti içi çatışmanın temeli de ekonomik görüş farklılıklarıdır. Devletçi görüş ve Liberal bakış açısı olarak tanımlayacağımız karşıt

[1] Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800 – 2012,* Timaş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2016, s. 163.
[2] Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923 – 1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1 1924 – 1930 Devrimler ve Tepkileri*, İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2017, Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2 1931 – 1938 Tek Partili Cumhuriyet,* İş Bankası Kültür Yayınları 2. Baskı, İstanbul 2017
[3] Suna Kili, *1960 – 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 91.
[4] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* İletişim Yayınları, Genişletilmiş 34. Baskı İstanbul 2017, s. 306.
[5] Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi,* Timaş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2015, s. 67.
[6] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu,* Kaynak Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2017, s. 125 – 126.
[7] Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 164.

fikirler, CHP içerisinde 1945 yılının ocağında meclise getirilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile muhalefetin olduğunu açıkça göstermiştir[8]. İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli nutkunda:

" Memleketimizin siyasi idaresi cumhuriyette kurulan halk idaresinin bir istikamette ilerlemesi ile devam edecektir. Harp zamanının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir "[9]

Demeci demokrasi atmosferini oluşturmada, muhalif kimliklerin seslerini hür şekilde ifade etmesi açısından önemlidir. Uzun ve sert tartışmalara neden olan bu kanun teklifi ilk kez hükümetin açıktan açığa eleştirilmesine vesile olmuştur[10]. Toprak sahibi olan Adnan Menderesin başını çektiği liberal fikirlere sahip bu grup, kanun tasarısının kabulünden sonra CHP Meclis Grubuna 7 Haziran 1945 yılında dört vekilin imzasının bulunduğu " Dörtlü " olarak anılan önergeyi vermiştir[11]. Bu önergeyi sunan vekiller Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'dür. Önerge parti içi demokrasiyi, fikir özgürlüğünü savunan bir manifestoya benzemektedir. Partinin içinde tartışma ve eleştirilere bir ölçüde her zaman müsaade vardı[12] ancak bu zamana kadar ilk kez böyle bir talep gelmekteydi. Parti örgütü ise ılımlı tepki göstermiş, meşhur dörtlüyü ihraç etme önerisini bile düşünmemiştir[13]. Böylece Türk Siyasi Hayatında olumlu sonuçlar getirecek yumuşamanın sinyalleri verilmiştir. Bu atmosfer içerisinde atak İstanbul'dan gelmiş Fabrikatör Nuri Demirağ demokrasiye geçişin ilk atılımı olan " Milli Kalkınma " adlı ilk muhalefet partisini kurmuştur[14].

CHP içerisinde ki muhalefet ise sesini biraz daha yükseltmiş önergenin reddi üzerine Celal Bayar istifa etmiş, Adnan Menderes ile Fuat Köprülü Vatan gazetesinde yazdıklarından dolayı ihraç edilmişlerdir. Refik Koraltan'ın da aynı akıbete uğraması üzerine Türk politika tarihinde ilk iktidar değişikliğini gerçekleştirecek olan Demokrat Parti (DP) Celal Bayar öncülüğünde 7 Ocak 1946'da kurulmuştur[15]. Böylece Türkiye yeni demokrasi deneyimine başlamıştır[16]. 1946 yılı Türk Siyasi hayatına birçok yeni parti[17] kazandırmış olsa da etkisi DP kadar olmayacaktır. DP'nin kurulmasına iktidar olumsuz tepki vermemiş aksine hoş

[8] Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 3 1939 – 1945 Milli Şef Dönemi,* İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 398.
[9] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973 Tek Partiden Çok Partiye 1944 – 1950,* Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, *1990, s.58.*
[10] Zürcher, a. g. e. , s. 308.
[11] Goloğlu, *Milli Şef Dönemi,* a. g. e. , s. 399.
[12] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Arkadaş Yayınevi, 10. Baskı, Ankara 2018, s.406.
[13] Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 – 1980,* Hil Yayın, 5. Baskı, İstanbul 2015, s. 30.
[14] Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 4 1946 – 1950 Demokrasiye Geçiş,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 31.
[15] Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri,* May Yayınları, İstanbul 1974, s. 199.
[16] Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye,* s. 31.
[17] Bkz.: Mete Kaan Kaynar vd. , *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri*, Der. Mete Kaan Kaynar, İmge Kitabevi, Ankara 2007

karşılamıştır. CHP içerisinden çıkan bu muhalif grubun partileşmesi, ilk zamanlarda iktidar için olumlu bir emniyet vanası olarak görülmüştür. Basın da yaşanan bu gelişmeleri yakından takip etmekte ve özellikle DP kurulduktan sonra ortaya atılan partinin muvazaa(danışıklı döğüş) partisi olduğu iddialarını Celal Bayar'a sormaktadır. Buna mukabil Bayar:

" Muvazaa hafifliktir. Kimse böyle bir teklifte bulunmamış, kimse de böyle bir şeyi kabul etmemiştir "[18]

Cevabını vererek muvazaa partisi olmadıklarını belirtmiştir. DP kurulduğu günün akabinde tüzük ve programını ilan edip, genel idare kurulunu oluşturacaktır. 4 kurucu ise Celal Bayar'ı parti başkanlığına seçmişlerdir[19].

DP'nin kurulması toplumda büyük ses getirmiş ve tek partiden bunalan, demokrasi özleminde bulunanları kurtarıcı olarak niteledikleri DP çatısı altında birleştirmiştir. Özellikle tek parti yönetimine muhalif bazı bürokrat ve aydın kesim hürriyet mücadelesi olarak gördükleri bu olayda DP saflarına katılmışlardır. Binaenaleyh DP hızlı bir teşkilatlanma faaliyetlerine girmiş ve ilk il şubesini Samsunda emekli Albay Şefik Avni Özüdoğru'nun başkanlığında kurmuştur[20]. Yurdun hemen her yerinde hızla teşkilatlanan DP, Ankara'da Menderes'in yakın arkadaşı Avukat Zühtü Hilmi Velibeşe, İzmir'de Ekrem Hayri Üstündağ ve İstanbul'da Kenan Öner başkanlığında il teşkilatlarını kurmuştur. Bursa DP örgütünü de, 16.3.1946'da Avukat Hulusi Köymen kurmuştur[21]. DP Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Bursa ve çevresinde hızlıca teşkilatlanma sürecine girmiştir[22].

DP'nin teşkilatlanma hareketlerine toplumun kayıtsız kalmaması CHP'yi harekete geçirmiştir. Tek partiden çok partili rejime geçiş ise CHP'nin kendisi ile ilgili önemli kararlar almasını gerekli kılmıştır. Mayıs 1946'da olağan üstü kongre istenmesi bunu gösterir. Bu kongre ile beraber bazı liberal kararlar alınmış, doğrudan seçimler kabul edilmiş, değişmez genel başkanlık ile " Milli Şef " sıfatı kaldırılmıştır[23]. Bunların dışında basın yasasının liberalleştirilip ve demokratikleştirilmesi, üniversitelere verilen özerklik CHP'nin DP karşısında elini güçlendirmek için yaptığı siyasi hamlelerdir. Fakat CHP'nin asıl hamlesi DP'nin teşkilatlanma aşamasında olmuştur. 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin 1946 Temmuzunda yani normal seçim müddetinden 1 yıl önce yapılmasına meclis karar

[18] Gologlu, *Demokrasiye Geçiş* a. g. e. , s. 38.
[19] Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi,* Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 16.
[20] Gologlu, *a. g. e.* , s. 39.
[21] Gologlu, *Demokrasiye Geçiş,* a. g. e. , s. 41.
[22] Bilgehan Doğan, *Bursa Basının 'da Demokrat Parti (1950 – 1960)* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2016, s. 33.
[23] Zürcher, a. g. e. , s. 311.

vermiştir[24]. DP bu duruma itiraz etti ve seçimleri boykot etme fikrini bile gündeme getirdi. Fakat CHP içerisinde başta İsmet İnönü olmak üzere ılımlı kesim bu duruma sert tepki göstermiştir. Özellikle DP'nin bu hareketi bozgunculuk olarak yorumlanmış ve kapatılma lafızları ortalarda dolanmıştır. Buna mukabil kapanma fikrinden ürken DP yöneticileri seçimlere katılmayı kabul etmiştir. Bu şartlar altında gerçekleşen 21 Temmuz 1946 seçimlerinden CHP 465 sandalyeden 390 vekil kazanarak ezici bir zafer kazanmıştır[25]. 6 Bağımsız yanında DP ise 61 aday kazanmıştır[26]. DP bu seçimlerden tatmin olmadığı gibi seçimlerde usulsüzlük olduğunu iddia etmiştir. İsmet İnönü'ye çekilen telgraf ile sonuçların neticelenmeden düzeltilmesi istenmiş fakat bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine DP'liler yurdun her yerinde protesto mitingleri düzenlemişlerdir. İzmir ve Bursa gibi yerlerde sayıları on binleri geçen kalabalık DP mitingleri yapılmıştır. DP'nin seçim sonrası Bursa'da protesto mitingi yapması bu bölgede taban oluşturduğunun önemli bir göstergesidir. Nitekim seçim sonrası Bursa'dan usulsüzlük yapıldığına dair birçok telgraf çekilmiştir[27].

DP 1946 seçimlerinden sonra doğru ve dürüst bir seçim sistemi ile iktidara gelebileceklerinin farkına vardılar. Eylülde yapılan il genel meclis seçimlerinde usulsüzlük olduğu için 56 ilçeden adaylarını çektiler[28]. Genel seçimlerin ardından yapılacak yerel seçimleri de boykot edip hiçbir yerde aday göstermediler. DP'nin bu faaliyetleri CHP içerisinde ki radikal kanadı kızdırmış özellikle Recep Peker'in başbakanlığında kurulan hükümetten çokça tepki almıştır. Buna mukabil DP halkın hükümete duyduğu düşmanlığı ustalıkla kullanarak tek parti dönemi ile ilgili olumsuz havadan yararlandılar ve bu devrin keyfi niteliklerinden bahsettiler. Böylece taşra başta olmak üzere ülke genelinde hatırı sayılır bir taban elde etmeye başladılar. Nitekim başta başbakan Recep Peker olmak üzere radikal CHP elitleri ile olan gergin siyasi ilişkileri DP'lilerin elini güçlendirmiştir. Oldukça gergin olan bu atmosfer içerisinde DP 1946 – 50 arasında hiçbir yerel seçime girmemiş, adli teminat altında geçecek bir seçimi sağlamak için çalışmış ve CHP adım adım buna gelmiştir[29].

DP'liler demokrasiye geçişte radikal CHP'lilere en ağır darbeyi İsmet İnönü vasıtası ile vurmuşlar ve 14 Mayıs 1950 seçimlerine giden sürecin kapısını bu sayede açmışlardır. İsmet İnönü meşhur 12 Temmuz 1947 beyannamesi ile ağırlığını parti içindeki ılımanlardan yana

[24] Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri,* Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966, s. 56.
[25] Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 37.
[26] Lewis, a. g. e. , s. 410.
[27] Bkz.: Zeren Alatepe, *Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin Bursa'daki Yansımaları (1946 – 1950)* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2017
[28] Eroğul, a. g. e. , s. 25.
[29] Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 249.

koymuş ve radikal devletçi hizbe öldürücü darbeyi indirmiştir[30]. Bu Türkiye'de tek parti sistemini bitiren ve demokrasiye geçişi sağlayan yegâne harekettir. Peker hükümetinin istifası radikal hizipçilerin yenilgisi göstermekte, ılıman Hasan Saka Hükümetinin kurulması DP'nin ağırlığını arttırmaktadır. Saka hükümeti ile artan Liberalleşme siyaseti Şemsettin Günaltay kabinesi ile zirvelere çıkmış ve bu devirde CHP laiklik prensibinden ödün vermeye, bireysel özgürlükleri genişletmeye başlamıştır. Buna rağmen DP bu faaliyetleri yeterli görmeyerek 1950 seçimlerinde adli teminatın olmasında ısrarcı olmuştur. Demokratların yoğun ısrarı, CHP'lilerin sert direnişleri ile geçen tartışmalar 7 Şubat 1950 yılında mecliste yeni seçim kanununun görüşülmesi ile sonuçlanmıştır. Gizli oy açık sayım, yargı denetimi gibi ilkelerden müteşekkil adli teminat getirilmiştir. Böylelikle DP'lilerin istedikleri güvence sağlanacaktır.

1950 yılı yaşanan gelişmeler ile beraber iki parti arasında seçim yarışı kıyasıya geçecektir. İki partide seçmenlere yakınlaşmak için seferberlik ilan edecektir. Tüm ülkede olduğu gibi Bursa'da da iki parti yoğun bir seçim faaliyetine girmiş sınavdan yüksek not almak için var gücü ile çalışmıştır. CHP lideri İsmet İnönü 7 Mayısta, DP lideri Celal Bayar ise 9 Mayısta Bursa'yı ziyaret etmişlerdir. Her iki parti liderinin yakın tarihlerde Bursa gibi canlı bir siyasi hayatı olan bölgeye gelmesi seçimin önemini ve büyüklüğünü bir kere daha göstermektedir.

İki partide 1946 – 50 arası takkeyi önlerine koyarak yaptıklarını tartmış ve 14 Mayısa bu havada girmiştir. CHP 4 yıl içinde yaptığı liberal hamleler ile oldukça rahat olup seçimleri kesin kazanacağı inancındaydı. DP ise özellikle 4 senelik faaliyetleri ve elde ettiği tabanın niteliğine güvenip adil olan seçim sistemi ile seçimleri kazanacağını biliyordu. Nihayet 14 Mayıs 1950 seçim vakti gelmiş, seçimler ise büyük bir sükûnet ile geçmiştir. Katılım oranı ise toplumun demokrasiye olan inancının bir nişanesi olarak yüzde seksenleri geçmiştir. Sonuçlar geldikçe DP'nin seçimi kazandığı anlaşılmıştır. DP oyların yüzde 53,35'ni alarak 487 vekil içerisinden 408'ni kazanmıştır[31]. CHP ise 69 vekil çıkarabilmiştir. Seçime giren diğer bir parti olan Millet partisi ise varlık göstermeyip sadece 1 vekil çıkarabilmiştir. Netice itibari ile CHP'nin 27 senelik tek parti iktidarı son bulmuş, Türk Demokrasi tarihinde ilk defa bir iktidar seçim ile değişmiştir.

DP tüm Türkiye'nin ekseriyetinde olduğu gibi Bursa'da da seçimleri önemli bir farkla kazanmıştı. DP'nin Bursa'da seçimleri kazanmasının ardında yerel taleplere tanıdığı öncelik

[30] Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 130.
[31] Eroğul, *a. g. e.* , s. 71.

önemli yer tutmaktadır[32]. CHP seçimlerde merkezden aldığı emir ile hareket ederken DP bu konuda rakibinden farklı davranıp yerel talepleri göz önüne alarak hareket etmiştir. Nitekim 14 Mayıs seçimleri açıkça göstermektedir ki sonuçlar halkın fikrinin sandığa yansımasıydı.

Yeni meclis 22 Mayısta kurulmuş, Refik Koraltan meclis başkanlığına seçilmiştir. Celal Bayar büyük çoğunlukla cumhurbaşkanı olup, Adnan Menderes ise başbakan olarak hükümeti kurmuştur[33]. DP selefi CHP'den ideoloji ve program olarak farklı gözükmüyordu. Lakin vekillerin sosyal statülerine bakıldığında durumları farklıydı. CHP 27 senelik iktidarı boyunca parti devlet bütünleşmesini sağlarken bürokrasi ile orduda bu durumdan etkilenmişti. 1950 seçimlerinde DP vekillerine baktığımızda asker ve bürokratik kökenli hiç isim gözükmemekte, özellikleri ağırlıklı olarak yeni yeni ortaya çıkan taşra zenginlerinden ve iş dünyasından oluşmaktaydı. CHP ise geleneksel vekil yapısını bu seçimlerde de korumuştur.

DP'nin yönetici elitleri iş başına gelir gelmez liberal tasavvurlarını gerçekleştirmek için harekete geçtiler ve hızlıca programlarını uygulamaya koydular. Amaç " Küçük Amerika " yaratmaktı. Demokratlara göre ülkenin iyi olmayan durumu tek parti iktidarının eseriydi. Devri sabık yaratmayacağız propagandası ile ülkeyi kalkındırmak için milli irade tarafından iktidara geldiklerini sıklıkla dile getirdiler ve muhalefeti pek önemsemediler. CHP'yi tarihsel rolünü tamamlamış bir yapı olarak görmekte, kendilerinin ise ülkeyi, ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda kalkındıracağını düşünmekteydiler. Bu açıdan muhalefet tarafından rahat bırakılacakları fikri içerisinde icraatlarına başladılar. DP yöneticilerine göre sağ görüş kendi bünyelerinde toplanmış, sol ise düşüncesi bile sakıncalı görülen bir durum olmuştur. CHP ile tek anlaştıkları nokta sol fikri ezmek oldu. Bu düşünceler ile DP Türkiye'nin ihtiyacı olan tek unsur olduğunu düşünerek 1950 – 60 arası ülkeyi yönetti. Eylül 1950'deki yerel seçimler DP'yi daha da rahatlatmış, ülkenin hemen her yerinde ezici bir çoğunlukla kazanmıştır. Bursa yerel seçimlerde de Demokratların büyük zaferinin önemli bir merkezi olmuştur. Adnan Menderes ise durumu kendine has üslubuyla şu şekilde yorumladı:

" Türk Milleti, Halk Partisini 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti "[34]

DP genel ve yerel seçimlerin verdiği özgüven ile iktidarını tam anlamıyla pekiştirdiğini düşünüp liberal politikalarını hızlı kalkınma adına belirli bir program olmadan uygulamaya başlamıştı. Demokratların yerli ve yabancı müteşebbis dâhil serbest piyasa ekonomisine

[32] Fevzi Çakmak, *Bursa Yerelinde Cumhuriyet Halk Partisi (1946- 1960)* Uludağ Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2012, s. 153.
[33] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze,* 6. Baskı İmge Kitabevi, Ankara 2019, s. 21.
[34] Eroğul, *a. g. e. ,* s. 93.

hızlıca geçme politikası karşısında CHP muhalefeti sert bir şekilde ortaya çıkarken, iktidar geçmiş ile hesaplaşma adına eski defterleri karıştırmaya başlamıştır. 25 Temmuz 1951 yılında CHP'ye ait taşınmaz malların hazineye devri ile başlayan bu süreç, CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun adıyla 9 Aralık 1953'te meclise verilmiştir[35]. Demokratlar halk partisini daha müşkül durumda bırakmak için üniversitelerin siyaset ile uğraşmasını engelleyen bir kanun çıkarttılar. Buradaki amaç CHP'yi aydın desteğinden yoksun bırakmaktı. Nitekim Demokratlar bu hamleler ile halk partisini bunalıma doğru sürüklerken serbest piyasaya olan inançları 1950 – 53 arası Türkiye ekonomisinin de belirgin bir büyümeye doğru gitmesini sağladı. Tek parti döneminde yeteri kadar destek görmeyen tarım kesimi bu dönemde DP yöneticilerinin farkına vardıkları ve üzerinde durduğu hususların başında olmuş ve 1947'den itibaren başlayan Amerikan yardımı çerçevesinde hükümet bu kesimi ihya etmiştir. Hükümet elindeki boş toprakları topraksız köylüye dağıtmış, uygun kredi imkânları ile ülkeye giren traktör sayısındaki artış ile makinalı tarımın önünü açılmış ve ekilebilir alanlar gözle görülür bir şekilde artmıştır. Köylüye sunulan bu imkân, iyi giden hava şartları ve Kore Savaşının Dünyada yarattığı temel tüketim maddelerine olan talepler ile birleşince Türk ekonomisi % 13'lük bir büyümeye kadar gitmiştir. Bu durum Demokratları kuşkusuz halk nezdinde muteber yaparken halk partisi ise itibar kaybetmekteydi.

DP dış politikada CHP çizgisini devam ettirmekte olup, pusulasını belirgin bir şekilde batıya çevirmiştir. Soğuk Savaşın Truman Doktrini ile açıkça başlaması, Sovyetler Birliğine karşı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) teşkilatının kurulması, Türkiye'nin bu teşkilata üye olma arzusu tek parti devrinden beri var olan gelişmelerdi. Fakat Sovyet tehdidinden çekinen bazı ülkeler Türkiye'nin bu teşkilata girmesine karşı çıkmışlar ve Türkiye bir süre Sovyet Tehdidine karşı kendisini yalnız hissetmişti. Kore Savaşı ise DP yöneticileri için fırsat doğurmuş, Türkiye'nin NATO'ya girmesine olanak sağlayacak gelişmeleri belirlemiştir. Demokratlar CHP'nin olumsuz tavrına rağmen bu savaşa asker gönderme fikrini benimsemişler ve bu fikri hayata geçirmişlerdir. Böylelikle hem Amerikan yardımı konusunda hem de NATO'ya üye olma durumunda avantaj elde edebileceklerdi. Nitekim Kore'de Türk Askerinin başarıları Batı Dünyasını olumlu etkilemiş ve Türkiye 16 Şubat 1952 yılında NATO'ya davet edilmiştir. Bu gelişme ile DP iktidarı Amerika ile ilişkilerini çok taraflı bir şekilde geliştirmiş, gerek ekonomik gerekse siyasal anlamda DP Amerikan yönetiminin tam desteğini almıştır. 28 Şubat 1953'te Yugoslavya ve Yunanistan ile

[35] Eroğul, *a. g. e.* , s. 116.

imzalanan Balkan Paktı akabinde İngiltere öncülüğünde Irak ve Pakistan'ı ihtiva eden Bağdat Paktı Türk Dış Politikasının DP devri yoğun ve hareketli olacağının göstermekteydi. Hükümet yaşanan bu gelişmeleri iç politikasında verimli bir şekilde kullanmış ve tabanda ki desteğini daha da sağlama almıştır.

1954 genel seçimleri ise DP'nin en büyük seçim zaferi olmuştur. Demokratlar katılım oranı % 88,63 bulan seçimlerde % 56,61 gibi oya oranı ile ezici bir zafer kazanmışlardır. CHP ise oy olarak % 34,78'e düşerek erimeye devam etmiştir. Listeli çoğunluk sistemi ile DP 541 vekilden 503'nü alarak meclise hâkim olmuş, CHP ise ancak 31 vekil çıkarabilmiştir. Yeni bir oluşum olan Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) ise % 5,3 oranı ile 5 vekil çıkarmıştır. Küçük partilerin oy oranlarının etkisi çok olmayıp 50 seçimlerinde olduğu gibi bu seçim sonuçları da açıkça iki partili sistemin iyice yerleştiğini gösterir. Bu dönemde küçük partiler CHP ile DP gibi büyük partileri tek başına hükmetme olanağından yoksun bırakacak güce, yani pazarlık potansiyeline sahip bulunmadıklarından sistemin iki partili niteliği değişmemiştir[36]. Liste usulü çoğunluk sistemi olan bu uygulama da seçilen parti kazandığı her ilde vekillerin tümünü alabilmekteydi.

Bursa 50 seçimlerinde olduğu gibi Demokratların seçimi büyük fark ile kazandığı yerlerin başında gelerek, tüm vekilleri DP çıkarmıştır. Halk partisi ise ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da oy kaybına uğramış ve bu şehirde ki tabanı gittikçe erimiştir. Nitekim 54 seçimleri Bursa yerelinde CHP teşkilatının kendisine öz eleştiri yaptığı, teşkilat içerisinde ciddi tartışmaların ve kopmaların olduğu bir dönemdir. Öyle ki Halk Partisine yakınlığı ile bilinen yerel basın kendisini yenilemiş, daha bağımsız bir çizgide hareket etme kararı almıştır[37].

Genel seçimler sonrası Meclis Celal Bayar'ı tekrar Cumhurbaşkanı seçerken, Adnan Menderes yeniden hükümet kurma konusunda görevlendirilmiştir. 54 genel seçimleri DP iktidarını sağlamlaştırırken yönetim hususunda değişim rüzgârlarının başladığı bir süreçtir. Hükümet siyasal anlamda daha radikal kararlar alıp uygulamaya koyarken, yapısal anlamda otoriter bir hüviyete dönüşmenin alametlerini gösterecektir. DP muhalefetken yapmak istediği liberal vaatleri gerçekleştirme konusunda gerçekçi olmamış, bilakis eleştirdiği tek parti anlayışına doğru gitmeye başlamıştır. Seçim kanununda yapılan değişiklik, Millet Partisinin kapatılması, Kırşehir'in sırf CMP'ye oy verdi diye ilçe yapılması, üniversite özerkliğinin kaldırılması, ispat hakkı ve Halk partisinin mallarına el konulması bu hususa örnektir.

[36] Ergun Özbudun, *Siyasi Partiler*, Sevinç Matbaası, İkinci Baskı, Ankara 1977, s. 129.
[37] Fevzi Çakmak, *a. g. t.* , s. 227.

Hükümetin sert ve baskı politikalarına girmesinin esas sebebi ekonomi ile ilgiliydi. DP iktidarının gözden düşmesinin asıl unsuru olan ekonomi 1954'ten itibaren olumsuz yönde sinyaller vermeye başlamıştı. Hükümet bu açığı kapatmak için eleştirileri de kapattı. Böylece 1955 itibari ile farkı bir DP yönetimi ortaya çıktı. DP sadece muhalefete sert uygulamalarda bulunmamış, kendi içerisinde liberal fikirlere sahip isimleri de kara listesine almıştır. İspat hakkını savunan içlerinde 3 Bursa vekilinin de bulunduğu 19 vekilin partiden tasfiye edilmesi vaziyeti sarih olarak gösterir. 1955 yılı Demokratlar için zor günlerin geleceğinin adeta habercisidir.

Dış politikada Kıbrıs meselesi yüzünden Yunanistan ile yaşananlar gelişmeler İngiltere'nin öncülüğünde bu meseleye çözüm getirmek için Londra'da görüşmelerin başlaması Kıbrıs meselesinin giderek büyüyeceğini işaret etmekteydi. Bu hava içerisinde 6 Eylül 1955 tarihli İstanbul menşeili bir gazetenin Selanik'te Atatürk evine bomba konuldu haberi, adeta ülke gündemine bomba gibi düşmüştü. 6 - 7 Eylül arasında bu haber üzerine İstanbul ve İzmir'de gerçekleşen bedbaht hadiseler sonucu birçok Rum vatandaşın işyeri yağma ve talan edilmiştir. Hükümet yaşanan hadiseler karşısında sessiz kalmış gerekli önlemler tam olarak alınamamıştır. DP iktidarını iç ve dış politikada zor duruma sokan bu gelişmeler sonucu İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilse bile Demokratlar yaşanan hadiselerden dolayı ciddi şekilde sarsılmışlardır. Ekonominin kötü alarm vermeye başlaması Demokratları iyice müşkül durumda bırakmıştır.

Demokratların otoriter yönetim anlayışları, iç ve dış politik gelişmeler ile ekonominin zayıflaması 1955 yerel seçimlerine yansıyacak ve muhalefet bu seçimlere iştirak etmeyecektir. CHP tüm yurtta hiçbir seçime katılmama kararı alarak, Bursa'da ki yerel ve il genel meclis seçimlerine de katılmayacaktır. DP iktidarının zayıflama belirtilerinin ortaya çıkması partinin kendi için de çalkantıların yaşanmasına neden olmuştur. Parti gerek genel merkezinde ki hadiseler il ve taşra örgütlerine de doğal olarak yansımaktaydı. DP'den ayrılan liberal fikre sahip vekiller Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu önderliğinde Hürriyet Partisini(HP) kurmuşlardır. Böylece Demokratlar arasında bölünme ciddi olarak gün yüzüne çıkmıştır. Hürriyet Partisi Bursa'da teşkilatlanmış ve burada ki DP tabanını kendisine çekecek faaliyetlerde bulunmuştur.

DP yönetimini en çok zor durumda bırakan şüphesiz ekonomiydi. Hükümet bu duruma çare olarak İkinci Dünya savaşında son kez uygulanan " Milli Korunma Kanunu " 1956 yılında yürürlüğe koymuş muhalefet ise durumu ciddi şekilde eleştirmiştir. Karaborsayı

tetikleyen bu hareket ile ekonomi daha da darboğaza girerek, maaşlı kesimin alım gücü giderek kötüleşmeye devam etmiştir. Muhalefetin eleştirileri karşısında DP yöneticileri daha sert tutum takınmışlar, muhalefet partileri, basın, üniversite ve sendikalar karşısında oldukça sert kanunları uygulamaya koymuşlardır. Normal şartlarda 1958 yılında yapılacak genel seçimleri 27 Ekim 1957'ye çeken kanun ise kimsenin beklemediği bir şekilde meclisten geçmiştir. Muhalefet arasında ise iş birliği HP kurulduğundan beri artmış, seçimlerde birlikte hareket etme aşamasına kadar gelmiştir. Bursa'da bu konuda HP ve CHP arasında iş birliğinin yaşandığı önemli merkezlerden olmuştur. Demokratlar bu durumda karşısında önlem alarak 11 Eylül de partiler arası iş birliğini yasaklayan bir yasa ile durumu imkânsız hale getirmişlerdir[38].

Seçim öncesi DP – CHP arasında adeta propaganda savaşları yaşanmış her iki taraf çok sert eleştiriler ile birbirlerine yüklenmişti. CHP 10 Ekimde " Hürriyet Andı " adı altında özgürlükler bildiri yayınladı. DP'nin 10 sene önceki Hürriyet Misakına bir nazire koşutluk anlamı taşımaktaydı[39].

Bursa 'da 57 seçimleri öncesi propaganda savaşlarının yoğun olduğu yerlerden olup Cumhurbaşkanı Celal Bayar bile seçim öncesi Memleketi Bursa'ya DP adına desteğe gelmişti. Nihayet 27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleşen seçimler DP'yi bir kere daha iktidara getirmiştir. Ancak bu seçimlerde ülke genelinde Demokratlar olan desteğin ciddi bir şekilde düştüğü görülmüştür. Katılımın % 76,6'larda olduğu seçimlerde DP % 48, 6 oy ile 424 vekil, CHP % 41,4 ile 178 vekil, CMP % 6,5 oy 4, HP ise % 3,5 ile 4 vekil çıkarabilmiştir. Bu seçimler göstermektedir ki DP geçen iki seçime göre önemli oranda oy kaybetmiştir. Bursa'da ise muhalefet arası iş birliğinin sandığa yansımadığı önemli bir gerçekti. DP Bursa yerelinde önemli bir oy kaybı yaşamadığı gibi bu bölgede ki gücünü 57 seçimlerinde korumuştur.

Demokratlar genel seçim sonuçlarından pek memnun olmamakla birlikte iktidarı sağlamlaştırmak üzere muhalefeti gerçek anlamda tasfiye etmek için daha radikal ve otoriter yönetim sergilemeye başlayacaktır. 1958 yılı itibari ile hükümet darboğazda olan Türk Ekonomisini kurtaracak reçeteyi yazamamış, muhalefet ise DP'yi çok sert ve ciddi eleştiriler ile yıpratmaya başlamıştır. DP içerisinde ki parçalanma, 57 seçim sonuçları, ekonomik sıkıntılar ve sertleşen muhalefet ile beraber parti çözüm olarak " Vatan Cephesi " kavramını ortaya atmıştır. Özetle bu tanım halkı iktidar cephesinde toplayıp muhalefete karşı birleştirmekti. Bu hususta Demokrat önderleri devlet radyosundan propaganda faaliyetlerini

[38] Zürcher, *a. g. e.* , s. 337.
[39] Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi,* Cilt.4, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 130.

hemen her gün yapmakta ve Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri radyoda duyulmaktaydı. Ülke içerisinde ki siyasi havayı oldukça sertleştiren bu hadise iktidar muhalefet ilişkileri tam anlamıyla kopmuş, halk ise bu durumda ne yapacağını bilemez bir duruma gelmiştir.

DP önderleri ekonomiyi kurtarmak için Ağustos kararları olarak bilinen ekonomik tedbirleri uygulamış bu ise hayat pahalılığını arttırırken ekonomiyi kurtarma konusunda yüzeysel kalmıştır. Dış Politikada ise Irak'ta yaşanan darbe Bağdat Paktı denilen bölgesel savunma işbirliğini bitirmiş, DP iktidarı gerek iç gerekse dış politikada daha çok sıkıntı duymaya başlamıştır. Başbakan Menderes'in muhalefete karşı söylediği sert demeçler demokrasiyi daha çok sıkıntıya uğratmış, muhalefet lider İsmet İnönü aynı sertlikte cevap vermiştir.

DP'nin seçimlerde ortaklığı engelleyen kanununa mukabil muhalefet partileri birleşme kararı alarak güç birliği elde etmişlerdir. 16 Ekim 1958'de Köylü Partisi CMP ile birleşmiş ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi(CKMP) adını almıştır. Akabinde HP 24 Kasım 1958'de halk partisi ile birleşmiştir. Halk partisi bu birleşim ile beraber siyasi mücadelenin tasarısını 12 – 15 Ocak 1959 yılında toplanan CHP kurultayında belirlemiştir. Bu kurultayın kabul ettiği " İlk Hedefler Beyannamesi " muhalefet arası güç birliğinin ulaşmak istediği erekleri on madde halinde sıralanmasıydı[40]. İktidar özgürlük bildirgesi niteliğine sahip bu metne çok sert çıkışlar yapmış, Vatan Cephesi ocakları İstanbul başta olmak üzere kurulmaya başlamıştır.

Ülkede giderek sertleşen atmosfer beklenmedik bir olay üzerine ılımanlaşacaktır. Menderes'in Kıbrıs sorunu üzerine Londra'ya gitmesi 17 Şubat 1959'da uçağının düşmesi ve Başbakanın hafif yara ile kurtulması ülkede olağanüstü bir heyecan yaratmıştır. Adnan Menderes ülkeye döndüğünde coşkun kalabalıklar onu hem İstanbul hem de Ankara'da karşılamıştır. İsmet İnönü'de Ankara'da ki karşılamada hazır bulunmuş Menderes ile görüşmüştür. Bu, iktidar ile muhalefetin son kez birbirine selamlamasıdır. Kaza sonrası ılıman ortam dağılmış ilişkiler tekrar gerginleşmiş, muhalefet atak yaparak yurt gezilerine başlamıştır. Fakat bu gezilerde olumsuz hadiseler vuku bularak gerilimi tırmandırmıştır. İsmet İnönü ve CHP kafilesine Uşak'ta, saldırı olması, İzmir CHP mitingine İç İşleri Bakanlığı tarafından izin verilmemesi son olarak Topkapı'da İsmet İnönü ve maiyetindekilere yapılan saldırılar, DP - CHP ilişkilerini dönüşü olmayacak şekilde koparmıştır.

[40] Eroğul, *a. g. e.* , s. 216.

CMKP lideri Osman Bölükbaşı'nın TBMM'ye hakaret ettiği iddiası üzerine tutuklanıp hapis cezası alması DP'nin muhalefeti sindirme politikalarına örnek gösterilebilir.

Ülke genelinde ki gergin hava Bursa'ya da yansımış hatta DP ile CHP arası mücadele alanına dönüşerek 27 Mayısa giden sürecin kapısı Bursa'da aralanmıştır denebilir. Yeni kurulacak Kestel Belediyesi için Aralık 1959 yılında yapılan seçimleri CHP'nin kazanması ile Bursa'da umutlanan Halk partisi 10 Ocak 1960 CHP il kongresinde İsmet İnönü'nün iktidarı hedef alan sert demeçleri ile DP'ye karşı atağa geçmiştir. Adnan Menderes aynı sertlikte karşılık vermesi 1960 Şubatında olayları daha da tırmandırmıştır. Şubat başında Konya'ya gelen İsmet İnönü'yü karşılamaya gelenler ile polis arasında çatışma çıktı[41]. Konya'da yaşanan olayların akabinde meclisteki ortamda oldukça gerilmiş iktidar ve muhalefet arasında tahammül kavramı kalmamıştır.

Oldukça gergin olan bu atmosfer içerisinde Kayseri Yeşilhisar'da yaşanan DP'li belediye başkanı ile CHP'li ilçe başkanı arasında yaşanan silah çekme hadisesi üzerine İsmet İnönü olayları hem yerinde incelemek hem de il kongresine katılmak için Kayseri'ye hareket etmişti. Daha Kayseri'ye gelmeden halkın coşkusu ile karşılanan İnönü Valinin engeline takılmış ve Kayseri'ye girmemesi istenmiştir. Israr eden İnönü sonunda kazanmış, büyük bir kalabalığın coşkulu tezahüratları ile karşılanmıştır. Yeşilhisar'a gitmek üzere yola çıkıp bu seferde askerin yolda barikat kurduğu haberi gelmişti. Hükümetin bu hususta devletin tüm imkânları ile muhalefet liderinin önünü kesmeye çalışması siyasi ortamın ne durumda olduğunu bir kere daha göstermekteydi. Asker ise burada hükümeti dinlemeyip İsmet İnönü'nün geçmesine müsaade etmiştir. Kayseri olayları sonun başlangıcını belirleyen olaylardır[42]. Hükümet bu olaylardan sonra daha da sertleşmeye başladı, 7 Nisan'da toplanan DP meclis grubunda baskı tedbirlerinin alınması yolunda konuşmalara sahne olunmuştu[43]. Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar ve Denizli Milletvekili Baha Akşit 18 Nisan 1960 tarihinde aşağıda verilen önergeyi meclise sunarak DP'nin ne derece ileri gidebileceğini gösterdiler.

" CHP'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu tahkik, tespit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meselesi ile adlî ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere Meclis Tahkikatı açılmasına dair takrir ". [44]

[41] Eroğul, *a. g. e.* , s. 225.
[42] Eroğul, a. g. e. , s. 227.
[43] Çavdar, a. g. e. , s. 75.
[44] *TBMM Zabıt Ceridesi, c. XVIII,* 18. 4. 1960, 11. Dönem, 58. Birleşim, s. 189.

Önergesini vermişlerdir. Buna mukabil CHP lideri İsmet İnönü takririn ne gibi sonuçlar doğuracağına dair uzun uzun açıklamalar yaparken konuşmasına şu sözlerle devam etti:

" Ne isteniyor? Meclis Tahkikat Encümeni namı altında bir baskı idaresi kurmak istiyorlar. Bu baskı idaresi Anayasaya, İnsan Haklarına karşı teşebbüs edilen gayrimeşru bir darbedir… Şimdi biz ihtilâl rejiminden gelerek Demokratik rejim içinde siyasi hayat takip ediyoruz… İhtilâl, iktidarı bir defa eline geçirmiş olanlar tarafından yapılıyor, son zamanların modası budur… Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ayaklanma… ihtilâl behemehâl olur… Biz böyle bir ihtilâl içinde bulunmayız, bulunamayız… Bu yolda devam ederseniz, bende sizi kurtaramam "[45].

Konuşmasının ardından İsmet İnönü ve CHP grubu meclisi terk etmiş önerge ise mecliste oy çokluğu ile kabul edilmiştir. DP'nin önergesi anayasa hukukçuları arasında da sert eleştirilere neden olmuş akabinde profesörlere siyaset ile uğraşmaktan disiplin cezaları verilince İstanbul ve Ankara'da öğrenci olayları yaşanmıştır. 2 Mayıs 1960'ta Bursa Eğitim Enstitüsü öğrencileri de yaşananlar karşısında protesto yürüyüşü gerçekleştirdi. Ülke geneli olaylar baskı ve şiddet ile bastırılmıştı. Bu esnada komisyonun ilk çalışmaları muhalif olarak nitelendirilen basına karşı yapılıp, baskı faaliyetlerinden Bursa yerelinde ki Yeni Ant gazetesi de etkilenmiş, 9 Mayıs'ta birçok muhalif yerel gazete gibi kapatılmıştı[46].

Tarihler 21 Mayısı gösterdiğinde Harp Okulu öğrencileri yaşanan olaylar karşısında sessizce bir protesto yürüyüşü gerçekleştirdi. Hükümet tüm bu olanlar yaşanırken kriz geçirmekte hiçbir reaksiyon gösterememekteydi. Askeri müdahale korkusu da eklenince DP iktidarı tam bir açmaza düşmüştü. Nitekim 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koyduğunu ilan etti[47]. Meclis faaliyetleri askıya alınıp, DP ileri gelenleri tutuklandı. Yönetime Cemal Gürsel başkanlığında ki Milli birlik komitesi el koydu. Demokrasi geçici bir süre askıya alındı, siyasi faaliyetler durduruldu. DP'liler ülke genelinde kovuşturmaya uğradı ve tutuklanıp Yassı Ada'ya gönderildi.

Askeri Müdahalenin etkileri ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da hissedildi[48]. Ülke genelinde yaşanan süreç DP'nin Bursa'da ki varlığını da etkiledi. Bursa içinde başta vali İhsan Sabri Çağlayangil[49] olmak üzere vekiller ile DP teşkilatına mensup olanlar tutuklandılar. 27 Mayıs Cumhuriyet Tarihinin ilk askeri müdahalesi olarak etkilerini demokratik düzenin yeniden tesis edilmeye başladığı 1961 tarihinden itibaren başta siyasi hayat olmak üzere toplumu ilgilendiren her alanda hissettirecektir. Bursa'da 27 Mayıs'ın

[45] *TBMM, Z.C.*, s. 196, 206 - 207
[46] Turan, a. g. e. , s. 202.
[47] " Meclis Fes Edildi " , *Milliyet*, 28 Mayıs 1960.
[48] Bkz. Fevzi Çakmak *Bursa Yerelinde Cumhuriyet Halk Partisi (1946 – 1960)*
[49] Bkz. İhsan Sabri Çağlayangil, *Anılarım,* Yılmaz Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 1990

etkilerini derinden yaşayan şehirlerin başında gelmektedir. 1961 – 1965 arası Bursa'da Siyasi Hayat'ın zeminini 27 Mayıs'ın mirası oluşturmaktadır.

1.BÖLÜM: 1961 YILI BURSA'DA SİYASİ HAYAT

1.1.Kurucu Meclis

27 Mayıs'tan sonra yönetime el koyan ordu yeni anayasa hazırlanana kadar siyasi faaliyetleri durdurmuştu. İdare ise harekâtı gerçekleştiren 38 subayın ve başlarında Orgeneral Cemal Gürsel'in bulunduğu Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından yürütülmekteydi[50]. MBK çıkarttığı 1 sayılı kanun ile 1924 anayasasının hükümlerini değiştiren geçici bir anayasa düzeni kurmuştu[51]. Buna göre MBK, TBMM'nin yetkilerine sahip oluyordu. Geçici bir hükümet kurulup demokrasiye geçme çalışmaları başlamıştır[52]. Komite, yürürlükten kaldırılan anayasanın yerine yeni anayasa taslağını oluşturmak üzere İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığında bir komisyon da oluşturdu[53]. İstanbul Komisyonu olarak da adlandırılacak olan bu komisyon harekâtın meşruiyetini sağlamak için MBK'ya rapor sunmuştur. Bu rapor DP iktidarını, demokrasinin zarar gördüğü, sosyal devlet kavramının olmadığı, düzenin bozulduğu ve meşruiyetini yitirmiş bir hükümetin bulunduğu devir olarak nitelendirmektedir. MBK bu rapor ile 27 Mayıs hareketinin hukuki dayanağını elde etmişti.

Raporun akabinde komisyon siyasal otoritenin ve yasal hükümetin kurulmasından önce devletin yenilenmesini ve yeni toplumsal kurumların oluşmasını tavsiye etti. Bu açıkça TBMM'nin yetkilerini MBK'ya devretmekti. Nitekim 12 Haziran 1960 tarihinde 27 maddelik

[50] Metin Heper, *Türkiye Sözlüğü, Siyaset, Toplum ve Kültür,* Doğu Batı Yayınları, 1. Baskı, 2006, s. 362.
[51] Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, 1993, Ankara, s. 13.
[52] Kabine üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır: Devlet Başkanı Başvekil, Milli Müdafaa Vekili Org. Cemal Gürsel, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Fahri Özdilek, Devlet Vekili Amil Artus, Devlet Vekili Şefik İnan, Devlet Vekili Nasır Zeytinoğlu, Adliye Vekili Abdullah Gözübüyük, Dâhiliye Vekili Tümg. Muharrem İhsan Kızıloğlu, Hariciye Vekili Selim Sarper, Maliye Vekili Ekrem Alican, Maarif Vekili Bedrettin Tuncel, Milli Müdafaa Vekili Fahri Özdilek, Nafıa Vekili Daniş Koper, Ticaret Vekili Cihat İren, Sıhhat ve İçtihat Muavenet Vekili Prof. Nusret Karasu, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Fethi Aşkın, Ziraat Vekili Feridun Üstün, Münakalat Vekili Tuğg. Sıtkı Ulay, Çalışma Vekili, Basın – Yayın ve Turizm Vekili Zühtü Tarhan, İmar ve İskân Vekili Orhan Kubat, Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,* Ak Yayınları, 1968, İstanbul, s. 465 – 466.
[53] " İlim ve Hukuk Heyeti Kuruldu " , *Milliyet,* 28 Mayıs 1960, Sıddık Sami Onar, Ragıp Sarıca, İsmet Giritli, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Muammer Aksoy, Tarık Zafer Tunaya, Hüseyin Nail Kubalı, Bahri Savcı, İlhan Arsel, Naci Şensoy İstanbul Komisyonunu oluşturmaktadır.

Geçici Anayasa hazırlandı[54]. Bu arada Anayasa Komisyonuna Ankara Hukuk fakültesinden Profesör İlhan Arsel, Bahri Savcı ile Doçent Muammer Aksoy ve Vakur Versan da katılmış, yürütme üzerinde denetim oluşturmak üzere Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşan ikili Meclis sistemine ve Anayasa Mahkemesine yer veren 200 maddelik bir anayasa tasarısı hazırlandı[55]. Bu tasarı DP döneminde zarar gören kurumları özerk hale getirmeyi savunurken her biri ile ilgili ayrı maddelere yer vermekteydi. Fakat tasarı genel olarak siyasi partilere, oy sistemine karşı güvensiz olup, siyasal iktidarın etkinliğini sınırlamaktaydı[56]. MBK içerisinde yer alan görüş farklılıkları, anlaşmazlıklara dönüşünce bu anayasa tasarısı kabul görmemiştir.

Anlaşmazlıklar anayasa çalışmalarını geciktirirken, MBK içerisinde derin bir çatışma olduğu da gün yüzüne çıktı. MBK iktidarı olabildiğince çabuk sivillere devretmek isteyenler ile partilerin politik faaliyetine izin vermeden önce ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformları gerçekleştirmek isteyenler olarak bölündü[57].

Cemal Gürsel'in başını çektiği grup ılımlılar olarak anılırken Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay gibi subayların oluşturduğu grup ise radikaller diye nitelendirilmekteydi. 14'ler[58] olarak bilinen Türkeş'in başını çektiği grup 3 Ağustos 1960 yılında 235 general ile yaklaşık 5000 subayın emekli ettirdi[59]. Ekim ayında ise radikal grup Üniversitelerde tasfiye hareketini başlatarak 147 öğretim üyesini üniversiteden uzaklaştırdı[60]. 14'lerin radikal hareketleri MBK'ya olan toplum güvenini sarsarken, işlerinde aksamasına ve demokratik düzene geçişin zorlaşmasına neden olmaktaydı. 13 Kasım 1960 tarihinde MBK içerisinde önemli bir gelişme yaşanmış Cemal Gürsel MBK'nın tasfiye edildiğini 14 üyeye bildirmiştir[61]. Böylelikle yeni bir MBK oluşturulup 14'ler ise yurt dışına çeşitli vazifeler ile gönderilip[62] ılımlı, radikal mücadelesini ılımlılar kazanmıştır.

---

[54] " Geçici Anayasa ", *Milliyet,* 13 Haziran 1960
[55] Seçil Karal Akgün, *Ellinci Yılında 27 Mayıs Hareketi ve 1961 Anayasasının Türkiye'de Anayasal Kültürün Oluşumundaki Rolü,* Mülkiye Dergisi, Cilt: 34, Sayı: 267, s. 159, yıl: 2010.
[56] Özbudun, a. g. e. , s. 14.
[57] Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye,* s. 174.
[58] **Bkz**: Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Alparslan Türkeş 14'ler olarak nitelendirilmektedir.
[59] " Ordu Gençleşti " *Milliyet,* 3 Ağustos 1960
[60] T.C. *Resmi Gazete,* 28 Ekim 1960, Sayı: 10641, s. 2426
[61] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973 Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960 – 1961,* Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1998, s. 201.
[62] " On dörtler 'in Tayini Yapıldı ", *Milliyet,* 17 Kasım 1960

Geride kalan yaklaşık beş aylık sürede anayasa komisyonu kendi içinde dağılıp, dışarıda tartışılır duruma gelmiştir[63]. Basın bu hususta komisyon başkanı Sıddık Sami Onar'ı hedef haline getirip tüm eleştirileri ona yöneltmiştir. Buna mukabil Devlet Başkanı Cemal Gürsel belirsizliği ortadan kaldırmak ve sivil yönetimin oluşmasını sağlamak için Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) rektörü Turhan Feyzioğlu'nu Kurucu Meclis'in (KM) temel yasasını hazırlamak ile görevlendirmiştir[64]. Feyzioğlu oluşturulacak yapının MBK ve Temsilciler Meclisinden teşekkül edeceği ile ilgili basına beyanatta bulundu.

MBK 1 sayılı kanun ile başlangıçta iktidarını başka bir güç ile paylaşmazken 157 sayılı kanun ile yetkisini sivil ve siyasal kurul olan Temsilciler Meclisi ile paylaşabilecekti. Süheyl Derbil, İlhan Arsel, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu gibi Ankara Üniversitesinden seçtiği kurul ile Feyzioğlu tasarı çalışmalarına hız kazandırmıştır. Turhan Feyzioğlu ve ekibinin hazırladığı tasarı 8 Aralık 1960 tarihinde MBK tarafından kabul edildi[65].

16 Aralık cuma günü ise Resmi Gazetede yayınlanan 1 Sayılı Kanuna Ek Kurucu Meclis Teşkili Hakkında kanun çıkarılmıştı[66]. Kurucu Meclisin Görevleri 157 No'lu kanuna göre belirlendi. Buna göre Kurucu Meclisin başta gelen görevi, halkoyuna sunulacak Yeni Anayasayı görüşüp kabul etmek ve Seçim Kanununu yapmaktır. Kanunları yapma, değiştirme, yorumlama ve yürürlükten kaldırmak. Bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını ve eklerini görüşme ve kabul etmek. Barışa, savaşa, yabancı devletlere karşı silahlı kuvvet kullanılmasına ve zorlama tedbirleri alınmasına karar vermek. Yabancı devletler ve milletlerarası teşekküllerle yapılan antlaşmalarla sözleşme ve her türlü anlaşmaları ve Bakanlar Kurulunca ilân edilen sıkıyönetim kararını onaylama yetkileri Kurucu Meclisin başlıca görevlerinden oluşmaktadır.

Temsilciler Meclisi seçimi kanunu ise şu organ ve kuruluşlar tarafından seçilmektedir: Devlet Başkanı 10, MBK 18, İllerden 75, Siyasi Partilerden CHP 49 CMKP 25, Basın Kuruluşları 12, Eski Muharip Birliği 2, Esnaf Kuruluşları 6, Barolar 6, Gençlik Temsilcileri 1,

[63] Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar,* İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2017, s. 824.
[64] Sultan Esra Yiğit, *27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin ve 1961 Seçimlerinin Basına Yansıması,* Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2019, s. 54
[65] " Kurucu Meclis Tasarısının Tümü Dün Kabul Edildi ", *Milliyet*, 8 Aralık 1960
[66] T.C. *Resmi Gazete,* 16 Aralık 1960, Sayı: 10682, s. 2766

Üniversiteler 12, İşçi Sendikaları 6, Odalar 10, Öğretmen Kuruluşları 6, Yargı Organları 12 temsilci olmak üzere seçilmiştir[67]. Ayrıca bakanlarda Temsilciler Meclisi üyesi sayılmıştır[68].

DP ve DP'li seçmenin temsil edilmediği, Temsilciler Meclisi içerisinde 2 siyasi parti temsilcisi var olsa da çeşitli meslek dalları ile il temsilcileri CHP ile yakın ilişkiliydi[69]. Kurucu Meclis yapısında var olan CHP etkisini Metin Toker şu şekilde izah etmektedir:

" Örneğin Kemal Satır'la, Kasım Gülek Adana, Muammer Aksoy Antalya, Şevket Adalan İzmir'de seçimleri kazandılar. İstanbul Temsilcisi olarak dört CHP'liyi daha doğrusu CHP listenin dört üyesini, İlhami Sancar'ı, Şahap Gürler'i, Prof. Tunaya'yı ve Lütfi Engin'i Kurucu Meclise gönderdi. Bu durumda CHP'nin Kurucu Mecliste tam bir egemenlik ve çoğunluk sağlaması güç olmadı "[70].

Buna mukabil CMKP lider Osman Bölükbaşı temsilciler meclisinde partisiz vatandaşlardan CMKP'ye yakın olanları seçtirmek için büyük gayret sarf etmiştir.[71] KM'de CMKP'ye verilen sandalye sayısını yeterli görmeyip 147'ler olayında aydın kesimi de partisine çekmeye çalışmıştır. Bölükbaşı KM içinde ne kadar ağırlık koymaya çalışsa da sonucu değiştirememiş, Meclis içinde ağırlık CHP'nin olmuştur.

KM çalışmaları tamamlandığı zaman Cemal Gürsel yeni kabineyi oluşturmuş[72] meclis ise 6 Ocak 1961 tarihinde göreve başlamıştır[73]. Kurulan kabinede ise CHP'den iki CKMP'den bir bakan yer aldı[74]. Böylelikle anayasal düzene geçiş süreci hızlanıp MBK iktidarı sivillere devretme konusunda önemli bir adım atmıştır.

1.2. Anayasa Komisyonu ve Anayasa Tasarısı

Kurucu Meclis çalışmalarına hız kesmeden 9 Ocak'tan itibaren başlamıştı. Temsilciler Meclisi (TM) başkanlığı seçimi de aynı gün yapılıp, Kazım Orbay başkan seçilmişti[75]. Yine

[67] Kili, a. g. e. , s. 165.
[68] Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri,* Yapı Kredi Yayınları, 30. Baskı 2017, İstanbul, s. 370.
[69] Yunus Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol, Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları 1960 – 1966*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2015, İstanbul, s. 54.
[70] Toker, *Yarı Külahlı Yarı Silahlı Bir Ara Rejim,* s. 213.
[71] Adem Çaylak, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, Ankara, s. 395.
[72] " Yeni Kabine Dün Gece İlan Edildi ", *Milliyet,* 6 Ocak 1961
[73] " Kurucu Meclis Açıldı ", *Milliyet,* 7 Ocak 1961, " Kurucu Meclis Dün İlk Toplantısını Yaptı ", *Cumhuriyet,* 7 Ocak 1961
[74] Siyasi partilerden kabineye girenler: Adalet Bakan Ekrem Tüzemen, Milli Savunma Bakanı General Muzaffer Alankuş, Milli Eğitim Bakanı Turhan Feyzioğlu (CHP), Tarım Bakanı Osman Tosun, Ulaştırma Bakanı Orhan Mersinli, Basın – Yayın ve Turizm Bakanı Cihat Baban (CHP), Çalışma Bakanı Ahmet Tahtakılıç (CMKP), *Milliyet,* 7 Ocak 1961
[75] T.C. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi,* İkinci Birleşim, 9.1.1961, s. 11 – 12.

aynı tarihte meclis 20'er kişiden oluşan anayasa ve seçim yasasını hazırlayacak iki komisyon seçmiştir[76]. Anayasa Komisyonun başkanlığını kamuoyunda iyi bilinen bir akademisyen olan Enver Ziya Karal yürütecektir. Aşağıdaki tabloda komisyon üyeleri gösterilmektedir[77]:

Anayasa Komisyonu: Muammer Aksoy, Sadık Aldoğan, Nurettin Ardıçoğlu, Amil Artus, Doğan Avcıoğlu, Hazım Dağlı, Turan Güneş, Münci Kapani, Coşkun Kırca, Enver Ziya Karal, Muin Küley, Emin Paksüt, Ragıp Sarıca, Bahri Savcı, Celal Sait Siren, Tarık Zafer Tunaya, Mümtaz Sosyal, Cafer Tüzel, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Abdülhak Kemal Yörük
Seçim Komisyonu: Atalay Akan, Hıfzı Oğuz Bekata, Necip Bilge, Bahri Çağatay, Bahri Çolakoğlu, Şükufe Ekitler, Sinan Esengil, İsmet Giritli, Şefik İnan, Şahap Kitapçı, Ahmet Köseoğlu, Rıza Köken, Zeki Kumrulu, Alp Kuran, Sahir Kurutluoğlu, Atıf Ödül, Halil Özmen, Seyfi Öztürk, İlhami Sancar, Nüvit Yetkin

Tablo 1. Anayasa Komisyonu

Seçilen Komisyondan Anayasa taslağının iki ay içinde TM, MBK ve KM birleşik oturumlarında tartışılmak üzere hazırlanması, gereken düzeltmeler yapıldıktan sonra referandumla halkoyuna sunulması istenecekti. Buna mukabil başlangıç olarak Fransız, İtalyan ve Federal Almanya yasaları incelenmişti. Ardından Komisyon tasarıyı hazırlamada etüt metni olarak İstanbul bilim kurulu taslağını, yardımcı metin olarak Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) çıkışlı metni kullandı. Ayrıca, 1945 yılından beri siyasal partilerin üretmiş oldukları metinlerle, İstanbul bilim kurulunun anayasa anketine gelen yanıtlardan yararlanılmış ve 15 yıllık bir iç birikimde değerlendirilmiştir[78].

Komisyon içerisinde hukukçu bakış ile siyasal bilimci yaklaşım ayrımı göze çarpmakta olup, siyasal bilimci tarafın fazla olması tasarının SBF metnine daha yakın durmasını sağlayacaktır.

9 Mart'ta Anayasa Komisyonu TM Başkanlığına tamamladığı çalışmaları sundu[79]. Görüşmeler sert tartışmalara sahne olmuş, tartışmalar ağırlıklı olarak toprak reformu, devletleştirme, kamulaştırma gibi konularda yaşanmıştı. Maddeler tartışılırken temsilcilerden bazıları Atatürk anayasasında bulunmayan bu kavramların milli egemenliği zedeleyebileceğini beyan etmesi üzerine komisyon sözcüleri de yeni maddeleri demokrasinin teminatı olarak göstermiştir. Senato yetkileri, MBK üyelerinin tabi senatör sayılması meseleleri de tartışma konusu olan hususların başında gelmekteydi.

[76] Seçil Karal Akgün, a. g. m. , s. 161.
[77] " Orbay Temsilciler Meclisi Başkanı ", *Milliyet,* 10 Ocak 1961. Aynı tarihlerde İsmet Giritli istifa etmiş, yerine yedek üyelerden Yavuz Feyzioğlu seçilmiştir.
[78] Bülent Tanör, *a. g. e. ,* s. 374.
[79] " Yeni Anayasa Mecliste ", *Milliyet,* 10 Mart 1961

Anayasa Komisyonu partilerden de bu konuda görüşlerini beyan etmelerini istemiştir. Osman Bölükbaşının CKMP'si KM için muhalefet odağı iken CHP, Atatürk Devrimlerinin ve laikliğin anayasal garantisini, planlı ekonomik kalkınmayı ve demokratik hayatın gereklerini açıkça istemiştir. Tartışmaların akabinde yaşanan değişiklikler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir[80]:

Yapılan Değişiklikler
Cumhuriyetin niteliği ile ilgili madde de milli kelimesinin yerini milliyetçilik almıştır. Vicdan ve din hürriyeti ile alakalı 19. Madde de ibadet serbestliğiyle inanç özgürlüğü hükümleri eklenmiştir. Cumhurbaşkanının senatoya 18 kişi seçmesi kabul edilmiştir. Meclis çalışmalarına özürsüz katılmayanların üyeliğinin bir aya düşürülmüştür. 109. Maddede seçim sonucu bakanlar kurulunun değişmeden sadece adalet ve iç işlerinin bağımsızların tayini meselesi ile meclis fes edilirse yine aynı bakanlıklara bağımsızların tayin edilmesi hususunda geçici bakanlar kurulu kurulur hükmü gelmiştir.

Tablo 2. MBK'nın Gerçekleştirdiği değişiklikler

Anayasa Komisyonu MBK'nın yaptığı değişikliklerin bir kısmını kabul edip bazı hususları kabul etmemiştir[81].

Kabul Edilenler	**Kabul Edilmeyenler**

[80] " MBK Anayasa'da Bazı Değişiklik Yaptı ", *Milliyet,* 19 Mayıs 1961
[81] " Meclis Anayasayı Tekrar Görüşüyor ", *Milliyet,* 20 Mayıs 1961

Kamulaştırma ve Devletleştirmede taksit süresi 10 yıldır. 19. Maddeye kimsenin inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz hükmü eklenmiştir. Komite kararına uyarak anayasaya mal bildirimi ile ilgili yasama ve yürütme organlarında görev alanlar bundan istisna olamaz hükmü getirilmiştir. Altmışaltını maddeye ilave edilen milletler arası hukukun meşru saydığı harp ilanı hükmü eklenmiştir.	Milliyetçilik kelimesinin ilavesi lüzum görülmemiş Milli kelimesi ile yetinilmiştir. 47. Maddeye ilave edilen işverenlerin hakkı maddesi çıkartılmıştır. Devlet arsa mülkiyetinin toplum yararına aykırı kullanılmasını önleyici tedbirleri alır hükmünün ilavesine lüzum görmemiştir. Yargıçlarında aday olmak için meslekten ayrılmalarına lüzum görülmemiştir. Cumhurbaşkanı kontenjanının 18 olarak tespiti kabul edilmemiş bu rakam 10'a indirilmiş ve seçilen kimselerin tarafsız olma şartı konmuştur. Başkumandanlığın Başbakanlıkta toplanması ve Genelkurmay Başkanlığının Başbakanlığa bağlanması ile ilgili madde ret edilmiştir.

Tablo 3. Komisyonda Tartışılan Maddeler

Anlaşmazlıklar için karma komisyon kurulması kararlaştırılmış 157 sayılı kanun gereğince en kıdemli üye olan Lütfü Akadlı başkan seçilmiştir[82]. Üyeleri Temsilciler Meclisinden; Turan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Turan Güneş, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Nurettin Ardıçoğludur. MBK'den ise Sami Küçük, Osman Köksal, Kadri Kaplan, Sezai Okan, Mehmet Özgüneş, Mucip Ataklı, Suphi Karaman, Ahmet Yıldız tarafından oluşmaktadır.

Kurucu Meclis tüm bu yaşanan gelişmeler içerisinde anayasa yapıcılığı görevini tamamlayacaktır. Tarihler 27 Mayıs 1961'i gösterdiğinde Anayasa, 2 çekimser oya karşılık 261 oy ile kabul edilecekti[83]. Devlet Başkanı Gürsel Anayasanın kabulü ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur:

" Anayasanın siyasi tarihimizde yeri olacağından şüphe edilemez. Hepimizin oyların ittifakla üzerinde toplayan bu anayasasın kusursuz olduğunu iddia etmiyoruz. Fakat Türk Milletinin yararına ne düşünebiliyorsak, hepsinin bu kanun üzerinde yer aldığı da bir hakikattir "[84].

1961 Anayasası Resmi Gazetede yayınlandı[85]. Akabinde Anayasanın 157 sayılı kanun gereğince referanduma (halkoyu) sunulması hükmü uygulanacaktı[86]. Netice itibari ile KM

[82] T.C. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi,* Yetmiş Beşinci Birleşim, 20.5.1961
[83] T.C. *Kurucu Meclis Tutanak Dergisi,* On Beşinci Birleşim, 27.5.1961, s. 109. , " Anayasa Kabul Edildi ", *Milliyet,* 29 Mayıs 1961, " İkinci Cumhuriyetin Anayasası ve Seçim Kanunu Kabul Edildi ", *Cumhuriyet,* 29 Mayıs 1961.
[84] *Milliyet,* 29 Mayıs 1961

çalışmalarında sona gelmeye başlamıştı. 6 Ocak 1961'den itibaren faal olan KM 26 birleşim gerçekleştirip 93 saat çalışırken, TM ise 110 birleşim yapıp 427 saat vazife yapmıştır. KM 31 sözleşme ile 7154 dilekçeden 176'sını kabul etmiştir[87].

1.3. 1961 Anayasasının Özellikleri

Bir başlangıç bölümü, 157 madde ve 22 geçici maddeden oluşan 1961 Anayasası o tarihe kadar ki Osmanlı – Türk Anayasalarının en uzunudur[88]. 1924 Anayasasından oldukça farklı olan 1961 Anayasası İki meclisli bir parlamentoyu öngörmekteydi. Millet Meclisi (MM) ve Cumhuriyet Senatosu (CS) olmak üzere vasıflandırılan bu parlamentoda seçim sistemi de değişmişti.

CHP, belli başlı anayasal taahhütler ile beraber nisbi temsil sisteminin kanunlaşmasını sağladı[89]. Buna göre MM seçimleri 450 üyeden müteşekkil madde 69'a göre 4 yılda bir yapılacaktı. CS ise doğrudan çoğunluk oyuyla seçilen ve üçte biri her iki yılda bir yenilen 150 üyeden oluşmaktaydı[90]. MBK üyeleri, eski cumhurbaşkanları ise yaş gözetmeksizin anayasanın 70. Maddesine göre tabi üye sayılmaktaydılar[91].

Siyasal Partiler açısından 1924 Anayasası hüküm vermezken, 1961 Anayasası ise siyasal partileri ister iktidar, ister muhalefet olsun demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olarak görmekteydi[92]. Anayasa önemli bir yenilik olarak, Madde 145'e göre 15 asil 5 yedek üyeden müteşekkil Anayasa Mahkemesini oluşturmuştur[93].

1960 öncesi CHP, DP çoğunluğunun sınırsız iktidarını sınırlandırabilmek için, diğer bazı denge ve fren mekanizmaları ile birlikte, bir anayasa mahkemesi kurulmasını güçlü

---

[85] T.C. *Resmi Gazete*, 31 Mayıs 1961, Sayı: 10816, s. 4201.
[86] Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Sulhi Garan Matbaası, 1976, İstanbul, s. 311.
[87] " Kurucu Meclis Dün Çalışmasını Bitirdi ", *Milliyet,* 5 Eylül 1961
[88] Tanör, *a. g. e.* , s. 377.
[89] Ergun Özbudun, *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2016, İstanbul, s. 109. Türkiye Cumhuriyet'inde 1960 öncesi seçimler Liste Usulü Çoğunluk Sistemi ile yapılırken 60 sonrası süreçte Nispi Temsil Sistemine geçilmiştir. 1961 seçimleri Nispi Temsil ile beraber sistemin D'Hondt uygulamasının çeşitleri tercih edilmiştir. 1961 milletvekili seçimleri çevre barajlı D'Hondt sistemine göre yapılmıştır. **Bkz.** Erol Tuncer, *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri,* www.tesav.org.com.
[90] Ahmad, *Modernleşen Türkiye'nin Oluşumu,* s. 155
[91] Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifaktan Günümüze, Türk Anayasa Metinleri,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yenilenmiş 3. Baskı, 2006, İstanbul, s. 214.
[92] Özbudun*, Türk Anayasa Hukuku,* s. 21.
[93] Tanilli, *a. g. e.* , s. 364.

şekilde savunmuştu[94]. Şimdi bu organın kurulmasıyla kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlenebilecekti[95].

1961 Anayasası yargı gücünü yasama ve yürütmeden kesin bir biçimde ayırıp, yasama ve yürütme ikilisi ile yargı arasındaki güçler ayrılığını gerçekten işleyen bir sisteme bağlamıştı[96]. Şüphesiz ki parlamentodan ziyade hukukun üstünlüğünün ön planda tutulması DP dönemine duyulan tepkiden kaynaklıydı.

Anayasa maddeleri oluşurken 1950 – 60 arası yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel süreç üzerine temellendirilmişti. Buna örnek olarak DP zamanında değiştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu, madde 28'e göre herkes önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü hakkına sahiptir maddesi ile değişmiştir[97]. Yine DP döneminde kaldırılan ispat hakkı Anayasanın 34. Maddesine göre; kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında sanık isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir hükmü ile gazetecilere bu hakkı vermekteydi[98]. Bununla birlikte 1961 Anayasası çoğulcu bir toplum yapısı oluşturmak için sendika hakkı (Md. 46), grev hakkı, (Md. 47), dernek kurma hakkı (Md. 29), gibi toplumsal kanunları da benimsemiştir.

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınması 1961 Anayasasına göre plan dâhilinde gerçekleşebilirdi. Nitekim Anayasanın 129. Maddesine göre Devlet Planlama Teşkilatı Kurulmuştur[99].

Cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusu da Anayasa çalışmaları sırasında gündeme gelmiş, yeni cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisi ile ilişkisinin kesilmesi ve TBMM üyeliğinin sona ermesi 95. Madde ile düzenlenmişti[100].

DP'nin üniversite üzerinde ki tasarrufu nedeniyle 120. Madde ile üniversiteler özerk olmuş ve dıştan gelebilecek müdahaleler önlenmek istenmiştir. Devlet Radyosu ve Anadolu

[94] Ergun Özbudun, *Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri,* liberal düşünce Yıl 17, Sayı: 68, 2012, s. 7.
[95] Özbudun, *a. g. e. ,* s. 18.
[96] Fatih Tuğluoğlu, *CHP'nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi,* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 60, 2017, s. 306.
[97] Kili, Gözübüyük, a. g. e. , s. 199.
[98] Tanilli, *a. g. m. ,* s. 325.
[99] Kili, Gözübüyük, a. g. e. , s. 237.
[100] Tuğluoğlu, *a. g. m. ,* s. 307.

Ajansı üzerinde egemenlik kuran DP, CHP tarafından ciddi şekilde eleştirilmişti. 121. Madde ile bu kurum ve kuruluşlar her türlü tarafsızlık ilkesine uygun hareket edebilecekti[101].

1961 Anayasası ihtiva ettiği liberal hükümler ile birlikte devlet ve toplumun bütünleşmesi açısından fırsat oluşturmaktadır. Bu durumda şüphesiz CHP etkisi yadsınamaz bir gerçektir. 1961 Anayasası getirdiği kurumlar, kavram ve haklarla CHP'nin " İlk Hedefler Beyannamesi'ndeki " önerileri fazlasıyla karşılamaktadır[102] . Sonuç olarak CHP'nin yeni Anayasa yapımında en etkili güç olduğu söylenebilir.

1.4. Yassıada Davaları

27 Mayıs 1960 sonrası yönetimi ele geçiren MBK, 27 maddelik geçici Anayasa çerçevesinde TBMM'nin yetkilerine sahip olmaktaydı. Bu durumdan mütevellit 18 Ağustos 1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanı oluşturulmuştu[103]. Olağanüstü yetkilere sahip mahkemenin kurulmasında ki amaç DP milletvekilleri ve DP'li yöneticilerini yargılamaktı.

Darbe başarıyla gerçekleştiği zaman Hükümet üyeleri ve DP milletvekilleri tutuklandılar[104]. Siyasi Faaliyetler yasaklanmış, DP ise mahkeme kararı ile kapatılmıştı[105]. Tutuklanan DP'liler ise Harp Okuluna götürüldüler. Harp Okulunun ve Askeri Bürokrasini DP'lilere pek hoş bakmadığı açıktı. Nitekim tutuklu milletvekillerine güruh denirken önde gelen DP'liler kocabaş olarak anılmaktaydı[106].

Tutuklular daha sonra Marmara Denizinde ki Yassıada'ya götürüldüler. Ada içerisinde ki dağılıma göre milletvekilleri toplam 6 koğuşa bölünmüş, bakanlar ise dörder kişilik odalarda kalmaktaydı. Bayar ve Menderes için tam tecrit kuralları uygulanıyordu[107].

MBK, DP'lileri yargılayacak üyeleri de kendisi seçmişti. Mahkeme Başkanı Salim Başol, Başsavcı ise Altay Egesel olmuştur[108]. Duruşmalar ise 14 Ekim 1960'ta başlamıştır[109].

---

[101] Kili, Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri,* s. 233.
[102] Suna Kili, *Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* s. 167
[103] " İnkılap Mahkemesi Kanunu Kabul Edildi ", *Milliyet,* 19 Ağustos 1960
[104] Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,* Remzi Kitabevi, 22. Baskı, 1999, İstanbul, s. 157.
[105] Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset,* Timaş Yayınları, 2. Baskı, 2015, İstanbul, s. 335.
[106] Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar,* Bilgi Yayınevi, 1984, Ankara, s. 61.
[107] Mete Kaan Kaynar, *a. g. e. ,* s. 118.
[108] Funda Selçuk Şirin, *Türk Siyasetinde Bir Kırılma Noktası: Falih Rıfkı Atay Yazınında Yassıada Duruşmalar,* Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı: 27, 2019, s. 378. T.C. *Resmi Gazete,* 7 Ekim 1960, Sayı: 10623, s. 2289.
Bkz. Yüksek Adalet Divanını üyeleri: Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi Başkanı Ferruh Adalı, Yargıtay Üyesi Selman Yörük, Yargıtay Üyesi Abdullah Üner, Danıştay Üyesi Hıfzı Tüz, Danıştay Üyesi Cahit Özden, Askerî Yargıtay Başsavcısı Hâkim General Rıza Tunç, Askerî Yargıtay Üyesi Hâkim Yarbay Hasan Gürsel. **Bkz.** Yüksek Soruşturma Kurulu üyeleri: Salim Ertem, Fahrettin Öztürk, Avni Yurtsever, Faruk Siret Değermen, Orhan Erdoğan, Niyazi Kırdar, Ahmet Bayrak, Hâkim Binbaşı Süleyman Taşar, Hâkim Yüzbaşı Necdet Darıcı, Hâkim Yüzbaşı Servet Tüzün, Hâkim Yüzbaşı Turgut Lüleci
[109] " Duruşmalar Bugün ", *Milliyet,* 14 Ekim 1960, " Duruşma Bu Sabah 9.30'da ", *Cumhuriyet,* 14 Ekim 1960

Dava sürecini 700'den fazla kişi izlerken, 200 gazetecinin yarısı ise yabancıydı[110]. Dört aydan fazla süren uzun soruşturmaların akabinde yargılama süreci başlayacaktır. 15 Eylül 1961 tarihine kadar süren duruşmalarda 203 celse görülüp, 19 dava dosyası ele alınmış, 529 sanık ve 1063 tanık dinlenmiştir[111].

Aşağıda Yassıada'da görülen davalar ana hatları ile verilmektedir[112]:

Anayasayı İhlal Davası: CHP'nin mallarına el konulması, Kırşehir'in ilçe yapılması, tahkikat komisyonunun kurulması konularında vekillerin lehte verdiği oylar suç isnat edilmiştir. 54 oturum 139 celsede toplam 401 sanık yargılanmıştır. Başsavcı 107 sanık hakkında idam talep etmiştir. Mahkeme ise 15 sanık hakkında idam vermiştir. Bayar, Menderes, Zorlu ve Polatkan hakkında ki idamlar onaylanmış ancak Bayar'ın cezası uygulanmamıştır.

Köpek Davası: Afgan Kralı'nın hediye ettiği tazıyı Celal Bayar'ın Atatürk Orman Çiftliğine (AOÇ) değerinin çok üstünde sattığı iddiasını içermektedir. 4 oturumda görülmüştür. Yargılamalar sonunda sanıklardan Celal Bayar ve Nedim Ökmen mahkûm olmuştur.

Eylül Olayları Davası: Selanik'te bulunan Atatürk'ün evinin bombalandığı iddiası üzerine 6-7 Eylül 1955'te gayrimüslimlere yönelik saldırılarda hükümetin dahli bulunduğu iddiası içermektedir. Davada; Celal Bayar, Adnan Menderes, F. Rüştü Zorlu, Fuat Köprülü, F. Kerim Gökay, Alaattin Eriş, Kemal Hadımlı, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Uçar, Oktay Engin yargılanmıştır. Dava, 20 oturumda görülmüştür. Yargılamalar sonunda sanıklardan Adnan Menderes, Kemal Hadımlı ve Fatin Rüştü Zorlu mahkûm olmuştur.

İstanbul-Ankara Olayları Davası (Üniversite Olayları Davası): 28-29 Nisan'da Ankara ve İstanbul'da gerçekleşen ve bir öğrencinin yaşamını yitirdiği üniversite olaylarından dolayı suçlanan Hükümet üyeleri ve olaylarda görevli memurlar yargılanmıştır. 2 Şubat 1961'de görülmeye başlanmıştır. 54 oturum 90 celsede görülmüştür. İstanbul Olayları Davası'nda, 78 kişi; Ankara Olayları Davası'nda ise 39 kişi yargılanmıştır. Toplam 117 sanığın 44'ü idam cezası istemiyle yargılanmıştır. Diğer sanıkların kararları Anayasayı İhlal Davası ile beraber açıklanırken; Rüştü Erdelhun yalnızca bu davadan dolayı idam cezasına çarptırılmıştır. 4 numaralı davadır. (1960/4)

---

[110] Cengiz Atlı, *İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında Başbakan Adnan Menderes ve Kabine Üyelerinin Yargılanma Süreci,* ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.8, Sayı: 1, Yıl: 2020, s. 76.
[111] Hatice Burçin Tuna, *27 Mayıs İhtilali ve Adnan Menderes'in İdam Süreci,* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, Muğla, s. 117.
[112] Mete Kaan Kaynar, *a. g. e.* , s. 134 – 137.

Arsa Satışı Yolsuzluğu Davası: Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in, eşinin arsasını İş Bankası'na nüfuz kullanarak sattığı iddia edilmiştir. Dava 11 Kasım 1960-26 Kasım 1960 tarihleri arasında 3 oturumda görülmüştür. Dava sonunda, Ökmen'in5 yıl ağır hapsine ömür boyu memurluktan mahrumiyetine karar verilmiştir.

Topkapı Olayları Davası: İnönü'nün aracıyla yaptığı bir seyahat esnasında aracın Topkapı'da durdurularak bazı kimseler tarafından saldırıya uğramasında Hükümet üyelerinin görevlerini yerine getirmediklerini ve İnönü'yü ortadan kaldırmaya teşebbüs ettikleri veya azmettirdikleri iddia edilmiştir. 2 Aralık 1960'ta görülmeye başlanan davalarda 60 sanık, 24 oturum 37 celsede yargılanmıştır. Yargılamalar sonunda sanıklardan 17'si beraat ederken, 43'ü mahkûm olmuştur.

Bebek Davası: Adnan Menderes'in Ayhan Aydan'dan evlilik dışı olan bebeğini, doğumunun hemen ardından yaşamına son vermesi için doktoru Fahri Atabey'i azmettirmesi isnadını içermektedir. 7 oturumda görülmüştür. Dava sonunda Menderes ve Atabey beraat etmişlerdir. Hakkında açılan davalar arasında Menderes'in beraat ettiği tek davadır.

Zimmet ve İrtikâp Davası: Hayrettin Erkmen ve Zeyyad Mandalinci'nin yurtdışı gezisinden kalan harcırahları zimmetlerine gerçirdikleri iddia olunmuştur. Yol ödeneği ile alakalı olarak halef-selef iki bakan yargılanmıştır. Dava 8 Kasım 1960-3 Aralık 1960 tarihleri arasında 5 oturumda görülmüştür. Yargılamalar sonunda Zeyyad Mandalinci beraat ederken Hayrettin Erkmen 6 ay hapis ve 200 bin lira para cezasına çarptırılmıştır.

Vinylex Ortaklığı Yolsuzluğu Davası: Hasan Polatkan'ın nüfuzunu kullanarak Vinylex şirketine usulsüz biçimde kamu bankalarından kredi sağladığı ve karşılığında rüşvet aldığı iddiasını barındırmaktadır. Dava, 14 Kasım 1960-26 Kasım 1960 tarihleri arasında 5 oturumda görülmüştür. Hasan Polatkan, Vinylex şirket hissedarları Ragıp Sipahi, Necati Dölay, Hüseyin Altan yargılanmışlardır. Yargılama sonunda mahkeme, Polatkan'a 7 yıl ağır hapis ve 500 bin lira para cezası, Sipahi, Dölay, Altan'a ise 3'er yıl 6'şar ay ağır hapis cezası verilmiştir.

İpar Transport Şirketi Döviz Kaçakçılığı Davası: Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun, iş adamı Ali İpar'a kanuna aykırı biçimde döviz sağladığı iddiasını taşımaktadır. Ali İpar, Fatin Rüştü Zorlu, Adnan Menderes, Medeni Berk, Sebati Ataman, Hayrettin Erkmen, Hasan Polatkan ve Nihat Ali Üçüncü yargılanmışlardır. Dava 15 Kasım

1960-12 Ocak 1961 tarihleri arasında 13 oturumda görülmüştür. Yargılamalar sonunda, Ataman, Erkmen ve Polatkan beraat ederken; İpar, 26.790.285,25 lira para cezasına ve 2 sene hapse mahkûm edilmiştir. Zorlu, Menderes Ve Berk'in TCK 240/1 uyarınca Polatkan'ı 1 sene hapsine ve 400 lira para cezasına ve 6'şar ay memuriyetten mahrumiyetine karar verilmiştir. Üçüncü ise yurt dışında olduğu için hakkında hüküm verilmemiştir.

Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu'na Aykırı Hareket Davası (Barbara Davası):

Fahri Koraltan ve Hasan Polatkan, yabancı bir çalışanlarına Döviz Kanunu'nu ihlal ederek ödeme yaptırdıkları suçlamasıyla yargılanmışlardır. Dava 21 Kasım 1960-20 Aralık 1960 tarihleri arasında 6 oturumda görülmüştür. Mahkeme, yargılama sonunda TCK 240/1 uyarınca Polatkan'ı 6 ay hapis ve 200 lira para cezasına ve TCK 20. Madde gereğince 3 ay memuriyetten men cezasına çarptırmıştır. Koraltan ise 5 ay 25 gün hapis ve 833 lira 30 kuruş para cezasına çarptırmıştır.

Radyo Davası: Devlet Radyosu'nun hükümet propagandası yapmak amacıyla kullanıldığı iddiasını taşımaktadır. 6 oturumda görülmüştür. Davanın Sanıkları Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Şaman ve Altemur Kılıç'tır. Dava, Anayasayı ihlal davası olarak görülmüştür.

Örtülü Ödenek Davası (Cımbız Davası): Menderes'in örtülü ödenekten yaptığı harcamaların usulsüz olduğu iddiasını içeren davadır. 13 oturumda görülmüştür. Davalar, 25 Kasım 1960'ta başlamış ve 2 Şubat 1961'de bitmiştir. Sanıklar Adnan Menderes ve Ahmet Salih Korur'dur. Yargılamalar sonunda Menderes zimmetine para geçirmek suçundan 15 yıl 2 ay hapis ve 4 milyon 878 bin 496 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır. Menderes'in vefatından sonra ailesi para cezasının bir kısmı ödemiş geri kalan kısmını ise 1963'te silinmiştir. Ahmet Korur ise 2 yıl 11 ay hapis cezası almıştır.

Çanakkale İskele ve Geyikli 31. Km Olayları Davası: Çanakkale'nin Geyikli ilçesinde CHP vekillerinin inceleme yapmasını engellemek suretiyle seyahat etme özgürlüklerinim kısıtlandığı iddia edilmiştir. 11 oturumda görülmüştür. Anayasa'yı İhlal Davası'yla birleştirilmiştir. Davanın sanıkları: Adnan Menderes, Nuri Togay, Servet Sezgin ve Ahmet Hamdi Sezen'dir.

Kayseri Olayları Davası: 9 Ocak 1961'de görülmeye başlanan (ve 20 Nisan 1961'de son oturumu yapılan) dava İnönü'nün içinde bulunduğu trenin Himmet Dede istasyonunda durdurulması ve Yeşilhisar istasyonunda yaşanan arbedenin İnönü'nün seyahat özgürlüğünü

ihlal ettiği iddiası üzerine kuruludur. Bu davada dönemin Kayseri Valisi, İçişleri Bakanı ve Adnan Menderes'in de içinde bulunduğu 13 kişi yargılanmıştır. 13 oturum 15 celsede tamamlanan dava sonunda Celal Bayar ve Adnan Menderes idam cezası alırken Ahmet Kınık, Kemal Çakın, Aziz Ronabar 4'er yıl 2'şer ay hapis ve kamu hizmetlerinden ömür boyu men cezası almışlardır. Diğer sekiz sanık ise beraat etmiştir.

İzmir'de Yayınlanan "Demokrat İzmir" Gazete ve Matbaasının Tahribi Davası: Demokrat İzmir gazete matbaasının tahribatının teşvik edildiği ve bu yolla basın özgürlüğünün ihlal edildiği suçlamasını içermektedir. Dava 12 Ocak 1961- 4 Mayıs 1961 tarihleri arasında toplam 16 oturum 19 celsede görülmüştür. Toplam 32 kişi yargılanmıştır. Dava, Anayasayı İhlal davası içinde mütalaa olunmuştur.

Delillerin Tahlil ve Münakaşası Vatan Cephesi Davası: Vatan Cephesi aracılığıyla suç işlendiği iddiası taşımaktadır. 13 oturum 25 celsede toplam 22 kişi yargılanmıştır. Adnan Menderes, Medeni Berk, Tevfik İleri, Sebati Ataman, Hadi Hüsman, Remzi Birand, Mükerrem Sarol, Samet Ağaoğlu, Atıf Benderiloğlu, Kamil Gündeş, Hüseyin Fırat, Mustafa Zeren, Rıfkı Salim Burçak, Rauf Onursal, Emin Kalafat, Sıtkı Yırcalı, Celal Ramazanoğlu, Dilaver Argun, Kemal Aygün, Mehmet Akın, Murhan Ulutan. Yargılamalar sonunda Soral, Ataman ve Hüsman beraat ederken, mahkeme, diğer sanıklar için "vatan cephesi yolsuzluğunun anayasayı ihlal suçunun maddi vakıasını teşkil ettiği" kararı verilmiştir.

İstimlak Yolsuzlukları Davası: İstanbul'da istimlak edilen bazı alanlarda usulsüzlük yapıldığı iddiasını taşımaktadır. İstanbul'da yapılan istim laklarda, istimlak bedelinin peşin ödenmediği ve kanun da öngörülen tebligat sürelerine uyulmadığı gerekçesi ile sanıkların Anayasayı ihlal ettiği iddiasına istinaden idamları talep edilmiştir. Davada 10 kişi yargılanmıştır. Adnan Menderes, Dilaver Argun, Kemal Hadımlı, Mümtaz Tarhan, Kemal Aygün, Ethem Yetkiner, Emin Kalafat, Medeni Berk, Hayrettin Erkmen ve Haluk Şaman 13 oturum 15 celsede görülmüştür. Dava sonunda Tarhan, Yetkiner, Kalafat, Berk, Erkmen ve Şaman beraat etmiştir. Kemal Aygün ağır müebbet cezasına çarptırılırken, Dilaver Argun'un 15 yıl ağır hapsine ve kamu hizmetlerinden ömür boyu men edilmesine karar verilmiştir. Adnan Menderes ise idam cezasına çarptırılmıştır.

Değirmen Davası: İbrahim Sıtkı Yırcalı'nın kamu bankalarından iş adamlarına usulsüz kredi sağladığı iddia edilmiştir. Dava 18 Kasım 160- 3 Aralık 1960 tarihleri arasında 5 oturumda görülmüştür. Zaman aşımından dolayı dava düşmüştür (1960/15).

Yassıada davaları 14 Ekim 1960 tarihinden, 15 Eylül 1961 tarihine kadar sürmüştür[113]. Bu zaman aralığında görülen davalar mezkûr tarihte son bulmuş ve nihai kararlar verilmiştir. Buna göre Celal Bayar, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Bahadır Dülger, Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Emin Kalafat, Osman Kavrakoğlu, Baha Akşit, Zeki Erataman, 27 Mayıs ile uzaklaştırılan Sabık Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve Adnan Menderes idama mahkûm edildi. Menderes hasta olduğu için idam kararından habersizdi. Kararlar ülke genelinde büyük bir şok etkisi yarattı. Uluslararası kamuoyu da davayı yakından takip ettiğinden kararlar dünya genelinde de şaşkınlık oluşturdu. İsmet İnönü 3 Mart 1961'de Cemal Gürsel'i ziyaret ettiğinde idamın gündemde olmayacağı hususunda Gürsel'den garanti almıştı[114]. Ancak etkisi o zaman hissedilmeyen, fakat zaman içerisinde MBK'nın bile önüne geçtiği söylenen, ordu içi yapılanmaların başında bulunan Silahlı Kuvvetler Birliğinin (SKB), idam kararlarında rolü olduğu söylenilir.

İdam kararlarından Menderes, Zorlu ve Polatkan onaylanırken, Celal Bayar'ın 65 yaş üstü olması nedeniyle idamı ağır müebbette çevrilmiş, Refik Koraltan, Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu. Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhun 'un cezaları da ağır hapse çevrilmiştir[115].

İdam kararlarını durdurmak için Yurt dışından başta olmak üzere ülke içinde de çeşitli girişimler yapıldı. İnönü 13 Eylül 1961 tarihinde Gürsel'e idamların durması konusunda kendisinin müdahalesini istemişti[116]. Nitekim Gürsel'de idamları onaylamamış fakat sonuç olarak kararlar çıkmıştı. 16 Eylül 1961 tarihinde Sabık Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edildi[117]. Adnan Menderes idam gününden bir gün önce intihara kalkışsa da başarılı olamamıştı. Adnan Menderes ise sağlık durumunun normale döndüğünü bildiren rapora mukabil 17 Eylül 1961'de idam edilecektir[118]. Böylelikle Türk Siyasi Hayatının önemli sayfası bir daha açılmamak üzere kapanmıştı.

1.5.Siyasi Partilerin Kurulması

[113] " Karar Günü ", *Milliyet,* 15 Eylül, 1961, " Yassıada'da Karar Bu Sabah Açıklanıyor ", *Cumhuriyet,* 15 Eylül1961
[114] Toker, *a. g. e. ,* s. 264.
[115] T.C. Milli Birlik Komitesi, *Genel Kurul Toplantısı*, Yüzbeşinci Birleşim, 15.9.1961, s. 2. , " Komite 12 İdamı Hapse Çevirdi ", *Milliyet,* 16 Eylül 1961, " Son Dakika MBK 3 İdamı Tasdik Etti " *Cumhuriyet,* 16 Eylül 1961
[116] Cihat Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler,* Remzi Kitabevi, 1970, İstanbul, s. 263.
[117] " Polatkan ve Zorlu'nun Hükümleri İnfaz Edildi ", *Cumhuriyet,* 17 Eylül 1960, " Zorlu ve Polatkan İdam Edildi ", *Milliyet,* 17 Eylül 1961
[118] " Menderes İdam Edildi ", Milliyet, 18 Eylül 1961, " Menderes Hakkındaki Hükümde İnfaz Edildi ", Cumhuriyet, 18 Eylül 1961, *Akis*, Cilt: 22, Sayı: 337, s. 6.

Yeni Hükümetin kurulması ve Kurucu Meclisin iş başı yapmasının akabinde siyasi hayat hareketlenmeye başladı. MBK lideri Cemal Gürsel, demokrasiye geçişi süratle istemekte ve normalleşme sürecini yakından takip etmekteydi. Bu konuda ordu, DP'nin dirilmesinden ziyade mirasını paylaşacak siyasi yapılar istiyordu. 27 Mayıs'tan beri ortada olan bir DP kitlesi mevcuttu. Bu kitlenin siyasi hayata bir şekilde dâhil edilmesi gerekmekteydi. Nitekim ülkenin sivil hayata dönüş sinyalleri 13 Ocak 1961 tarihinde siyasal faaliyetlerin serbest bırakılması ile başlayacaktı[119].

13 Şubat 1961 tarihine kadar tanınan süre içerisinde yeni kurulacak partiler, 4 Haziran 1960 tarihinde 8 sayılı kanun çerçevesinde bir aylık süre zarfında tüzüklerini ilgili makamlara bildireceklerdi. Örgütlenme ve tüzük değişikliği sırasında propaganda faaliyetleri ise yasaklanmıştı. İç işleri bakanlığı 24 Ocak 1961 tarihinde yeni bir tebliğ ile partilerin il ve ilçe teşkilatlarına izin verdi[120]. Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), gibi yapılar Türk Siyasetine hareket kazandıracak yeni oluşumlardı[121].

MBK geçici askeri dönemden sonra CHP iktidarını kesin gördüğünden DP oylarına dayalı başka partilerin kurulmasına olanak tanımıştır[122]. Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) gibi iki yeni parti, 27 Mayıs öncesi faal olan CMKP açıkça DP mirası için mücadele edecekti.

Türk Siyasi tarihinde önemli bir safhayı oluşturan DP'nin mirasçısı ve günün koşullarına uygun programı ile partinin gerçek ardılı AP denebilir[123]. Adalet Partisi 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştu[124]. AP'nin kuruluş hazırlıkları 1960 Ağustosuna kadar gitmektedir. 27 Mayıs sonrası Genelkurmay Başkanlığına getirilen, ancak kısa sürede tasfiye hareketinden dolayı emekli olan Ragıp Gümüşpala İzmir'de muhalif bir partinin kurulmasına yönelik temaslarda bulunmuştu[125]. İstanbul'da da devam eden temaslar sonucu, Ragıp Gümüşpala (emekli orgeneral), Tahsin Demiray (yayımcı), Şinasi Osma (emekli Kurmay Albay), Ethem Menemencioğlu (Prof. Dr.), Mehmet Yorgancıoğlu (Tüccar), Muhtar Yazır (

---

119 " Yeni Siyasi Parti Kurmak İçin Faaliyet Başladı ", *Cumhuriyet,* 14 Ocak 1961, " Siyasi Faaliyet Başladı ", *Milliyet,* 14 Ocak 1961

120 Derya Cihangir, *Ragıp Gümüşpala'nın Siyasi Hayatı,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Erzurum, s. 23.

121 Belirtilen Partiler dışında çeşitli partiler kurulmak ile beraber, siyasal hayatta fazla bir varlık gösterememişlerdir. Bu partiler: Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Mutedil Liberal Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Memleketçi Parti, Düstur Partisi, Kemalist Gençlik Partisi, Millete Hizmet Partisi, Muhafazakâr Parti, Güven Partisi, Devrim Partisi, Demokrat Parti, Yeni Demokrat Parti, Sosyal Demokrat Partidir. **Bkz.** Mete Kaan Kaynar, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partiler*, s. 372 – 373. , Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasi Partileri Sosyal Temelleri,* s. 266 – 268.

122 Arcayürek, *a. g. e. ,* s. 191.

123 Sencer, *a. g. e. ,* s. 271.

124 " Ankara'da Dün 6 Parti Kuruldu ", *Milliyet,* 11 Şubat 1961.

125 Salih Akkaş, *Adalet Partisi ve İdeolojisi,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989, Ankara, s. 50.

iktisatçı), Necmi Ökten (emekli General), Cevdet Perin (Doç. Dr.), Emin Acar (Avukat), Kamuran Evliyaoğlu (gazeteci) tarafından parti kurulmuştu[126]. 18 Şubat 1961'de AP liderliğine Ragıp Gümüşpala getirilirmiştir[127].

Programının 1. Maddesiyle Türkiye'yi hür dünyanın demokratik ileri ve müreffeh hür bir ülkesi haline getirmeyi, demokratik düzeni, insan şeref ve haysiyetine yaraşır, vatandaşın düşünce ve hareketlerine saygılı bir cemiyet düzeni olarak tanımlamaktadır. Parti yönetimi tamamlanınca AP ülke içerisinde hızlı bir teşkilatlanma sürecine girmiştir. AP'nin kökeninde ve hızla gelişmesinde DP mirası önemli rol oynamaktadır[128]. İl ve bölge düzeyinde ölü DP organizasyonlarını ıslah ederek, AP kısa zamanda ülke çapında geniş bir örgüt niteliği kazandı. 1961 sonrası DP misyonunu AP sürdürecekti[129]. Partinin eski DP'lilerden kaynaklı bu yapısı ise ordu karşısında ki durumunu güçleştirmekteydi. Parti oluşum aşamasında müfrit denilen, aşırı görüşler ile mutedil olarak adlandırılan, dengeli fikirlerden meydana gelmekteydi. Gümüşpala ise her iki grubu da bir arada tutmaya başaran bir sentezdi. Nitekim Gümüşpala'nın varlığı 27 Mayıs koalisyonu için de garanti işlevindeydi[130]. Böylece AP içerisinde müfritlerden kaynaklı kontrolden çıkma durumu söz konusu olamazdı.

DP'nin ikinci ve ordu nazarında asıl mirasçısı ise YTP'idi[131]. Bu parti 27 Mayıs müdahalesi sonrası DP'nin kapatılması sonucu siyasal yaşamda doğan boşluğu kapatmak üzere 13.02.1961 tarihinde kurulmuştur[132]. YTP 1950'li yıllarda ispat hakkı savaşı veren HP'yi kuran kaynaktan gelmekteydi[133]. Partinin kurucusu ise siyasette aktif bir isim olan Ekrem Alican'dır. Alican 1960 öncesi DP'lilerinden olup, partisinin aşırılarına karşı çıkmış ve ispat hakkı ile başlayan parti içi harekette yer almıştı[134]. Günlerce süren hazırlık sonrası ortaya çıkan YTP, kurulduğu andan itibaren AP ile DP mirası konusunda rekabet içerisine girmişti. Alican eski DP oylarını toplamak için, DP'nin simge isimlerini de partisinde barındırma fikrini düşünmüş ve Menderes'in meşhur İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ı partisine almıştı. Nitekim Parti programının giriş bölümünde o zamana kadar yaşanan

[126] Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika,* İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2017, İstanbul, s. 29.
[127] " Adalet Partisi ve İşçi Partisi Başkanlarını Seçti ", *Milliyet,* 19 Şubat 1961.
[128] Arsev Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961 – 1980),* Bağlam Yayıncılık, 1993, Ankara, s. 35.
[129] Tanıl Bora, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler,* İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2017, İstanbul, s. 542.
[130] Demirel, *a. g. e. ,* s. 33.
[131] Tanel Demirel'e göre YTP, 27 Mayıs Hareketine AP kadar karşı olmamakla birlikte, CHP'ye oy vermek istemeyen kitleyi temsil etme iddiasında bir partiydi. Bun nedenle CHP'yi dengeleyecek güç olarak özellikle Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından desteklenmekteydi. **Bkz.** Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, s. 29. Cüneyt Arcayürek ise Cemal Gürsel'in sadece manevi açıdan değil maddi anlamda da bu hareketi desteklediğini yazmaktadır. **Bkz.** Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1961 – 1965,* s. 207 – 208.
[132] Mete Kaan Kaynar, *Cumhuriyet Döneminde Siyasi Partileri,* s. 132. , " Dün 7 Parti Daha Kuruldu ", *Milliyet*, 14 Şubat 1961. , " Müddetin Son Gününde 5 Parti Daha Kuruldu ", *Cumhuriyet,* 14 Şubat 1961.
[133] Çavdar, *a. g. e. ,* s. 111.
[134] Arcayürek, a. g. e. , s. 207 – 208.

demokrasi tecrübesinin genel bir eleştirisi yapılırken, Politikacıların kişisel ihtirasları, eski alışkanlıkları ve kişisel çekişmeleri ardı ardına sayılıp, 27 Mayıs hareketinin DP'li yurttaşlara değil bu tarz kişilere yapıldığı gerekçesiyle parti eski DP'lilere açılmıştır[135].

Parti tüzük ve programında amacının vatandaşın serbest düşünce ve hareketlerine imkân veren demokratik hayat tarzını ve insanlık şerefini korumak… Şahsiyetlerini ve kabiliyetlerini tam olarak gerçekleştirebilmek için vatandaşların fırsat eşitliğine… Atatürk devrimlerine sadık kalarak Türk milletinin dünyadaki yerini almasını temin etmek… Gibi İfadeler yer almaktadır[136].

Bu iki parti dışında, 1960'lı yılların yasal siyaset sınırlarının genişletildiği ve bunun içerisinde sosyalist bir partinin de dâhil edildiği dönem olması Türk Siyasi Hayatında önemli bir dönemeçtir[137]. 1961 Anayasasının liberal yapısı, yeni kurulan partilere özgürlük ortamı sağlamıştı. Bu ortamın partiler açışından somutlaşan olgusu sol bir partinin, TİP'in var olmasıdır[138]. Tip 13 Şubat 1961 tarihinde Türk – İş'e mensup 12 sendika lideri tarafından kurulmuştur[139]. Genel başkan ise Avni Erakalın seçilmiştir[140]. TİP'in kuruluşunda ki niyeti başlangıçta meclise işçi temsilcilerini sokabilmekti[141]. Fakat parti resmi anlamda kurulsa da kayda değer bir yaşam belirtisinde bulunamaz. Yaklaşık bir yıl boyunca sadece sendikacı bir cemiyet kimliğinde kalmıştır. Seçim yasası gereği 15 ilde de örgütlenme yapamadığı için Ekim 1961 seçimlerine katılamayacaktır[142].

Gerçekçi bir parti etkinliği yürütebilmek için sosyalist aydınların desteğini arayan kurucular Mehmet Ali Aybar'ı ikna ettiler[143]. Sonuç olarak Aybar, 9 Şubat 1962 tarihinde TİP'in genel başkanı olmuştur[144]. Aybar'ın başkan olması ile beraber partide köklü bir değişim yaşanmış Behice Boran, Adnan Cemgil, Nazife Cemgil, Cemal Hakkı Selek, Yunus Koçak ve Fethi Naci gibi isimler partiye girmiştir. Bununla beraber Sosyalist Parti adlı küçük bir oluşumda TİP'e katılmıştı. Aybar'ın başkanlığı ile taşrada şube açmak ve parti görüşlerini

---

[135] Sencer, *a. g. e. ,* s. 360.
[136] *Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı,* Ankara, s. 3. ,1963.
[137] Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* s. 397.
[138] Nebil Varuy, *Türkiye İşçi Partisi Olaylar Belgeler Yorumlar, (1961 – 1971),* Sosyal Tarih Yazıları, 1. Baskı, 2010, İstanbul, s. 13.
[139] Heper, *a. g. e. ,* s. 467. *Milliyet,* 14 Şubat 1961, *Cumhuriyet,* 14 Şubat 1961. TİP'in kurucuları: Kemal Türkler, Avni Erakalın, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Ahmet Muşlu, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Hüseyin Uslubaş Saffet Göksüzoğlu, Salih Özkarabay, İbrahim Denizcier, Adnan Arkın, **Bkz.** Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi* Tarihi, s. 135.
[140] *Milliyet*, 19 Şubat 1961.
[141] Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi,* s. 219.
[142] Kaynar, *a. g. e. ,* s. 401.
[143] Bora, *a. g. e. ,* s. 615.
[144] Mete Kaan Kaynar, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri,* s. 127.

yayma amaçlı yoğun çalışmalar da gerçekleşmeye başlamıştır[145]. TİP'in hızlı değişimi bir yana, sendikacılar dışında kadro edinmiş sosyalist elitlerin partiye girmesine rağmen Aybar partinin işçi sınıfı karakteri korumaya kararlıydı[146].

Yeni partiler siyasi hayata hareketlilik katarken, 1960 öncesi faal olan CHP ve CKMP demokrasiye geçiş döneminde ağırlıklarını korumak istediler. Nitekim CKMP DP'nin varisi görülen AP ile yoğun bir siyasal kavga içine girmişti [147]. CHP ise hem düzenin tesisinde oynadığı başrol, hem de Anayasanın doktrinine uygun olmasının verdiği özgüven ile diğer partilerin karşısında kendisine daha şanslı görmekteydi. Bu atmosfer içerisinde Türk Siyaseti, önce Anayasa Referandumu akabinde genel seçimler ile yoluna devam edecektir.

1.6. 9 Temmuz 1961 Anayasa Referandumu

Yoğun bir şekilde süren yeni Anayasa çalışmaları KM tarafından 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilmişti. 13 Aralık 1960 tarihli kanunda kabul edilen hükümlere göre, Anayasanın halk oylamasına gitmesi, MBK'nın anayasanın halkoylaması tarihi ile siyasi partilerin propaganda serbestliği kararını alması hüküm altına alınmıştı[148].

MBK, 20 Haziran 1961 tarihli toplantısında, 22 Haziran'da Anayasanın halka tanıtılması amacı faaliyetlerin başlamasını, 9 Temmuz 1961 tarihinde ise halkoyuna sunulmasını kabul etmiştir[149]. MBK verilen izin dâhilinde, çalışmaların referandum çerçevesinde olmasını istemiş ve bu hususta partilere gerekli uyarılı yapmıştır. Siyasi partilere 5 Temmuza kadar sürecek radyo konuşmalarında eşit haklar tanınmış, il ve ilçe seçim kurullarının belirleyeceği yerlerde açık hava toplantıları yapılması kararlaştırılmış, Temsilciler Meclisi üyeleri Anayasayı tanıtma amaçlı bölgelere dağılmış ve illerde yapılacak toplantılarda Anayasayı anlatmaları kararlaştırılmıştır[150]. Böylelikle Siyasalar Partilerin kurulmasına müteakip, Türk Siyasi hayatının en önemli dönemlerinden biri olan Anayasa Referandumu süreci de başlamış oluyordu.

MBK süreç içerisinde " Evet " kampanyasını yurdun hemen her yerinde propaganda haline getirmiştir. Bu hususta Cemal Gürsel normal düzene geçişin evet ile olabileceğini

[145] Karpat, *a. g. e.* , s. 221.
[146] Emre, *a. g. e.* , s. 133.
[147] Çaylak, *a. g. e.* , s. 412.
[148] T.C. Resmi Gazete, S. 10682, 16.12.1960. , s. 2766 – 2770.
[149] T.C. Resmi Gazete, S. 10836, 23.6.1961. , s. 4433. , " Partilere Dün İtibariyle Propaganda İzni Verildi ", *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1961, " Halk Oyu Konusunda Siyasi Faaliyet Dün Serbest Bırakıldı ", *Milliyet*, 23 Haziran 1961
[150] Milliyet, 23 Haziran 1961

radyo konuşmasında açık bir şekilde beyan etmişti[151]. MBK'nın böyle bir tutum içerisinde olması şüphesiz ki 27 Mayıs'ın ve akabinde yaşanan demokratik düzene geçişte, halk iradesi tarafından da durumun onaylanması şeklindeydi. CHP ve CKMP anayasayı kabul yolunda seferber olurken, DP seçmeninin kısmi temsilcisi olan YTP'de Anayasanın kabulü için çalışmıştır. CHP, anayasaya evet oyu için geniş bir mücadele vermiş, bu hususta propaganda ekipleri kurulup, CHP ve Anayasa adlı broşürler dağıtılıp, Türk seçmeninin 150 yıldır arzuladığı demokratik düzene geçiş için Anayasaya evet oyu istenmiştir[152]. Dahası CHP Anayasanın kabulü için Taksim Meydanında miting bile düzenlemiştir[153]. CMKP lideri Osman Bölükbaşı Anayasaya olumlu oy vereceklerini beyan etmiş, bu minvalde çıktığı yurt gezilerinde 27 Mayısın bir saray darbesi olmadığını kanuna bağlı devlet için verilen asırlık mücadelenin son aşaması olduğunu söylemiştir[154]. Bölükbaşı, Kırıkkale'de yaptığı konuşmada CKMP'nin Anayasa konusunda ki tutumunun müspet olacağını bir kere daha yinelemiş, Anayasanın kabulü için destek istemiştir.

Partiler içerisinde tek farklı tutum AP'den gelecektir. Parti oyunun rengini belli etmemesi, partili isimlerin de bu konuda dedikoduları engelleyecek şekilde konuşmaması nedeniyle MBK ve birçok gazete tarafından eleştirinin merkezindeydi[155]. Anayasaya hayır yolunda propaganda yapmanın müsait olmadığı dönemde, AP oyların hayırlı olması gibi muğlak ifadeler ile hareket edecektir[156]. Bu açıkça AP'nin ve temsil ettiği DP tabanın hayır taraftarı olduğunun göstergesiydi. Buna mukabil AP 26 Haziran 1961 tarihinde bildiri yayınlayıp, Anayasayı desteklediklerini açıkladı. Bildiri, yeni Anayasanın 24 Anayasasına göre hukuki teminat açısından siyasi hayatımızda bir adım ilerde olduğunu söylerken takdirin ise millete ait olduğunu zikretmekteydi[157]. Bu oldukça muğlak ve kesin hüküm bildirmeyen bir bildiriydi. Bu muğlak durumdan dolayı AP'nin tavrına bakılırsa DP kesiminin 27 Mayısa olan tepkisini temsil etme konusunda başarılı olmuştur[158].

AP'nin bildirisine karşı başta Cemal Gürsel olmak üzere siyasi partiler tepki gösterdiler. Cemal Gürsel, AP'yi küçük hesaplar ile uğraşıyorlar Anayasaya milletçe evet

[151] " Gürsel Evet İstedi ", *Milliyet,* 5 Temmuz 1961, " Gürsel Anayasa İçin Muhteşem Eser Dedi ", *Cumhuriyet,* 5 Temmuz 1961
[152] Kili, *Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* s. 168.
[153] " Anayasa İçin Dün İlk Evet Mitingi Yapıldı ", *Milliyet,* 4 Temmuz 1961, " On binlerce Vatandaş Dün Taksim Alanında Anayasaya Evet Dedi ", *Cumhuriyet,* 4 Temmuz 1961,
[154] Çaylak, *a. g. e. ,* s. 409.
[155] Fatih Tuğluoğlu, *1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı,* Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 12, S. 24, Yıl. 2019, s. 141.
[156] Tanör, a. g. e. , s. 376.
[157] Milliyet, 27 Haziran 1961, " AP Anayasaya Karşı Muğlak Tavır Takındı ", *Cumhuriyet,* 27 Haziran 1961
[158] Halit Kaya, *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961 – 1965),* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014, Ankara, s. 46 – 47.

dememiz lazım diyerek eleştirmiştir. AP gelen tepkiler üzerine Anayasa konusunda daha ılıman hareket etmiştir. Parti lideri Ragıp Gümüşpala radyo konuşmasında " Anayasaya Oy verme Konusunda Vatandaşları Bizde Davet Ediyoruz " açıklamasında bulunmuştur. Cemal Gürsel bu muğlak açıklamaların devam etmesine karşın AP lideri Gümüşpala 'yı uyardı. Akabinde Gümüşpala radyo konuşmasında evet çağrısında bulundu[159]. AP'nin bu tutumu kamuoyunda bir dönem MBK'nın partiyi kapatılacağı söylentilerini çıkartmış, Gürsel böyle bir şeyin olmayacağını, durum konusunda halkın karar vermesi gerektiğini söylemişti[160].

AP'nin müspet görünümlü olumsuz tutumu dışında, MBK ile diğer siyasi partilerin evet propagandaları çerçevesinde 9 Temmuz 1961 yılında referandum gerçekleşti[161]. Katılım oranının %80'nin üstünde olduğu oylamada %61,5 " evet " derken %38,5 " hayır " demiştir[162]. Menderes'in memleketi Aydın ile Bayar'ın memleketi Bursa'da hayır diyen iller arasındadır[163]. Hayır diyen iller ise Denizli, İzmir, Manisa, Sakarya, Samsun, Zonguldak, Bolu, Çorum ve Kütahya'dır[164]. Evet, oylarının karşısında hayır oylarının fazla olması DP tabanının tepkisinin göstergesidir[165].

Referandum sonuçları MBK ve CHP açısından tatmin edici olmamış, binaenaleyh Cemal Gürsel ve İsmet İnönü neticelerden memnun kalmıştır[166]. İnönü, memnuniyetini oylamanın serbest ve emniyet verici bir ortam yapıldığını, hür vatandaşın oyları bir nispet dâhilinde elbette ki farklı olacaktır sözleri ile belirtmişti[167]. Metin Toker'de evet oylarının mimarını CHP olarak göstermiş, partinin büyük kütleler üzerinde ikna kudretinin olduğunu belirtmiştir[168]. Milliyet gazetesi ise CHP'nin sonuçlara üzgün, AP'nin ise gizli memnun olduğunu manşetlerine taşımıştı[169]. AP merkezinde ve teşkilatında genel bir memnuniyetin olduğu ortadadır. Sonuçlar DP mirasının AP tarafından temsil edileceğine böylelikle resmiyet

---

159 " Evet, Kampanyası ", *Milliyet,* 2 Temmuz 1961,

160 Bener Karakartal, *Bir Siyasal Katılma Türü Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu,* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 38, S. 3-4, Yıl. 1984, s. 172.

161 " Bugün Milletçe Anayasaya Oy Veriyoruz ", *Cumhuriyet,* 9 Temmuz 1961, " Vatandaş Anayasaya Oy Vermek İçin Sandık Başına ", *Milliyet,* 9 Temmuz 1961

162 Yüksek Seçim Kurulunun Anayasanın Halk Oylamasına Sunulmasının Kesin Sonuçlarına İlişkin Kararı, Karar No: 106, T.C. *Resmi Gazete,* S. 10859, 20.7.1961, s. 4654. , Kesinleşen resmi sonuçlara göre 12.735.009 seçmenden, 10.322.169 kişinin oy kullandığı, geçerli oy sayısının 10.282.561 olduğu 39.608 geçersiz oyun sayıldığı belirlenmiştir. Anayasaya toplam 6.348.191 evet derken, 3.934.370 kişi hayır demiştir. " Millet Dün Anayasaya Vakarla Evet Dedi ", Cumhuriyet, 10 Temmuz 1961, " Millet Evet Diyor ", Milliyet, 10 Temmuz 1961

163 Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP 1960 – 1971,* Doğan Kitap, 2017, İstanbul, s. 27.

164 Türkiye İstatistik Kurumu, *Halka Oylaması Sonuçları, 2007, 1988, 1987, 1982, 1961,* Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2008, Ankara, s. 197.

165 Bülent Tanör, olumsuz oyların nedenini DP çizgisinin dışlanmasının ve ulusal uzlaşmanın eksik olmasıyla beraber oylama koşullarının 1982'ye kıyasla daha serbest olmasına bağlamaktadır. **Bkz.** Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri,* s. 376.

166 " Gürsel Millet Hileye Karşı Durdu, Dedi ", *Milliyet,* 12 Temmuz 1961

167 *Milliyet,* 12 Temmuz 1961

168 Akis, C. 21, Sayı. 361, s. 4, 10 Temmuz 1961.

169 " CHP Üzgün, AP İse Gizli Memnun ", *Milliyet,* 11 Temmuz 1961

kazandırmıştır. Son olarak referandum sonuçları şunu açıkça göstermiştir ki kapatılmış olan DP Türk Siyasi Hayatında hala etkiliydi[170].

Referandumun arkasından MBK ve Temsilciler Meclisi toplantı düzenledi[171]. Genel Seçimlerin 15 Ekimde, Propaganda faaliyetlerinin de 10 Eylülde başlamasına karar verildi[172]. Bu uzlaşmanın ardından 21 Temmuz tarihinde toplanan KM, seçim tarihini 15 Ekim olarak kesinleştirdi[173].

1.7. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri

Seçim tarihi kesinlik kazanınca MBK, parti liderleri ile görüşmelere başladı[174]. MBK propaganda sırasında parti liderlerine belli başlı kuralları hatırlattı. Seçimlerde dini propaganda yapılmaması, Yassıada kararlarının tartışma konusu olmaması, İhtilal Hükümeti tarafından alınmış karar ve çıkarılmış kanunların seçimlerde partilerin saldırısına uğramaması ve Atatürk Devrimlerinin tartışma konusu yapılmaması MBK'nın görüş birliğine vardığı konulardı.

MBK 31 Ağustos tarihinde AP, CHP, YTP, CMKP VE MSP liderleriyle toplantı yapmıştır[175]. MBK üyesi Ekrem Acuner'in katıldığı toplantı beş gün sürmüş, hazırlan iki ayrı metin partiler tarafından imzalanmıştır. Metinlerden " Milli Ant " olan beyanname siyasi partilerin gözetmesi gereken hususları içermekteydi. Siyasi parti liderleri ve MBK temsilcilerinin de hazır bulunduğu 5 Eylül tarihinde yapılan toplantıda, müşterek beyanname Cemal Gürsel önderliğinde açıklanmıştır[176]. Gürsel İkinci Cumhuriyetin yapısının tamamlanmak üzere olduğunu, bu eserin yaşaması ve yaşatılması vazifesinin ise partilere ait olduğunu bildirmiştir. Böylece 27 Mayıs hareketinin siyasi maksatla istismarı, Atatürk Devrimlerini koruma, dış politikada birlik esası, dinin istismar edilmemesi gibi konularda partiler müşterek şekilde hareket edeceklerini kabul etmişlerdir.

---

[170] Emre, a. g. e. , s. 60.
[171] " MBK Parti Liderleri İle Toplantı Yapacak ", *Milliyet,* 14 Temmuz 1961
[172] " Seçim İçin 15 Ekim Kararlaştırıldı ", *Milliyet,* 15 Temmuz 1961
[173] T.C. *Kurucu Meclis Tutanak Dergisi,* Yirmi İkinci Birleşim, C. 2, 21.7.1961, s. 287, " Meclis Dün Karar Verdi Seçim 15 Ekimde ", *Milliyet,* 22 Temmuz 1961, " Kurucu Meclis Seçimlerin 15 Ekimde Yapılmasına Karar Verdi ", *Cumhuriyet,* 22 Temmuz 1961
[174] " MBK, Parti Liderleri İle Görüşmelere Başladı ", *Milliyet,* 18 Ağustos 1961, " Yuvarlak Masa Toplantısına Ön Hazırlık Başladı ", *Cumhuriyet,* 18 Ağustos 1961
[175] " Yuvarlak Masa Hazırlık Toplantısı Dün Başladı ", *Milliyet,* 1 Eylül 1961, " Yuvarlak Masa Sekreterler Toplantısı Dün Başladı ", *Cumhuriyet,* 1 Eylül 1961 Toplantılara MBK adına, Ekrem Acuner, Sezai Okan, Sami Küçük, Refet Aksoylu, Kadri Kaplan, Osman Köksal, Selahattin Özgür, Ahmet Yıldız, AP adına; Şinasi Osma, Kamuran Evliyaoğlu, Cevdet Perin, Kamil Tekerek, CHP adına; İsmail Rüştü Aksal, Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Ferit Melen, YTP adına; İrfan Aksu, Esat Eğilmez, Celal Gündoğlu, Ertuğrul Alatlı, CMKP adına; Abdülhak Kemal Yörük, Mustafa Kepir, Seyfi Öztürk, Fuat Arna, MSP adına; Esat Çağa, Naci Bozkurt, Zafer Tanyolaç, Süleyman Vaner katılmıştır.
[176] " Milli Anlaşma İmzalandı ", *Milliyet,* 6 Eylül 1961, " Parti Liderleri Dün Milli Anlaşmayı İmzaladı ", *Cumhuriyet,* 6 Eylül 1961

Yüksek Adalet Divanı kararlarının açıklanmasından sonra yayınlanan ikinci metinde ise DP devrinin hukuk ve demokrasi dışı davranışları sıralanıp partilerden DP, zihniyetini ret edildiğine dair taahhüt alınmıştır. Bu bildiri DP mirasını sahiplenme konusunda yarışan AP, YTP ve CKMP'nin işlerini zora sokmuşa benzese de üç partide bildiği gibi davranmaya devam edecektir.

İç İşleri Bakanlığının yayınladığı ve illere gönderdiği bildiri ile beraber 15 Ekim'de yapılacak Senato ve Milletvekili seçimleri ile propaganda faaliyetleri 24 Eylülde başlamıştır[177]. Cemal Gürsel seçimlerin tarafsız ve dürüstlükle yapılacağını hakkında aynı tarihlerde basına demeç vermiştir.

Partilerin seçim çalışmaları propaganda süresinin başlangıcından itibaren hızla sürerken, Yüksek Seçim Kurulu, 30 Eylül tarihinde partilerin kesin listelerini yayınlatmıştır. CHP 67 ilin hepsinde aday gösterirken, CKMP 6 ilde, YTP 16 ilde, AP ise 5 ilde aday göstermemiştir[178].

CHP, Ağustosta başlayan seçim süreciyle beraber politikalarını açıklamaya başlayacaktı[179]. Memura rahat yaşam koşulları, idare reform gibi ibareler CHP planlarında yer almaktaydı. 24 Ağustos tarihinde toplanan 15. CHP kurultayı toplanmış ve seçim için önemli bir bildiri yayımlanmıştır[180]. Anayasa ile İlk Hedefler Beyannamesinin gerçekleşmesine mukabil yeni bildiri " Temel Hedefler Beyannamesi " adıyla yayınlanmıştır[181]. CHP, işsizlik, sendikal haklar, sigorta, gecekondu ve konut sorunu gibi sosyal konuları, sosyal politikalarına koymuştur[182]. Propaganda serbestliğiyle beraber İnönü seçim kampanyasını memleketi Malatya'da başlatmıştır[183].

Seçim faaliyetleri merakla beklenen parti AP, seçim beyannamesini Eylül sonlarına doğru tamamlamış ve basın ile paylaşmıştır[184]. Beyannamesinde temel amaçlarını; Adalet Partisi'nin başlıca gayesi, çağdaş Batı medeniyeti hukukuna, Demokratik rejime ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifadesini bulan zihniyete uygun bir Türk cemiyet düzenini

[177] " Seçim Propagandası Bu Sabah Başlıyor ", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1961, " Seçim Kampanyası Bugün Başlıyor ", *Milliyet,* 24 Eylül 1961
[178] T.C. *Resmi Gazete,* S. 10920, 30.9.1961, s. 5261.
[179] Uyar, *a. g. e.* , s. 28
[180] " CHP Kurultayı Bugün Toplanıyor ", *Milliyet,* 24 Ağustos 1961
[181] Suna Kili, *Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* s. 168.
[182] " CHP Sosyal Adalet Vaat Ediyor ", *Milliyet,* 11 Eylül 1961
[183] Uyar, *a. g. e.* , s. 31.
[184] " Gümüşpala AP Milli Antlaşmaya Uyuyor Dedi ", *Milliyet,* 29 Eylül 1961

ve Hukuk Devletinin gereği gibi kurulması, işlemesi ve gelişmesini sağlamaktır şeklinde sıralamıştı[185].

Üç eski DP'linin idamından hemen sonra başlayan, ordu ve gençlik örgütleri, bürokrasi ile basının önemli kısmı DP'nin devamı olduğundan şüphelendikleri dönemde, AP seçmene mesaj olarak DP'nin devamı olduğunu hatırlatmaktaydı[186]. Seçim beyannamesinde ziyade seçim gezileriyle AP hitap ettiği kesime can alıcı göndermelerde bulundu. Eminönü açık hava toplantısında üçayaklı darağacına benzer direklere asılan AP bayrakları bu konuda önemli bir mesaj oluşturmaktadır[187]. Eski İçişleri Bakanı DP'li Namık Gedik'in eşi Melahat Gedik'in mitinglerde kürsüye çıkarılması gibi diğer bir gönderme AP'nin mağduriyet siyasetini uyguladığının göstergesidir. AP, beyannamesindeki her yönden kalkınma sloganı ile hareket edip, Eskişehir'de seçim kampanyasını başlatmış, memleketin yüzünün gülmesini istiyoruz demeci ile birlik duygusuna dem vurmuştur[188].

YTP İstanbul il başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Kasımpaşa'da toplantıda partilerin seçim hummasına tutulduklarını, parolalarının ise seviniz, seviliniz olduğunu belirtmiştir[189]. YTP seçim beyannamesinde " Hürriyet için ekmek ve iş " sloganı ile hareket edecekti[190]. Buna göre YTP önderi Alican radyo konuşmasında, ilk hedefinin yatırım politikası olduğunu, bu meseleyi başarı ile halledeceğini söylemişti[191].

CMKP lideri Bölükbaşı ise, 2 Ekimde radyoda konuşmuş, demokrasiyi yaşatmaya mecbur olduklarını beyan etmişti[192]. Bölükbaşı propaganda sırasında köylü sorunları üzerinde çokça durmuş, Köylünün efendi durumundan çıkarılarak, Atatürk'ün işaret ettiği efendi durumuna getirmeyi temel hedefleri olarak göstermiştir[193].

Partilerin her biri iktidara geleceklerinden emin bir şekilde propaganda süresinin sonuna kadar çeşitli beyanlarda bulundular. Gümüşpala, Sandıklı, Dinar, Isparta ve Burdur toplantılarında AP'nin iktidar olacağını söylemiştir[194]. İzmir'e gelen İnönü, büyük bir milletin

---

185 **Bkz.** *AP Seçim Beyannamesi (1961)*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961
186 Demirel, *a. g. e. ,* s. 34.
187 " İzmir AP Başkanı Tevkif Edildi, İki Aday Nezarette ", *Milliyet,* 30 Eylül 1961 " AP'li Hatipler Dün Mahut DP Sloganlarını Kullandılar ", *Cumhuriyet,* 30 Eylül 1961.
188 " Parti Liderlerinin Gezisi Başladı ", *Milliyet,* 26 Eylül 1961
189 *Milliyet,* 30 Eylül 1961
190 " YTP'nin Parolası Hürriyet için Ekmek ve İş ", *Milliyet,* 4 Ekim 1961
191 " Alican, Partiler Oy Makinası Değildir Dedi ", *Milliyet,* 1 Ekim 1961
192 " Bölükbaşı Demokrasiyi Yaşatmaya Mecburuz Dedi ", *Milliyet,* 2 Ekim 1961
193 Çaylak, *a. g. e. ,* s. 431.
194 " Propaganda Gezileri Devam Ediyor ", *Milliyet,* 27 Eylül 1961

kaderine istikamet vereceksiniz açıklamasını yapmıştır[195]. YTP adına Beşiktaş'ta konuşan Gökay ise CHP ile denk olduklarını ancak seçimi YTP'nin kazanacağını milletin partilerini destekledikleri beyanında bulunacaktır[196]. Bölükbaşı, 1946 Demokratlarını, eski silah arkadaşları olarak tanımlamış ve kardeş parti oldu için kendilerine oy atacaklarını söylemiştir[197]. Bölükbaşı Propagandanın son gününde düzenlediği Ankara mitingde iktidara geleceğini bir kere Daha dile getirmiştir[198].

Propaganda, 14 Ekim saat 18.00'de son bulup, gerekli hazırlıklar, seçim güvenliği için önlem ve tedbirler alındı[199]. 15 Ekim 1961 yılında Türkiye 27 Mayıs sonrası ilk genel seçimini gerçekleştirdi[200]. Milletvekili seçimleri nispi, senato seçimleri ise çoğunluk sistemine göre yapılmıştı. Seçimler hilesiz, sorunsuz bir şekilde neticelenip, Türk siyasi hayatı 27 Mayıs sonrası işlerlik kazanmıştır. Siyasi partilerin kazandıkları milletvekili sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir[201]:

		Partiler	Alınan Oy	Oy Oranı	Milletvekili
Seçmen Sayısı	12.925.395	CHP	3.724.752	% 36,7	173
Oy Kullanan Seçmen	10.522.716	AP	3.527.435	% 34,8	158
Katılım Oranı	% 81,4	CMKP	1.415.390	% 14	54
Geçerli Oy Sayısı	10.138.035	YTP	1.391.934	% 13,7	65

Tablo 4. 1961 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

[195] " CHP, İzmir'de CMKP, İstanbul'da Miting Yaptı ", *Milliyet,* 12 Ekim 1961, " Seçim Kampanyasını Büyük Gövde Gösterisini İnönü İçin İzmir Yaptı ", *Cumhuriyet,* 12 Ekim 1961
[196] *Milliyet,* 27 Eylül 1961
[197] Işıl Tuna, *27 Mayısın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri,* Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt. 20, S. 40, Yıl. 2020, s. 240.
[198] " Bölükbaşı Ankara Mitinginde İktidara Geleceğini Söyledi ", *Milliyet,* 14 Ekim 1961
[199] " Propaganda Bu Akşam Bitiyor ", *Milliyet,* 14 Ekim 1961, " Seçimler Mutlaka Dürüst Yapılacaktır ", *Cumhuriyet,* 14 Ekim 1961
[200] " Vatandaş Sandık Başına ", *Cumhuriyet,* 15 Ekim 1961, " Sandık Başına ", *Milliyet,* 15 Ekim 1961
[201] http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

Siyasi Partilerin kazandıkları Senatör sayısı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5. 1961 Senato Seçimleri Sonuçları [202]

		Partiler	**Alınan Oy**	**Oy Oranı**	**Senatör**
Seçmen Sayısı	12. 926.837	AP	3.560.675	% 34,5	70
Oy Kullanan Seçmen	10.519.659	CHP	3.734.285	% 36,1	36
Katılma Oranı	% 81,37	CMKP	1.350.892	% 12,5	16
Geçerli Oy Sayısı	10.032.530	YTP	1.401.637	% 13,0	28

Tablo 5. 1961 Senato Seçimleri Sonuçları

1961 genel seçim sonuçları göstermektedir ki hiçbir siyasi parti iktidar olacak çoğunluğu sağlayamamıştır. CHP mecliste çoğunluk partisi olsa da, Senato'da AP çoğunluğu almıştı[203]. Bu durum, sonuçların CHP yönünden sevindirici olmadığını göstermektedir[204]. CHP en yüksek oyu almasına rağmen 1957 seçimlerine kıyasla oylarında düşüş yaşamıştı[205]. CHP'nin bu seçimlerde başarılı olmaması, 27 Mayıs ile beraber anılmasından kaynaklı gösterilebilir.

DP mirasını paylaşmak üzere yarışan, AP, CMKP ve YTP hem oy hem de milletvekili sayısı açısından çoğunluğa sahip olmuşlardır[206]. Demokratların varisi olarak bu partiler bir bütün olarak düşünülürse, ülkede ki en büyük güç açıkça ortadadır[207]. Bu sonuçlar içeride ve dışarıda Menderes'in bir zaferi, 27 Mayıs rejimine ise bir kınama olarak yorumlanmıştır[208].

Seçimlerin önemli bir sonucu ise, iki partili sistem de olduğu gibi CHP karşısında, AP'nin ikinci büyük parti olarak çıkmasıdır. AP beklenmedik bir şekilde % 34, 8 oy ile CHP'nin ardından ikinci parti olmuştu. Tabanında ki parçalanmaya karşın 1961 seçimi AP için başarı olarak kabul edilebilir[209]. AP'nin başarılı olmasında şüphesiz DP teşkilatlanmasının etkisi vardır. Ancak 1961 seçimleri particilik yönünden tetkik edilirse, AP'nin yüksek oy aldığı başta Marmara Bölgesi olmak üzere Batı Anadolu, Karadeniz

[202] T.C. *Resmi Gazete,* S. 10960, 17.11.1961, s. 5826, Uyar, *a. g. e.* , s. 34.
[203] Karpat, *Türk Siyasi Tarihi,* s. 199.
[204] Kili, *Cumhuriyet Halk Partisi içinde gelişmeler,* s. 178.
[205] Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol,* s. 62.
[206] Çavdar, *a. g. e.* , s. 115.
[207] Zürcher, *a. g. e.* , s. 358.
[208] Ahmad, *a. g. e.* , s. 182.
[209] Salih Akkaş, *a. g. t.* , s. 58.

Kıyıları ve Güneydoğunun bazı bölgelerinde güçlü bir yapılanma ile geliştiği görülmektedir[210].

1961 Seçimlerinin asıl önemli sonucu ise Türk Siyasi Hayatı ile tanıştırdığı koalisyon kavramıdır. Hiçbir partinin çoğunluk sağlayamadığı seçim itibariyle Türkiye'de ilk kez koalisyon hükümeti kurmak için çalışmalar başlayacaktır[211].

1961 seçimleri ordu açısından da sürpriz olmuştur. Mecliste ve Senatoda DP mirasının etkisini gören ordu hemen harekete geçmiştir. 21 Ekim 1961 tarihinde SKB mensubu subaylar, Silahlı Kuvvetler adına Meclis toplanmadan müdahale etmek, devrimi gerçek sahiplerine vermek, siyasi partileri kapatmak, MBK'yı feshetmek ve seçimleri iptal etmeye karar vermiştir[212]. Ekimde müdahale kararı alan SKB'nin 21 Ekim protokolü uygulanmamıştır. Sebebi ise, SKB'nin Ankara'daki cunta lideri olan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Türk demokrasisine inecek darbeyi engellemesidir[213].

Genelkurmay ve Kuvvet Komutanları yeni bir darbeyi engellerken, Türk Demokrasisi üzerinde ordu etkisini Cemal Gürsel ile yaptıkları ve partilerden istedikleri talepler ile arttırmıştı[214]. Milli bir koalisyon ve Cumhurbaşkanı olarak Gürsel'in desteklenmesi, Atatürk Devrimlerine bağlı kalınması, 27 Mayıs Devrimine sadakat gösterilmesi, Yassıada kararlarının meclis içi ve dışında istismar edilmemesi, Orduya ait kanunların istismar yapılmaması ve gericiliğe izin verilmemesi gibi hususlar ordunun taleplerini oluşturmaktadır.

24 Ekim 1961 siyasi parti liderleri Çankaya'da toplantıya çağrılmışlarıdır. Gürsel başkanlığında ki toplantıya siyasiler olarak CHP lideri İsmet İnönü, AP lideri Ragıp Gümüşpala ve parti genel sekreteri Şinasi Osma, CMKP lideri Osman Bölükbaşı ve YTP lideri Ekrem Alican ile Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanları hazır bulunmuşlardır[215]. Parti liderleri ordu tarafından hazırlanan ve 24 Ekim protokolü olarak tarihe geçen metni imzalayarak, Cumhurbaşkanlığı hususunda Gürsel'i destekleyeceklerini, Yassıada kararlarına saygı duyup af kanunu çıkartmayacaklarını, ordu içi karışıklıklara yol açmayacaklarını kabul etmişlerdir[216].

---

[210] Mehmet Turgut, *Siyasetten Portreler,* Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, 1991, İstanbul, s. 450.
[211] " MBK Partilerin Milli Bir Koalisyon Teşkilini İstiyor ", *Milliyet,* 18 Ekim 1961
[212] Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, 2015, İstanbul, s. 338.
[213] Ümit Cizre, *AP – Ordu İlişkileri, Bir İkilemin Anatomisi,* İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2014, İstanbul, s. 57.
[214] " Ordu Duruma Müdahale Ediyor ", *Milliyet,* 24 Ekim 1961
[215] " Anlaşmaya Varıldı ", *Milliyet,* 25 Ekim 1961, " Liderler, Komutanlar Önünde Protokol İmzaladı ", *Cumhuriyet,* 25 Ekim 1961
[216] Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye,* s. 185. , *Milliyet,* 25 Ekim 1961, *Cumhuriyet,* 25 Ekim 1961

Meclis ilk toplantısını 25 Ekimde gerçekleştirmiştir[217]. 26 Ekim 1961 tarihinde mecliste yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde tek aday olan Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiştir[218].

Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin akabinde Senato ve Meclis başkanı seçimleri yapılmıştır. Millet Meclisi seçimlerinde, AP ve CMKP'nin ortak aday olarak Abdülhak Kemal Yörük desteklerken, YTP'nin adayı ise Yusuf Azizoğlu olmuştur. CHP'nin katılmadığı oylamada Senato ve Meclis başkanı seçilememiştir[219]. Meclis başkanlığında CHP adına Avni Doğan, CMKP adına Abdülhak Kemal Yörük, Senatoda AP için İzzet Birand ile Kazım Orbay'ın katıldığı seçimlerden tekrar sonuç çıkmamıştır[220]. Nihayet senato hususunda Partiler arası varılan anlaşma çerçevesinde AP kanadından Suat Hayri Ürgüplü başkan seçilmiştir[221]. Oldukça uzayan Meclis başkanlığı seçimi ise 9. Turda Fuat Sirmen'in seçilmesi ile sonuçlanmıştır[222].

10 Kasım tarihinde ise Cumhurbaşkanı Gürsel, Hükümet kurma görevini CHP lideri İsmet İnönü'ye vermiştir[223]. İnönü partiler ile hemen temasa geçse de CMKP ve YTP koalisyon kapılarını kapamıştı. Buna mukabil İnönü AP'ye teklif götürmüştür. AP, parti içi tartışmalar yaşasa da Gümüşpala'nın baskısı ile bu teklifi kabul etmiştir[224]. Böylelikle Türk Siyasi Hayatı ilk kez Koalisyon Hükümeti kavramıyla tanışmış oluyordu. Her parti bakanlıklar konusunda da uzlaşmış, 20 Kasım tarihinde ise kabine açıklanmıştır[225]. Netice itibariyle Türkiye'nin ilk koalisyon hükümeti göreve hazırdı[226]. Bakanlıkların belli olması ile

---

[217] " Büyük Millet Meclisi Gürsel'in Nutku İle Açıldı ", *Cumhuriyet,* 26 Ekim 1961, " Büyük Millet Meclisi Dün Toplandı ", *Milliyet,* 26 Ekim 1961

[218] " 2. Cumhuriyetin İlk Cumhurbaşkanı Gürsel ", *Milliyet,* 27 Ekim 1961, " Gürsel 607 oydan 434'ü ile Cumhurbaşkanı oldu ", *Cumhuriyet,* 27 Ekim 1961, T.C. *Resmi Gazete,* S. 10943, 27 Ekim 1961, s.5541

[219] *Milliyet,* 27 Ekim 1961

[220] " Millet Meclisinde 4, Senatoda 2 Tur yapıldı, Başkanlar Seçilemedi ", *Milliyet,* 28 Ekim 1961

[221] " Ürgüplü Senato Başkanı Seçildi ", *Milliyet,* 29 Ekim 1961, " Senato Başkanlığına Suat Hayri Ürgüplü Seçildi ", *Cumhuriyet,* 29 Ekim 1961

[222] " Sirmen Nihayet Seçildi ", *Milliyet*, 2 Kasım 1961, " Sirmen Başkan Seçildi, İhtilaf Halledilince Gürsel Kabine İçin Temaslara Başladı ", *Cumhuriyet,* 2 Kasım 1961

[223] " Gürsel Kabine Kurmaya İnönü'yü Memur Etti, Başbakan Temaslarına Bugün Başlıyor ", *Cumhuriyet,* 11 Kasım 1961, " Başbakan İnönü Bugün Temaslara Başlıyor ", *Milliyet*, 11 Kasım 1961

[224] Derya Şimşek, *Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP - AP Koalisyonu (1961),* s. 2962, http://www.ayk.gov.tr " AP, CHP İle Kabine Kurmayı Kabul Etti ", *Milliyet,* 16 Kasım 1961, " CHP – AP Kabinesi Dün Nihayet Hakikat Oldu ", *Cumhuriyet,* 16 Kasım 1961

[225] T.C. *Resmi Gazete,* S. 10968, 21.11.1961, s. 5861, " Hükümet Kuruldu ", *Milliyet,* 21 Kasım 1961, " İkinci Cumhuriyetin İlk Kabinesi Dün Açıklandı ", *Cumhuriyet,* 21 Kasım 1961

[226] İlk Koalisyon Hükümetini oluşturan İsimler: Başbakan İsmet İnönü (Malatya Milletvekili), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan (Zonguldak C. Senatosu Üyesi), Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu (Kayseri Milletvekili), Devlet Bakanı Avni Doğan (Kastamonu Milletvekili), Devlet Bakanı Necmi Ökten (Çorum Milletvekili), Devlet Bakanı Nihat Su (Antalya Milletvekili), Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu (C. Senatosu Üyesi), Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar (İstanbul Milletvekili), İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu (Adana Milletvekili), Dışişleri Bakanı Selim Sarper (İstanbul Milletvekili), Maliye Bakanı Şefik İnan (Çanakkale Milletvekili), Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu (Çorum Milletvekili), Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt (Ankara Milletvekili), Ticaret Bakanı İhsan Gürsan (İzmir Milletvekili), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Suat Seren (Isparta C. Senatosu Üyesi), Gümrük ve Tekel Bakanı Şevket Pulatoğlu (Trabzon C. Senatosu Üyesi), Tarım Bakanı Cavit Oral (Adana Milletvekili), Ulaştırma Bakanı Cahit Akyar (Denizli C. Senatosu Üyesi), Çalışma Bakanı

hükümet programı hazırlıkları da başlamıştı[227]. Sonunda Türk Siyasi hayatının ilk Koalisyon Hükümetinin programı, 27 Kasım tarihinde mecliste okundu[228]. Nitekim Cumhuriyetin ilk Koalisyon Hükümeti görevine başlamıştı.

1.8. 1961 yılı Bursa'da Siyasi Hayat

1.8.1. Kurucu Meclis ve Bursa Temsilcileri

MBK, Kurucu Meclis tasarısını Aralık ayında kabul etmişti. Tasarıya göre her ilden bir temsilci seçimi ile KM'e il temsilcilerinin gönderilmesi de kabul edilmişti.

27 Mayıs sonrası ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da siyasi faaliyetler durdurulmuş, DP'nin tüm teşkilatları kapatılmıştı. Buna mukabil il genelinde siyasi yapı olarak CHP aktifti. Süreç içerisinde ki değişimden etkilenen CHP Bursa Teşkilatlanması da dönüşüm geçirecek unsurların başında yer almaktaydı. CHP il başkanı Dr. İbrahim Çataloğlu ve parti ileri gelenleri görevlerinden ayrılmışlardı. CHP Merkez İdare Kurulu üye Kemali Beyazıt'ın Bursa'ya gelmesi ile parti geçici idare kurulu atanmıştı. Parti idare Kurulu Başkanlığına Sadrettin Çanga getirilirken, Sekreter olarak İhsan Bakkalbaşoğlu atanmıştır[229]. Kapatılan ocak, bucak teşkilatlarının yerine kurulacak olan il ve ilçe teşkilatları için komite oluşturulmuş, başkan olarak eski Bursa Belediye Başkanı Edip Rüştü Akyürek seçilmiştir.

TM çalışmaları ülke genelinde hız kazanırken, Bursa Temsilcisini belirlemek üzere il temsilci seçim kurulu ve ilçe seçim kurulları oluşturulmuştur. 29 Aralık 1960 tarihinde Dr. İbrahim Öktem ile diş doktoru Edip Rüştü Akyürek aday olarak seçime katılmışlardır[230]. 197 delegenin katıldığı seçimde Edip Rüştü Akyürek 35 oy alırken, 160 oy alan Dr. İbrahim Öktem Bursa Temsilcisi seçilmiştir[231]. Yapılan bu seçimler, CHP'nin Bursa siyasetinde ki ağırlığı ve 27 Mayısın CHP'ye zarar verdiğinin ilk örneğini oluşturmaktadır[232]. CHP'nin Bursa'da ki meşhur simalarından Akyürek oldukça düşük oy alırken, CHP kökenli olmayan İbrahim Öktem'in, eski DP'li ve sonrası kurulan Hürriyet Partisine mensup oluşu bu parti aracılığıyla CHP'ye geçmesi aldığı oy çokluğundan değerlendirilirse önemlidir.

Bülent Ecevit (Ankara Milletvekili), Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş (Burdur Milletvekili), Basın – Yayın ve Turizm Bakanı Kamuran Evliyaoğlu (Samsun Milletvekili), İmar ve İskân Bakanı Muhittin Güven (İstanbul Milletvekili), Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,* s. 491 – 492.

[227] " Bakanlar, Programlarını Dün Başbakana Verdiler ", *Milliyet,* 24 Kasım 1961

[228] " İnönü Programı İki Mecliste de Bizzat Okudu ", *Cumhuriyet,* 28 Kasım 1961, " Hedef Huzur ve Planlı Kalkınma ", *Milliyet,* 28 Kasım 1961,

[229] Çakmak, *a. g. t.* , s. 381.

[230] Necati Akgün, *Son 100 Yılın Bursa Olayları ve Anılarım,* Print Ofset Matbaacılık, 1994, Bursa, s. 122.

[231] " Temsilci Sayısı Dün 152'ye yükseldi ", *Milliyet,* 30 Aralık 1960

[232] Çakmak, *a. g. t.* , s. 382.

TM içerisinde Anadolu Basınını temsil etme adına da Ankara Radyosunda seçimler yapılmıştır. Seçimlere 61 gazeteciden 13'ü adaylığını koyarken Bursa adına Derviş Sami Taşman aday olmuştur. İlk turda sonuçlanan seçimlerde 36 oy alan Taşman seçilirken, Üçüncü tura kalan Selami Savaş ile Ferit Güven diğer seçilen temsilciler olmuşlardır[233].

6 Ocak 1961 yılında vazifeye başlayan KM içerisinde, ant içme töreni sırasında Bursa Temsilcileri, Öktem ve Taşman'da hazır bulunmuşlardır[234]. Yeni yılın ilk gününde, Bursa yerel gazeteleri İbrahim Öktem'in yeni yıl ve kendisini temsilci seçtikleri için teşekkür mesajını yayınlamıştı[235].

KM'nin açılmasına binaen, CHP Bursa İl İdare Kurulu ise 8 Ocak tarihinde Cemal Gürsel'e aşağıda gösterilen tebrik telgrafını çekmişlerdir:

" Sayın Orgeneral Cemal Gürsel, Devlet ve Hükümet Başkanı, Ankara.

Türk Silahlı Kuvvetlerimizin Aziz Milletimize Armağan Ettiği İkinci Cumhuriyetimizin Kurucusu Zat-ı Devletlerine en derin minnet ve şükran duygularımızı teşkilatımız adına saygılarınıza arz ederiz.

CHP Bursa İl İdare Kurulu Başkanı Avukat Sadrettin Çanga. " [236]

Bursa yerel basının önemli temsilcisi olan, CHP'ye yakınlığı ile bilinen Yeni Ant gazetesi 1960 yılını istibdat döneminin bitişi ilan edip, 1961 yılına ise Hürriyet havası ile girildiğine işaret etmiştir[237].

1.8.2. Bursa'da Yaşanan 27 Mayıs Aleyhtarı Olaylar

DP, aktif olduğu siyasi hayatında ülkenin hemen yerinde oldukça kuvvetliydi. Bursa ise DP kuvvetinin en yoğun olduğu şehirlerinin başında gelmekteydi. Bunda şüphesiz Tek Parti mirasının etkileri kadar, DP kurucusu Celal Bayar'ın memleketinin olması da önemli bir faktördü. 27 Mayıs sonrası DP'nin yurt geneli faaliyetleri son bulunca Bursa geneli teşkilatları da kapatıldı.

Demokrasiye geçiş süresinde ülke geneli siyasi faaliyetler yavaş yavaş serbest bırakılırken, DP etkisinin ortadan kalkması için MBK, DP devrine haiz hemen her şeyi yasaklamıştı. Buna mukabil toplum içerisinde Demokratlar lehine zuhur eden hadiseler DP

[233] " Dün 24 Temsilci Daha Seçildi ", *Milliyet,* 29 Aralık 1960
[234] T.C. *TM Tutanak Dergisi,* Birinci Birleşim, 6.1.1961, s. 4 – 5.
[235] " İbrahim Öktem'in Bursalılara Mesajı ", *Yeni Ant,* 1 Ocak 1961, " Öktem'in Mesajı ", *Hâkimiyet,* 1 Ocak 1961
[236] " CHP İl İdare Kurulunun Gürsel'e Telgrafı ", *Yeni Ant,* 8 Ocak 1961
[237] " 1961 Yılına Hürriyet Havası İle Giriyoruz ", Yeni Ant, 1 Ocak 1961

etkisinin hala aktif olduğunu göstermekteydi. Bursa'da bu hadiselerin 1961 itibari ile dönem dönem yaşandığı şehirlerin başında gelmektedir. Bursa'nın Görükle nahiyesinde yaşanan muhtarlık olayı bu açıdan önemlidir. Yeni Ant Gazetesinin haberine göre 4 Ocak tarihinde sabık DP'li muhtar Halit Polat yerine Bilal Özcan isimli şahısın Muhtar seçilmesi, eski DP'lileri öfkelendirmiş " Hürriyet İsteriz " sloganı ile Nahiye binasına baskın düzenlenmiştir[238]. Olayların Akabinde 30 kişi gözaltına alınmış ve sükûnet sağlanmıştı. Bursa'nın önemli bir yerel gazetesi ve DP döneminde Demokratların sözcülüğünü yapan Hâkimiyet Gazetesi de olayı manşetlerine taşımış ancak DP adına herhangi bir ifade kullanmamıştır[239]. Yine Yeni Ant gazetesinin haberine göre Armutlu nahiyesinde İsmet İnönü'ye hakaret eden birinin yakalandığı haberi yayınlanmıştı[240]. Mehmet Hücret isimli şahsın haberinin DP'lilere takılan Düşük kelimesi ile yayımlanması dikkat çekmektedir. İnegöl ilçesinin Halhalca köyü muhtarının değiştirilmesi haberinde ise köy ahalisinin 3 metrelik istida yazdırıp vilayet makamına ilettikleri yazılmaktadır[241]. Muhtar değişimi için talepte bulunulduğu, muhtarın DP'li olması üzerine tahkikat yapılması kararı alınmıştır.

DP üzerine yapılan ilginç haberlerden birisi, Teferrüç semt sakinlerinin bazı sokak tabelalarında DP'li isimlerin hala yazılı olmasından rahatsızlık duyduğuna dair olanıdır[242]. Şenesen, Yıldız ve Sert isimli tabelalar eski DP bucak, ocak başkanları ile heyette yer alan isimlerden birisinin soyadları olduğu ve semttekilerin durumu şikâyet ettikleri bildirilmektedir.

Yeni Ant gazetesi 13 Şubat tarihli kötü işaretler manşetinde, DP'nin Bursa'da ki işçi temsilci olan Recep Tecik'in tekrar Merinos fabrikasına alınmasını ilginç bulmuş ve durumu eleştirmiştir[243].

Mudanya'nın, Yörükyenice köyünde ise Yassıada saatinde radyonun kapatılıp, Komünizm propagandası yaptığı ileri sürülen bizim radyonun açılması üzerine 11 kişi gözaltına alınmıştır[244]. Köylülerin ise radyoyu yalan söyledikleri için kapattıklarını söylemesi üzerine haklarında soruşturma başlatılmıştır.

[238] " Görükle 'de 30 Köylü Dün Nezarete Alındı ", *Yeni Ant,* 5 Ocak 1961
[239] " Görükle Nahiyesinde 30 Kişi Nezaret Alındı ", *Hâkimiyet,* 5 Ocak 1961
[240] " İnönü'ye Hakaret Eden Bir Düşük Yakalandı ", *Yeni Ant,* 29 Ocak 1961
[241] " 3 Metre Boyunda Bir İstida ", *Yeni Ant,* 30 Ocak 1961
[242] " Bazı Semtlerin İsimleri DP Ocak Başkanlarının ", *Yeni Ant,* 5 Şubat 1961
[243] " Kötü İşaretler ", *Yeni Ant,* 13 Şubat 1961
[244] " Mudanya'da 11 Kişi Nezarete Alındı ", *Yeni Ant,* 18 Şubat 1961

İşçi Sigortaları Bursa Müdürlüğü eski yardımcısı Ömer Önadım'ın 27 Mayısa hakaretinden kaynaklı görülen dava haberinde ise, sabık yardımcının 6 aylık hapis cezasına çarptırıldığı, Yeni Ant manşetinde yer almıştır[245].

Gürsu ilçesinin Ahı köyü, Kiremitçi mahallesinde cereyan eden olaylarda ise 2 kişi devrim karşıtı olmak suçundan yakalanmıştır[246]. Ahı köyünde kahveci Haşim isimli şahıs Cemal Gürsel'in resmini yırtıp atarken, köylünün şikâyeti üzerine tutuklanmıştır. Kiremitçi mahallesinde yaşanan olayda eski DP'li olduğu söylenen kahveci İsmail Ürütürk, Lütfi Kırdar'ın cenaze töreninde yaşanan olaylar üzerinden devrim aleyhinde konuşup küfür etmiş akabinde yakalanmıştır. Bu olayın üzerine Gürsu'da benzer bir vaka daha yaşanmıştır. Nurettin Şahin isimli şahıs Cemal Gürsel'in resmini yırtmaktan dolayı tutuklanırken, Emirsultan semtinde Güzide ve Mükerrem isimli 2 kadın Gürsel gıyabında söyledikleri sözler yüzünden tutuklanmıştır[247].

Yeni Ant gazetesi 24 Mart tarihli manşetinde 15 kişinin daha nezarete alındığını yazmış, haberi son günlerde artan " düşüklerin faaliyetleri " olarak nitelemiştir[248]. Gözaltına alınan isimlerin Gemlik ve Orhangazi'de aktif olduğu yazılırken, Orhangazi eski DP'li belediye başkanı Hüsnü Tozkoparan isminin haber edilmesi dikkat çekicidir. Tozkoparan serbest kaldıktan bir süre sonra aynı suçlamalar ile tekrar tutuklanmıştır[249]. Yeni Ant gazetesi Orhangazi ve Gemlik'te yaşanan olayları gündeminde tutmaya devam ederken[250], aynı olayda DP'li olduğu iddia edilen 2 kişi daha tutuklanmıştır[251]. Yine Yeni Ant gazetesinin haberine göre Orhangazi ilçesinin Çakırlı köyünün CHP bucak başkanı Mustafa Teke'yi öldüren Rasim Demirtaş isimli şahsın davasının başlayacağı, ilgili şahsın ve arkadaşlarının koyu DP'li olduğu öne sürülmektedir[252].

Bursa'da yaşanan geniş çaplı tutuklamalardan birisi de İnegöl, Orhangazi ve şehir merkezinde 13 kişinin tutuklandığı hadisedir[253]. Yerel basın, tutuklanma sebeplerinin gizli gerici faaliyetler yaptıkları ve 27 Mayıs aleyhinde konuşmalar olduğunu yazarken İnegöl'de 9, Orhangazi'ye bağlı Müslüm Sölöz köyünde 3, Bursa merkezde ise Merinos Fabrikasında

[245] " Ömer Önadım Cezaevine Girdi ", *Yeni Ant,* 20 Şubat 1961
[246] " Devrim Aleyhtarı 2 Kişi Yakalandı ", *Yeni Ant,* 2 Mart 1961
[247] " Devrim Aleyhtarı 2 Kadın Adliyede ", *Yeni Ant,* 4 Mart 1961
[248] " Dün Gece 15 Kişi Nezarete Alındı ", *Yeni Ant,* 24 Mart 1961, " 25 Sabık DP'li Nezarete Alındı ", *Milliyet,* 25 Mart 1961
[249] Hüsnü Tozkoparan ve 2 Arkadaşı Tevkif Edildi ", *Yeni Ant,* 19 Nisan 1961, " Hüsnü Tozkoparan Tekrar Tevkif Edildi ", *Hâkimiyet,* 19 Nisan 1961
[250] " Nezarete Alınan 15 Kişi Hakkında Tahkikat Derinleşiyor ", *Yeni Ant,* 25 Mart 1961
[251] " İki Düşük Daha Nezarete Alındı ", *Yeni Ant,* 26 Mart 1961
[252] " Çakırlı Cinayeti: CHP'liyi Vuranlar Bugün Yargılanacak ", *Yeni Ant* 30 Mart 1961
[253] " İnegöl, O. Gazi ve Bursa'da 13 Kişi Nezarete Alındı ", *Yeni Ant,* 2 Nisan 1961, " Yeniden 14 Kişi Nezarete Alındı ", *Hâkimiyet,* 2 Nisan 1961

çalışan 2 işçi tutuklanmıştır. Hâkimiyet Gazetesinin haberine göre 2 Nisan tarihinde, meyhanede gerçekleşen olayda Sadrettin isimli bir şahıs 27 Mayıs aleyhinde konuştuğu için ihbar edilirken, Bursa genelinde bu sebepten tutuklananların sayısı 26'ya yükselmişti[254]. Yeni Ant gazetesi aynı haberi bir gün sonra yayınlarken, meyhanede ki müşterilerin aynı şahsı yaka paça dışarı atıp polise teslim ettiğini, böylelikle adaletin yerini bulduğunu yazmaktadır[255]. Bu yaşanan olay iki gazetenin olaylara yaklaşımlarının farklı olduğunu göstermektedir. Hâkimiyet gazetesi 27 Mayıs aleyhine gerçekleşen birçok olayı manşetlerine taşımızken, Yeni Ant gazetesi hemen her olayı gündeminde tutmaktaydı. Hâkimiyet yayınladığı birkaç olayda tarafsız gözükmeye çalışırken, Yeni Ant ise DP'liler için kullanılan düşük ve gerici yakıştırmasını yapmaktadır.

Yenişehir'de gizli faaliyetler yaptığı öne sürülen Halil Sezer isimli şahısın da tutuklanmasıyla Bursa'da tutuklu sayısı 29 olmuştu[256]. İlginç olan bir olaylardan biriside eczaneye gelen birisinin " kahrolsun devrim, yaşasın Bayar " derken eczanede sivil polisler tarafından yakalanmasıdır[257]. Buna benzer bir olay İzmit'ten Bursa'ya misafirliğe gelen Selahattin Yılmaz isimli vatandaşın Celal Bayar'ı övmesi üzerine tutuklanıp ceza evine gönderilmesidir[258].

Bursa'da hemen her gün artmaya başlayan tutuklanma hadiselerine bir yenisi de, Işıklar köyünden Nadir Nar isimli şahıs Devrime küfür ettiği iddiasıyla tutuklanmasıdır[259]. Olayların artması, özellikle Gemlik ve Orhangazi ilçelerinin şüpheli yer durumuna düşmesi üzerine siyasi polisler bu bölgelerde incelemelerini sıklaştırmışlardır.

İnkılap karşıtı konuşmalar yapan Mesudiye Köyü eski Muhtarı Ali Dışlı ile Murat Koca isimli kişiler ihbar üzerine tutuklanırken[260], Bursa genelinde görülen olayların çoğunluğunun taşrada gerçekleşip, ihbar üzerine harekete geçilmesi dikkat çekicidir.

18 Nisan tarihinde Yeni Ant'ın haberine göre 9 kişi nezarete alınmış, 2 kişinin Yassıada saatini kapatıp, komünist radyosu açtığı için, kalanların ise eski DP'li muhtarlar aynı propagandayı yapmaları suçlarına teşkil etmiştir[261]. Hâkimiyet Gazetesi ise aynı tarihli

[254] " İnkılap Aleyhinde Bulunmuş ", *Hâkimiyet,* 3 Nisan 1961
[255] " Bir İnkılap Aleyhtarı daha ", *Yeni Ant,* 4 Nisan 1961
[256] " Yenişehir'de 1 Kişi Nezarete Alındı ", *Yeni Ant,* 5 Nisan 1961
[257] " Bir Devrim Aleyhtarı Suçüstü Yakalandı ", *Yeni Ant,* 6 Nisan 1961
[258] " C. Bayar'ı Öven Tevkif Edildi ", *Yeni Ant,* 13 Nisan 1961
[259] " Bir Devrim Aleyhtarı Daha ", *Yeni Ant,* 15 Nisan 1961, " Bir Kişi Daha Nezarete Alındı ", *Hâkimiyet,* 15 Nisan 1961
[260] " İki Kişi Daha Nezarete Alındı ", *Hâkimiyet,* 16 Nisan 1961
[261] " Bursa'da Dün Dokuz Kişi Daha Nezarete Alındı ", *Yeni Ant,* 18 Nisan 1961

manşetinde, 6 kişinin tutuklandığını söylerken suçlarının sadece 27 Mayıs aleyhine konuşmak olduğunu yazmıştır[262].

DP mallarının satılması kararı sonrası Bursa genelinde de Demokratlara ait birçok eşya elden çıkartılırken, Yeni Ant gazetesi Orhangazi ilçesinde Bayar ve Menderes'in resminin 25 kuruşa satılamadığını manşetlerine taşımıştır[263].

Olayların sürekli arttığı Bursa'da 10 Mayıs tarihinde o zamana kadar görülmemiş tutuklama hareketi gerçekleşmiştir. Eski DP'liler ile Bursa AP teşkilat üyelerinin yer aldığı 70 kişi devrime aykırı hareket etme ve yer altı örgütü oluşturma suçlarından dolayı tutuklanmıştır[264]. Basında yer alan haberlere göre eski bir DP mensubunun evinde 5000 kalıp dinamit patlayıcının dahi bulunduğu yazılırken[265], tutuklamaların sayısı ülke genelinde 170'e yükselmiştir[266]. Cemal Gürsel yaşananlar ilgili demeçte bulunup, bu hareketlerin birkaç edepsizsin düşünceleri olduğunu, bunun için devrim mahkemelerinin kurulmayacağını söylemiştir. Olaylar ile ilgili soruşturma tüm hızıyla devam ederken Bursa'da tutuklamalar devam etmiştir. 16 Mayıs'ta 3 eski DP'li ve 1 AP'li tutuklanmış[267], 17 Mayısta ise 25 kişi daha yer altı örgütüyle bağlantılı olma suçlamasından kaynaklı nezarete alınmıştır[268]. Tahkikatın devam ettiği sırada tahliyeler de yavaş yavaş başlamıştı[269].

Necati Akgün anılarında olayı şu şekilde aktarmaktadır:

" O günlerde Valilerin 15 gün süre ile gözaltına alma yetkileri vardı. Emniyet Müdürü Adnan Çakmak'ın isteği üzerine vali emekli Korgeneral Danyal Yurdatapan 70 kişinin gözaltına alınması isteğine gözü kapalı imzasını atmıştı. İçlerinde müftü ve tanınmış 70 DP'linin gözaltına alınması Bursa'da soğuk bir havanın esmesine neden oldu. Fanatik DP'liler Bunlar CHP'lilerin isteği üzerine gözaltına alındılar sözlerini yaymaya... Adnan Bey sakın yanılmayınız. Elinizde ne gibi deliller var… Bu göz alınmaların günahı CHP'ye yükleniyor… CHP il başkanı İbrahim Çataloğlu hemen il yönetim kurulu olağan tüstü topladı… Başkan Dr. Çataloğlu sayın valim sizlerin… Bu gözaltına alınmalar hiç hoş değil. DP'liler bunu bizim isteğimizle olduğu kanaatindeler… Ortada bir yanlış anlama... Şehirde büyük bir huzursuzluk oldu… Emniyet Müdürü Adnan Çakmak'a öyle bir yanlış yaptın ki, hem kendini hem CHP'nin başını belaya soktun… Gözaltına alınmalardan hiçbir şey çıkmayacaktır… Sonunda ben haklı çıktım. Bir hafta süren soruşturmada elle tutulur bir sonuç bulunamadı ve hepsi de serbest bırakıldı. "[270]

---

[262] " Dün 6 Kişi Daha Nezarete Alındı ", *Hâkimiyet,* 18 Nisan 1961
[263] " İki Düşük Resmi 25 Kuruşa Alıcı Bulamadı ", Yeni Ant, 25 Nisan 1961
[264] " Nezarete Alınma Devam Ediyor ", *Milliyet,* 11 Mayıs 1961, " Bursa'da 70 Kişi Nezarette ", *Yeni Ant,* 11 Mayıs 1961, " Şehrimizde de 70 Kişi Nezarete Alındı ", *Hâkimiyet,* 11 Mayıs 1961
[265] *Yeni Ant,* 11 Mayıs 1961
[266] *Milliyet,* 11 Mayıs 1961
[267] " Dün Dört Kişi Daha Nezaret Alındı ", Yeni Ant, 16 Mayıs 1961
[268] " Dün 25 Kişi Daha Nezarete Alındı ", Yeni Ant, 17 Mayıs 1961, " Dün Şehrimizde 25 Kişi Daha Nezarete Alındı ", Hâkimiyet, 17 Mayıs 1961
[269] " 5 Kişi Dün Bırakıldı ", *Yeni Ant*, 23 Mayıs 1961, " Dün 5 Kişi Daha Serbest Bırakıldı ", *Hâkimiyet,* 23 Mayıs 1961
[270] Akgün, *a. g. e. ,* s. 134 – 136.

Bursa'da yaşanan hadiseler şunu açıkça göstermekte ki DP etkisi hala devam etmektedir. Halkın birçoğu tutuklama, gözaltı ve yargılanma gibi kavramları bilse de çeşitli yerler de DP taraftarlığı yapılmaya devam edilmiştir. Nitekim Bursa asıl tepkisini Anayasa Referandumunda gösterecektir. Yerel basın bu konuda görüş birliği sağlamamakla beraber, Yeni Ant gazetesi 27 Mayıs öncesi dönemin intikamını alan haberler yaparken, DP'nin Bursa basınında ki sözcüsü olan Hâkimiyet tarafsız olmaya çalışarak haberlerini dikkatli bir şekilde yapmaya çalışmıştır.

1.8.3. Siyasi Partilerin Bursa'da Teşkilatlanması

Ocak ayı itibari ile yeni partilerin kurulmasının önünün açılması, Türk Siyasi hayatını hareketlendirmişti. Nisan ayında partilerin kongre ve toplantı yapma serbestliği kazanması üzerine demokrasiye geçiş hızlanacaktır. 27 Mayıs öncesi kapatılan partilerin ocak ve bucak teşkilatları, yeni düzenlenmede de geçerli olurken, partilerin sadece il ve ilçe teşkilatlarına izin verilmişti. Böylelikle partiler, kadın ve gençlik teşkilatlarını yeniden oluşturup faaliyetlerine başladılar.

27 Mayıs sonrası ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da teşkilat olarak CHP ile CMKP bulunmaktaydı. Özellikle CHP il geneli teşkilatlanmanın verdiği ortam ile hızlı bir şekilde kadın ve gençlik teşkilatlarını Bursa yerelinde kurmaya başladı. 26 Ocak tarihinde CHP ilk olarak il gençlik kolunu Avukat Fikri Gülgör başkanlığında oluşturmuştur[271]. Gençlik kolunun kurulmasının akabinde İl kadınlar kolunu oluşturan CHP, İznik ve Mustafa Kemalpaşa'da da kadınlar kolunu örgütlemiştir[272]. CHP il gençlik teşkilatı, ilçeler arasında gençlik kolunu ilk olarak Orhaneli'nde oluşturdu[273]. Gençlik Kolu yapılanmasını hızlandıran CHP, Orhangazi, Gemlik, Yenişehir ve İznik'te gençlik örgütlerini kurmuştu[274]. 5 ilçenin akabinde 21 Şubat tarihinde de CHP Mudanya Gençlik Kolu[275] 24 Şubat'ta ise Keles Gençlik Kolu[276] oluşturulmuştur.

CHP, Bursa yerelinde aktif siyaset izleyerek, DP oylarını kendisine çekmek üzere, teşkilatlanma çalışmalarını hızla gerçekleştirdiği açıkça görülmektedir. Bu durumda Bursa yerelinde diğer parti teşkilatlarının henüz oluşmaması da CHP adına önemli bir faktördür.

[271] " CHP İl Gençlik Kolu Teşekkül Etti ", *Yeni Ant,* 26 Ocak 1961
[272] " CHP Kadınlar Kolu Teşekkül Ettiriliyor ", *Yeni Ant,* 1 Şubat 1961
[273] " Orhaneli Gençlik Kolu Kuruldu ", *Yeni Ant,* 13 Şubat 1961
[274] " 4 İlçede CHP Gençlik Teşkilatı Kuruldu ", *Yeni Ant,* 20 Şubat 1961
[275] " CHP Mudanya Gençlik Kolu Kuruldu ", Yeni Ant, 21 Şubat 1961
[276] " Keles Gençlik Kolu Kuruldu ", *Yeni Ant,* 24 Şubat 1961

Yeni kurulan AP ve YTP'de genel seçimler öncesi, ülke genelinde çalışmalarını tamamlamak üzere harekete geçtiler. Bursa'nın DP'nin en önemli kalelerinden olması iki partinin bu şehirde çabucak teşkilatlanma çabaları içine girmesine neden olacaktır. AP lideri Ragıp Gümüşpala, İzmir dönüşü İstanbul'a giderken 3 Mart tarihinde uğradığı Bursa'da eski DP'liler ile temasa geçmişti[277]. DP eski il başkanı Hayri Terzioğlu ile görüşmek isteyen ancak kendisine ulaşamayan Gümüşpala, sonrasında DP'li Orhangazi eski belediye başkanı Hüsnü Tozkoparan ile görüşme gerçekleştirmiştir. Yeni Ant gazetesinin haberine göre, Hayri Terzioğlu, AP'nin Bursa teşkilatı teklifini ret etmiş, Ziya Uğur, Abdi Biçen isimlerinin Bursa Teşkilatını kurabilecekleri iddia edilmiştir[278].

YTP'de Bursa teşkilatını kurma konusunda harekete geçmişti. Partinin kurucularından eski DP Bursa milletvekili Mithat San, Mart ayı itibari ile YTP Bursa teşkilatı için, Bursalı Demokratlar ile görüşmeler gerçekleştirmiştir[279]. Görüşmelerden başlangıçta herhangi bir netice alınamasa da, hem AP hem de YTP'nin hamleleriyle Bursa'daki siyasi hava birden hareketlenmişti.

CHP Merkez Yönetim Kurulu, KM'nin bayram tatiline girmesi üzerine yurt gezilerine çıkma kararı almış, yönetim kurulu üyelerinden Suphi Baykam ise Bursa'ya gönderilecek isim olmuştur[280]. Meclisin tatile girmesi üzerine TM'den İbrahim Öktem, Derviş S. Taşman, İlhami Sancar ve Mazhar Özkol Bursa'ya gelmişlerdi[281]. Temsilciler Bursa'da bulundukları süre içerisinde halk ile görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.

Yeni Ant gazetesinin 16 Mart tarihli haberine göre YTP ve AP'nin Bursa teşkilatlarının kurulacağı, YTP ikinci başkanı Raif Aybar ile AP lideri Gümüşpala'nın Bursa'ya gelmelerinin beklenildiği öne sürülmüştü[282]. Raif Aybar'ın Bursa'ya gelmesi üzerine YTP Bursa teşkilatı, Sami Şehbenderler 'in başkanlığında kurulacaktı[283]. İl idare kurulu belirlenirken Yeni Ant gazetesi, kurulun eski DP'lilerden oluşacağını iddia etmiştir[284]. Mithat San'ın partiye aşırı ve şaibeli DP'lilerin alınmayacağı beyanında bulunması, idare kurulunun benimsenmesinin akabinde YTP Bursa teşkilatı 22 Mart 1961'de resmen kurulmuş

[277] " Gümüşpala Tozkoparanla Görüştü, *Yeni Ant,* 3 Mart 1961, " Ragıp Gümüşpala Dün Şehrimize Geldi ", *Hâkimiyet,* 3 Mart 1961
[278] " Terzioğlu A. Partisinin Teklifini Ret Etti ", *Yeni Ant,* 7 Mart 1961
[279] " Mithat San YTP Bursa Teşkilatı İçin Çalışıyor ", *Yeni Ant,* 6 Mart 1961
[280] " Yurt Gezileri Başlıyor " *Milliyet,* 13 Mart 1961, " CHP'liler Yurt Gezisine Çıkıyor ", *Yeni Ant,* 13 Mart 1961
[281] " 4 T. Meclisi Üyesi Bursa'da ", *Yeni Ant,* 13 Mart 1961
[282] " Y. Türkiye ve Adalet Partisi Bursa Teşkilatları Kuruluyor ", *Yeni Ant,* 16 Mart 1961
[283] " YTP Bursa Müteşebbis İl Başkanı Sami Şehbenderler Oldu ", *Yeni Ant,* 21 Mart 1961, " Y.T. Partisi Bursa Teşkilatı Kuruluyor ", *Hâkimiyet,* 21 Mart 1961
[284] " YTP Müteşebbis İl Kuruluna Girecek Şahıslar Belli Oldu ", *Yeni Ant,* 22 Mart 1961, " Yeni Türkiye Partisi Bursa İl İdare Kurulu Bugün Açıklanacak ", *Hâkimiyet,* 22 Mart 1961

oldu[285]. İl idare kurulunda ise şu isimler yer almaktadır: Başkan Sami Şehbenderler (Eski Denizcilik Bankası Genel Müdürü), Ömer Sürel (Emekli General), Arslan Haksal (Avukat), Nuri Tümer (Eski Ağır Ceza Mahkemesi Reisi, Avukat), Mehmet Uslu (Tüccar), Ahmet Pehlivan (Tüccar), Sabri Timurhan (Eski Otobüs İşletmeleri Müdürü, Makine Mühendisi), İsmail Üstenci (Tüccar), Ziya Akdoğan (Tüccar)[286]. YTP İl idare kurulu görev dağılımı İl ikinci başkanlığına Nuri Tümer, Muhasip Ömer Sürel, sekreterliğe ise Sabri Timurhan getirilmesiyle oluşmuştur[287].

YTP teşkilatlanmasından kısa bir süre sonra Ragıp Gümüşpala Bursa'ya gelip il teşkilat çalışmaları için faaliyette bulunacaktır[288]. Yeni Ant gazetesi Gümüşpala'nın sabık DP heyeti ile görüştüğünü, il başkanlığını Baha Cemal Zağra'ya vereceğini iddia ederken[289], DP sonrası YTP ve AP'ye yakın siyaset izlemeye başlayan Hâkimiyet Gazetesi, Gümüşpala'nın teşkilat konusunda açıklama yapmadığını yazmıştır[290].

Bursa yerelinde yaşanan siyasi gelişmeler üzerine CHP il teşkilatı da boş durmamış ve Keles ilçesine giderek parti çalışmaları incelenmişti[291]. Daha sonra Orhangazi'ye geçen CHP il idare kurulu, parti çalışmalarını takip etmişti[292]. 2 Gün sonra Gemlik'e giden CHP il heyeti faaliyetlerini burada sürdürmüştür[293]. CHP il teşkilatı Mudanya'ya da uğrayarak çalışmalarına devam etmiştir[294]. CHP il teşkilatının çalışmalarını arttırması şüphesiz partilerin teşkilat kurma faaliyetlerinden kaynaklıydı. Nitekim Memleketçi Parti genel idare kurulu üyesi emekli Korgeneral Hayati Ataker'de il teşkilat çalışmaları için Bursa'ya gelecektir[295].

Yeni Ant gazetesi AP haberlerine bir yenisini, Gümüşpala'nın AP Bursa teşkilatını kesin olarak sabık DP'lilerden oluşturmak istediği yönünde eklerken[296], daha sonra ki haberinde ise sabık DP'lilerin AP teşkilatını kurmak istemediklerini iddia etmiştir[297]. Tüm bu haberlerin akabinde merakla beklenen AP Bursa teşkilatı 1 Nisan 1961 tarihinde kesin olarak

[285] " YTP Bursa Müteşebbis Heyeti Dün Kurulabildi ", *Yeni Ant,* 23 Mart 1961, " YTP Bursa Teşkilatı Dün Resmen Kuruldu ", *Hâkimiyet,* 23 Mart 1961
[286] *Hâkimiyet,* 23 Mart 1961, *Yeni Ant,* 23 Mart 1961
[287] " YTP İl İdare Kurulu Vazife Taksimi Yaptı ", *Yeni Ant,* 30 Mart 1961
[288] " Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala Şehrimizde ", *Hâkimiyet,* 25 Mart 1961, " Ragıp Gümüşpala Bursa'ya Gitti ", *Milliyet,* 25 Mart 1961
[289] " Gümüşpala Çelik Palas'ta Sabık DP'lilerle Görüştü ", *Yeni Ant,* 26 Mart 1961
[290] " Ragıp Gümüşpala Dün Gitti ", *Hâkimiyet,* 27 Mart 1961
[291] *Yeni Ant,* 26 Mart 1961
[292] " CHP Teşkilat Çalışmaları ", *Yeni Ant,* 28 Mart 1961
[293] *Yeni Ant,* 30 Mart 1961
[294] " CHP İl İdare Dün Gece Kurulu Mudanya'ya gitti ", *Yeni Ant,* 1 Nisan 1961
[295] " Gümüşpala Gidiyor Ataker Geliyor ", *Hâkimiyet,* 26 Mart 1961
[296] " AP Bursa Teşkilatını eski DP'liler Kuruyor ", *Yeni Ant,* 27 Mart 1961
[297] " Bursalı Sabık DP'liler AP teşkilatını Kurmak İstemiyorlar ", *Yeni Ant,* 29 Mart 1961

kurulmuştur[298]. Partinin il idare kurulu eski DP milletvekili Baha Cemal Zağra'nın başkanlığında oluşmuştur. İl idare kurulu ve görev dağılımı şu şekildedir: İl Başkanı Baha Cemal Zağra, İl İkinci Başkanı Ali Ferruh Yücel, Muhasip Dr. Kadir Erhan Sonater (Emekli Albay), Teşkilatlanma Başkanı Enver Tunçalp (Emekli Albay), Sekreter Ömer Altıner (Avukat), Adli Göksu (Avukat), Esat Gönüşen (Avukat), Ziya Uğur (Tüccar), Cemal Duraner (Tüccar)[299].

CHP Bursa teşkilatına baktığımızda ilçe gezilerinin devam ettiği, M. Kemalpaşa ilçesinde ki çalışmaların gözden geçirildiği görülmektedir[300]. CHP faaliyetlerinin Bursa'da hızlanmasının bir nedeni de parti merkez teşkilatının ilçe kongrelerinin 7 Mayısa kadar bitirilmesi kararıdır. Bu doğrultuda İl idare kurulu 7 Nisan tarihinde de İnegöl'e gitmiştir[301]. CHP'nin il teşkilatı ile danışma kurulunun gerçekleştirdiği toplantının akabinde Orhaneli ilçesine geçilmiş[302], ardından İznik'e hareket eden heyet[303], Yenişehir ilçesine de uğrayıp teşkilat çalışmaları gözden geçirilmiştir[304]. Son olarak CHP il idare kurulu Karacabey ilçesini de ziyaret ederek ilçe gezilerini tamamlayacaktır[305]. CHP Bursa'da o kadar yoğun çalışmalara girmiştir ki, il gençlik koluna ek olarak, il gençlik istişare kurulu oluşturulmuştur[306]. CHP'nin artan faaliyetleri karşısında YTP ve AP'de, ilçe teşkilatlarını kurma çabaları içerisine girmiştir. YTP ilk ilçe teşkilatını Gemlik'te oluşturmuştur[307]. AP ise ilk ilçe teşkilatını Orhangazi'de kuracaktır[308]. AP, teşkilatlanma konusunda YTP il teşkilatından hızlı davranıp çalışmalarını sürdürürken, Mudanya'da da teşkilat oluşturmuştur[309]. 20 Nisan tarihinde AP 3. İlçe teşkilatını Karacabey'de kurmuştur[310]. AP teşkilat çalışmaları hızla ilerlerken, AP teşkilatlanma başkanı Necmi Öktem Bursa'ya gelmiştir. [311] Ege gezisi dönüşü uğradığı Bursa'da teşkilatlanma faaliyetleri konusunda bilgi alan Necmi Öktem, AP'nin Bursa'da ki durumundan memnun kalmıştır. AP İznik ilçesinde de teşkilatlanma çalışmalarını tamamlamış ve 4. İlçe teşkilatını kurmuştur[312]. AP yanlısı tutumunu yavaş yavaş gösteren

[298] " Adalet Partisi Teşkilatını Dün Kurdu ", *Hâkimiyet,* 2 Nisan 1965, " Adalet Partisi Bursa İl Heyeti Dün Kuruldu ", *Yeni Ant,* 2 Nisan 1961
[299] *Hâkimiyet,* 2 Nisan 1961
[300] " CHP İl Heyeti Dün Gece K. Paşaya Gitti ", *Yeni Ant,* 4 Nisan 1961
[301] " CHP İl İdare Kurulu Dün Gece İnegöl'e Gitti ", *Yeni Ant,* 7 Nisan 1961
[302] " CHP Heyeti Bugün Orhaneli' ye Gidiyor ", *Yeni Ant,* 8 Nisan 1961
[303] " CHP İl İdare Kurulu Dün Gece İznik'e Gitti ", *Yeni Ant,* 11 Nisan 1961
[304] " CHP Heyeti Yenişehir'e Gitti ", *Yeni Ant,* 13 Nisan 1961
[305] " CHP İl Gezi Kolu Dün Gece Karacabey'e gitti " *Yeni Ant,* 15 Nisan 1961
[306] *Yeni Ant,* 13 Nisan 1961
[307] " YTP Gemlik İlçesi Kuruldu ", *Hâkimiyet,* 8 Nisan 1961
[308] " Adalet Partisi Orhangazi'de de kuruldu ", *Hâkimiyet,* 11 Nisan 1961
[309] " AP Mudanya'da da Teşkilat kurdu ", *Hâkimiyet,* 15 Nisan 1961, " AP Mudanya Teşkilatı Kuruldu ", *Yeni Ant,* 15 Nisan 1961
[310] " AP Karacabey Dün Kuruldu ", *Hâkimiyet,* 21 Nisan 1961
[311] " AP Teşkilatlanma Başkanı Şehrimizde ", *Hâkimiyet,* 22 Nisan 1961
[312] " Adalet Partisi İznik'te de kuruldu ", *Hâkimiyet,* 25 Nisan 1961

Hâkimiyet gazetesi, AP'nin Gemlik teşkilatını kurarak süratle geliştiğini manşetine taşımıştır[313]. AP nisan ayının sonuna doğru ise Yenişehir ilçesinde teşkilatlanmasını tamamlamıştır[314].

YTP Bursa ilçe teşkilatlanması bir süre için durma noktasına gelirken, 11 Eylül tarihinde il idare kurulu harekete geçip art arda, İnegöl, Orhangazi ve Yenişehir ilçe teşkilatlarını oluşturmuştur. Daha sonra YTP, Keles, Orhaneli ve İznik teşkilatlarını kurup, Bursa yerelinde hemen hemen teşkilat yapılanmasını tamamlamıştır[315].

AP teşkilatlanması da kısa bir tıkanıklık yaşamıştır. Yaklaşık iki aylık aradan sonra AP il idare kurulu İnegöl ilçe teşkilatını kurabilmişti[316]. Daha sonra Orhaneli AP ilçe teşkilat oluşturulmuş ve teşkilatlanma çalışmaları yavaş yavaş tamamlanmaya başlamıştır[317]. Temmuzun başında Keles Teşkilatı kurulup, 15 Temmuz tarihinde AP, Mustafa Kemalpaşa ilçesinde de teşkilatlanarak Bursa teşkilatlanmasını tamamlayacaktır[318].

Bursa'da parti teşkilatlanmaları sonbahara kadar devam etmiş ve 6 Eylül tarihinde Memleketçi Serbest Parti İl idare kurulu oluşmuştur[319]. CHP ve CMKP sonrası Bursa'da yeni Partinin teşkilatlanmaları, Bursa yerelinde siyaseti renklendirmeye ve demokratik hayatı canlandırma konusunda başarılı olacaktır.

1.8.4. Bursa'da Düzenlenen CHP İlçe Kongreleri

Siyasi faaliyetlerin propaganda haricinde serbest bırakılmasından sonra, partiler 1 Nisandan itibaren il ve ilçe kongrelerini gerçekleştirebileceklerdi[320]. Bu durum partilerin yoğun çalışmalar yapması demekti. 27 Mayıs sonrası ayakta kalan CHP ve CMKP bu hususta yeni kurulan partilerden avantajlı olup ülke genelinde kongre faaliyetlerine hız kazandırdılar.

Bursa'da parti kongreleri konusunda hareketli günler yaşayacaktır. Yeni kurulan partilerin Bursa'da teşkilatlarının tamamlanmaması, CMKP'nin kongreleri ile ilgili yeterli bilgilerin olmayışı, Bursa merkez ve yerelinde sadece CHP teşkilatının Nisan itibariyle kongreler düzenlediğini yerel kaynakların doğrultusunda görmekteyiz. Siyaset serbestliğinden sonra CHP Bursa İl Başkanı Sadrettin Çanga, Başbakanlığın belirlediği hususlar ile parti

[313] " Adalet Partisi Süratle Gelişiyor ", *Hâkimiyet,* 26 Nisan 1961
[314] " AP Yenişehir İlçe ve Gençlik Teşkilatı kuruldu ", 29 Nisan 1961
[315] " YTP İlçe Teşkilatlarını Tamamlıyor ", *Hâkimiyet,* 14 Eylül 1961
[316] " AP İnegöl'de Teşkilat kurdu ", *Hâkimiyet,* 27 Haziran 1961
[317] " Adalet Partisi Orhaneli'nde de Teşkilat Kurdu ", *Hâkimiyet,* 28 Haziran 1961
[318] " AP Bursa'da Teşkilatını tamamladı ", *Hâkimiyet,* 15 Temmuz 1961
[319] " MSP Bursa İl Teşkilatı Kuruldu ", *Hâkimiyet,* 6 Eylül 1961
[320] "Siyasi Faaliyet Tebliği Yayınlandı", *Milliyet,* 28 Mart 1961

genel merkezinden gelen tamimler çerçevesinde hareket edeceklerini, CHP Bursa teşkilatı olarak çalışma ve hizmetlerini birlik, beraberlik ışığı doğrultusunda memleket hizmetlerine adayacakları beyanında bulunmuştur[321].

CHP parti genel merkezinin yayınladığı bildiri doğrultusunda, 8 Nisan'da ilçe gençlik kongrelerinin başlayacağı, ilk kongrelerin Eskişehir Mihalıççık ile Bursa İnegöl'de gerçekleşeceği bildirilmiştir[322]. Bildiride ilçe kongrelerinin il teşkilatı tarafından, il kongrelerinin ise merkez tarafından belirleneceği açıklanmıştır. CHP Bursa il teşkilatı çalışmalarına hız kazandırmış İnegöl teşkilatını bu hususta ziyaret edilmişti. İnegöl gençlik kongresinde bulunmak üzere CHP, merkez idare kurulu üyelerinden Dr. Suphi Baykam'ı görevlendirmişti[323]. Siyasi faaliyetlerin serbestlik kazanması sonrası Türkiye'de ikinci kongre olan İnegöl CHP gençlik kongresi 9 Nisan tarihinde gerçekleşmiştir[324]. Kongreye sadece CHP teşkilatı CMKP Bursa il teşkilatı üyeleri de katılmıştır. Kongrede tüm vatandaşların, birlik ve kardeşlik duygusu ile el ele çalışması gerektiği çağrısında bulunulmuştur[325]. TM'den Ali İhsan Göğüş ile Zeki Gençosman'ının da konuşma yaptığı kongrede, Suphi Baykam DP'lilere hitaben " aynı haklara sahibiz ve şerefli vatandaşlar olarak yaşayacağız " sözleriyle birlik mesajlarını yinelemiştir[326] .

İnegöl'de gerçekleşen kongre sonrası CHP Mudanya ve İznik teşkilatları da gençlik kongreleri için harekete geçerek hazırlıklarına başlamışlardır[327]. CHP il idare kurulu faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiş, merkez teşkilatı olarak delege seçimi için kurul oluşturmuştur[328]. Seçilen kurulun amacı, köylere gidip delege seçim toplantılarını gerçekleştirmektir. Buna mukabil il idare kurulu ilçelere tamim gönderip kongreler için gerekli hazırlıkların tamamlanmasını istemiştir. CHP Bursa teşkilatının ikinci kongresi 19 Nisan tarihinde İznik'te gerçekleşmiştir[329]. CHP il idare kurulunun hazır bulunduğu kongre de, İl başkanı Sadrettin Çanga " şereflerimizi icap ederse vatandaşlar ile paylaşacağız " geleceğe yönelik mesaj verirken, DP'nin hukuk rejiminin dışına çıkması ile 27 Mayısın gerçekleştiğine dair açıklamalarda bulunulmuştur[330]. Nisan ayının sonunda ise CHP, dört

[321] " CHP Bursa İl Başkanı Sadrettin Çanga'nın Beyanatı ", *Yeni Ant,* 2 Nisan 1961
[322] " CHP Gençlik Kongreleri Başlıyor ", *Milliyet,* 6 Nisan 1961
[323] " CHP İnegöl Gençlik Kolu Kongresi Yarın ", *Yeni Ant,* 8 Nisan 1961
[324] " İnegöl CHP Gençlik Kolu Kongresi Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 9 Nisan 1961
[325] " El ele çalışalım ", *Milliyet,* 10 Nisan 1961
[326] " CHP Parolası: Kardeşlik, Beraberlik ", *Yeni Ant,* 10 Nisan 1961, " İnegöl CHP Gençlik Kongresi Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 10 Nisan 1961
[327] " Mudanya ve İznik CHP Gençlik Kongreleri Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 15 Nisan 1961
[328] " CHP'de Kongre Faaliyeti Arttı ", *Yeni Ant,* 17 Nisan 1961
[329] " CHP İznik Gençlik Kolu Kongresi Bugün ", *Yeni Ant,* 19 Nisan 1961
[330] " CHP İznik Gençlik Kolu Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 20 Nisan 1961

ilçede birden gençlik kongresi düzenledi[331]. Kongrelerde verilen mesajlar aynı olup, CHP kardeşlik vurgusu yapmaya devam etmiştir.

CHP il teşkilatının faaliyetlerini artırtması üzerine, Orhaneli ile Mustafa Kemalpaşa ilçelerinde kongre hazırlıkları yapan yerler arasındaydı. Nitekim Orhaneli ilçesi 6 Mayıs tarihinde ilçe gençlik kongresini gerçekleştirmiştir[332]. İl teşkilatının hazır bulunduğu kongrede, CHP genel sekreteri İsmail Rüştü Aksal'da iyi niyet ve birlik mesajlarından dolayı teşkilata teşekkürlerini iletmiştir. Mustafa Kemalpaşa gençlik kongresi 7 Mayıs tarihinde gerçekleşirken, İl başkanı Sadrettin Çanga YTP lideri Ekrem Alican'ı yeni bir Menderes olmak istiyor gibi ağır ifadeler ile eleştirmiştir[333]. CHP il teşkilatı 9 Mayıs tarihinde kongreler için Bursa genelinde yapılacak delege seçim yerlerini yayınlamaya başlamış ve Bursa genelinde çalışmalarına hız kazandırmıştır[334]. Nitekim CHP il teşkilatı 4 grup halinde delege seçim toplantıları için köy ziyaretlerini başlatmıştır[335]. Aynı tarihlerde CHP teşkilatı ilçe kongrelerine devam etmiş, Keles'te de kongre düzenlenmişti[336]. Kongrede ağırlıklı olarak Bursa'da yaşanan son tutuklama hadiseleri üzerine durulmuştu. CHP Bursa teşkilatı aynı günde, ilk kez Mustafa Kemalpaşa'da kadınlar kolu kongresiyle, Karacabey'de gençlik kolu kongresi düzenlemiştir[337]. CHP'nin ikinci kadınlar kolu kongresi, İznik'te gerçekleşmiştir. Civar ilçelerden de katılımın olduğu kongrede il yönetimi de hazır bulunmuştur. CHP İl teşkilatı ilçe kadın örgütleri kongrelerini de arttırmış, Mayıs ayının ortasında İnegöl kadınlar kolu kongresi gerçekleşmiştir[338]. İnegöl'ün ardından Yenişehir'de de kadınlar kolu kongresi yapılmıştır[339]. Öte yandan CHP Bursa il teşkilatı yayınladığı bildiriyle, 28 Mayıs tarihinde ilçe kongrelerini başlatacağını açıklamış, ilk kongrenin de Yenişehir'de yapılacağı açıklanmıştır[340]. Kongrelerin 25 Hazirana kadar bitirilmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra İl gençlik ve İl kadın kongrelerinin yapılması ve Temmuzun ilk haftasında bitirilmesi ön görülmüştü.

CHP il teşkilatı 28 Mayıs tarihinde ilk ilçe kongresini Yenişehir'de gerçekleştirdi[341]. Geniş katılımın yaşandığı kongrede CHP il idare kurulu tam kadro hazırken, TM Bursa üyeleri Dr. İbrahim Öktem, Derviş S. Taşman ve Prof. Enver Ziya Karal'da kongreye

[331] " CHP Bursa Teşkilatı Dün 4 Kongre Yaptı ", *Yeni Ant,* 1 Mayıs 1961
[332] " Orhaneli CHP Gençlik Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 7 Mayıs 1961
[333] " CHP M. Kemalpaşa Gençlik Kolu Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 8 Mayıs 1961
[334] CHP İl Başkanlığından, Yeni Ant, 9 Mayıs 1961
[335] " CHP Köy Delege Seçimi Bu Gece 18 Köyde Başlıyor ", *Yeni Ant,* 10 Mayıs 1961
[336] " Keles CHP Kongresi Yapıldı ", *Yeni Ant,* 13 Mayıs 1961
[337] "Karacabey Gençlik, M. Kemalpaşa Kadınlar Kolu Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 15 Mayıs 1961
[338] " İnegöl Kadınlar Kolu Kongresi Yapıldı ", *Yeni Ant,* 18 Mayıs 1961
[339] " Yenişehir CHP Kadınlar Kolu Kongresi Yapıldı ", *Yeni Ant,* 21 Mayıs 1961
[340] " CHP Bursa İlçe Kongreleri Başlıyor ", *Yeni Ant,* 23 Mayıs 1961
[341] " Yenişehir CHP İlçe Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 29 Mayıs 1961

katılmışlardır. Kongre'de 27 Mayıs ve Anayasa kavramları üzerinde durulmuş, Enver Ziya Karal yeni Anayasa konusunda çeşitli bilgiler vermiştir[342]. Daha sonra CHP Orhangazi ilçe gençlik kongresi gerçekleşmiş ve TM üyeleri bu kongrede de hazır bulunmuştur[343]. Haziranın başında CHP il teşkilatı toplantı düzenlemiş ve Bursa geneli faaliyetler değerlendirilmiştir. CHP il teşkilatının yoğun çalışmalarına devam ederken Haziranın ilk haftası 4 ilçe kongresi daha düzenleme kararı almıştır[344]. Nitekim 3 Haziranda Keles ilçe kongresi, akabinde Orhaneli ilçe kongresi düzenlenmiştir[345]. Bu kongreye CHP eski genel sekreteri ve KM üyesi Kasım Gülek'te katılmıştır[346]. Gülek daha sonraki ilçe kongrelerinden Mustafa Kemalpaşa kongresinde de bulunup, 27 Mayıs öncesi ocak ve bucak teşkilatlarını kurma sözünü vermiştir[347].

CHP il başkanlığı süreç içerisinde bir beyanda bulunmuş, Son Havadis gazetesinin verdiği, Bursalı AP'lileri şikâyet eden CHP'lilerin içeri alındığı haberi yalanlanmıştır. CHP il başkanlığı birlik beraberlik ve kardeşlik anlayışı ile Bursa'da siyasi faaliyetlerine devam ettiklerini açıklamıştır.

CHP İznik ilçe kongresini gerçekleştirerek, kongre faaliyetlerine hızla devam etmiş, 8 Haziranda İnegöl kongresi yapılmıştır[348]. Kongrede söz alan TM üyesi Öktem, halk isterse CHP iktidar yükünü taşımaya hazırdır mesajını vermiştir. CHP il teşkilatı bir taraftan kongreleri gerçekleştirirken, diğer taraftan merkez ilçe delege seçimlerini de sonuçlandırmıştır. Karacabey ilçe kongresinde CHP il idare kurulu, son dönem olaylarından yola çıkarak tahriklere kapılmayacaklarını parolalarının kardeşlik olduğunu yineleyen açıklamalarda bulunmuşladır[349]. CHP Orhangazi ilçe kongresinde ise DP döneminde yaşanan zeytin kooperatif seçimlerine particiliğin karıştığı hususları üzerinde durulmuştur[350]. Orhangazi kongresinde de kardeşlik sloganı CHP il teşkilatının parolası olmaya devam etmiştir.

CHP il kadın kolları da çalışmalarını hızlandırmış ve Gemlik'te kadınlar kolu kongresini gerçekleştirmiştir[351]. CHP il kadınlar kolu, il kadınlar kongresi için delege seçim

[342] Yeni Ant, 29 Mayıs 1961
[343] " Orhangazi İlçe Gençlik Kolu Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 30 Mayıs 1961
[344] " Bu Hafta İçinde Dört İlçe Kongresi Yapılacak ", *Yeni Ant,* 1 Haziran 1961
[345] " Orhaneli İlçe Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 4 Haziran 1961
[346] " Gülek Seçimleri CHP Kazanacak Dedi ", *Milliyet,* 4 Haziran 1961
[347] " MK Paşa CHP ilçe Kongresi Dün Çok Heyecanlı Geçti ", *Yeni Ant,* 5 Haziran 1961
[348] " İnegöl CHP Kongresi Dün Heyecanlı Devam Etti ", *Yeni Ant,* 9 Haziran 1961
[349] " Karacabey CHP İlçe Kongresinde Tahriklere Kapılmayacağız Dendi ", *Yeni Ant,* 12 Haziran 1961
[350] " CHP Orhangazi İlçe Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 15 Haziran 1961
[351] " CHP Gemlik Kadın Kolu Kongresi Yapıldı ", *Yeni Ant,* 16 Haziran 1961

işlemlerini de tamamlamış ve böylece il nezdinde ki kongre gününe son hazırlıklarını da yapmışlardır.

CHP'nin ilçe kongreleri haziranın ortalarında Gemlik kongresinin yapılmasıyla yavaş yavaş tamamlanacaktır[352]. Son CHP ilçe kongresi Mudanya'da gerçekleşmiştir[353]. Eksiksiz olarak CHP il idare kurulu, KM üyelerinden Derviş S. Taşman, İbrahim Öktem ve Enver Ziya Karal'da kongrede yer almışlardır. Böylelikle CHP ilçe kongreleri Anayasaya evet kampanyasından önce bitirilip, vatandaşın 27 Mayıs sonrası nabzı yoklanmıştır.

CHP, Bursa'da en örgütlü teşkilat olarak hemen her yerde kongrelerini gerçekleştirmişti. Bu durum CHP'ye büyük avantaj sağlamış, merkez ve taşra dair parti örgütü her kesime hitap etmeye çalışmıştır. CHP'nin Bursa yerelinde parolası kardeşlik söylemi üzerine inşa edilmişti. 27 Mayıs sonrası CHP üzerinde oluşan darbeci iması, DP'nin en önemli seçmenin bulunduğu Bursa'da da yaygındı. Bu yüzden CHP il teşkilatı herkese kucak açtığını göstermek için DP'li vatandaşlar ile beraber omuz omuza sloganlarını atmışlar, hatta bazı kongrelerde CMKP teşkilatını bile yanlarında bulundurmuşlardı. Burada ki amaç CHP'nin demokrasiden ve görüşü ne olursa olsun halkın yanında olduğunu göstermekti. Sonuç olarak CHP Bursa teşkilatı tüm Türkiye'de olduğu gibi azami surette faaliyette bulunup, referandum ve genel seçim öncesi DP tabanını kendisine çekmek için çalışmıştır.

1.8.5. 9 Temmuz Anayasa Referandumu ve Bursa Kamuoyu

Yeni Anayasa çalışmalarını tamamlayan KM, halk oylaması konusunda partilerin siyasi faaliyetlerini serbest bırakmıştı. Eşit şartlarda radyo konuşmaları ve açık hava toplantılarının düzenlenebileceği, siyasi hayatı hareketlendirecek ortamda partiler Anayasa için evet oyu isteyeceklerdir. Bu hususta TM üyeleri de, 67 ilde Anayasayı tanıtma toplantıları gerçekleştirecektir[354]. MBK üyeleri dâhil Anayasaya destek konusunda ülke genelinde destek gezileri düzenleyeceklerdir.

Bursa Anayasaya evet kampanyasının yoğun olarak yapıldığı yerlerin başında gelmektedir. Özellikle CHP il teşkilatı bu konuda ciddi çalışmalar yürütecekti. Siyasi Faaliyetlere izin çıkmasından hemen sonra CHP Bursa İl teşkilatı 8 Temmuz tarihinde Anayasa için evet mitingi düzenleme kararı alacaktır[355]. Anayasaya karşı tutumu merakla

[352] " CHP Gemlik İlçe Kongresi Dün Heyecanlı Geçti ", *Yeni Ant,* 19 Haziran 1961
[353] " CHP Mudanya İlçe Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 26 Haziran 1961
[354] *Milliyet,* 23 Haziran 1961
[355] " CHP Bursa'da Anayasaya Evet Mitingi Yapıyor ", *Yeni Ant,* 24 Haziran 1961

beklenen AP Bursa teşkilatı referandum için Bursa bölgesinde seçmen kütüklerini inceleyecek parti temsilci seçimiyle faaliyetlerine başlamıştır[356].

24 Haziran tarihinde ise KM üyelerinden Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Bedrettin Tuncer, Raif Aybar, TM Bursa temsilcileri Dr. İbrahim Öktem ve Derviş S. Taşman Bursa'ya geldiler[357]. Üyeler Bursa'da Anayasaya evet kampanyasını Mudanya'nın Trilye köyünde başlatıp, bu hususta vatandaşlara çeşitli bilgiler verdiler[358]. KM üyeleri daha sonra iki grup halinde Bursa'nın muhtelif yerlerine giderek tanıtma faaliyetlerine devam ettiler. Bedrettin Tuncel ile İbrahim Öktem Gürsu'da, Raif Aybar Gemlik'te, Enver Ziya Karal ve Derviş S. Taşman ise Çalı ve Görükle 'de Anayasa hakkında konuştular[359]. Kampanyanın yoğun olarak devam ettiği Bursa'da, CHP teşkilatı Anayasaya evet demek için 28 Haziranda il kadınlar kongresi düzenlemiştir[360]. Kongrede, " yeni Anayasaya beyaz oy vermek Türk kadını için şerefli bir vazifedir " mesajı ile Anayasaya evet konusunda destek istenmiştir. TM üyeleri de faaliyetlerine devam ederek, sırasıyla İznik, Orhangazi ve Yenişehir'de Anayasaya destek çağrısında bulunmuşlardı[361].

KM üyeleri Bursa ilçelerinde tanıtma faaliyetlerine Büyükorhan, Orhaneli ve Harmancık ilçeleriyle devam ederken, aynı tarihlerde MBK üyesi Kurmay Albay Haydar Tunçkanat Bursa'ya gelecektir[362]. Tunçkanat, Anayasaya evet kampanyası için yaptığı konuşmalarda, " huzurunuza hürriyetlerin ve insanca yaşamanın teminatı olan yeni Anayasamız ile geliyorum " ifadelerini kullanarak Bursa halkından Anayasaya evet demesini istemiştir[363].

CHP il gençlik kolu 2 Temmuzda miting düzenlemiş ve anayasaya müspet oy verme konusunda Bursalılara çağrıda bulunmuştur[364]. Bursa il teşkilatı Anayasa ile bilgili afişleri şehrin her tarafına dağıtırken, KM üyeleri de şehrin muhtelif yerlerinde evet kampanyasını

---

356 " Adalet Partisi Anayasa İçin Halk Oylamasına Hazırlanıyor ", *Hâkimiyet,* 24 Haziran 1961
357 " Anayasaya Evet Kampanyası Başlıyor ", Yeni Ant, 25 Haziran 1961, " Temsilciler Şehrimize Geldiler ", *Hâkimiyet,* 25 Haziran 1961
358 " Anayasa Evet Kampanyası Başladı ", *Yeni Ant,* 26 Haziran 1961
359 " TM Üyeleri Anayasayı Tanıtıyor ", *Hâkimiyet,* 27 Haziran 1961, " KM Üyeleri Anayasaya Evet Kampanyasına Devam Ettiler ", *Yeni Ant,* 27 Haziran 1961
360 " CHP İl Kadınlar Kongresi Bugün ", *Yeni Ant,* 28 Haziran 1961
361 *Yeni Ant,* 29 Haziran 1961
362 " Anayasayı Tanıtma Propagandası Arttı ", *Yeni Ant,* 1 Temmuz 1961, " MBK Üyesi H. Tunçkanat Anayasa İçin Konuşacak ", *Hâkimiyet,* 1 Temmuz 1961
363 " MBK Üyesi Tunçkanat Dün 4 Yerde Konuşma Yaptı ", *Yeni Ant,* 2 Temmuz 1961, " MBK Üyesi Tunçkanat Anayasa İçin Konuştu ", *Hâkimiyet,* 2 Temmuz 1961
364 " CHP Bursa İl Gençlik Kongresi Büyük Heyecan İçinde Yapıldı ", *Yeni Ant,* 3 Temmuz 1961, " CHP İl Gençlik Kongresi Dün Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 3 Temmuz 1961

sürdürmüşlerdir[365]. Aynı tarihlerde Bursa'ya gelen Güven Partisi lideri Sadık Atak, şehir merkezinde Anayasaya müspet oy konusunda destek istemiştir[366].

TM üyeleri, Anayasa kampanyası için son olarak Mustafa Kemalpaşa'ya hareket ettiler[367]. Burada da vatandaşa yeni Anayasayı tanıtan üyeler, evet konusunda halktan destek istemişlerdir. Anayasaya propagandasının 6 Temmuzda bitimiyle beraber Bursa'da ki faaliyetlerde son buldu. CHP il teşkilatının Haziranda karar verdiği 8 Temmuz Bursa mitingi de doğal olarak iptal edildi. Buna mukabil CHP Bursa teşkilatı, propaganda süresince yoğun çalıştı. 24 Hazirandan itibaren Bursa'nın hemen her yerinde il örgütü olarak faaliyetler gösterdi. Bu hususta Bursa'da tek örgütlü yapı olması da önemlidir. Bu çalışmalara karşılık Bursa kamuoyunun referandum günü ne cevap vereceği ise ayrı bir merak konusuydu.

Bursa'da oy kullanacak toplam seçmen sayısı 353.205'ti [368]. Rakam olarak önemli bir seçmen potansiyeli barındıran Bursa'da resmi görevlilerde oylamadan önce hazırlıklarını yapmak üzere görev yerlerine gittiler. Taşrada ki görevliler ise 7 Temmuzdan itibaren Bursa genelinde ki köy ve nahiyelere giderek hazırlıklarını tamamladılar. Oylama işleminin ise sabah saat 5'te başlayıp, akşam 7'de sonlanması kamuoyuna duyurulmuştu [369]. 9 Temmuz Pazar günü ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da seçmen sandık başına gitti[370]. Merakla beklenilen Bursa merkez ve ilçelerinin Referandum sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir[371]:

	Kayıtlı Seçmen	Oy Kullanan	Katılım Oranı	Geçersiz Oy	Geçerli Oy	Evet Oyu	Hayır oyu
Bursa Geneli	360.035	306.079	85.0	1.495	304.584	143.433	161.151
Merkez	137.777	115.130	83.6	446	114.684	53.976	60.708
Gemlik	16.112	13.162	81.7	52	13 110	4.543	8.567
İnegöl	39.149	33.758	86.2	233	33.525	14.055	19.470
İznik	13.851	12.160	87.8	54	12.106	5.920	6.186

[365] " Bursa'da Anayasayı Tanıtma Çalışmaları ", *Yeni Ant*, 4 Temmuz 1961, " İstanbul'da ve Şehrimizde Anayasa Mitingi Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 4 Temmuz 1961
[366] " G. Partisi de Anayasaya Evet Diyecek ", *Hâkimiyet,* 5 Haziran 1961
[367] " M.K. Paşada Anayasa Mitingi ", *Yeni Ant,* 6 Temmuz 1961
[368] " Anayasa için Halk Oylaması Yarın Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 8 Temmuz 1961
[369] *Milliyet,* 9 Temmuz 1961
[370] " Anayasa İçin Bugün Oy veriyoruz ", *Hâkimiyet,* 9 Temmuz 1961, " Anayasa Halk Oylaması Bugün Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 9 Temmuz 1961
[371] Tüik, *a. g. e.* , s. 206 – 207

Karacabey	28 325	24.080	85.0	136	23.944	12.539	11.405
Keles	10.508	8.804	83.8	40	8.764	3.764	5.000
Mudanya	13.100	10.950	83.6	122	10.828	6.403	4.425
M. K. Paşa	40.890	34.743	85.0	125	34.618	18.947	15.671
Orhaneli	22.742	19.953	87.7	93	19.860	8.267	11.593
Orhangazi	14.729	12.896	87.6	52	12.844	5.311	7.533
Yenişehir	22.852	20.443	89.5	142	20.301	9.708	10.593

Tablo 6. 9 Temmuz Anayasa Referandumunun Bursa Sonuçları

Tabloda görüldüğü üzere Bursa'da referanduma katılım oranı % 85'tir. Yoğun katılımın gerçekleştiği Bursa'da sandıktan % 47,1 evet çıkarken, % 52,9 hayır oyu çıkmıştır[372].

Sonuçlar CHP adına ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da şok etkisi yaratmıştır. CHP'ye yakınlığı ile bilinen Yeni Ant gazetesi, oylamadan bir gün sonraki manşetinde Bursa'nın yüzde 5 fark ile hayır oyu verdiğini yazarken, hayır sonuçlarını kabul edememiş görülmektedir.[373]. Hâkimiyet gazetesi ise temkinli ve akıllıca bir dil ile Bursa'nın yüzde 40 ile Anayasaya evet dediği haberini paylaşacaktı[374]. Yeni Ant gazetesi yazarlarından Mehmet Ohri, haysiyetli yaşamaya evet başlıklı yazısında Bursa'da hayır oyunun fazla çıkmasını ağır bir dille eleştirmiştir[375]. Ohri, Bursa'nın hayır oyu çıkan şehirlerin başında geldiğini, bunun anlamının ise hukuksuz ve insanca yaşamak istemeyen kitleden kaynaklı olduğunu söylemektedir. Bu kitle için haysiyetli yaşam istemeyen bedbahtlar gibi sert cümleler ile Bursa'da ki sonuçlara olan öfkesini dile getirmektedir.

Bursa'da hayır oyunun çıkmasının etkilerinin başında DP tabanın güçlü olması yatmaktaydı. DP mirasına sahip çıkan AP, Bursa gibi önemli bir şehirde propaganda yapmamış, sadece seçmen kütüklerini inceleyecek delegeleri belirlemişti. Referandum sürecinde AP ağırlıklı olarak teşkilatlanmasını tamamlamaya çalışmıştı. Teşkilatlanma çalışmalarında bünyesine eski DP'lileri dâhil etmesi Bursa kamuoyunu ister istemez

372 Tüik, *a. g. e.* , s. 206
373 " Bursa Yüzde 5 Farkı İle Hayır Oyu Verdi ", *Yeni Ant,* 10 Temmuz 1961
374 " Dün Bursa'da Anayasaya % 40 Evet Dendi " , *Hâkimiyet,* 10 Temmuz 1961
375 " Haysiyetli Yaşamaya Evet ", *Yeni Ant,* 11 Temmuz 1961

etkileyecekti. İkinci olarak Celal Bayar faktörü hayır oyunun çıkmasında önemli yer tutmaktadır. Bayar'ın Bursalı olması ve tutukluluk hali, Bursa kamuoyunu etkileyecektir[376].

Bursa'daki oylamanın sonucunda önemli bir gelişme daha gerçekleşti. Oyların hayır çıkması üzerine TM Bursa üyesi Dr. İbrahim Öktem Meclis üyeliğinden istifa etti[377]. Öktem istifa kararının sebebini şu cümlelerle açıklamaktadır:

" Anayasanın Halkoyuna sunulması olayında Bursalı seçmen çoğunluğunun takındığı menfi tavır dolayısıyla bu ilin temsilciliğinden istifa etmek lüzumunu duymuş bulunuyorum. Hiçbir yerde yeni Anayasaya muhalif bir düşünceye rastlamadım. Böyle olmakla beraber menfi tutum neticesi temsil ettiğim ve müdafaasını yaptığım düşünce azınlıkta kalmıştır. Karşı düşüncelere son derece saygılı olmakla beraber, milli bir davada her bakımdan uyuşmazlık halinde bulunduğum bir çoğunluğu hiçbir zaman benimsemeyeceğim. Düşünce ve iradenin temsilcisi olmaktan vazgeçmeyi, demokratik zihniyetin bir icabı sayarım "[378]

İbrahim Öktem'in istifa etmesi, Bursa'nın ne 27 Mayısı ne de Yeni Anayasayı kabul etmediğini gösterir. Doğal olarak, sonuçlar ve istifa olayı CHP ile MBK'nın Bursa'da kaybettiği anlamına gelmektedir.

1.8.6. Referandum Günü Bursa'da Yaşanan Olaylar

Referandum sırasında Bursa'da oylama işleminin sakin ve huzurlu geçtiği söylenemez. Bursa'nın bazı bölgelerinde istenmeyen hadiseler vuku bulacak ve akabinde tutuklamalar başlayacaktır. Orhangazi ilçesinde DP'li olduğu iddia edilen bazı kişiler hayır oyu konusunda vatandaşa baskı yapmış, sandık başlarında sloganlar atmışlardı[379]. Yine Orhangazi'ye bağlı Müslüm Sölöz köyünde kimliği belirsiz kişiler jandarma karakolunu basarak telefon hatlarını kesmişlerdi[380].

Bursa merkez de yer alan Kanberler Mahallesindeyse oy kullandıktan sonra mahallesinde " üniversitelilerde kırmızı oy veriyor ", diyerek hayır propagandası yapan bir şahıs tutuklanmış, benzer olayın yaşandığı İnegöl Süle Köyünde ise iki kişi köylüyü etrafında toplayıp hayır oyu vermesi konusunda konuşmalar gerçekleştirmiştir[381].

Merkeze bağlı Aden Köyünde yaşanan hadisede eski Muhtar İsmail Uğur isimli şahıs ve oğulları, sandık görevlisi İbrahim Uysal'ı kendilerini uyardığı için dövmüşlerdi[382]. Olay

---

[376] Akgün, *a. g. e. ,* s. 122
[377] " Hayır Diyen Bursa'nın Temsilcisi İstifa Etti ", *Milliyet,* 13 Temmuz 1961, " İbrahim Öktem T. Meclisi Üyeliğinden İstifa Etti ", *Yeni Ant,* 13 Temmuz 1961, " Dr. İbrahim Öktem TM Üyeliğinden İstifa Etti ", *Hakimiyet,* 13 Temmuz 1961
[378] *Milliyet,* 13 Temmuz 1961
[379] " Orhangazi'de Düşüklerin Zorbalıkları ", *Yeni Ant,* 10 Temmuz 1961
[380] *Yeni Ant,* 10 Temmuz 1961
[381] " Oy Günü Görülen Olaylar ", *Hâkimiyet,* 11 Temmuz 1961
[382] *Yeni Ant,* 11 Temmuz 1961, *Hâkimiyet,* 11 Temmuz 1961

sonucu DP'li olduğu belirlenen Muhtar ve çocukları 1 sene hapis cezasına çarptırılmıştır. Yaşanan hadiseler sonucu güvenlik güçleri harekete geçerek 9 kişiyi propaganda yaptıkları gerekçesiyle tutukladı[383].

Olayların merkezi haline gelen Orhangazi ilçesinin Hürriyet Mahallesinde üçü erkek biri kadın olmak üzere toplam dört kişi oylama sırasında halkı hayır oyu konusunda tahrik ettikleri için tutuklandılar[384]. Olayla ilgili şahıslar, hayır oyu atarsanız Yassıada'dakiler asılmayacak, ama beyaz oy verirseniz CHP iktidara gelir ve seçimler biter şeklinde ki açıklamalarla halkı galeyana getirmeye çalıştıkları iddia edilmişti. Merkeze Bağlı Nilüfer köyünde benzer durum yaşanmış, oylamaya muhalefet edenler köylülere hayır yazılı pusulalar dağıtmıştır.

Bursa genelinde yaşanan tüm bu olaylarda isimleri olan şahıslar Adliyeye sevk edilmiş ve haklarında işlem başlatılmıştır[385]. Bu ve benzeri şiddet olayları dışında oylama günü Bursa'da garip hadiselerde yaşanmıştı. Referandum ortamından yararlanmak isteyen bazı dolandırıcılar Fomara Caddesinde, vatandaşların parasını gasp etmeye çalışmışlar, ancak çok geçmeden yakalanmışlardı[386]. Asıl ilginç olan olay ise Hacı Seyfettin Mahallesinde gerçekleşmişti. Ramazan Şıpka isimli birisi karakola giderek, Hüseyin ve Ali Buz adlı şahısların kendisini kırmızı oy vermeye zorladığını polise ihbar etti. Olayla ilgili yapılan tahkikatta ihbarın asılsız olduğu Ramazan Şıpka isimli şahsın ev sahiplerini ihbar ettiği öğrenilmiş, yalan iddianın sebebinin ise kirasını öğrenmekte zorlandığı olduğu ortaya çıkmıştır[387].

1.8.7. Bursa'da 15 Ekim Genel Seçimleri Partilerin Aday Belirleme Çalışmaları

Yeni partilerin kurulması, akabinde ülke geneli örgütlenmeleri siyasi havayı değiştirmiş, Türkiye yavaş yavaş 1960 öncesi demokratik hayatına dönmeye başlamıştı. MBK'nın önce siyasi faaliyetlere izin vermesi, daha sonra 9 Temmuzda Anayasa referandumu kararı alması ve beraberinde referandum için siyasi propagandaları serbest bırakması Türkiye'de siyaseti hareketlendirmişti. Bursa'da siyasetin hareketlendiği şehirlerden birisi olarak öncelikle yeni partiler ile tanışmış, sonrası CHP kongreleri ve halk oylamasıyla hareketli günler geçirmişti. AP ve YTP gibi DP mirasına sahip çıkmaya aday iki

[383] *Yeni Ant,* 11 Temmuz 1961
[384] " Orhangazi'de 4 Kişi Nezarete Alındı ", *Yeni Ant,* 12 Temmuz 1961
[385] " Oylamaya Muhalefet Edenler Adliyede ", *Yeni Ant,* 13 Temmuz 1961
[386] *Hâkimiyet,* 11 Temmuz 1961
[387] *Yeni Ant,* 12 Temmuz 1961

partinin de Bursa teşkilatlarını tamamlaması olası bir seçim vaktinde Bursa'nın siyasete hazır olduğunu göstermekteydi.

Halk oylaması sonrası Bursa'da sonuçlardan memnun olmayan CHP il teşkilatı ise 16 Temmuz Pazar günü Tayyare Sinemasında il kongresi düzenledi[388]. Kongreye Bursa merkez ve ilçelerden gelen delegelerle birlikte, KM üyelerinden Emin Paksüt, Ferit Melen, Faruk Ayanoğlu ve Derviş S. Taşman katılmışlardı. [389] Yıllık faaliyet raporlarının okunduğu kongrede, 27 Mayıs sonrası CHP il teşkilatının Bursa yönetiminde söz sahibi olmasını bazı delegeler eleştirmişti[390]. Tartışmaların uzaması ve delegelerin olumsuz eleştirileri, TM üyelerinin söz almasıyla son buldu. Söz alan, Ferit Melen CHP'nin ekonomi politikasından bahsetmiş, vatandaşın elde ettiği kazancı kamu tesislerine yatırması sonucu vergi muafiyeti getireceklerinden bahsetmişti. Ardından CHP olarak inançlarının hakka ve adalete bağlı olmak olduğunu belirtmiştir[391]. Kongre sonucu Başkanlığa tekrar İbrahim Çataloğlu getirilirken[392], CHP il idare kurulu şu isimlerden oluşmaktadır[393]:

" Asil üyeler: Dr. İbrahim Çataloğlu, Sadrettin Çanga, Şebib Karamollaoğlu, Sıddık Tümerkan, Orhan Feyzioğlu, Muhsin İğmen, Turgut Bulut, Hasan Alkoçlar, Salih Biçen, İhsan Bakkalbaşoğlu, Edip Ünal Erzen, Yedek Üyeler: Mehmet Azizoğlu, Ünal Komman, Şemsettin Erdinç, Hüseyin Kurtoğlu, Talat Berent, Rıza İlova, Osman Ege, Necati Akgün, Şermin Vardar, Halit Tilev "

Bursa CHP teşkilatı kongre sonrası da boş durmamış, 15. CHP Kurultayına gidecek delegeleri belirlemişti[394]. Aynı tarihlerde AP lideri Ragıp Gümüşpala ile Devlet başkanı Cemal Gürsel arasında siyasi kriz yaşanış, Bursa'da bu olaya dâhil olmuştu. Gümüşpala'nın, Bursa'da ki 70 kişinin tutuklandığı olaylarda AP'lilerin, CHP'liler tarafından haksız yere ihbar edildiğini söylemesi üzerine Bursa CHP il başkanı İbrahim Çataloğlu bu durumu yalanmıştır[395]. Emniyet Müdürü Adnan Çakmak'ta durumu yalanlamış ve böyle bir durumun olmadığını söylemişti. Bu hadise Bursa yerelinde CHP, AP rekabetinin oluşmasında

[388] " CHP Bursa İl Kongresi Bugün Saat 9'da ", *Yeni Ant,* 16 Temmuz 1961
[389] " CHP Bursa İl Kongresi Yapıldı ", *Yeni Ant,* 17 Temmuz 1961,
[390] " Dün ki İl Kongresinde 27 Mayıs Sonraki Tutum Tenkitlere Hedef oldu ", *Hâkimiyet,* 17 Temmuz 1961
[391] *Yeni Ant,* 17 Temmuz 1961
[392] *Hâkimiyet,* 17 Temmuz 1961
[393] Bursa CHP İl İdare Kurul ", *Yeni Ant,* 17 Temmuz 1961
[394] " CHP Kurultay Delegeleri Belli Oldu ", *Yeni Ant,* 18 Temmuz 1961. Bkz. Edip Rüştü Akyürek, Sadrettin Çanga, Sıddık Tümerkan, Şebib Karamollaoğlu, Orhan Feyzioğlu, Hasan Alkoçlar, Haşim İşcan, Abdi Biçen, Turgut Bulut, Edip Ünal Erzen, Hüseyin Kurtoğlu, Şemsettin Erdinç, Rıza İlova, Selahattin Çanga, Mehmet Azizoğlu, İhsan Bakkalbaşoğlu, Şeyma Erem, Nail Atlı, Sami Işık, Reşat Ulu, Daniş Ekim, M. Akbay, Şakir Lakşe, Kamil Soyer, Sadık Yılmaz, Ahmet Arıkan, M. Ali Erbaş, Ahmet Balcı CHP kurultayına katılan Bursa Delegelerini oluşturmaktadır.
[395] " Pala'nın Bursalı CHP'lilere Ait Beyanatı Yalanlanıyor ", *Yeni Ant,* 27 Temmuz 1961, " Gümüşpala 'ya Cevap Verdiler ", *Milliyet,* 27 Temmuz 1961

önemlidir. Her iki parti teşkilatı Bursa için büyük bir mücadele başlatıp, zaman zaman birbirlerine şiddetli saldırılarda da bulunacaklardı[396].

Genel Seçimler için 15 Ekim tarihinin belirlenmesinin ardından Parti liderleri yavaş yavaş yurt geneli gezilere başlayarak, il teşkilat çalışmaları konusunda bilgiler edineceklerdi. Böylelikle Bursa siyaseti de hareketlenmeye başlayacaktı. Bu hususta Bursa'ya gelen ilk partili, YTP İstanbul il başkanı Fahrettin Kerim Gökay olmuştu[397]. Gökay parti ileri gelenleri görüşüp, Bursa'da ki YTP faaliyetleri hakkında malumat almıştır. 6 Ağustos tarihinde ise

CHP'den sonra ikinci il kongresi olarak CKMP'de il kongresi düzenlenmişti[398]. Tayyare Sinemasında gerçekleşen kongreye Osman Bölükbaşı program yoğunluğu nedeniyle katılamamıştı. TM üyelerinden Seyfi Öztürk, Halit Sunal, Enver Sökemen 'de kongrede hazır bulunan isimlerdendi. Oldukça hararetli geçen il kongresinde basın CKMP'den bahsetmiyor diye şikâyet edilmiş, AP ve CHP'ye sert eleştirilerde bulunulmuştu. Son olarak 46 Demokratlarına çağrı yapılıp demokrasinin gerçek temsilcisinin CKMP olduğu söylenmişti[399].

CKMP kongresi sonrası durgunlaşan Bursa siyaseti 19 Ağustos tarihli Yeni Ant manşetiyle birden hareketlendi. Yeni Ant gazetesi AP Bursa teşkilatının ocak ve bucak kurma çalışmalarından kaynaklı 2 yıla kadar hapis istemiyle yargılandıklarını yazmıştı[400]. Olayın ardından Hâkimiyet gazetesine konuşan AP Bursa il teşkilatlanma başkanı Enver Tunçalp, Yeni Ant gazetesinin bu olayı sevinçle karşıladığını, isminin de yer aldığı haberde kendisine bir tebligatın gelmediğini, bahsi geçen gazetesinin daha öncede 67 AP mensubu kişiyi örgüt kurma suçundan haber yaparak zan altında bıraktığını ve bunların yalan haber olduğunu söyledi[401]. Yeni Ant gazetesiyse 21 Ağustos tarihli yayınında, Enver Tunçalp 'in gerçekleri sakladığını, olayın savcılık tahkikatı sonuçlanınca haber edildiğini yazmıştı[402]. Yeni Ant gazetesi bu olayla ilgili haberlerine devam etmiş ve AP Bursa yöneticilerinin 25 Eylül'de yargılanacaklarını belirtmiştir[403]. Bu olay Bursa yerelinde CHP - AP mücadelesini daha radikal hale gelmesine ve şehrin iki büyük gazetesinin de taraflarını açık olarak belli ettiğini göstermektedir. Yaşanan hadiselerin akabinde AP lideri Ragıp Gümüşpala düzenlediği yurt

[396] Yeni Ant Gazetesi 10 Ağustos tarihinde yayınladığı bir köşe yazısında AP 15 Ekimde seçilirse DP devrinin kötü hatıralarının tekrar canlanacağına ve kinle kardeş düşmanlığının yeniden başlayacağını bu yüzden Atatürk Yadigârı CHP'nin demokrasi konusunda nöbet beklediği belirtilmişti. **Bkz**. *Yeni Ant* 10 Ağustos 1961.
[397] *Hâkimiyet,* 1 Ağustos 1961
[398] "CHP İl Kongresi Bugün Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 6 Ağustos 1061, " CMKP İl Kongresi Bugün ", *Hâkimiyet,* 6 Ağustos 1961
[399] " CMKP İl Kongresi Dün Yapıldı ", 7 Ağustos 1961, *Yeni Ant,* 7 Ağustos 1961
[400] " AP Bursa idarecileri Mahkemeye Sevk Edildiler ", *Yeni Ant,* 19 Ağustos 1961
[401] " AP'liler Ne Diyor? ", *Hâkimiyet,* 20 Ağustos 1961
[402] " Bursa AP İdarecilerinin Mahkemesi Yakında Başlıyor ", *Yeni Ant,* 21 Ağustos 1961
[403] "AP İdarecileri 25 Eylülde Yargılanıyor ", *Yeni Ant,* 29 Ağustos 1961

gezilerinin bir kısmını tamamladığı vakit, yol dönüşü Bursa'ya da uğramış ve parti teşkilatı hakkında çeşitli bilgiler almıştı[404]. Bu kısa ziyaret kuvvetle muhtemel, Yeni Ant'ın AP Bursa teşkilatı ile ilgiliydi.

Eylül ayının başında hem AP hem de CHP diğer parti teşkilatlarından önce, senato ve milletvekilliği için başvuru sürelerini yayınladılar[405]. AP, 31 Ağustosta adaylık başvurularını yayınlarken[406], CHP teşkilatı ise 2 ila 10 Eylül arasını başvuru süresi olarak belirlemişti[407]. İki parti dışında YTP İl teşkilatı da adaylık başvuru süresinin 17 Eylül tarihine kadar olduğunu ilan etmişti[408]. Başvuru sürelerinin dolmasına müteakip partiler 15 Eylül tarihinde aday yoklamalarına başladılar[409].

CHP Bursa Milletvekili ve Senato Aday Adayları	**AP Bursa Milletvekili ve Senato Aday Adayları**	**CKMP Bursa Milletvekili ve Senato Aday Adayları**	**YTP Bursa Milletvekili ve Senato Aday Adayları**
Milletvekili	**Milletvekili**	**Milletvekili**	**Milletvekili**
Edip Rüştü Akyürek	Ahmet Türkel	Şükrü Akmansoy	Ahmet Pehlivan
İbrahim Öktem	Ziya Uğur	Aziz Seçmen	Fuat Kuşçuoğlu
Sadrettin Çanga	Baha Cemal Zağra	Hüsnü Turan	Hasan Dillioğlu
Orhan Feyzioğlu	İsmail Yılmaz	Zeki Yücel	Sabri Timurhan
Derviş S. Taşman	Ekrem Paksoy	Alaettin Yıldız	Ekrem Güleryüz
Sıddık Tümerkan	Mustafa Tayyar	Halis Demirer	Fazıl Güven
Şebib Karamollaoğlu	Kasım Önadım	İbrahim Halil Akay	Emin Canpolat
Rıza İlova	Hikmet Akalın	Asım Aras	Kazım Günel
Muharrem Eracar	Haydar Okaner	Salih Biçen	İhsan Erbak
Hikmet Bilgili	Ali Tuncer	Tevfik Hekimgil	Gültekin Başak
Senato	**Senato**	İsmail Ekmekçi	Mehmet Şahin
Sabri Sağıroğlu	İhsan Sabri Çağlayangil	**Senato**	**Senato**
Edip Ünal Erzen	Baki Güzey	Arif Langazalı	Ömer Sürel
İrfan Kocaoğlu	Cahit Ortaç	Fikret Güneş	Naci Gültekin
Arif Sözen		Cemil Alarkan	Nuri Tümer
		Mehmet Gülbahar	

Tablo 7. Bursa Yoklamalarında Partilerin Belirlediği Adaylar

[404] " AP lideri Şehrimize Geldi ", *Hâkimiyet,* 21 Ağustos 1961
[405] Bu partilerin dışında Bursa'da seçime giren CKMP ile ilgili Bursa yerelinde başvuru ilanına ulaşılamamıştır.
[406] *Hâkimiyet,* 31 Ağustos 1961,
[407] " CHP İl İdare Kurulu Bildirisi ", *Yeni Ant,* 3 Eylül 1961
[408] *Hâkimiyet,* 11 Eylül 1961
[409] "Aday Yoklamaları Bugün Yapılıyor", *Yeni Ant*, 15 Eylül 1961

Böylece 21 Eylülde aday listelerinin ilanı öncesi partilerin Bursa aday listeleri de yayınlandı. Seçim çalışmalarının git gide yoğunlaştığı Bursa'da, AP ve CKMP teşkilatlarında aday yoklamaları sırasında usulsüzlük yapıldığı haberleri iki partinin seçim öncesi Bursa'da kriz yaşamalarına neden oldu[410]. AP Bursa aday listelerinde olmayan ancak milletvekilliği için adaylıklarını koyan Enver Tunçalp, Mithat Teoman, Adli Göksu ve Ömer Altıner il seçim kuruluna itiraz dilekçesinde bulundular. Yeni Ant'ın haberine göre AP il başkanı Baha Cemal Zağra'nın il idare kurulundan habersiz olarak ilçe teşkilatlarına önceden hazırlanan listenin verildiğini, MBK'nın isteğinin bu olmasından kaynaklı olduğu iddia edilmişti. CKMP'nin Yenişehir ilçe teşkilatında da benzer olay yaşanmış, CKMP ilçe başkanı Şerafettin Uysal ve 10 partili yoklamaların iptalini ve tekrar yapılması talebini il seçim kuruluna iletmişlerdi. İl seçim kurulu ise her iki parti teşkilatlarına gönderdiği cevapta meselenin parti iç tüzüklerine göre halledilebileceğini bildirmişti. Bu haberlerin doğruluğu hakkında kesin olarak hüküm verilemeyebilir.

Seçim öncesi AP ile ilgili genel merkezde kriz var, Gümüşpala istifa mı edecek, AP teşkilatı kaynıyor haberleri[411], Bursa AP teşkilatlanmasında seçim öncesi sorun mu yaşıyor? Düşüncesini akıllara getirmekteydi. Nitekim AP'nin Bursa sözcüsü Hâkimiyetin olaylarla ilgili haber yapmaması ihtimali güçlendirmektedir. Yeni Ant gazetesinin 20 Eylül tarihli haberinde Bursa AP teşkilatı çözülmeye başladı haberi ortalığı daha da karıştırmıştır[412]. Bursa AP il idare kurulu ve ilçe başkanları son günlerde çıkan haberleri yalanlayıp, Genel Merkeze ve Gümüşpala 'ya bağlılıklarını bildirmeleri Bursa basınına yansırken[413], Yeni Ant gazetesi durumun üstünü örtmek için AP il idare kurulunun böyle yaptığını iddia etmekteydi.

Seçime az bir zaman kala Bursa'nın iki yerel gazetesi arasında ki siyasi kriz, Yeni Ant'ın AP Bursa adaylarından dört kişi veto yedi haberiyle daha da artacaktır[414]. Bahsi geçen dört isim, İhsan Sabri Çağlayangil, Baki Güzey, Mustafa Tayyar ve Hikmet Akalın olmakla beraber, AP Bursa senato adayları olan bu isimlerin DP devrinden kalma davalarının olduğu ve bu yüzden aday olamayacakları Yeni Ant'ın manşetlerinde yer almıştır. Hâkimiyet gazetesi ise yaşanan olaylar sonucu 22 Eylül tarihli başta Yeni Ant gazetesi olmak üzere, Bursa CHP ve CKMP teşkilatlarını ihtiva eden cevap nitelikli bir manşet atmıştır[415]. AP il başkanı Baha Cemal Zağra ile yapılan röportajda, CHP yayın organı olan Yeni Ant'ın yalan haber

[410] " Bursa'da AP ve CKMP'liler Yoklamaya İtiraz Etti ", *Milliyet,* 19 Eylül 1961, " AP ve CKMP İl Yoklamalarına İtiraz ", *Yeni Ant,* 19 Eylül 1961
[411] " AP'de Durum Aydınlanmadı ", *Milliyet,* 19 Eylül 1961
[412] " AP Bursa Teşkilatında Çözülme Başladı ", *Yeni Ant* 20 Eylül 1961
[413] " AP İlçe Başkanları Toplantı Yaptılar ", *Hâkimiyet,* 20 Eylül 1961
[414] " AP Bursa Listesinde 4 Aday Veto Ediliyor ", *Yeni Ant,* 21 Eylül 1961
[415] " CKMP Şehrimizde CHP ile İş Birliğimi yapıyor ", *Hâkimiyet, 22 Eylül 1961*

yazdığını, olayın gerçeklikle örtüşmediği ve dört ismin bizzat aday olduğu il başkanı tarafından belirtilmiştir. Öte yandan CKMP Bursa teşkilatının, AP çöktü adayları CKMP'ye geçti, Karacabey'de 108 AP'li istifa edip CKMP'ye üye oldu şeklinde yapılan haberlerde bizzat Baha Cemal Zağra tarafından yalanlandı. Yaşanan olaylar iki gazete üzerinden Bursa yerelinde, AP ve CHP'nin çatıştığını açıkça göstermektedir. AP yeni kurulsa dahi CHP tarafından DP oyları hususunda potansiyel rakip olarak görülmekteydi. Referandum da CHP, eski DP seçmeni tarafından Bursa'da durdurulurken, AP bir adım öne geçmişti. Ayrıca Bursalı eski DP'lilerin bu partinin teşkilatında toplanması ve AP söylemlerine halk tarafından sempatiyle bakılması, DP etkisinin hayli fazla olduğu Bursa'da AP'nin CHP başta olmak üzere diğer partilerle arasını açmasını sağlayacaktı.

Seçime az bir süre kala aday listeleri 21 Eylül tarihinde radyolarda yayınlandı. Bursa'da aday yoklamalarında kabul gören adaylar dışında fazla bir değişiklik olmadı. Yalnız AP ve YTP teşkilatları, merkezden aday gösterilen yeni isimleri listelerine eklemişlerdi. AP, Şeref Kayaları Senato adayı, Merkez üyelerinden Cevdet Perin'i ise Milletvekili adayı olarak Bursa listelerinde göstermişti[416]. YTP ise Senato adayı olarak Galip Doruk ismini Bursa listelerine eklemişti. İl seçim kurulunun yayınladığı nihai şeklini alan aday listeleri aşağıda gösterilmektedir:[417]

Milletvekili Adayları	**Meslek**	**Senato Adayları**	**Meslek**
Edip R. Akyürek	Diş Hekimi	Sabri S. Sarıoğlu	Emekli Banka Müdürü
İbrahim Öktem	Doktor	Edip Ünal Erzen	Avukat
Sadrettin Çanga	Avukat	İrfan Kocaoğlu	Emekli Banka Müdürü
Derviş S. Taşman	Gazeteci	Arif Sözen	Doktor
Hasan Özgüneş	Sendika B. Vekili		
Sıddık Tümerkan	Avukat		
Şebib Karamollaoğlu	Avukat		
Rıza İlova	Tüccar		
Muharrem Eracar	Sayıştay Baş Denetçisi		
Ahmet Bilgili	İdareci		

Tablo 8. Cumhuriyet Halk Partisi Bursa Senato ve Milletvekili Adayları

[416] *Hâkimiyet, 22 Eylül 1961*
[417] " Bursa İl Seçim Kurulu Başkanlığından ", *Hâkimiyet*, 23 Eylül 1961

Milletvekili Adayları	Meslek	Senato Adayları	Meslek
Cevdet Perin	Akademisyen	Şeref Kayalar	Avukat
Ahmet Türkel	Tüccar	Cahit Ortaç	Hukuk Müşaviri
Ziya Uğur	Tüccar	İhsan S. Çağlayangil	Eski Bursa Valisi
Baha Cemal Zağra	AP İl Başkanı	Baki Güzey	Ziraatçi
İsmail Yılmaz	Müteahhit		
Mustafa Tayyar	Cumhurbaşkanı Yaveri		
Ekrem Paksoy	Doktor		
Hikmet Akalın	Çiftçi		
Haydar Okaner	Emekli		
Ali Tuncer	Yenişehir AP Başkanı		
Kasım Önadım	Tüccar		

Tablo 9. Adalet Partisi Bursa Senato ve Milletvekili Adayları

Milletvekili Adayları	Meslek	Senato Adayları	Meslek
Şükrü Akmansoy	Avukat	Arif Langazalı	Avukat
Aziz Seçmen	Tüccar	Fikret Güneş	Avukat
Hüsnü Turan	Çiftçi	Mehmet Cemil Avarkan	Avukat
Alaattin Yıldız	Avukat	Mehmet Gülbahar	Emekli Öğretmen
Halis Demirel	Tüccar		
Mehmet Zeki Yücel	Avukat		
Halil İbrahim Akay	Mali Müşavir		
Salih Bilen	Tüccar		
Tevfik Hekimgil	Diş Hekimi		
Hüsamettin Dilek	Baş Puanter		
İsmail Ekmekçi	Müteahhit		

Tablo 10. CKMP Bursa Senato ve Milletvekili Adayları

Milletvekili Adayları	Meslek	Senato Adayları	Meslek
Şerafettin Davran	Avukat	Ömer Sürel	Emekli General
Ahmet Pehlivan	Tüccar	Nuri Tümer	Emekli Aza
Fuat Kuşçuoğlu	Emekli	Naci Gültekin	Avukat
Hasan Dillioğlu	Tüccar	Galip Doruk	Emekli Binbaşı
Sabri Timurhan	Makine Mühendisi		
Ekrem Güleryüz	Emekli Veteriner Albay		
Fazıl Güven	Doktor		
Emin Canbolat	Yüksek Mimar		
Kazım Gürel	Avukat		
İhsan Erbak	Yüksek Mimar		
Mehmet Şahin	Emekli Yarbay		

Tablo 11. Yeni Türkiye Partisi Bursa Senato ve Milletvekili Adayları

Adaylarının belirlenmesinin akabinde partiler ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da siyasi propagandalara izin gününü beklemeye başladılar. Bu minvalde çalışmalarına son şeklini vermek, toplantı ve kongre faaliyetleri için harekete geçmeye başladılar.

1.8.8. Bursa'da Siyasi Partilerin Düzenlediği Seçim Mitingleri

Bursa yerelinde siyasi izne kadar parti teşkilatları kesif bir çaba içerisine girmişlerdi. CHP il teşkilatı önce davranıp, seçim kampanyası için ekiplerini belirlemiş ve Bursa'nın muhtelif yerlerine göndermek üzere harekete geçmişti[418]. Bursa'da diğer parti teşkilatları da kampanya iznine kadar çalışmalarına hız kazandırmıştı.

24 Eylül Tarihinde ülke genelinde seçim öncesi siyasi propagandalar başladı[419]. Merkez ilçe seçim kurulu başkanı Mürvet Yener yaptığı basın toplantısında, seçim kampanyası için yapılacak toplantıların izninin ilçe seçim kurulundan alınacağını, partilerin ve bağımsız adayların demeçlerinin hoparlörden sıra ile yayınlanacağı bildirilmişti. Bu minvalde Bursa'da ilk seçim toplantılarını başlatan CHP, CKMP ve AP olmuştur[420].

CHP hava muhalefetinden dolayı Davudkadı bölgesinde kapalı salonda toplantı yaparken, CKMP İnegöl ilçesinde ilk açık hava toplantısıyla faaliyetlerine başlamıştır. AP ise

[418] " İl CHP Ekipleri Tespit Edildi ", *Yeni Ant, 23* Eylül 1961
[419] " Seçim Kampanyası Bugün Başlıyor ", *Milliyet,* 24 Eylül 1961
[420] " CKMP açık, CHP Kapalı Salon Toplantısı ile Kampanyaya Girdi ", *Hâkimiyet,* 25 Eylül 1961, " Dün Yapılan Toplantıda Hatipler seçim Beyannamesi Üzerine Konuşmada Bulundu ", *Yeni Ant*, 25 Eylül 1961

aynı gün Orhangazi ilçesinde ilk açık hava toplantısını gerçekleştirmişti[421]. CHP ise ilk açık hava toplantısını Orhangazi'de gerçekleştirdi[422]. CHP adayları aynı gün içerisinde Yenişehir, Mustafa Kemalpaşa ve Orhaneli ilçelerine köy ziyaretlerinde bulunmuşlardı. CHP merkezde de çalışmalarına yoğun bir şekilde devam etmiş, Demirtaş ile Zafer Mahallelerinde kapalı salon toplantıları yapmıştır[423].

Partiler Eylül ayının sonlarına doğru merkez ile taşrada toplantı ve propagandalarını iyice arttırmaya başladılar. Merkezde gerçekleşen propaganda faaliyetlerinde partiler; AP Namazgâh, CHP Yeşil, YTP Tophane, CKMP ise Pınarbaşı semtlerinde olmak üzere siyasi toplantılar gerçekleştirdi[424]. AP Orhangazi dışında ikinci açık hava toplantısını Gemlik'te gerçekleştirmiş, merkez de Davudkadı, Muradiye ve İvazpaşa kapalı salon toplantılarıyla faaliyetlerini sürdürmüştür[425]. AP karşısında geri kalmak istemeyen CKMP ve CHP, aynı gün İznik'te açık hava toplantısı gerçekleştirdiler[426]. Daha sonra İnegöl'de açık hava toplantısı düzenleyen CHP, gece de merkezde iki kapalı salon toplantısı yapmıştı[427].

Taşra ile mahallelerde hareketli geçen seçim propagandaları dışında, Bursa merkezde ilk siyasi mitingi AP gerçekleştirdi[428]. Stadyum meydanında gerçekleşen açık hava toplantısında, Senato adaylarından İhsan S. Çağlayangil, Şeref Kayalar, Milletvekili Adaylarından Kasım Önadım, Cevdet Perin, İl idare kurulundan Adli Göksu mitingde konuşmalar yaptılar. Aynı gün AP İnegöl ilçesinde de açık hava toplantısı düzenlemiş, Bursa'da etkinliğini iyice arttırmaya başlamıştı. CHP ise Büyük Orhan ilçesinde açık hava toplantısı gerçekleştirmiş, adaylardan Derviş S. Taşman, İbrahim Öktem ve Edip Ünal Erzen birer konuşma yapmışlardı[429]. Konuşmada AP adayları eleştirilirken, CHP - AP çekişmesinin de hız kazandığı görülmekteydi.

CKMP faaliyetleri de İznik, Karacabey ve İnegöl'de açık hava toplantılarıyla devam ederken partilerin çalışmaları daha kesif bir hal aldı[430]. CHP 15 yerde açık hava toplantısı yaparken, AP Keles, Orhaneli, Karacabey ilçeleriyle Bursa merkez köy ve mahallelerinde, son olarak CKMP Orhaneli ve Keles'te açık hava, İznik ile Karacabey'de kapalı toplantılar

[421] *Hâkimiyet*, 26 Eylül 1961
[422] " CHP Dün Orhangazi'de Açık Hava Toplantısı Yaptı ", *Yeni Ant,* 26 Eylül 1961
[423] " CHP Dün İki Yerde Kapalı Salon Toplantısı Yaptı ", *Yeni Ant,* 27 Eylül 1961
[424] " Bugün Yapılacak Siyasi Toplantılar ", *Hâkimiyet,* 27 Eylül 1961
[425] *Hâkimiyet,* 27 Eylül 1961
[426] "CHP Bursa Teşkilatında Seçim Faaliyeti Hızlandı ", 28 Eylül 1961, *Hâkimiyet,* 28 Eylül 1961
[427] " CHP İnegöl'de Dün Büyük Bir Açık Hava Toplantısı Yaptı ", *Yeni Ant,* 29 Eylül 1961
[428] " AP'nin İlk Bursa Mitingi de yapıldı ", *Hâkimiyet,* 29 Eylül 1961. *Hâkimiyet* Bursa Mitingi için coşkulu kalabalık
[429] " CHP Büyük Orhan Dün Büyük Bir Kalabalık Önünde Yapıldı", *Yeni Ant,* 30 Eylül 1961*, Hâkimiyet,* 30 Eylül 1961
[430] " Şehrimizde Partilerin Faaliyetleri Hızlanıyor", *Hâkimiyet,* 30 Eylül 1961

gerçekleştirdiler[431]. Bursa'da ki siyasi faaliyetlere bakıldığında YTP Bursa il örgütünün diğer partilere nazaran geri planda kaldığı görülmektedir. Kendisi gibi yeni bir oluşum olup, aynı kitleye hitap eden AP ise siyasi faaliyetlerin serbestlik kazandığı günden itibaren hemen her yerde çalışmalarını icra etmekteydi. Nitekim AP il örgütünün faaliyetleri Bursa ile sınırlı kalmamış, Balıkesir AP mitingine bile heyet gönderip, etkinlik alanını genişletmişti[432]. AP başta olmak üzere CHP, CKMP merkezde ki faaliyetlerini azaltıp, taşraya doğru yoğun bir propaganda çalışmalarına giriştiler. AP merkeze bağlı köylerde kapalı salon toplantıları gerçekleştirmiş, CHP Gemlik, Yenişehir, Orhaneli kapalı salon toplantılarının ardından, gece de köylerde aynı toplantıları yapmıştı[433]. CKMP Mustafa Kemalpaşa, Karacabey, İnegöl ve İznik köylerinde kapalı toplantılarını icra ederken, YTP'de faaliyetlerini hızlandırmış, merkez köylerde çalışma gerçekleştirmişti[434]. CHP kadınlar il örgütünün de propagandaya katılmasıyla, CHP Bursa teşkilatı siyasi faaliyetlerini daha geniş bir sahaya yaydı[435].

Seçimlere az bir zaman kala partilerin Bursa'da ki yarışı daha da kızıştı. AP, 7 si merkez, 11 köy ve ilçe toplantıları olmak üzere günde 18 toplantı düzenlerken, CHP, Orhangazi açık hava mitingi dâhil 12 kapalı toplantı ile toplam 13, CKMP ise 5'i ilçe 2 si merkez, toplam 7 toplantı gerçekleştirdi[436]. CHP il kadın kurulu da ayrı bir siyasi parti gibi çalışmalarını merkez ve İnegöl toplantılarıyla devam ettirmiş, CHP'nin Bursa geneli çalışmalarına destek olmaya devam etmişti[437].

Bursa seçimlere 12 gün kala en yoğun seçim yarışlarına ev sahipliği yaptı. Partiler bir günde açık ve kapalı toplantıları dâhil, muhtelif yerlerde 40 miting düzenlediler[438]. AP 16, CHP 11, CKMP 6, YTP'nin 7 yerde icra ettiği bu toplantılar ile Bursa'da rekabet gitgide artmaya başlamıştı. CHP merkez ve köylerde propagandasına devam ederken, AP İznik'te, YTP İnegöl, Keles ve Orhaneli'nde toplantılarını icra etti[439]. Seçime 1 hafta kala AP ve CHP, faaliyetleriyle siyasi rakiplerinin önüne geçmişti. AP çalışmalarını sıklıkla gerçekleştirdiği İnegöl ile M. Kemalpaşa'da açık hava toplantısı düzenlemişti[440]. CHP aynı gün içerisinde,

[431] "AP, CHP ve CKMP Dün Açık Hava Toplantıları Yaptı ", *Hâkimiyet,* 1 Ekim 1961, " CHP Dün 15 Yerde Toplantı Yaptı ", *Yeni Ant,* 1 Ekim 1961
[432] *Hâkimiyet,* 2 Ekim 1961
[433] " Şehrimizde ki Dün ki Siyasi Faaliyet ", *Hâkimiyet,* 2 Ekim 1961, " CHP'nin Toplantıları ", *Yeni Ant,* 2 Ekim 1961
[434] *Hâkimiyet,* 2 Ekim 1961
[435] *Yeni Ant,* 2 Ekim 1961
[436] " Seçimlere 13 Gün Kala Bursa'da Propaganda Arttı ", *Hâkimiyet,* 3 Ekim 1961, " CHP Bursa'da 1 Açık Hava 13 Kapalı Toplantı Yaptı ", *Yeni Ant,* 3 Ekim 1961
[437] *Yeni Ant,* 4 Ekim 1961
[438] " Partiler, 40 Yerde Açık ve Kapalı Salon Toplantıları Yaptılar ", *Hâkimiyet,* 4 Ekim 1961
[439] *Hâkimiyet, 5* Eylül 1961
[440] " AP dün İnegöl ve Kemalpaşa'da İki Açık Hava Toplantısı Yaptı ", *Hâkimiyet,* 6 Ekim 1961

Altıparmak, Selimiye ve Ahmetpaşa mahallelerinde kapalı salon toplantısı yaptı[441]. CHP il kadınlar kolu da Soğanlı köyüne giderek, seçim çalışmalarını sürdürmüştür. Diğer taraftan CHP il teşkilatı Bursa mitingi için çalışmalarını sıklaştırmıştır. CHP genel merkezinin oldukça ehemmiyet verdiği bu mitinge parti genel sekreteri İsmail Rüştü Aksal bizzat katılacaktır[442]. Öbür taraftan CHP faaliyetlerine İznik, Gemlik, Mudanya, Keles ve Orhaneli mitingleriyle devam etti[443]. Aynı gün AP 13, CKMP 2 salon toplantısı gerçekleştirerek Bursa'da siyasi canlılığı sürdürdüler[444].

Seçimlere bir hafta kala siyasi faaliyetler tekrar merkeze kaymaya başladı. Parti ileri gelenlerinin Bursa'ya gelme haberleri, il teşkilatlarının daha hummalı çalışmalarına, merkezde düzenlenecek mitingler için ilçe teşkilatları da yoğun katılım sağlama konusunda, önemli çaba sarf etmekteydi. Şehrin önemli merkezlerinden Yeşil semtinde uzun bir aradan sonra ilk siyasi miting CKMP tarafından gerçekleşmekteydi[445]. Mitinge gelmesi beklenen ancak gelemeyen CKMP lideri Bölükbaşı'nın ses kaydı kalabalığa dinletilmiştir. Aynı gün AP'de Yenişehir ilçesinde miting düzenledi[446]. Her iki parti teşkilatının birbirlerine sert eleştirilerde bulunması, seçime az bir zaman kala siyasi ortamın iyice gerildiği göstermektedir. Bursa merkezde CHP'de miting hazırlıklarını tamamlamış, 9 Ekim tarihinde İsmail Rüştü Aksal'ın Bursa'ya gelmesiyle Tophane mitingi aynı gün başlamıştır[447]. Kalabalık bir dinleyici kitlesine hitap eden Aksal, arazi vergisinin kalkacağını, esnafın gelir vergisi dışında tutulacağını ve gecekondu davasını halledecekleri ifadelerinde bulunup CHP'nin seçim vaatlerini sıralamıştır. Miting sırasında Aksal Bursa'da ki DP seçmenini de unutmamış, önemli söylemlerle bu kesime hitap etmiştir:

" Aldatılmış, masum DP'li vatandaşlar, benim kardeşlerim benim dostlarımdır. Bu vatandaşlarla aramızda hiçbir mesele yoktur. Biz meydan nutuklarında hakikatleri söylüyoruz diye lüzumsuz kabadayılık yapan insanlardan değiliz. 1946 ruhunun veraset ilamının yanlışlığını ve doğruluğunu münakaşa etmiyoruz. Düşmanlık değil kardeşlik peşindeyiz. Bugün geçmiş devir için içimizde en ufak bir tortu bile saklamıyoruz."[448]

CHP il mitingi esnasında ve sonrasında siyasi toplantılar ardı ardına devam etmiş, partiler Bursa seçmenini kazanma konusunda amansız bir rekabetini sürdürmüşlerdir. AP iki açık

[441] *Hâkimiyet*, 6 Ekim 1961, " CHP Üç Yerde Kapalı Salon Toplantısı Yaptı ", *Yeni Ant,* 6 Ekim 1961
[442] " İ. R. Aksal 9 Ekimde Bursa Mitinginde Konuşacak ", *Yeni Ant,* 7 Ekim 1961
[443] *Yeni Ant,* 7 Ekim 1961
[444] *Hâkimiyet,* 7 Ekim 1961
[445] *Hâkimiyet,* 8 Ekim 1961
[446]" Dün Adalet Partisi Yenişehir'de CKMP Yeşil'de Miting Yaptı ", *Hâkimiyet,* 9 Ekim 1961
[447] " İ. R. Aksal'ın İştirakiyle Tophane Mitingi Bugün Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 9 Ekim 1961
[448] " Aksal, Eski DP'liler Dostumdur ", *Milliyet,* 10 Ekim 1961, " Aksal Bursa'da Konuştu ", *Yeni Ant,* 10 Ekim 1961, " i. R. Aksal'ın Konuşması ", *Hâkimiyet,* 10 Ekim 1961

toplam altı salon toplantısıyla merkez ve ilçelerde seçim faaliyetlerine sürdürmüştür[449]. CHP, Gemlik ile Yenişehir'de açık hava toplantısı yapıp, il idare kurulu üyeleriyle parti adayları gece köylere dağılmışlardır.[450] CHP'den sonra AP Gemlik'te açık hava toplantısı yaparken, AP'ye karşı söylemlerinden kaynaklı CHP başta olmak üzere CKMP ve YTP sert bir dille eleştirilmiştir.[451]

Siyasetin iyice kızıştığı Bursa'da seçime birkaç gün kala AP - CHP mücadelesi daha da öne çıkmıştır. Diğer parti teşkilatlarından ziyade bu iki parti hem miting hem de kendisine yakın gazeteler aracılığıyla Bursa kamuoyunun göz önünde durmayı başardı. AP'nin günde 24 yerde birden toplantı düzenlemesi, CHP'nin aynı anda 8 yerde miting yapması bu duruma örnektir[452].

Seçim propagandasının bitimine bir gün kala YTP Bursa'da il düzeyinde ki ilk mitingini Yeşil semtinde yapabildi[453]. CKMP ise 5'i merkez 7'si taşra olmak üzere 12 salon toplantısı daha gerçekleştirdi. Ancak son günde dahi asıl hareketlilik CHP ve AP teşkilatında olmaya devam etti[454]. Propagandanın son günü AP lideri Ragıp Gümüşpala sabah saatlerinde Bursa'ya gelmiş ve Pınarbaşı semtinde seçimle ilgili konuşma yapmıştı[455]. Bursa geneli AP teşkilatlarının hepsinin iştirak ettiği Pınarbaşı mitinginin ardından AP'nin Bursa'da ki seçim faaliyetleri son buldu ve seçim zamanı beklenilmeye başlandı. CHP ise yoğun olarak geçirdiği seçim faaliyetlerini düzenlediği 11 salon toplantısıyla noktaladı. Ardından İl başkanı İbrahim Çataloğlu seçimle ilgili düşüncelerini içeren bir demeç yayınlamıştır:

" Türkiye'de olduğu gibi Bursa'da da en yüksek seçim şansı olan CHP'dir. 1957 seçimleri ve onu müteakip olan inkişaflar bu memlekette sağduyunun hâkim olduğunu ve seçmenin şuurlu oy kullanacağını göstermektedir. CHP temel seçim beyannamelerinde, adayların yurt çapında ve Bursa'da tebarüz ettikleri partizan idareden iltimas ve eşitsizlikten uzak, tamamen demokratik bir idarenin kurulması hususunda ki kararı, yarın yapılacak olan seçimde seçmenlerin şuurlu oyu ile tahakkuk edeceğine inanıyorum."[456]

Propagandanın 14 Ekim akşamı itibariyle sonlanması üzerine 27 Mayıs sonrası yapılacak ilk genel seçimleri, ülke genelinde olduğu gibi Bursa kamuoyu da heyecanla beklemeye başladı.

1.8.9. Bursa'da Seçim Propagandaları Sırasında Yaşanan Olaylar

[449] *Hâkimiyet,* 10 Ekim 1961
[450] " CHP Dün İki Açık Hava Toplantısı Yaptı ", *Yeni Ant,* 11 Ekim 1961
[451] " AP Gemlik'te Dün Büyük Bir Açık Hava Mitingi Yaptı ", 11 Ekim 1961
[452] " Şehrimizde Dün ki Siyasi Faaliyet ", *Hâkimiyet,* 12 Ekim 1961, " CHP Dün Bursa'da 8 Yerde Toplantı Yaptı ", *Yeni Ant,* 13 Ekim 1961
[453] " YTP'de Bugün Yeşil de bir Miting Düzenliyor ", *Hâkimiyet,* 14 Eylül 1961
[454] *Hâkimiyet,* 13 Ekim 1961
[455] " Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala Şehrimizde ", *Hâkimiyet,* 14 Ekim 1961, " Ragıp Gümüşpala Şehrimizde ", *Yeni Ant,* 14 Ekim 1961
[456] " CHP İl Başkanı Dr. İbrahim Çataloğlu'nun Beyanatı ", *Yeni Ant,* 14 Eylül 1961

Partilerin seçim öncesi propaganda yapma izninin çıkmasının ardından ülke genelinde hummalı bir seçim çalışması başladı. Bursa'da propaganda faaliyetlerinin kesif olduğu yerlerinde başında gelmekteydi. Seçim kampanyaları sürecinde, siyasi rekabetten ve DP etkisinden kaynaklı bir dizi huzursuzluk ve kötü hadiseler ister istemez yurt genelinde yaşandı. Özellikle CHP ve AP teşkilatının kıyasıya yarıştığı Bursa'da düzenlenen siyasi toplantı ve mitinglerde de bazı tatsız hadiseler cereyan etti. Propagandanın ilk günü Yeni Ant gazetesi daha önce iddia ettiği AP il idare kurulu üyelerinin yargılanma meselesine dair haberini doğrular nitelikte AP'li idareciler yargılandı manşetini gündemine taşımıştı[457]. Habere göre Bursa merkeze bağlı bazı köylerde, AP'ye mensup köylülere vazifelidir yazılı yarı resmi evraklar AP il başkanı Baha Cemal Zağra tarafından verilmişti. İddiayı kabul eden Zağra, ocak ve bucak yapılanması konusunu ise ret etmişti. Sanık köylülerinde dinlediği duruşma ise ileri bir tarihe ertelenmişti. Yine Yeni Ant gazetesinin manşetinde yer alan haberde İznik ilçesinin Boyalıca köyünde AP mitinginden dönen AP'liler, CHP'ye mensup bir vatandaşın evini taşlamışlardı[458]. Olayı gerçekleştirenlerin eski DP'li olup AP'ne üye oldukları gazete tarafından iddia edildi. Aynı gün yaşanan diğer bir hadisedeyse Rıfat Özdemir isimli bir memur yasak olmasına rağmen AP mitingine katılmış, hakkında soruşturma açılmıştı. Yeni Ant'ın seçim kampanyası sırasında AP ile ilgili olumsuz haberlerine bir yenisi AP teşkilatı hakkındadır. Habere göre AP il teşkilatının seçim listelerine hile karıştırması, il idare kurulunu karıştırmış Mithat Teoman gibi bazı AP'liler duruma itiraz etmişlerdi[459]. Olayla ilgili AP il teşkilatından herhangi bir açıklama yapılmaması, ya habere pek kulak asılmadığı, yâda muamma bir olayın yaşandığı şeklinde yorumlanabilir.

AP'nin 28 Eylülde gerçekleştirdiği Bursa mitinginde, adaylardan Şeref Kayalar'ın konuşması ve miting sonrası yaşanan olaylar CHP - AP rekabetinin şiddetini gösterme açısından önemlidir. Yassıada'da yargılanıp müebbet hapis cezasına çarptırılan eski DP vekillerinden Mazlum Kayalar'ın kardeşi olan Şeref Kayalar, " kardeşçe yürüyeceğiz, kardeşlik duygusunun ne olduğunu ben ve sizin gibi kardeş acısı çekenler bilir " söyleminde bulunmuştu[460]. Bir gün sonra ise Kayalar'ın ifadeleri halkı kin ile tahrik ve milli çıkarlara aykırı bulunduğu için hakkında tahkikat başladı[461]. Miting sonrası yaşanan olayda, kalabalık dağılırken oradan geçen CHP afişli bir taksinin afişleri AP'liler tarafından sökülmüş, aracın

[457] *Yeni Ant,* 26 Eylül 1961
[458] *Yeni Ant,* 27 Eylül 1961
[459] *Yeni Ant,* 28 Eylül 1961
[460] *Yeni Ant,* 29 Eylül 1961, *Milliyet,* 29 Eylül 1961
[461] *Yeni Ant,* 30 Eylül 1961, *Milliyet,* 30 Eylül 1961, *Hâkimiyet,* 30 Eylül 1961

içinde yer alan CHP adaylarından Ekrem Paksoy'da darp edilmek istenmişti[462]. Yeni Ant'ın AP'li partizanlar olarak tanımladığı haberinde, emniyet güçleri olaya müdahale ederek son noktayı koymuştu.

Hâkimiyet gazetesinin manşetlerinde çıkan habere göre Orhangazi ilçesine bağlı Üregil köyü muhtarı Mehmet Pala isimli şahsın kahvesine zorla CHP afişi asmak istemiş, olay yüzünden arbede yaşanmıştı[463]. Gazetenin diğer haberlerinde, CHP'lilerin Bursa merkez mahallelerinden olan Piremir 'de aynı hadiseleri gerçekleştirdikleri ve halkın bu durumdan rahatsız olduğu yazılmaktaydı. Altıparmak mahallesindeyse bir çocuğun seçim afişlerini yırtması üzerine savcılık harekete geçmiş ve olayla ilgili soruşturma başlatılmıştır. Hâkimiyetin haberleri, CHP - AP rekabetinin basına tezahür ettiğini gösterir. Nitekim Yeni Ant, yayınladığı ilginç bir haberle gerilimi daha da tırmandırmıştı. Haberin muhtevasında AP il teşkilatının miting ve toplantı organizasyonlarına 150 kişiden oluşan alkış ekibi götürdüğü iddia edildi[464]. Vatandaşlar tarafından bu ekibin artık tanındığı, hemen her AP etkinliklerine otobüslerle götürüldüğü haberin devamını oluşturmaktaydı. Bu olayın doğruluğu kesin olmasa dahi, bilinen CHP ile AP'nin rekabetinin ne boyutlara ulaştığı ve basına nasıl yansıdığıdır. Yeni Ant yazarlarından Mehmet Ohri nefret politikasına paydos yazısıyla AP'ni ve adayların tutumlarını eleştirmiş, CHP'nin bu tahriklere kapılmayacağını ve tek düşüncesinin milletin istikbali olduğu köşesinde yorumlamıştır.

Bursa'ya bağlı Çalı nahiyesinde 9 kişi, şehir merkezine bağlı Altıparmak ile Setbaşı semtinde 5 kişi CHP seçim afişlerini yırtmaktan jandarma tarafından tutuklanıp mahkemeye sev edildi. Yeni Ant gazetesi olayları gerçekleştirenlerin AP'li olduğunu bildirdi[465]. Yeni Ant gazetesi AP senato adayı eski Bursa valisi İhsan S. Çağlayangil'in Yenişehir mitinginde hakkında çıkan haberlere binaen ben işimin hesabını devlete, keyfimin hesabını karıma veririm gibi yersiz sözlerle cevap verdiğini, buna karşılık kalabalığın onu protesto ettiğini iddia ettiğini manşetlerine taşıdı[466]. Aynı haber Hâkimiyet gazetesinde Çağlayangil'in kem sözlerin sahibine ait olduğu, seçim kampanyasında seviyesiz olan partilerin kesin olarak hüsrana uğrayacağı şeklinde manşet edilmişti[467]. Yeni Ant İhsan S. Çağlayangil haberlerine bir yenisi ekleyerek, İznik AP mitinginde Çağlayangil'in gazanız mübarek olsun lafını

[462] AP'li Partizanlar, *Yeni Ant,* 29 Eylül 1961
[463] *Hâkimiyet,* 30 Eylül 1961
[464] *Yeni Ant,* 30 Eylül 1961
[465] *Yeni Ant,* 3 Ekim 1961
[466] *Yeni Ant,* 4 Ekim 1961
[467] *Hâkimiyet,* 4 Ekim 1961

kullandığını iddia etmiş, buna mukabil İznik savcılığı devreye girmişti[468]. Hâkimiyet gazetesi yaşanan olayı bambaşka bir şekilde gündeme taşıdı. İznik'te bir CHP'linin Çağlayangil'i ihbar ettiği, savcılık soruşturmasında Çağlayangil'in söylemlerinde herhangi bir suç unsuru bulunmadığı, muhbir CHP'liyse, olayı İznik CHP ilçe teşkilatının düzenlediğini kabul etmesi şeklinde ortaya çıktığı yönündeydi[469].

Yeni Ant'ın AP hakkında ki en ilginç haberi AP'nin Bursa'da hatip bulamayıp miting yapamadığı manşetidir[470]. Sadece başlığın olduğu yazının devamının olmadığı Yeni Ant gazetesinin haberi manşet ettiği tarihte AP, Bursa'da toplam 13 toplantı gerçekleştirmiştir[471].

AP – CHP çekişmesi dışında, Mustafa Kemalpaşa ilçesinde YTP adayları önemli bir olayla karşı karşıya kaldılar. M. Kemalpaşa ilçe seçim kurulu, YTP teşkilatının ilçede olmamasından kaynaklı adı geçen partinin burada konuşma yapmasını engellemiş ve mitinglerini iptal etmiştir[472]. İl seçim kuruluna başvuran YTP'li yöneticilerin şikâyetleri göz önüne alınmış ve miting yapmalarında herhangi bir mahsur olmadığı yönünde karar kılınmıştır.

Bursa'da seçim öncesi yaşanan son olay, Yeni Ant'ın yayınladığı haberinde Mudanya ve Keles'te gerçekleşmiştir. Habere göre AP'nin Mudanya ile Keles mitinglerinde, halktan iki kişi DP iktidarını övdüğü ve milliği birliği sarsıcı ifadelerde bulunduğu için tutuklanmıştır[473].

Seçime bir hafta kala göze çarpan herhangi bir olay gerçekleşmemiş, partiler mitinglerini sorunsuz olarak icra etmişlerdir. Sonuç olarak propaganda serbestliği süresinde yaşanan olaylarda dikkat çeken açıktır ki AP - CHP rekabetidir. Bu rekabet yaşanan somut olayların basına yansımasıyla daha da göze çarpmıştır.

1.8.10. Bursa'da Milletvekili ve Senato Seçimlerinin Sonuçları

15 Ekim 1961 tarihinde tüm yurtta olduğu gibi Bursa'da halk sandık başına gitti. 365. 573 kayıtlı seçmenden, 310. 750'si oy kullandı[474]. % 85 gibi yüksek bir katılım oranının olduğu Bursa'da seçim zamanı büyük olay yaşanmadı. Sadece İnegöl, Keles ve Orhaneli İlçesinde tercihli oy pusulası dağıttığı gerekçesiyle 11 AP'li tutuklanıp savcılığa sevk edilmiş, yine Keles'te yaşanan bir hadisede kimliği belirsiz bir şahıs oy torbasının içine yanan sigara

[468] *Yeni Ant,* 5 Ekim 1961
[469] *Hâkimiyet,* 5 Ekim 1961
[470] *Yeni Ant,* 7 Ekim 1961
[471] *Hâkimiyet,* 7 Ekim 1961
[472] *Hâkimiyet*, a. g. t.
[473] *Yeni Ant,* 8 Ekim 1961
[474] Çakmak, *a. g. t.* , s. 391

atıp kaçmıştı[475]. Sonuçları merakla beklenilen illerin başında gelen Bursa'da genel seçimlerin kesin sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir[476]:

	Bursa Geneli	**Siyasi Partiler**	**Alınan Oy Miktarı**	**Alınan Oy Oranı**	**Milletvekili Sayısı**
Seçmen Sayısı	365.573	CHP	87.410	% 29.3	3
Oy Kullanan Sayısı	310.750	AP	188.362	% 63.1	8
Katılma Oranı	% 85.0	CKMP	16.792	% 5.6	-
Geçerli Oy sayısı	298.678	YTP	6.114	% 2	-

Tablo 12. Bursa'da Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

[475] " Tercihli Oy Dağıtan 11 AP'li Yakalandı ", *Yeni Ant,* 16 Ekim 1961, *Hâkimiyet,* 16 Ekim 1961
[476] *Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923 – 2011,* Türkiye İstatistik Kurumları Yayınları, 2012, Ankara, s. 41.

	Bursa Geneli	Siyasi Partiler	Alınan Oy Miktarı	Kazanılan Senatör Sayısı
Seçmen Sayısı	365.801	CHP	87.215	-
Oy Kullanan Sayısı	310.996	AP	187.613	4
Katılma Oranı	% 85	CKMP	15.238	-
Geçerli Oy sayısı	296.348	YTP	5148	-

Tablo 13.Bursa'da Senato Seçimlerinin Sonuçları[477]

Bursa'da, AP 188.362 oy ile % 63,1, CHP 87.410 oy ile % 29,3, CKMP 16.792 oy ile % 5,6 son olarak YTP 6.114 oy ile % 2 oy oranına sahip olmuştu[478]. Meclise 11 vekil gönderen Bursa'da 8 milletvekiliyle çoğunluğu AP elde ederken, kalan 3 milletvekili ise CHP listeleri kazandı[479]. Bursa'dan çıkan AP ve CHP vekilleri şu isimlerden oluşmaktadır: Cevdet Perin, Ahmet Türker, Ziya Uğur, Baha Cemal Zağra, İsmail Yılmaz, Mustafa Tayyar, Ekrem Paksoy ve Hikmet Akalın Adalet Partisi, Sadrettin Çanga, İbrahim Öktem ile Edip Rüştü Akyürek Cumhuriyet Halk Partisinden seçilmişlerdi[480].

CKMP ve YTP ise aldıkları sonuçlar çerçevesinde Bursa'da baraj rakamına giremedikleri için milletvekili ve senatör çıkartamadılar[481].

İlçelere dair seçim sonuçlarının resmi rakamları bulunamamaktadır. Ancak AP'nin başta CHP olmak üzere diğer partilerden çok daha fazla bir oy oranına sahip olduğu, Bursa

[477] *T.C. Resmî Gazete*, s. 5825
[478]Yılmaz Akkılıç, *Bursa Ansiklopedisi,* Cilt. 1, Bursa Hâkimiyet Gazetesi, s. 346, Milletvekilleri *Genel Seçimleri 1923 - 2011,* s. 41.
[479] " Bursa'da 8 Milletvekilini AP, 3'nü CHP Kazandı ", *Yeni Ant,* 18 Ekim 1961, " Bursa Vilayetine Ait Resmi Sonuç Alındı ", *Hâkimiyet,* 18 Ekim 1961,
[480] " Kesin Sonuç: Milletvekili, *Milliyet,* 17 Ekim 1961, *Yeni Ant,* 18 Ekim 1961, " Bursa Vilayetine Ait Resmi sonuç ", *Hâkimiyet,* 18 Ekim 1961
[481] " Bursa Sonuçları ", *Hâkimiyet,* 17 Ekim 1961

ilçelerinin tümünde seçimi kazandığı yerel basın incelediğinde ortaya çıkmaktadır. Sadece Merkeze bakıldığında AP, en yakın rakibi CHP'den 100. 951 fazla oy almıştı[482]. İnegöl, Kemalpaşa ve Orhaneli'nde ise AP, CHP'ye karşı yaklaşık 3 katı kadar oy fazlasına sahipti[483]. Mudanya ve İznik ise iki partinin oylarının en yakın olduğu ilçelerdi[484].

Çoğunluk sistemiyle gerçekleşen senato seçimlerinde ise AP % 63,3 oy oranı ile 187. 613 oya sahip olarak, 4 senatörlüğün tamamını kazandı[485]. Buna göre seçilen AP Bursa senatörleri: Baki Güzey, Şeref Kayalar, İhsan S. Çağlayangil ve Cahit Ortaç isimlerinden oluşmaktaydı[486]. En çok oyu milletvekilleri olarak AP'den Cevdet Perin ile Mustafa Tayyar, CHP'den Edip Rüştü Akyürek ve İbrahim Öktem alırken, senato adaylarından en fazla oyu 187. 613 oy ile Şeref Kayalar almış, 87. 215 oy ile ona en yakın isim CHP adayı Sabri Sağıroğlu olmuştu[487].

Seçim sonrası önce CHP ile AP, daha sonra CKMP il teşkilatı AP teşkilatına tebrik ziyaretlerinde bulundular. AP milletvekili ve senatörler ise Bursalı seçmene kendilerini seçtikleri için teşekkür mesajı yayınladılar[488].

Sonuçlara bakıldığında, CHP il teşkilatı 9 Temmuz referandumu sonrası ikinci hayal kırıklığını 15 Ekim genel seçimleriyle yaşadı. Parti il geneli beklediği oy oranına ulaşamamış, aksine AP beklenilenden daha yüksek oy almıştı[489]. Adalet Partisi, Bursa'da DP mirasını CKMP ve YTP ile paylaşmadan, tek başına sahip çıkacağını 1961 seçimleriyle göstermiş oldu. AP'nin Bursa'da ki başarısının arkasında şüphesiz eski DP üyelerinin etkisi gelmektedir. DP iktidarı boyunca Bursa kamuoyu tarafından tanınan, Bursa'nın sosyoekonomik yapısını oluşturan bu zümre 27 Mayıs sonrası oluşan yeni siyasi ortamda Adalet Partisi örgütlenmesinde yer almıştır. DP dönemi zenginleşip Bursa elitini oluşturan bu ekonomi sınıfı, DP politikalarının benzerini programında bulundurduğu için AP yapılanmasını desteklemiştir. Böylelikle AP, Bursa'da genel seçimlere örgütlü bir yapılanma ile gidecek, Demokratların kalesini AP'lilerin merkezi durumuna getirecektir.

2. BÖLÜM: 1962 YILI BURSA'DA SİYASİ HAYAT

[482] *Hâkimiyet,* 18 Ekim 1961
[483] " Bursa'da Milletvekili Neticeleri ", *Yeni Ant,* 17 Ekim 1961, *Hâkimiyet,* 17 Ekim 1961
[484] Yeni Ant, *a. g. t.*
[485] Hâkimiyet, *a. g. t.* , Akgün, *a. g. e.* , s. 133
[486] *Milliyet,* 17 Ekim 1961,
[487] " Bursa'da Kati Sonuçlar ", *Yeni Ant,* 20 Ekim 1961
[488] " Senatör ve Milletvekillerinin Seçmenlere Teşekkürleri ", *Hâkimiyet,* 19 Ekim 1961
[489] Çakmak, *a. g. t.* , s. 392

2.1. CHP – AP Koalisyon Hükümeti

Ekimde yapılan genel seçimlerde hiçbir parti çoğunluğu elde edememiş buna mukabil en yüksek oyları alan CHP ile AP, hem MBK'nın etkisi hem de demokrasinin tehlikeye girmesini engellemek üzere harekete geçmiş, koalisyon hükümeti kurma konusunda anlaşmıştır. Bu bağlamda değerlendirilirse, Türk siyasi tarihin ilk koalisyonu olan CHP - AP koalisyonu siyasal bir uzlaşma olarak görülebilir. Hükümet kurma görevi kendisine verilen İsmet İnönü 27 Kasım tarihinde hükümet programını açıklarken bu minvalde önemli bir beyanda bulunmuştur:

" Başkanı olduğum Karma Hükümet siyasi hayatımızda geçmiş misali olmayan yeni bir teşekküldür. Uzun bir ayrılık devri içinde bir araya gelmeleri ve bir dilden konuşmaları imkânsız sanılan siyasi partiler anlaşarak bir hükümet kurabilmişlerdir. Bu netice, milletimizin siyasi olgunluğunun ve her güçlüğü yenme hususundaki denenmemiş kudretinin yeni bir örneğidir"[490]

Hükümet programı Atatürk ıslahatlarına bağlı olup, Anayasanın mutlak hâkimiyetini her şeyin üzerinde tutacağını belirtirken, ağırlıklı olarak sosyal huzur ile planlı ekonomik kalkınmayı ön planda tutmuştu. Milli huzurun sağlanması ve tarafsızlık, hürriyet ortamı içinde hızlı kalkınma, bakanlıkların takip edeceği politika ve yapacağı işler, milli huzur ve güvenli kalkınma hükümeti niteliği taşıyan güvenoyu verilmesi ve geçmişte ki siyasi mücadelelerin yaralarını tedavi etmek programın ana hatlarını oluşturmaktaydı[491]. Ekonomik kalkınmanın yoğun olarak işlendiği programda devletin ekonomide ki etkisinin gevşetildiği görülmektedir. Özel sektörü iktisadi yatırımlar karşılığında kredi ve gümrük politikalarıyla destekleme, yerli ilaç sanayi ile özel hastane konusunda sağlık yatırımlarını da teşvik etme örnek gösterilebilir[492].

Programda dikkat çeken bir nokta Atatürk ıslahatları meselesidir. Atatürk ilkelerinin hükümet metninde yer alması, ordu çevrelerini memnun ederken ilke veya devrim kelimesi yerine ıslahat kavramının kullanılması, hükümet ortağı AP arzusunu yerine getirmiştir[493].

AP'nin seçim öncesi uğraş alanlarının başında gelen af konusu, programa dâhil edilmemişti. Ancak geçmişte ki siyasi mücadelelerin yaralarını tedavi etmek şeklinde üstü kapalı bir ifade yer almıştı[494]. Fakat partilerin af konusunda ordu ile imzaladıkları protokol çerçevesinde bu hususta bir kanun çıkartmayacaklarını kabul etmişlerdi. Bu yüzden

[490] Öztürk, *a. g. e.* , s. 49
[491] Uyar, *a. g. e.* , s. 70.
[492] Öztürk, *a. g. e.* , s. 501 – 503.
[493] Kili, *Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* s. 183.
[494] Kaya, *a. g. t.* , s. 96

programda af ile ilgili açık hükümlerin yer aldığı söylenilemez. Yeni hükümetin güvenoyu alıp faaliyette bulunabilmesi için AP içerisinde ki aşırıları ikna etmesi önemliydi. Nitekim İsmet İnönü AP grubunda hükümet ile ilgili konuşma yaptı[495]. Adalet Partisinin iktidar partisi olduğunu, arzuladıkları şeyleri bir iktidar partisi olarak yapılabileceklerini, arzulamadıkları şeylerin ise yapılmayacağından bahsetti[496]. Af konusunda ise İnönü:

"Afla mı huzur gelir, huzur mu affı getirir? "

Sorusunu sorduktan sonra memlekete huzurun lazım olduğunu söylemiştir. İnönü'nün konuşmasının ardından söz alan AP lideri Ragıp Gümüşpala ekonomik durumlardan bahsetmiş, hükümetin faaliyete geçmesi için AP grubundan yardım istemiştir[497]. Nihayet AP içerisinden 90 kadar milletvekili ile senatör güvenoyu vermeyi kabul etti.[498]

Hükümetin kurulmasının kesinleşmesiyle beraber ülkede normal hayata dönüş başlamıştı. 28 Nisan 1960 tarihinden itibaren devam eden sıkıyönetim kaldırıldı[499]. Aynı gün içerisinde mecliste hükümet programı görüşülmüştü[500]. Buna mukabil 2 Aralık tarihinde mecliste güven oylaması yapıldı[501]. 351 kişinin katıldığı oylamada Hükümet gerekli çoğunluğu 269 vekilin evet oyu ile sağlarken, 78 vekil çekimser, 4 vekil hayır oyu kullanmış, 98 vekil ise oylamaya katılmamıştır[502]. Hükümet lehinde oy kullananlardan, 162 kişi CHP, 101 kişi AP, 3 kişi YTP kalan 3 kişide CKMP milletvekilleridir[503]. Aleyhte oy veren 4 kişi YTP'li milletvekilleriydi[504]. Oylamaya katılmayan vekillerin çoğunluğu AP'li aşırılardan oluşturuyordu. Bu durum koalisyon hükümetinin ömrünün ne kadar olacağı sorusunu daha başlangıçta akıllara getirdi. Nitekim İnönü'nün AP lideri Ragıp Gümüşpala 'yı hükümette yer alma konusunda ikna edememesi de ayrı bir eksiklikti. Gümüşpala koalisyonun siyasi konumunu güçlendirirdi. Gümüşpala 'sız Adalet Partisinin bakanlar kuruluna olan bağlılığı ise zayıf kalabilirdi[505]. Netice itibariyle gerek hükümet programı gerekse güven oylaması her

[495] " İnönü AP'lilere İzahat Verecek ", *Milliyet,* 29 Kasım 1961,
[496] Uyar, *a. g. e. ,* s. 71.
[497] Kaya, *a. g. t. ,* s. 97.
[498] " İnönü, AP Grubunu İkna Etti ", *Milliyet,* 30 Kasım 1961, " AP Grubu İttifakla Güven Oyu Verme Kararına Vardı ", *Cumhuriyet,* 30 Kasım 1961
[499] " Sıkıyönetim Sona Erdi ", *Milliyet,* 1 Aralık 1960
[500] *Milliyet,* 1 Aralık 1961
[501] " Güven Oyu Bugün İsteniyor ", *Milliyet,* 2 Aralık 1961
[502] *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Onaltıncı Birleşim, C. 1, 2. 12. 1961, s. 180, " 269 Güven Oyu ", *Milliyet,* 3 Aralık 1961, " Hükümet, Mecliste 269 Oyla Güven Kazandı ", *Cumhuriyet,* 3 Aralık 1961
[503] Şimşek, *a. g. m. ,* s. 2963 – 2964.
[504] *Milliyet,* 3 Aralık 1961
[505] Ahmad, *a. g. e. ,* s. 216.

iki partinin ortak anlayışı sonucunda gerçekleşmiştir. 4 Aralık tarihinde resmi gazetede hükümet programı yayılmış, ilk koalisyon hükümeti resmi olarak vazifesine başlamıştır[506].

2.2. Koalisyonun İlk çatışması, Genel Af Sorunu

Yeni kurulan hükümet, göreve başlar başlamaz ilk olarak af meselesiyle karşılaştı. Yeni Türkiye Partisi Erzurum milletvekili Ertuğrul Akça, hükümet programında yer alan geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamıyla tedavi etmek cümlesinden yola çıkarak, memlekette huzurun tesisi için affın ön mesele olup olmadığını sözlü soru şeklinde meclise getirmişti[507]. Başbakan İsmet İnönü sorulan soru karşısında şu cevapta bulunarak af konusunda ki düşüncelerini dile getirdi:

" Umumi huzuru tesis etmek, vatandaşları bir huzur siyasetinin nimetleri içinde yaşatmak için ciddiyetle çalışıyoruz. Bir af müessesesini Büyük Millet Meclisinin huzuruna getirecek kadar zaman geçmemiş, terakki elde edilmemiştir. Affın hemen tahakkuk ettirilmesi için gösterilen sabırsız gayretler faydalı olmamıştır. Affın lehinde ve aleyhinde açılan tartışmalar meseleyi kolaylaştırmamıştır. Hükümet bütün bu cereyanların durmasında, bütün aklı başında aydınların ve yazarların millî huzuru tesis etmek için yardımcı olmalarını istemektedir. Hülâsa huzurunuzda söylediğimiz programa bu konuda bir kelime ekleyecek durumda değiliz. Taahhüt ettiğimiz programın her maddesine olduğu gibi huzur ve geçmişi tedavi etmek taahhüdüne de sadakatle bağlıyız "[508].

İnönü açıkça af meselesinin hükümete bırakılması gerektiğini dile getirmiştir.[509]. Ancak Adalet Partisi durum karşısında harekete geçmiş siyasi partiler ile temaslar kurmaya başlamıştı. Hatta AP ve YTP parti bünyesinde af ile ilgili çalışma yapmak üzere komisyon oluşturdular[510]. Af sorunu mecliste de şiddetli tartışmalara yol açtı. CHP Zonguldak milletvekili Kenan Esengin, meselesinin politikacılar elinde istismar edilmeye başladığını, bu hususta birbirleriyle yarışır durumda olduklarını söylemiş ve akabinde sert bir üslupla:

"Bu tutulan yol, mahkûmların hayatını tehlikeye koyar "[511]

Esengin 'in cümleleri meclis içerisinde protestolara neden olmuş ve af konusunun nazikliğini göstermişti. AP'nin af konusunda ısrarcı olması, ordu ve akademik camianın da dikkatini çekmişti. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, af ihtilal adaleti ile alay etmektir derken, MBK üyeleri sert muhalefette bulunacaklarını söylemiş, Balıkesir'de ise öğrenciler protesto

[506] *T.C. Resmi Gazete,* S. 10974, 4 Aralık 1961, s.1
[507] *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Onaltıncı Birleşim, C. 1, 25. 12. 1961, s. 393.
[508] *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Onaltıncı Birleşim, C. 1, 25. 12. 1961, s. 394.
[509] " İnönü Af İşinin Hükümete Terk Edilmesini İstedi ", *Milliyet,* 14 Aralık 1961
[510] " AP ve YTP Af Konusunda Çalışmak Üzere Komisyon Kurdular ", *Milliyet,* 13 Aralık 1961
[511] *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Yirmi ikinci Birleşim, C. 1, 15. 12. 1961, s. 295.

yürüyüşü gerçekleştirerek duruma olan tepkilerine gösterdiler[512]. Af meselesi ile büyüyen kriz Ankara'da yoğun bir görüşme mesaisinin yaşanmasını sağladı. Siyasi istikrarın etkilemesini istemeyen Cumhurbaşkanı Gürsel, Başbakan İsmet İnönü'yü Çankaya'ya davet etti. İnönü bir saat boyunca Gürsel ile toplantı yapıp, meclise geçmiş, AP lideri Ragıp Gümüşpala ve akabinde CHP genel sekreteri İsmail Rüştü Aksal ile görüşmüştü[513]. İnönü, af meselesinin hükümete bırakılmasını, partilerin bu hususta uğraşmamaları gerektiğini tekrar beyan etmişti[514]. Af konusu 1960'lar boyu nasıl devam ettiyse, koalisyonun ilk zamanlarında da güncelliğini koruyup siyasi krizi tırmandırmaya devam etti. CKMP Çankırı milletvekili Nurettin Ok, meclis içerisinde yaptığı bir konuşmada af meselesinin erken olduğunu ve radikal görüşlere alet edilmemesi gerektiğini, meclise henüz gelmeyen bu meselenin üzerinde demokrasiyi ve meclis üstünlüğünü yoksan bazı CHP'li vekil ile senato üyelerinin konuşmalarının yersiz olduğunu söylemesi akabinde bu rejimin adını koyalım demesi tansiyonu arttırdı[515]. CHP grubu CKMP'li Ok'un sözlerine karşı sert tepki göstermiş, kürsülerden protesto sesleri yükselmişti. Devlet Bakanı, CHP Kayseri milletvekili Turhan Feyzioğlu konuya müteallik söz hakkı almış ve sükûneti sağlamıştı. Cumhuriyet senatosu tabi senatörlerinin siyasi affı kabul görmeyen sert açıklamaları[516] af konusunda ordunun ve MBK'nın düşüncesini açıkça gösterirken, siyasi kriz git gide büyümekteydi. Buna mukabil AP lideri Ragıp Gümüşpala, tabi üyelerinin beyanlarına karşı onları gayretkeşlikle niteleyerek eleştiride bulundu[517]. Gümüşpala daha sonra Başbakan İnönü ile Cumhurbaşkanı Gürsel'e mektup yollayıp tabi senatörlerin af ile ilgili beyanlarının AP'lileri tahrik ettiği hususunda şikâyette bulunacaktır[518].

Genel af tartışmaları devam sürerken 1961 Aralığının son günü eski DP'li ve Yassıada mahkûmlarından Tevfik İleri vefat etti. AP lideri Ragıp Gümüşpala, imar ve iskân bakanı Muhittin Güven, AP genel sekreteri Şinasi Osma, Berrin Menderes ve Yüksel Menderes'in de hazır bulunduğu cenaze töreni, eski Demokratların siyasi mitingine dönüştü[519]. Cenaze sırasında genel af isteyen kalabalık polisle bile çatışma yaşadı. Af konusu ile başlangıçta çatırdamaların yaşandığı koalisyon, AP Zonguldak milletvekili Nuri Beşer' in subayları ve ailelerine hakaret ettiği iddiasıyla daha da sarsıldı. Bu olay karşısında Subaylar

[512] " Kubalı Af İhtilalin Adaleti İle Alaydır Dedi ", *Milliyet,* 19 Aralık 1961, " İstismar Edilirse Böyle Olur ", *Milliyet,* a. g. t.
[513] *Milliyet,* 19 Aralık 1961
[514] " İnönü Parti Grupları Af İle Uğraşmasınlar Dedi ", *Cumhuriyet,* 19 Aralık 1961
[515] *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Yirmibeşinci Birleşim, C. 1, 22. 12. 1961, s. 359, " Af Konusu Mecliste Yine Gürültü Kopardı ", *Milliyet,* 23 Aralık 1961, " Siyasi Af Dünde Meclisi Karıştırdı ", *Cumhuriyet,* 23 Aralık 1961
[516] " MBK Üyeleri Acele Af İstemiyorlar ", *Milliyet,* 24 Aralık 1961
[517] *Milliyet,* a. g. t.
[518] " Gümüşpala Doğu Gezisine Çıkıyor ", *Milliyet,* 28 Aralık 1961
[519] " İlerinin Cenazesi Kaldırıldı ", *Milliyet,* 3 Ocak 1962

tepkilerini protesto yürüyüşü ile göstermek istediler. Nuri Beşer hadisesi karşısında AP Merkez İstişare Kurulu acil toplanıp artan siyasi tansiyonu düşürmek üzere Beşer' in partiden ihraç edilmesini kararlaştırdı[520]. Beşer' in dokunulmazlığının kaldırılması dair hazırlanan komisyon raporu meclis içerisinde de görüşülmüş ve dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilmiştir[521]. Tüm bu gelişmeler sonucu Beşer yargılanıp tutuklanmıştır[522].

Cemal Gürsel yaşanan olaylar sonrası Çankaya Köşkünde 4 siyasi parti liderini huzur toplantısına çağırdı[523]. Toplantı sonrası ise milli koalisyon kurulabileceği söylentisi yayılmaya başladı. Gelişmeler karşısında AP lideri Ragıp Gümüşpala, başbakan İnönü ile görüşme gerçekleştirdi[524]. Gümüşpala basına verdiği beyanatında, milli koalisyon düşüncelerinin olmadığını, huzurun tesis edilmesi konusunda başbakan ile hemfikir olduğunu, af meselesini ise hükümete bıraktıklarını açıkladı[525]. Genel af konusu geçici olarak askıya alınmış gözükse bile ilk koalisyonun ömrünü sonlandıracaktı. Hatta 1960'lar boyu güncelliğini koruyan bir mesele olarak gündemde de kalacaktır.

2.3. Albay Talat Aydemir ve 22 Şubat Olayı

Af meselesiyle yükselen siyasi tansiyon, AP lideri Gümüşpala ve Başbakan İnönü'nün ortak demeçleriyle dizginlenmiş gibi gözükse de ülke genelinde gizli bir huzursuzluk havası görülmektedir. Huzursuzluğu arttıran diğer bir husus ise ülke geneli yaşanan ekonomi buhranıdır. Hükümet en önemli gündem maddesi olarak ekonomik meselelerin halledilmesi gerektiği inancında olsa dahi siyasal buhranlar, koalisyona olan güvensizlik askerin tutumu durumu giderek zorlaştırmaktadır. Nitekim istikrarsızlık hemen her alanda sürerken, hükümet için Doğu Anadolu'da ki kıtlık büyük bir sorun olarak ortaya çıktı[526]. Konuyla ilgili basına demeç veren Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, ekonomik tedbirlerin alınacağını ve doğu illerine yardım yapılacağını söyledi[527].

---

[520] " Beşer AP'den Çıkarıldı ve Hakkında Tahkikat Açıldı ", *Milliyet,* 1 Şubat 1962, " Nuri Beşer AP'den Kovuldu, Hakkında Adli Takibat Başladı ", *Cumhuriyet,* 1 Şubat 1962

[521] *T.C Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Kırkbeşinci Birleşim, C. 2, 12. 2. 1962, s. 338 – 339. " Beşer İçin Son Karar Verildi ", *Milliyet,* 13 Şubat 1962, " N. Beşer' in Masuniyeti Dün Mecliste Kaldırıldı Yalnız İki Menfi Oy Verildi ", *Cumhuriyet,* 13 Şubat 1962

[522] Demirel, *Adalet Partisi,* s. 36.

[523] " Gürsel Dört Parti Lideri İle Görüştü ", *Milliyet,* 3 Şubat 1962, " Milli Bir Koalisyon İçin Hazırlığa Başlandı ", *Cumhuriyet,* 3 Şubat 1962

[524] " İnönü Gümüşpala İle Huzuru Konusunu Görüştü ", *Milliyet,* 4 Şubat 1962

[525] *Milliyet,* a. g. t.

[526] " Doğuda ki Büyük Tehlike ", *Milliyet,* 22 Şubat 1961

[527] " Turhan Feyzioğlu Esaslı Bir Tedbir Alınmasını Gerektiğini Söyledi, Doğu Halkına Bedava Yiyecek Dağıtılacak ", *Milliyet,* 29 Aralık 1961

Başbakan İnönü siyasi istikrarı sağlamaya çalışırken, hükümet işlerini zora sokan durumlardan biriside iktidar ortağı olan AP'nin parti içi siyasi çalkantılarıdır. AP içerisinde ılımlı ve hışımlı olmak üzere iki grup oluşmuş, hışımlılar koalisyonun işlerini zorlaştırma konusunda adımlar atan özellikle af konusunda ki ısrarlarıyla dikkat çeken taraf olmuştur.

Siyasal kriz, ekonomik sorunlar, af meselesiyle birleşince ordu bünyesinde ki bazı hizipler harekete geçtiler. 27 Mayıs sonrası SKB bünyesinde ortaya çıkan Albaylar cuntası olarak bilinen yapı, demokratik düzenin tesisi konusunda erken davranıldığını savunmaktaydı. Bu grubun düşüncesine göre iktidar sivil yönetime devredilmemeli, 27 Mayısın yapısal reformları tamamlanmalıydı. Cuntanın başında ise Harp Okulu komutanı Talat Aydemir yer alıyordu[528]. İsmet İnönü ordu içerisinde ki hareketlenmenin farkına varmış, Talat Aydemir'e olan desteği yerinde görmek, hükümete de bu hususta askerin destek vermesini sağlamak amacıyla İstanbul'a gitmiştir.[529] Ziyaretin akabinde İnönü yeni bir ihtilalin yapılmasına izin vermeyeceğini ve 27 Mayısı gerçekleştirenlerden intikam alınmasına müsaade etmeyeceğini beyan etti[530]. Ayrıca başbakan, Sürgüne gönderilen 14'lerin yurda dönebileceklerini, ordu içerisinde ise tasfiye yapılmayacağını buna mukabil genel affın zamanında ve gerektiği ölçüde gerçekleşeceği konusunda düşüncelerini belirtmiştir.

Senatoda bütçe görüşmeleri yapılırken Milli Savunma bakanı İlhami Sancar, ordunun kışlada kendiişleriyle uğraştığından bahsetmiştir[531]. Fakat İsmet İnönü durumun Sancar'ın belirttiği şekilde olmadığının farkına varmış, acele tedbirler almaya başlamıştır. CHP parti örgütü, 27 Mayısa aykırı her faaliyetin karşısında yer alacağını bildirdi[532]. Şüphesiz İnönü ve partisinin bu tutumu ordunun hükümeti desteklemesine yönelik kritik hamlelerden birisi sayılmalıdır. Bununla beraber Başbakan İnönü, 5 Şubat tarihinde Harp Okulunu ziyaret etti[533]. Bu ziyaret, Talat Aydemir'in çevresinde yaygınlaşan söylentilere ciddi bir teşhis koymak, Talat Aydemir'in niyetini anlama amacı taşımaktadır[534]. Başbakan, Aydemirin düşüncelerini kavramış, askeri okul ziyaretlerini Harp Akademilerini gezerek sürdürmüştür. Talat Aydemir ile ekibi ihtilal sürecini hızlandırmak üzere İstanbul Balmumcu Çiftliğinde 9 Şubat Protokolünü imzaladı. 27 Mayıs ve sonrası yaşanan gelişmeler bu metnin özü olup 28 Şubat

[528] Arcayürek, *a. g. e.* , s. 154
[529] " İnönü Dün 66. Tümeni Teftiş Etti ", *Milliyet,* 1 Şubat 1962
[530] Uyar, *İki Darbe Arası CHP,* s. 79.
[531] " İlhami Sancar Ordu Kışlasındadır Dedi ", *Milliyet,* 6 Şubat 1962
[532] " CHP 27 Mayısa Karşı Her Tutumu Önleyecek ", *Milliyet,* 7 Şubat 1962
[533] " Başbakan İnönü Dün Harp Okuluna Gitti ", *Milliyet,* 6 Şubat 1962, " Başbakan İnönü Harp Okulunu Ziyaret Etti ", *Cumhuriyet,* 6 Şubat 1962
[534] Arcayürek, *a. g. e.* , s. 155.

tarihinden önce olası bir hareket yapılmasına karar verildi[535]. Protokolden haberi olan İsmet İnönü'de harekete geçip Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay başta olmak üzere Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'i bu hususta bilgilendirip desteklerini istemiştir.

Hükümet ve Genel Kurmay Başkanlığı darbe yapacakları pasif görevlere atamayı düşünürken, Talat Aydemir ve ekibi 22 Şubat gecesi harekete geçti[536]. Aydemir'in ihtilal girişimi Adalet Partisi içerisinde ki hışımlıların siyasal af başta olmak üzere birçok konuda takındıkları uzlaşmaz tavra karşı yapılmış görünmektedir[537]. Ancak 22 Şubat hadisesi, 27 Mayıs ihtilalinin hedefine ulaşmamış olması, 27 Mayıs'tan sonrada halkın iki grup halinde ayrılmasına sebep olunması, milli birlik ruhunun temin edilememesi, seçim sonrası teşekkül eden siyasi ortamda istikrarlı bir hükümet kurulamaması ve bu yüzden de asıl memleket davalarının ele alınmaması gerekçeleriyle gerçekleşmiştir[538].

Harp okulu ve Zırhlı Birlikler Aydemir'i desteklerken, Genel Kurmay, Kara ve Hava Kuvvetleri Hükümete bağlılığını bildirdi. Başbakan İnönü duruma hâkim olmaya başlamış ve isyancılar ile sabaha kadar sıkı bir pazarlık gerçekleşmiştir. İnönü emekli olmak suretiyle isyancılar af edebileceklerini söylediğinde, Talat Aydemir ve grubu direnmek yerine durumu kabul edip teklifi kabul ettiler[539]. İsmet İnönü askeri müdahale tehdidini ustaca kullanıp, AP'nin saldırganlığını bastırmıştır. Talat Aydemir'in başarısız isyanı İnönü'nün elini daha da güçlendirmiş, 23 Şubatta meclise geldiğinde siyasi hayatımızda nadir görülen bir şey gerçekleşip, siyasi rakipleri başta olmak üzere tüm meclis İnönü'yü ayakta alkışlamıştır[540].

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay ve siyasi parti liderleri 27 Mayısın aleyhine olan her türlü tecavüzün karşısında oldukları konusunda müşterek açıklama yapmışlardır[541]. Millet Meclisi, 22 Şubat olaylarında Türk milletini faciadan kurtardıkları için başta Sayın Cumhurbaşkanı, Sayın Hükümet Başkanı ve üyelerine ve Kahraman Türk Silahlı Kuvvetlerinin bütün vatansever tutumlu komutan subay, astsubay ve erlerine ve Türk Zabıta Kuvvetlerine ve bu yolda emeği geçmiş bulunan bütün vatansever vatandaşlarımıza, takdir ve şükranlarını sunmuştur[542]. Aydemir farkında olmadan daha

[535] Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* s. 164.
[536] Uyar, *a. g. e.* , s. 80.
[537] Cizre, *AP - Ordu İlişkileri,* s. 64.
[538] Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri,* s. 260.
[539] Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s. 121. " Harekât Bastırıldı ", *Milliyet,* 23 Şubat 1962, " Bir Kısım Askeri Birlikler Harekete Geçerek Gürsel'den Meclisin Feshini İstediler ", *Cumhuriyet,* 23 Şubat 1962
[540] Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye,* s. 217. , " Milletvekilleri Meclise Gelen İnönü'yü Ayakta Alkışladılar ", *Milliyet,* 24 Şubat 1962
[541] *Milliyet,* 23 Şubat 1962, *Cumhuriyet,* 23 Şubat 1962
[542] *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Ellidördüncü Birleşim, C. 3, 23. 2. 1962, s. 290 – 291, *T.C. Resmi Gazete,* S. 11045, 26. 2. 1962, s. 6729. , *Milliyet,* 24 Şubat 1962

önceden var olmayan bir uzlaşma yaratmayı başarmıştı[543]. Bu uzlaşma 27 Mayısa, orduya ve ülkeyi krize götürecek hadiselerin bir daha yaşanamaması hususunda yeni bir kanun görüşmeleriyle devam edecektir.

2.4. Tedbirler Kanununun Çıkarılması

22 Şubat hadisesinden sonra benzer girişimlerin bir daha yaşanmaması, 27 Mayıs ile ordu karşıtı görüşlerin ve suçlamaların ortaya çıkmasını önleme amacıyla yeni bir kanun için görüşmeler başladı. Başbakan İsmet İnönü, hükümet üyeleri dört parti lideri ve temsilcilerinin buluşmasıyla yeni kanunu görüşmek üzere toplantı gerçekleşmiştir. Partiler üstü anlayış çerçevesinde gerçekleşen toplantıda 27 Mayıs ve Anayasaya karşı işlenecek suçlara karşı siyasi, idari ve hukuki tespitleri belirlemek amacıyla 10 kişilik komisyon kuruldu. Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu, Basın Yayın Bakanı Kamuran Evliyaoğlu, AP'den Ferit Alpiskender, İhsan Köknel, CHP'den Nüvit Yetkin, Atalay Akan, CKMP'den Nurettin Ardıçoğlu, Hasan Dinçer, YTP'den Raif Aybar, Sadık Perinçek gibi hükümet ve siyasi partilerden seçilen temsilciler Tedbirler Kanunu olarak anılacak hukuki bildirinin temelini yayınladılar[544]. Kanunun DP döneminin övülmesini yasaklama konusunda ihtiva ettiği hükümler özellikle AP'nin hışımlıları tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Eski AP Balıkesir milletvekili Gökhan Evliyaoğlu bu kanun ile ilgili mecliste şu açıklamalarda bulunacaktır:

" 27 Mayıs İnkılâbının bugünkü, yani 15 Ekim 1961 sonrası safhası ise esasen Anayasanın ve Anayasaya bağlı müesseselerin teminatı altındadır. Hal böyle kalıp birtakım şiddetli tedbirleri ile bir nevi takriri sükûn temini almak hem 27 Mayıs İnkılâbının ruh ve hedefine hem de bu inkılâbın getirdiği Anayasa ile her modern anayasa gibi bizimkinin de riayet ettiği insan haklarına, söz ve fikir hürriyetine aykırıdır… Sayın Hükümet Başkanının bu tasarıyı nasıl imzaladığına hayret etmekten ve onun 36 yıl önceki Takriri Sükûn Kanununu hatırlamaktan kendimizi alamıyoruz "[545]

Başbakan İnönü meclis içerisinde tedbirler kanununa karşı seslerin yükselmesi karşısında şu sözler ile karşılık vermiştir:

" Bu kanun, bir takriri sükûn Kanunudur denilmiştir. Bunu söyleyen arkadaşlarım belki takriri sükûn zamanında ilkokul talebesi idiler. Takriri Sükûn Kanunu, memleketin yarısını vatandan ayırmak iddiası ile isyan edenlerin yarı vatanı eline geçirdiği bir zamanda konulmuştur… Takriri Sükûn bu şartlar içinde konuldu. Seferberlik ilân olundu, kısa bir zamanda atisi karanlık görülen Cumhuriyet kurtuldu ve tekrar gelişme devrine girdi… Bu kanun teklifi kapalı rejime bir başlangıç denmiştir. Bir Karma Hükümette kapalı rejim olmaz, dört siyasi partinin ittifak ettiği bir teklifte kapalı rejim olmaz. Basını

[543] Ahmad, *a. g. e.* , s. 217.
[544] " 27 Mayıs ve Anayasaya Karşı Hareketler Önlenecek ", *Milliyet,* 26 Şubat 1962, " Huzur Kanun Garantisi Altına Alınıyor ", *Cumhuriyet,* 26 Şubat 1962
[545] *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Altmışikinci Birleşim, C. 4, 3. 3. 1962, S. 24 - 25

bütün tenkitlerinde serbest bıraktığımız halde, yalnız bazı noktalar için dikkati çekmekle kapalı rejim olmaz… Komisyonda Anayasaya uygunluk ve aykırılık meselesi enine boyuna konuşulmuştur. Bir Anayasa Mahkemesinin, bir ay içinde kurulacağı bir rejimde Anayasaya aykırı kanun yaşayamaz "[546]

AP, CKMP ve YTP liderleri de bu hususta İsmet İnönü'ye destek vererek, kanunun çıkarılması konusunda benzer açıklamalar yapmışlardır. Sonuç olarak dört parti liderinin ortaklaşa hazırladığı kanun teklifi 3 Mart 1962 tarihinde Millet Meclisinde kabul edildi. 5 Mart 1962'de ise Cumhuriyet Senatosunda oylandı. Kanuna 100 üye evet oyu verirken, 21 üye ret etmiş, 12 üye çekimser oy kullanmış, 51 üye ise oylamaya katılmamıştır[547]. Senatoda da kabul edilen, Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkındaki Kanun kısaca Tedbirler Kanunu 7 Mart 1962 tarihli resmi gazetede yayınlanıp, yürürlüğe konmuştur[548]. Netice itibariyle Demokrat Partiyi övücü sözler ve düşünceler çerçevesinde 27 Mayısa karşı fikirlerin, kin ve tahrik ile harekete geçmesini önleme, bu hususta ki tartışmalara son verme amacıyla hukuki bir zemin oluşturuldu. Hükümet her ne kadar hukuki önlem alarak 27 Mayıs konusunda hassasiyetini bir kez daha gösterse de, 27 Mayısa karşı görüşler ve hareketler bu tarihten sonrada devam edecektir.

2.5. Askeri Af Sorunu, Genel Af Krizi ve CHP - AP Koalisyonunun Dağılması

22 Şubat olayından sonra Hükümet, asker ve siyaset arasında ki olumsuz ilişkileri toparlama adına harekete geçmeye başlamıştır. Öncelikli olarak üniversiteden atılan ve 147'ler tanımlanan öğretim üyelerinin üniversitelere dönmesi konusu gündeme gelmiş ve konu hakkında görüşülmüştür. Bu hususta çıkarılan bir kanunla 147'lerin üniversiteye dönmesi karara bağlandı.[549] Koalisyonun büyük ortağı CHP parti meclisinde konuşan başbakan İnönü hükümetin çalışmaları, dış politika, ekonomik planlama, enflasyonla mücadele ve 22 Şubatçıların affı hususunda çeşitli bilgiler verdi[550]. İsmet İnönü özellikle 22 Şubat isyancılarına af çıkarılması gerekliliği üzerinde duruyordu. Şubatta ayaklananlar yargılanırsa silahlı kuvvetlerde oluşacak dalgalanma iktidarın bentlerini aşabilir, iktidar ise dayanma gücünden yoksun kalabilirdi[551]. İnönü bunları hesaba katarak hareket ederken, CHP

[546] *T.C. Millet Meclisi Tutanakları,* s. 41.
[547] *T.C. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* Kırkıüçüncü Birleşim, C. 3, 5. 3. 1962, S. 181. " Tedbirler Kanunlaştı ", *Milliyet,* 6 Mart 1962, " Kanun Beklenen Şekilde Senatoda da Kabul Edildi ", *Cumhuriyet,* 6 Mart 1962
[548] *T.C. Resmi Gazete,* S. 11053, 7 Mart 1962, s. 6837 – 6838.
[549] " 147'ler Üniversiteye Dönebilecek ", *Milliyet,* 29 Mart 1962
[550] Uyar, *a. g. e.* , s. 81.
[551] Şimşek, *a. g. m.* , s. 2966.

parti olarak liderlerinin arkasında yer almış mesele ile ilgili kanun çalışmalarına başlamıştı. 22 Şubatçılar için af konusu gündemdeyken AP milletvekili ve senatörleri bu affın eski DP'lileri kapsayan siyasi afla birlikte çıkarılmasını istediler. AP lideri Gümüşpala parti meclisi toplantısında 22 Şubat hadisesini Anayasaya karşı işlenmiş hareket olarak tanımlamış, isyancılara çıkartılacak affın daha evvel anayasayı ihlal edenler içinde çıkarılabileceğini söylemiştir[552]. AP grubu askere getirilecek affın siyasi af ile beraber olması konusunda ısrarcı davranırken, başbakan İsmet İnönü yalnız 22 Şubatçılar için af çıkarılmazsa istifa edeceğini belirtti[553]. Gümüşpala, asker ve siyasi affın beraber gerçekleşmesinde ısrarını sürdürmeye devam etti. İnönü ise siyasi affın henüz zamanının gelmediğini söyledi[554]. İki parti arasında yaşanan af gerilimi siyasi krizi tırmandırıp, koalisyonu bitirme noktasına doğru ilerliyordu.

Af konusunda ki belirsizlik ve siyasi istikrarsızlığın yaşanması üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel devreye girmiştir. 10 Nisan tarihinde siyasi parti temsilcileriyle görüşmeler gerçekleştiren Gürsel, askere verilecek affın siyasi aftan önce olması gerektiğini belirtmişti[555]. Koalisyonda ki CHP ve AP'li bakanlar af konusunda ortak tutum takınıp parti meclislerinde konu ile alakalı açıklamalarda bulundular[556]. Bakanların ortak tutumuna rağmen AP içerisinde ki radikaller af meselesiyle alakalı olumsuz tutumlarını sürdürdü, CHP'de yer alan bazı görüşler de İnönü'yü AP'ye taviz vermekle suçladı. 22 Şubatçılar konusu meclise sevk edilirken İsmet İnönü, askeri affın meclis tarafından kabul edilmemesi halinde istifa edeceğini bir kez daha yineledi[557]. İsmet İnönü ile Ragıp Gümüşpala yaşanan olaylar karşısında hükümetin daha fazla sıkıntı yaşamaması için görüşmüş ve AP grubu askeri af tasarısına karşı olmadığını açıklamıştır[558]. Ancak AP, hükümette kalıp askeri afla beraber siyasi affın çıkarılmasını şart koştu[559]. Başbakan İnönü AP'nin bu tavrı karşısında af konusu üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel, CKMP Başkanvekili Hasan Dinçerler ve YTP lideri Ekrem Alican ile görüşmüştür[560].

Siyasi af konusu İnönü ile Gümüşpala arasında çatışma başlatmış, İnönü, Gümüşpala'nın partisi içerisinde ki radikallerin etkisiyle hareket ettiğini, böyle devam ederse hükümetin geleceğini şüpheye düşürebileceği ifadesiyle duyduğu rahatsızlığı dile

[552] " AP Affın Daha Önce Anayasayı İhlal Edenlere de Teşmilini İstedi ", *Cumhuriyet,* 6 Nisan 1962
[553] " Günün Meselesi Af ", *Milliyet,* 6 Nisan 1962
[554] " AP Siyasi Afta Israr Ediyor ", *Milliyet,* 9 Nisan 1962
[555] " Gürsel Partileri Ziyaret Etti ", *Milliyet,* 11 Nisan 1962, " Gürsel Parti İleri Gelenleri Af Konusunda Temaslar Yaptı ", *Cumhuriyet,* 11 Nisan 1962
[556] " Bakanlar Askeri Affı Dün Kabul Etti ", *Milliyet,* 19 Nisan 1962
[557] " İnönü Meclisin Affı Ret Etmesi Halinde İstifa Edeceğini Bildirdi ", *Milliyet,* 20 Nisan 1962
[558] " AP Nihayet Askeri Affa Karşı Olmadığını Açıkladı ", *Milliyet,* 21 Nisan 1962
[559] " AP Koalisyonda Şartlı Olarak Kalacağını Açıkladı ", *Milliyet,* 22 Nisan 1962
[560] " İnönü Temaslar Yapıyor ", *Milliyet,* 22 Nisan 1962

getirmişti[561]. Af konusunda Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'da demeç vermiş, siyasi afla askeri affı karıştırmak çirkinliktir ifadesiyle askerin tavrını belirtmiştir[562]. Krizin tavan yaptığı Nisanın sonlarına doğru toplanan AP parti grubu siyasi affı hükümete bırakarak askeri affı desteklemeye karar verdi[563]. AP gibi siyasi af taraftarı olan YTP'de siyasi affın partiler üstü olduğunu kabul edip askeri affı desteklemekten yana tavır almıştır. Siyasi havanın biraz yumuşadığı bu dönemde Gümüşpala'nın koalisyondan çekilmelerinin söz konusu dahi olmadığı yönünde demeç vermesi ortalığı biraz daha sakinleştirmiştir[564]. CHP grubu başbakan İnönü'yü sert dille uyarmış, koalisyonun devamını, partinin belirlediği şartların AP tarafından kabul edilmesini bağlamıştı. Af konusunun hemen her gün gündemde olması Cumhurbaşkanı Gürsel'in tekrar devreye girmesine ne oldu. Gürsel parti liderlerine verdiği beyanat ile açıkça uyardı:

" Ya bütün bu olaylar aklın gösterdiği bir yola girecek yahut başka çareler aranacaktır… Bu yol çıkar yol değildir. "[565]

Gürsel'in uyarıları karşısında siyasiler hemen harekete geçtiler. CHP ile AP merkez istişare kurulları Koalisyonu Kuvvetlendirme Komisyonu adı verilen bir yapı oluşturdular[566]. 30 Nisan 1962 tarihinde meclis 22 Şubatçıların affına dair oylama gerçekleştirdi. 294 vekil evet derken, 13 vekil hayır oyu atmış, 4 vekil çekimser oy kullanmış, 137 vekil oylamaya katılmamış netice itibariyle kanun kabul edilmiştir[567]. 10 Mayıs 1962'de Cumhuriyet Senatosunda da askeri af kanununu onayladı[568].

Siyasi af konusunda CHP ile AP grupları affın şekli muhtevası konusunda çalışmalarına devam ettiler. Başbakan İsmet İnönü'de siyasi af konusunda parti liderleriyle görüşmeler başlattı[569]. Görüşmeler sonucu genel af ile ilgili kesin sonuç elde edilememiş anca affın kademeli olabileceği anlaşılmıştır[570]. AP ise affın bir an önce gerçekleşmesini istemekteydi. İsmet İnönü ise affın ekim ayına kadar askıya alınmasını ve sonra kademeli olarak hayata geçirilmesi konusunda görüşe sahipti. Genel af konusunda kesin bir karara

561 " İnönü Gümüşpala 'ya Cevap Verdi ", *Milliyet,* 24 Nisan 1962
562 *Milliyet,* 24 Nisan 1962
563 " AP Siyasi Af konusunu Hükümete Bıraktı ", Milliyet, 25 Nisan 1962, " Buhran Sona Erdi ", Cumhuriyet, 25 Nisan 1962
564 *Milliyet,* 25 Nisan 1962
565 " Gürsel'in Beyanatı, Bu Yol Çıkar Yol Değildir ", *Milliyet,* 29 Nisan 1962, " Gürsel Dün Politikacıları Şiddetle İkaz ve İtham Etti ", *Cumhuriyet,* 29 Nisan 1962
566 " Koalisyonu Kuvvetlendirme Komisyonu ", *Cumhuriyet,* 30 Nisan 1962, " Koalisyonu Kurtarma Gayreti ", *Milliyet,* 30 Nisan 1962
567 *T.*C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Seksenikinci Birleşim, C. 5, 30. 4. 1962, s. 80. " Askeri Af Kabul Edildi ", *Milliyet,* 1 Mayıs 1962, " 22 Şubat Olaylarıyla İlgili Af kanun Tasarısını Meclis Dün Kabul Etti ", *Cumhuriyet,* 1 Mayıs 1962
568 *T.C. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,* Altmışikinci Birleşim, C. 4, 10. 5. 1962, s. 162 – 163.
569 " Liderler Toplantısı Başladı ", *Milliyet,* 4 Mayıs 1962, " Parti Liderleri Dün Akşam Ankara'da Toplandılar ", *Cumhuriyet,* 4 Mayıs 1962
570 " Affın Şekli ve Zamanı Tespit Edilemedi ", *Milliyet,* 5 Mayıs 1962

varmak üzere siyasi partiler tekrar toplandılar[571]. Toplantı sonucu anlaşmaya varılamaması ve AP'nin af konusunda ki görüşlerinde ısrarına devam etmesi üzerine İnönü, AP lideri Gümüşpala'ya karar vermesi için 24 saat süre verdi[572]. Belirtilen sürede AP af konusunda Ekim ayına razı olmazsa CHP kabineden çekilme kararı aldı. AP koalisyonun dağılmasının doğuracağı sonuçları izah edip, cevabı bu minvalde vermesi af konusunda net bir açıklama yapmaması, İsmet İnönü'nün AP fikrine şüphe ile bakmasına neden olacaktır[573]. Hükümet üyelerinin gerçekleştirdiği temaslar neticesinde, kabine istifadan vazgeçmiş, AP af meselesini hükümete bırakmayı kabul etmiştir[574].

CHP, AP komisyonlarının ortak toplantısında konuşan Başbakan İnönü, af konusunda açıklamalar yapmış, Ekim ayında mesuliyet alarak af kanununu çıkartacağını ancak Ekime kadar sabredilmesi gerektiğini belirtmiştir[575]. Komisyonların devam ettiği ortak toplantılarda AP, affın Ekimden önce yapılması, ilk kademede 20 yıllık mahkûmların değerlendirilmesi ve 2. kademe af tarihinin hemen açıklanması gibi şartlar öne sürünce CHP – AP ilişkileri sertleşmiş ve koalisyonun sonu gözükmeye başlamıştır. Bu sırada Cumhurbaşkanı Gürsel'de af ile ilgili düşüncelerin belirtmiş, affın henüz vaktinin gelmediğini söylemiştir[576]. AP'nin af konusunda ısrarcı politikası sürerken ortak toplantılarda kesin bir sonuç elde edilmesi git gide zorlaşmaktaydı. 29 Mayıs tarihli ortak toplantıda AP af ile ilgili kesin şartlarını belirtti. Affın ekimden önce olması, ikinci kademe af için genel başkan, grup başkanlıkları ve parti merkez yönetimlerine yetki verilmesi gibi hususları içeren bu şartlar AP'nin tutumunun değişmediğinin örneğini gösterir[577]. Başbakan İsmet İnönü AP'nin af konusunda ki ısrarcı politikasını ve tutumunu değiştirmemesinin hükümeti felçli hale getirdiği, buna mukabil koalisyonun artık işlemez olduğu gerekçesiyle 30 Mayıs 1962'de görevinden istifa etmiştir[578]. Cumhurbaşkanı Gürsel'e istifa mektubunu sunan İnönü'nün istifası kabul edildi.

Genel af sorunu etrafında odaklaşan siyasi kriz, 1961 Anayasasının yaratma vaadinde bulunduğu sosyal devlet sorunu, işçi hakları, özel sektörün rolü, planlama ve reformlar gibi

[571] " Liderler Siyasi Af için Bugün Tekrar Toplanıyor ", *Milliyet,* 11 Mayıs 1962
[572] " İnönü AP'ye 24 Saat Mühlet Verdi ", *Milliyet,* 12 Mayıs 1962, " AP Görüşünü Değiştirmezse Kabine Çekilecek ", *Cumhuriyet,* 12 Mayıs 1962
[573] " Durum Bugün Belli Olacak ", *Milliyet,* 13 Mayıs 1962
[574] " AP Hükümet İle Anlaşmaya Vardı ", *Milliyet,* 14 Mayıs 1962, " Hükümet Dün Gece İstifadan Vazgeçti ", *Cumhuriyet,* 14 Mayıs 1962
[575] " Af Gürültüsü Ekime Kadar Durmalı ", *Milliyet,* 22 Mayıs 1962, " İnönü Af Gürültüsü Durmalıdır Dedi ", *Cumhuriyet,* 22 Mayıs 1962
[576] " Gürsel'e Göre Affın Zamanı Henüz Gelmedi ", *Milliyet,* 24 Mayıs 1962
[577] " AP Şartlarını Tespit Etti ", *Milliyet,* 30 Mayıs 1962
[578] " Başbakan İstifa Etti ", *Milliyet,* 31 Mayıs 1962, " Başbakan İsmet İnönü Dün Gece İstifa Etti ", *Cumhuriyet,* 31 Mayıs 1962

sosyoekonomik konularda CHP ile yeni demokrat arasında ki ayrılıkları gizlemişti[579]. Genel af sorunu koalisyonun dağılmasında asıl neden olarak gözükse bile " gelenekçi - liberal " AP ile " devletçi – seçkinci " CHP arasında ki temel ayrılıklar ortak hükümeti sürdürmeyi olanaksız kılıyordu. Eski Demokratların bağışlanma tarihi hakkındaki tartışmalara ek olarak iki parti arasında ki temel toplumsal ekonomik uzlaşmazlıklar ortaklığın bozulmasına yol açmıştır[580].

2.6. CHP - AP Hükümeti Dönemi Yapılan Faaliyetler

Türkiye'nin ilk koalisyonu 201 günlük kısa ömrüne rağmen, siyasi ve sosyoekonomik açıdan önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. 1950'lerin sonuna doğru büyük sıkıntılar doğuran mali ve dış ödemeler dengesizliğinin yanında piyasa kıtlıkları çarpıklıklarına karşı plan meselesi gündeme gelmeye başlamıştı. 27 Mayıs sonrası MBK ekonomi konusunda, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) oluşmasını sağladı, planlama kavramı devletin iktisadi yönetimde plan yapabilmesi adına yasalaştı ve Anayasada yer aldı[581]. CHP - AP koalisyon hükümeti programında da planlı ekonomi düşüncesi göze çarpan unsurların başında gelmekteydi. Nitekim koalisyonda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili çalışmalar hız kazanmış, 1962 yılı geçiş planı hazırlanmıştır.

Hükümet ekonomik faaliyetlerine, Millet Meclisinde ki oylama sonucu 1962 Mali yılı Bütçe Kanununu kabul ederek devam etti[582]. Hükümetin uğraştığı iktisadi sorunların başında doğuda yaşanılan kıtlık ve açlık tehlikesi gelmekteydi. Turhan Feyzioğlu uzun vadeli yatırımlar yapılmazsa ülke geneli açlık tehlikesinden bahsetmiş, doğu illerine yardım yapılacağı açıklamalarında bulunmuştur[583]. Ülke geneli kıtlık tehlikesine karşı buğday ithaline karar verilip, Amerika ile yürütülen anlaşma müzakerelerinde, bu ülkeden 40 milyon dolarlık buğday alınması kararlaştırılmıştır[584]. Hükümetin karşılaştığı diğer önemli bir sorun piyasalarda ki durgunluk ve buna bağlı maaş ödeme meselesidir. Dönemin Maliye Bakanı Şefik İnan dış yardımlar olmadan, üretim faaliyetleri çoğalmadan 1963 yılında dahi zam yapılamayacağını belirtti[585]. Buna mukabil bakan İnan, sanayicilerin kredi imkânları ile destekleneceğini bildirdi. Koalisyon döneminde gerçekleşen önemli ilklerden biriside İstanbul

[579] Ahmad, *a. g. e.* , s. 218.
[580] Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, s. 163.
[581] Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi,* İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, 2017, İstanbul, s. 112.
[582] " Meclis Bütçeyi Dün Kabul Etti ", *Milliyet,* 1 Mart 1962, *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Ellidokuzuncu Birleşim, C. 3, 28. 2. 1962, s. 742 – 746.
[583] *Milliyet,* 30 Aralık 1961
[584] " Yeni İthal Kotası Dün Açıklandı ", *Milliyet,* 5 Ocak 1962
[585] " Zamma 1963'de de İmkân Yok ", *Milliyet,* 31 Aralık 1961

Saraçhanede gerçekleşen işçi mitingidir. Saraçhane mitingi Anayasa tarafından güvence altına alınan sendikal hakların gecikmesinden dolayı yapılmıştı. Bu miting 100.000 civarı işçinin katılımlarıyla ilk toplu eylem olarak nitelendirilmektedir[586]. Saraçhane mitingi sonrası işçilerin sesleri hükümet nezdinde karşılık bulmuştur. İşçi sendikaları ve işçiler, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in de dâhil olduğu Türk - İş temsilcileri toplantısında bir araya geldiler. İşçiler burada temsil haklarının yetersiz olduğunu, siyasal açıdan partileşme kararı aldıklarını ve banka kurabilecekleri mesajını ilettiler. Çalışma Bakanı Ecevit ise sosyal adaletten asla ayrılmayacaklarını ve işçilerin grev hakkına kısa zamanda kavuşabilecekleri sözünü verdi[587].

Koalisyon devrinde hukuki olarak da önemli icraatlar gerçekleşti. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında ki kanun ile Yüksek Hâkimler Kurulu kanununun kabul edilmesi ve yürürlüğe sokulması bu hususta önemli bir örnektir[588]. Bunun dışında 27 Mayıs sonrası görevlerinden uzaklaştırılan 147'ler olarak nitelendirilen akademisyenlerin görevlerine geri dönmesi kararlaştırıldı[589]. Dış politikada 27 Mayıs sonrası MBK'nın bağlılığını teyit ettiği NATO ile CENTO antlaşmalarına, koalisyon hükümeti de bağlı olduğunu açıklamış, batı merkezli politikalara devam edeceğini teyit etmiştir. Koalisyonun dış politikada karşılaştığı ilk ve en önemli olay, 25 Mart 1962 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyetinde, iki Türk Camisi ve bir türbenin bombalanmasıdır[590]. Kıbrıs Türklerinin yoğun protestolarla tepki gösterdiği bu hadisede, Türkiye adına Başbakan İsmet İnönü, Kıbrıs yönetiminin ülke içerisinde ki radikallerin kontrol altına alınmasını, faillerinde kısa zamanda yakalanıp cezalandırılmalarını istemiştir.

2.7. İkinci Koalisyon Deneyimi: CHP, YTP ve CKMP Hükümeti

CHP – AP koalisyonunun dağılmasından sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hükümet kurma görevini tekrar CHP lideri İsmet İnönü'ye verdi[591]. Teklifi kabul eden İnönü'nün kuracağı yeni hükümetin CKMP ile YTP ortaklığında oluşacağı düşünülmekteydi.

[586] " Saraçhanebaşı Mitingine 100.000 İşçi İştirak Etti ", *Cumhuriyet,* 1 Ocak 1962, " İşçiler Büyük Mitinglerini Olgunluk İçinde Yaptılar ", *Milliyet,* 1 Ocak 1962
[587] " İşçiler Bir Parti Kurmak İstiyorlar ", *Milliyet,* 16 Ocak 1962, " Ecevit Grev Hakkı En Kısa Zamanda Verilecektir Dedi ", *Cumhuriyet,* 16 Ocak 1962
[588] *T.C. Resmi Gazete,* S. 11091, 25 Nisan 1962, s. 7197 – 7212.
[589] " 147'lerin Üniversiteye Dönmelerini Sağlayan Kanun Dün Kabul Edildi ", *Cumhuriyet,* 29 Mart 1962, *Milliyet,* 29 Mart 1962
[590] " Lefkoşa'da İki Cami ve Bir Türbeye Bomba Konuldu ", *Cumhuriyet,* 26 Mart 1962
[591] " İnönü'ye Tekrar Teklif Yapıldı ", *Milliyet,* 2 Haziran 1962

Buna sebep ise İnönü'nün AP ile olası bir ortak hükümete kapılarını kapamasıdır[592]. İsmet İnönü hızlı bir şekilde diğer parti temsilcileriyle yeni kurulacak hükümet hususunda temasa geçti. CHP lideri İlk olarak CKMP lideri Osman Bölükbaşıyla görüştü. Ancak partisinden istifa eden Bölükbaşı yeni hükümette yer almayacağını belirtti[593]. YTP ile yapılan görüşmeler akabinde bu partinin koalisyona katılma konusunda istekli olduğu anlaşıldı[594]. İnönü görüşme trafiğine CKMP ve AP'den istifa eden bağımsızların başını çektiği Necmi Ökten'le yaptığı toplantılar ile devam etti. Görüşmeler ışığında İnönü üçlü koalisyona sıcak bakmaya başlamış, YTP ve CKMP liderleriyle görüşmelerini sürdürmüştür[595]. İsmet İnönü bu defa CKMP, YTP ve bağımsızlar grubuyla ortak bir toplantı gerçekleştirdi. Ancak bu toplantıda sonucunda da uzlaşı sağlanamamıştır. Bakanlıkların üç parti arasında eşit olarak paylaşılamaması işleri zorlaştırdı[596]. CKMP ile YTP açık olarak hükümette CHP ağırlığını istemiyordu. YTP ise üç başbakan yardımcılığı isterken, iç işleri bakanlığının da CHP'ye bırakılmasına karşıydı[597]. Yaşanan gelişmeler sonucu İsmet İnönü hükümet kurmaktan vazgeçti[598].

Cumhurbaşkanı Gürsel koalisyon kurma konusunda parti liderleriyle görüşüp desteklerini istemiş, hükümeti kurma konusunda ise İsmet İnönü'ye tekrar çağrı yapmıştır. Gürsel'in ısrarları, YTP'nin isteklerinden vazgeçmesi, İnönü'nün tekrar görevi kabul etmesini sağladı[599]. CHP'nin CKMP ve YTP ile görüşmelere tekrar başladığı zaman, AP koalisyonda yer almak için harekete geçti. CHP'ye öneri ve talepte bulunan AP bir kere daha ret edilecektir[600]. İsmet İnönü yaptığı görüşmeler sonrası iki partiyle var olan olumsuzlukların giderildiğini, çalışmaların ise bitmek üzere olduğuna dair olumlu yönde görüşlerini basınla paylaştı. Üç partinin bakanlıkları paylaşma konusunda anlaşması 25 gün süren hükümet bunalımını sonlandıracaktı[601].

25 Haziran 1962 tarihinde Türk siyasi tarihinin ikinci koalisyon hükümeti İsmet İnönü tarafından tekrar kuruldu[602]. Kabinenin kurulmasının akabinde Başbakan İnönü mecliste YTP

---

592 " CHP, AP ile Koalisyon Yapmıyor ", *Milliyet,* 8 Haziran 1962
593 Çaylak, *a. g. e.* , s. 448.
594 " YTP Koalisyona Girmeye Hazır ", *Milliyet,* 9 Haziran 1962
595 " Üçlü Bir Koalisyon İhtimali Kuvvetlendi ", *Milliyet,* 13 Haziran 1962
596 " Bakanlıkların Taksimi İşi İhtilaflara Sebep Oluyor ", *Milliyet,* 18 Haziran 1962
597 Uyar, a. g. e. , s. 85.
598 " İnönü Vazgeçti ", *Milliyet,* 19 Haziran 1962, " İnönü Kabineyi Kurmaktan Vazgeçti ", *Cumhuriyet,* 19 Haziran 1962
599 " İnönü Evet Dedi ", *Milliyet,* 22 Haziran 1962, " İnönü Hükümeti Kurmayı Kabul Etti ", *Cumhuriyet,* 22 Haziran 1962
600 " AP'nin Müracaatı CHP'de Ret Edildi ", *Milliyet,* 23 Haziran 1962
601 " Bakanlıklar Paylaşıldı ", *Milliyet,* 24 Haziran 1962, " Üç Parti Bakanlıkların Taksiminde Anlaşmaya Vardı ", *Cumhuriyet,* 24 Haziran 1962
602 " Kabine Kuruldu ", *Milliyet,* 26 Haziran 1962, " Üç Hükümetin Bakanları da Belli Oldu ", *Cumhuriyet,* 26 Haziran 1962 İkinci Koalisyon Hükümeti Şu İsimlerden oluşmaktadır: Başbakan İsmet İnönü (Malatya M. V.), Devlet Bakanı ve Bakan Yardımcısı Ekrem Alican (Sakarya M.V.), Devlet Bakanı Hasan Dinçer (Afyon M.V.), Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu (Kayseri M.V.), Devlet Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara C.S.Ü.), Devlet Bakanı Raif Aybar (Ankara M.V.), Adalet Bakanı Necmi Ökten (Çorum M.V.), Devlet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük (Ankara M.V.), Milli Savunma Bakanı

lideri Ekrem Alican ise senatoda hükümet programını okudu. İkinci koalisyonun programı birinci hükümete göre daha kapsamlı olarak hazırlanmıştır. İç barış ve huzur, planlı ekonomik kalkınma programın ana başlıklarını oluştururken, kalkınma hususunda özel sektörün ağırlığına ısrarla değinilmesi dikkat çekmekteydi[603]. Ekonomik kalkınma hedeflerinde devlet ile özel teşebbüsün ahenkle çalışabilmesi, özel sektörün yaratıcı gücünden faydalanabileceğinin dile getirilmesi bu hususta göze çarpmaktadır[604]. İlk koalisyon programında kullanılan Atatürk ıslahatlarının yerini Atatürk devrimleri ifadesinin yer alması da dikkate değer özelliklerdendir[605]. Bununla birlikte Anayasanın mutlak hâkimiyeti, 27 Mayısın ve kazanımlarının korunması, rejime karşı her hareketin karşısında kesinlikle yer alınacağı, programda yer alan diğer önemli başlıklardır.

5 Temmuz tarihinde hükümet programı için mecliste görüşmeler başladı[606]. Görüşmeler şiddetli tartışmalar içerişinde gerçekleşti. AP ile Millet Partisi (MP) af konusuyla ilgili hükümleri yetersiz bularak affın toptan yapılmasını istemekteydiler. MP lideri Osman Bölükbaşı af konusunda en sert eleştiride bulunan isim oldu:

"Biz halka güvenen insanlarız, silâhların gölgesinde Türk Milletini tehdit eden insanlar değiliz "[607]

Meclis bu sözlerden sonra karıştı[608]. AP ve MP'li vekiller programa muhalefet konusunda ortak hareket etmeye başlamışlardı. AP lideri Gümüşpala da programı desteklemeyeceklerini affı toptan istediklerini söyledi. Başbakan İnönü AP lideri Gümüşpala 'ya ilk koalisyona katılmamasının hükümeti dağıttığını söyleyerek karşılık verdi. İnönü, MP liderinin sert eleştirileri karşısında, Bölükbaşının sert mizaçla tartışmaya başladığını, kendisini takip etmeyip, teveccühlerini kazanarak işleri yürüteceği cevabında bulunmuştur. Meclis güven oylamasına gergin bir havada girdi. AP ile CHP'li milletvekilleri arasında kavgaların çıktığı,

---

İlhami Sancar (İstanbul M.V.), İç İşleri Bakanı Sahir Kurutluoğlu (C. Senatosu Üyesi), Dış İşleri Bakanı Feridun Cemal Erkin (Eski Dış İşleri Bakanı), Maliye Bakanı Ferit Melen (Eski Van M.V.), Milli Eğitim Bakanı Ş. Raşit Hatipoğlu (Manisa M.V.), Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin (Ankara M.V.), Ticaret Bakanı Muhlis Efe (Ankara M.V.), Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanı Yusuf Azizoğlu (Diyarbakır M.V.), Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan Öztrak (Tekirdağ M.V.), Tarım Bakanı Mehmet İzmen (Giresun C. S. Ü.), Ulaştırma Bakanı Rıfat Öçten (Sivas C. S. Ü.), Çalışma Bakanı Bülent Ecevit (Ankara M.V.), Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş (Burdur M.V.), Basın Yayın ve Turizm Bakanı Celal Karasapan (Afyon C. S. Ü.), İmar ve İskân Bakanı Fahrettin Kerim Gökay (İstanbul M.V.), Öztürk, a. g. e. , s. 515 – 516.

[603] Kili, *a. g. e. ,* s. 186.

[604] Öztürk, *a. g. e. ,* s. 521.

[605] Öztürk, *a. g. e. ,* s. 519.

[606] Uyar, *a. g. e. ,* s. 87.

[607] *T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Yüzdokuzuncu Birleşim, C. 6. , 5. 7. 1962, s. 173.

[608] " Bölükbaşı'nın Konuşması Mecliste Hadise Çıkardı ", *Milliyet,* 6 Temmuz 1962, " Mecliste Dün Bölükbaşı'nın Tahrik ile Kavgalar Oldu ", *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1962.

oylama sonucu Hükümete 259 vekil lehte, 134 vekil aleyhte oy kullanırken, 4 vekil çekimser kalmış 50 vekil ise oylamaya katılmamıştır[609].

Meclis güvenoyunun ardından tatile girmiş Başbakan İsmet İnönü ise mesaisine devam etmiştir. CHP parti merkezine izahat veren İnönü, esas meselelerinin ekonomik kalkınma olduğunu, plan fikrinin halka açıklanması ve benimsetilmesi gerekliliği, koalisyonun devamlılığı konusunda inançlı olduğu gibi önemli beyanlarda bulundu[610]. Daha sonra Erzurum'da askeri birlikleri ziyaret eden İnönü, ordunun siyaset dışı kalması gerektiğini söylemiş, ancak demokratik rejiminde güvencesi olduğunu belirtmiştir[611].

Hükümet ekonomik kalkınma konusunda yaz boyunca faaliyetler gerçekleştirdi. DPT yetkilileriyle planlı kalkınma konusunda Ağustos boyu toplantılar yapıldı. DPT'nin tarım üretimini vergilendirip, kalkınma finansmanını bu sayede yapma teklifi maliye uzmanlarıyla plancıları anlaşmazlığa düşürdü[612]. CHP ile YTP'nin bu konuda fikir ayrılığı yaşaması üzerine Başbakan İnönü toplantılara bir gün ara verilmesini istedi. Başbakan anlaşmazlıkları çözmek, müşterek hareket edebilme adına hükümet ortaklarını ikna etme konusunda görüşmeler başlattı[613]. Buna mukabil planlamada karar alabilme adına uzlaşı kurulu oluşturulmuş, İnönü basına anlaşmazlığın olmadığını en uygun yolu bulmaya çalıştıkları hususunda demeç vermiştir[614]. Planlama kurulu ile yaşanan ihtilafların çözülmesi sonucu vergi reform tasarılarının değiştirilmesine karar verilmiş, sosyal adaletin ön planda olduğu planlı kalkınmanın gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.[615] Başbakan yardımcısı Ekrem Alican'ın planlı kalkınma konusunda ihtilafların halledildiğini, kabine buhranı olduğu söylentilerinin asılsız olduğunu, bunun bahis konusu dahi olmadığı yönünde basına beyanat vermesi ikinci koalisyonu planlı kalkınma programına bir adım daha yaklaştırmaktaydı. Meclisin açılacağı 3 Eylül tarihinden itibaren ekonomide planlı kalkınma meselesi daha fazla gündemde olup, siyasetin merkezinde yer alacaktır.

---

609 *T.C Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Yüzonuncu Birleşim, C. 6, 7. 7. 1962, s. 279. " Meclis Tatile Kavga İle Girdi ", *Milliyet,* 8 Temmuz 1962, " Hükümet 259 Oy ile Meclisin Güvenini Kazandı ", *Cumhuriyet,* 8 Temmuz 1962
610 " Ordu Politika İle İlgilenmek İstemiyor ", *Milliyet,* 14 Temmuz 1962
611 " Ordu Maceralara Karşı ", *Milliyet,* 16 Temmuz 1962
612 " Vergiler Konusunda Tartışma Oldu ", *Milliyet,* 23 Ağustos 1962
613 " İnönü İhtilafın Halli İçin Görüşmeler Yaptı ", *Milliyet,* 24 Ağustos 1962
614 " Planlamada Uzlaştırma Kurulu Kuruldu ", *Milliyet* 25 Ağustos 1962
615 " Vergi Reform Tasarıları Değişecek ", *Milliyet,* 26 Ağustos 1962

2.8. 1962 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat

2.8.1. Siyasi Partiler ile Bursa Valiliğinin Anlaşması, Çarşamba Toplantıları

Bursa'da Ekim 1961 seçimlerinden AP lider parti olarak çıkmıştı. DP etkisinin kuvvetli şekilde hissedildiği Bursa sonuçları, CHP adına ise tam bir hezimet anlamına gelmekteydi. CKMP ile YTP'nin Bursa yerelinde hem DP mirası hem de kendi gelecekleri açısından etkili olamadıkları anlaşılmıştı. Böylelikle AP mahalli seçimler öncesi rakiplerine karşı önemli bir avantaj elde etti.

27 Mayıs 1960 sonrası MBK, siyasi parti faaliyetlerinin durdurulmasına müteakip belediye, il genel meclisi, ticaret ve sanayi odalarını da feshetmişti. MBK kararları gereği mahalli idareler askeri valiliklere bağlandı. Bursa askeri valiliğine ilk olarak 1 Haziran 1960 tarihinde Kurmay Albay Fehmi Albayrak atandı[616]. Dönem içerisinde göreve getirilen valilerden Enver Kuray zamanında Bursa, 9 Temmuz referandumu, 15 Ekim genel seçimleriyle birlikte siyasi hayatta canlılık yaşayıp, demokrasiye dönmüştür. Kuray valilik ve belediye başkanlığı döneminde Bursa'ya önemli hizmetlerde bulunmuş, beledi işlerden sosyoekonomik faaliyetlere, sosyokültürel[617] hayattan, kent yaşamına kadar Bursa'ya dair her hususla ilgilenmiştir.

Genel seçim sonrası ise valilik kentin önemli işleri konusunda yerel siyasetinde desteğini aramıştır. Bu minvalde 6 Aralık 1961 tarihinde 4 siyasi partinin temsilcileri Vali Enver Kuray ile görüşme gerçekleştirmiştir[618]. AP'den Dr. Kaya Ali Üstünberk, CHP'den il başkanı Dr. İbrahim Çataloğlu, CKMP'den il başkanı Kamil Koç ve YTP teşkilatından Fuat Kuşçu toplantıda partilerini temsil ettiler. 2 saat süren görüşmelerde kentin ihtiyaçları üzerinden istişareler yapıldı. Daha önce parti teşkilatlarına gelen talep ve şikâyetler doğrultusunda 4 parti teşkilatı ortak hareket edip, konu hakkında rapor hazırlamıştı. Toplantıda parti temsilcileri Vali Kuray'a bu talepleri 15 maddelik bildiri halinde iletti[619]. Halkın talepleri arasında trafik sorunu, sebze hali, köylerin durumları, tarımsal üretim mevzuları başta gelmekte olup, Vali Kuray konuyla bizzat ilgilenmiş, daha çok çalışma

[616] 27 Mayıs 1960'tan 17 Kasım 1963 mahalli seçimlerine kadar belediye görevlerini üstelenen Bursa Valilerini şu isimler oluşturmaktadır: Alb. Rasim Gökbel (27. 5. 1960 – 31. 5. 1960), Alb. Fehmi Albayrak (31. 5. 1960 – 13. 6. 1960), Turgut Başkaya (13. 6. 1960 – 4. 8. 1960), Kor. General Danyal Yurdatapan (12. 8. 1960 – 13. 10. 1960), Enver Kuray (13. 10. 1960 – 11. 10. 1962), Fahrettin Akkutlu (1. 11. 1962 – 27. 6 1964), Necati Akgün, *Son 100 Yılın Bursa Olayları ve Anılarım,* s. 29 – 110.

[617] Bursa'yı tarih ve kültürel miras alanında dünyaya tanıtan, uluslararası bir organizasyon olan " Bursa Festivali ", Vali Enver Kuray'ın teşvikiyle geçekleşmiştir. Akgün, *a. g. e. ,* s. 138.

[618] " 4 Parti Temsilciler Dün Vali Görüştü ", *Yeni Ant,* 7 Aralık 1961, " Dört Parti Temsilcileri Dün Vilayette Toplantı Yaptılar ", *Hâkimiyet,* 7 Aralık 1961.

[619] Hâkimiyet, *a. g. t. ,* Yeni Ant, *a. g. t.*

yapacaklarını beyan etmiştir. Vali ve il parti temsilcileri görüşmeler sonucu her ayın ilk Çarşamba günü vatandaşların ihtiyaçları üzerinden vali başkanlığında toplantı yapma kararı aldılar[620]. Temsilcilerin toplantıya uyacaklarına dair söz vermesi, siyasi rekabeti bir kenara bırakarak Bursa için işbirliğine varmaları önemli bir gelişmedir. Böylelikle kenti ilgilendiren konuların görüşülüp konuşulacağı Çarşamba toplantıları olarak tarihe geçen partiler arası Bursa koalisyonu oluşmuştu. Nitekim yeni yılın ilk, toplamda ikinci olan Çarşamba toplantısı 3 Ocak 1962'de gerçekleşti. AP il başkanı Kamil Tolon, CHP il başkanı İbrahim Çataloğlu, CKMP il başkanı Kamil Koç, YTP il başkanı Ömer Sürel toplantıda hazır bulundular[621]. Kentin yol yapımı, imar planlamaları, ilçe ve köylerin vaziyeti üzerinde durulmuş, iş birliğinin ilerletilmesi toplantıların devamı konusunda karar alınmıştı[622]. Şubat ayında üçüncü toplantı gerçekleşti. AP hariç diğer partilerin temsilcileri bu toplantıya katılmış, aynı sorunlar gündem de yer almıştı. AP il başkanı Kamil Tolon'un toplantıya katılmaması CHP'ye yakın Yeni Ant gazetesi tarafından sert dille eleştirildi[623]. Gazetenin haberine göre Tolon toplantıdan bir gün önce AP'li bir milletvekiliyle valiyi ziyaret etmiş, buna mukabil toplantıya katılmamıştır. Olayın parti teşkilatları açısından üzüntüyle karşılandığı partiler arası işbirliğinin sarsıldığı haberleri yazılsa da böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Partiler arası işbirliği ve dayanışma sürmüş, toplantılara katılma konusunda hassasiyet ön planda olmuştur. Enver Kuray'ın valiliği sırasında her ayın ilk Çarşamba gününde toplantılar devam ederek, Bursa için parti temsilcileri beraber karar alıp ortak hareket etmeye özen göstermiştir.

2.8.2. Bursa Organize Sanayi Bölgesinin Kurulması

27 Mayıs 1960'ta ordu yönetime el koyduğunda Türkiye ekonomisi 1958 bunalımından çıkmış ve makro dengeleri korumuş durumdaydı. Ancak ülke geneli ekonomik sıkıntı, piyasaların düştüğü darboğaz ve kıtlık devam etmiş, ekonomik atılım hususunda planlı kalkınma fikri öne çıkmıştı. Bu fikir MBK tarafından Anayasaya dâhil edilip, hukuki güvence altına da alındı. CHP – AP koalisyonu ekonomik dünya görüşleri farklı iki yapı olmasına rağmen planlı kalkınma konusunda ortak hareket etmeye özen göstermiş, fakat hükümetin dağılmasından dolayı çalışmalar yarım kalmıştı. CHP – YTP – CKMP Hükümetinin kurulmasından sonra ise planlı kalkınma modeli kabul edildi. Sanayileşme hamleleri, kamuda

[620] *Hâkimiyet,* 7 Aralık 1961, *Yeni Ant,* 7 Aralık 1961
[621] " Vali Parti Başkanlarıyla 2. Toplantısını Dün yaptı ", *Hâkimiyet,* 4 Ocak 1962, " Siyasi Parti Başkanları Dün Valiyi Ziyaret Ettiler ", Yeni Ant, 4 Ocak 1962.
[622] *Hâkimiyet,* 4 Ocak 1962, *Yeni Ant,* 4 Ocak 1962.
[623] " AP Bursa'da ki Anlaşmayı Bozdu ", *Yeni Ant,* 10 Şubat 1962.

istihdam yaratma, özel teşebbüs konularında devletin teşvik edici rol oynaması, refah devleti oluşturmak için önemli başlıklardı.

Yerli müteşebbisin yoğun olduğu şehirlerde ekonomik kriz sonrası devletin rolü merak konusuydu. Özellikle ülkenin sanayi açısından gelişmiş batı bölgeleri devletin desteğini açıkça beklemekteydi. Bursa'da bu desteği bekleyen şehirlerin başında gelmektedir. 1960'ların başından beri darboğazda olan şehir ekonomisi giderek kötüleşti. Artan işsizlik, alım gücünün düşmesi, istihdamın daralması yerel tüccar, esnaf ve sanayici kesimini harekete geçirdi ve hükümetten yardım talep etme düşüncesi ortaya çıktı. Bahsedilen sınıf Bursa siyasetinde de aktif olup, parti teşkilatlarının konu üzerine toplanmasını sağladı. Bu hususta ilk çalışma CHP Bursa teşkilatından geldi. Parti il başkanlığında Bursa ekonomisinin son durumu hakkında CHP'li sanayiciler toplantı gerçekleştirdi[624]. Dört Kişilik heyetin Ankara'da temaslarda bulunmasına karar verildi. Bu sürede Bursa'da bulunan AP senato ve milletvekilleri de esnaf lokalinde esnaf temsilcileriyle görüşmeler düzenlemişti. Temsilcilerin şikâyetleri, talep ve istekleri tespit edilip, durumun valiliğe bildirilmesine karar verildi[625]. Aynı tarihte İzmir'den Ankara'ya dönerken Çalışma Bakanı Bülent Ecevit Bursa'ya uğradı. Vatandaşın sıkıntılarını dinleyen Ecevit, işsizliğin önleneceğini konu hakkında çalıştıklarını belirtmiş, Bursa'ya tekrar geleceği sözünü vermiştir[626]. CHP il teşkilatının heyet gönderme kararı üzerine diğer partili sanayiciler müşterek hareket edilmesi gerekliliği üzerinde durdu. CHP teşkilatı da yalnız heyet göndermek yerine diğer partililerle işbirliği yapma kararı aldı. CHP il başkanlığı öncülüğünde dört parti başkanı ile ticaret ve sanayi odası temsilcileri toplandı[627]. Ülke sanayisinin içine düştüğü durum, Bursa ekonomisi ve kentin sorunları gibi ana başlıklar toplantı gündemini oluşturdu. Dört kişilik heyetin Başbakan İsmet İnönü ile görüşmek üzere Ankara'ya gitmesi kararlaştırıldı. Toplantı sonucu İstanbul İzmir, Adana ve Eskişehir, ticaret odalarına durum bildirildi ve pazartesi Ankara'da olmaları istendi[628].

14 Ocak tarihinde CHP il Başkanı İbrahim Çataloğlu, AP il başkanı Kamil Tolon, CKMP il başkanı Kamil Koç, YTP il başkanı Ömer Sürel, ticaret ve sanayi odası başkanvekili Ömer Sürel Ankara'ya gitti[629]. Başbakanın kabul ettiği Bursa Heyeti işletme kredisi, birikmiş

[624] " 4 Kişilik CHP Heyeti Ankara'ya gidecek ", *Yeni Ant,* 5 Ocak 1962.
[625] " Esnafın Dilekleri Tespit Edildi ", *Hâkimiyet,* 8 Ocak 1962.
[626] " B. Ecevit İşsizlik Önlenecek Dedi ", *Yeni Ant,* 9 Ocak 1962, " Çalışma Bakanı Şehrimize Geldi ", *Hâkimiyet,* 9 Ocak 1962.
[627] " 4 Partinin İl başkanı Başbakanla Görüşecek ", *Yeni Ant,* 10 Ocak 1962, " Bir Bursa Heyeti İnönü İle Görüşecek ", Hâkimiyet, 10 Ocak 1962.
[628] *Yeni Ant,* 10 Ocak 1962
[629] " 4 Parti İl Başkanı Ankara'ya Gitti ", *Yeni Ant,* 15 Ocak 1962

vergi borçları ve şehir işleri ile ilgili meseleler hakkında bilgiler verdi[630]. Buna mukabil Bursalı sanayiciler isteklerini muhtıra şeklinde İnönü'ye ilettiler. Başbakan mesele ile bizzat ilgileneceğini belirtmiş, görüşme olumlu şekilde neticelenmiştir. Bursa Heyeti görüşmeleri sadece Başbakan ile sınırlı tutmamış, Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş, Başbakan Yardımcısı Akif İyidoğan ve Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt ile de temasta bulunmuştur[631]. Parti genel merkezlerine de ziyarette bulunan heyet taleplerini aynı şekilde partililere de iletmiştir. 18 Ocak tarihinde Bursa'ya dönen CHP il başkanı İbrahim Çataloğlu görüşmelerin olumlu geçtiğini diğer teşkilat başkanlarının dönmesiyle ortak bir basın toplantısıyla açıklama yapacaklarını bildirdi[632].

Ankara'da yapılan girişimler sonucu 22 Ocak tarihinde Bursa'nın ekonomik problemlerini çözecek önemli bir gelişme yaşandı. 1961 yılından beri Türkiye'de bulunan Checchi and Co. Firması Türkiye'de organize sanayi bölgeleri konusunda etüt çalışması yapmış, İstanbul, Adana, Mersin, Adapazarı, Zonguldak ve Bursa illeri arasından Bursa'da karar kılmıştır[633]. Sanayi bakanlığının Milletler Arası Kalkınma Teşkilatı Artık Paralar Fonu (AİD) ile imzaladığı anlaşma çerçevesinde Bursa'ya gelen Amerikan Heyeti sanayi bölgesi için arazi çalışması yapmıştır[634]. Vali Enver Kuray ile Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Hasan Alkoçlar'ı ziyaret eden heyet, sanayi bölgesi için Yalakçayır mevkiinde karar kılmıştır. Bursa'nın bu konuda pilot bölge seçilmesinde yer altı kaynaklarıyla coğrafi uygunluk başta gelen etmenlerdendir. Bölgenin verimli su kaynaklarına sahip olması, şehir merkezine olan mesafesi, Uludağ'da çıkan zengin yer altı kaynakları, kentin işgücü potansiyelinin yüksek olması bu duruma örnek gösterilebilir[635].

Organize sanayi bölgesinin haberi yerli yabancı müteşebbisleri harekete getirmiş yerel basında yansıyan haberlere göre bölgede sanayi bakanlığı ve Alman Zimmer firmasının ortak naylon fabrikası kuracağı belirtilmiştir[636]. Sanayi planlaması tüm hızıyla devam ederken AİD teşkilatı ile görüşmeler sonucu ilk aşamada 25 milyon lira yardım yapılacağı, bölgenin enerji ihtiyacını ticaret ve sanayi odasının karşılayacağı konusunda uzlaşılmıştır[637]. Fakat AİD teşkilatı yardım konusunda arazilerin tamamen istimlak edilmesini şart koşmuş, sürecin

630 " Bursa Heyeti Başbakan İle Görüştü ", *Yeni Ant,* 16 Ocak 1962.
631 *Yeni Ant,* 16 Ocak 1962
632 " Ankara'ya Giden Heyet Müspet Netice İle Döndü ", *Yeni Ant,* 19 Ocak 1962, " Parti İl Başkanlarının Ankara'da ki Temasları ", *Hâkimiyet,* 19 Ocak 1962.
633 Raif Kaplanoğlu, Nihat Balkan, *120 Yıllık Tarihi Bir Çınar BTSO, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası,* Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2009, Bursa, s. 237.
634 " Sanayi Bölgesi İçin Anlaşma İmzalanıyor ", *Yeni Ant,* 23 Ocak 1962, " Yerli Sanayi Bölgesi İle İlgili Toplantı Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 23 Ocak 1962
635 *Yeni Ant,* 23 Ocak 1962.
636 " Bursa'da 30 Milyona Naylon Fabrikası İnşa Ediliyor ", *Yeni Ant,* 24 Mart 1962.
637 " Sanayi Sitesi Tahakkuk Safhasında ", *Yeni Ant,* 25 Ocak 1962

hızlanması için istimlak meselesinin süratle bitirilmesini istemiştir[638]. Bunun üzerine ticaret ve sanayi odası bölgede yer alan köylüler ile uzlaşma zemini aradı. Arazileri bedeli nispetinde ödeme koşuluyla, köylüler anlaşmaya razı olup, olası bir problem yaşanması önlendi[639]. Sanayi bölgeleri genel müdürü Safa Önal konuyla alakalı Yeni Ant gazetesine bazı demeçlerde bulundu. Köylülerin arazilerini anlayışla vermelerine teşekkür eden Önal, bölgede arazisi olan şehirlilerin ise zorluk çıkardığını, durumun hukuk yoluyla çözüleceğini sanayi bölgesinin ise en geç 1964 yılında biteceği üzerine beyanat vermiştir[640].

AİD temsilcileri 13 Nisan tarihinde tekrar Bursa'ya gelip, sanayi bölgesinde çalışmalar yaptılar[641]. Daha sonra Amerikalı heyet sanayi bölgesi anlaşmaları için Ankara'ya geçmiş ve temaslarını başkent de sürdürmüştür[642]. Bölgeye su verecek kuyunun temelinin atılmasıyla çalışmalar başladı[643]. Projenin temeli istimlak çalışmalarının tamamlanmamasından kaynaklı gecikti. 1962 sonuna doğru gereken 1 milyon lira temin edilip, inşaat çalışmalarına ancak devam edildi[644]. Çalışmalar hızla sürerken Ankara'dan bir heyet yerinde inceleme yapmak üzere Bursa'ya geldi. Özellikle bölgenin yapılanması konusunda heyet belediye ile ortak çalışma yapılmasını istemiş, harita çizimini ise belediyeye bırakmıştır[645]. Sonuç olarak 1962 yılının sonlarına doğru Türkiye'nin ilk modern tesislerini barındıracak olan ilk organize sanayi bölgesi Bursa'da kurulmuştur[646].

2.8.3. CHP Bursa Milletvekillerinin Bursa'da ki Faaliyetleri

15 Ekim genel seçimlerinde birinci parti olsa dahi beklediği sonuçları elde edemeyen Cumhuriyet Halk Partisi, Bursa yerelinde de kötü bir netice elde etmişti. 27 Mayıs sonrası siyasi faaliyetlere serbestlik tanındığı andan itibaren CHP'nin ilk propaganda yaptığı illerin başında Bursa yer almaktaydı. Ancak Demokrat Partinin 27 Mayıs ile tasfiye edilmesi Bursa yerelinde gözle görülür bir huzursuzluk yaratıp ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da

638 " Marmara Sanayi Bölgesi İçin İstimlak Başlıyor ", *Yeni Ant,* 5 Nisan 1962.
639 " Yalakçayır'ın İstimlaki İşine Güçlük Çıkmıyor ", *Yeni Ant,* 6 Nisan 1962, " Sanayi Bölgesinde Arazi Meselesi Hallediliyor ", *Hâkimiyet,* 6 Nisan 1962.
640 " Sanayi Bölgesi 1964 Senesinde Bitmiş Olacak ", *Yeni Ant,* 10 Nisan 1962.
641 " AİD Teşkilatı Mensupları Geldi ", *Yeni Ant,* 13 Nisan 1962.
642 " Sanayi Bölgesi Anlaşması Bu Ay Sonu İmzalanıyor ", *Yeni Ant,* 17 Nisan 1962.
643 " Sanayi Bölgesine Su Verecek Kuyunun Temeli Dün Atıldı ", *Hâkimiyet,* 11 Eylül 1962.
644 " Sanayi Sitesi İçin 1 Milyon Lira Ayrıldı ", *Yeni Ant,* 26 Kasım 1962, " Yalakçayırı Mesken Sahası 1 Milyon liralık Tahsisin Havalesi Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 26 Kasım 1962.
645 " Sanayi Bölgesi Haritası İçin Ankara'dan Bir Heyet Geldi ", Yeni Ant, 28 Kasım 1962.
646 Türkiye'nin ilk organize sanayi bölgesi olarak hizmet veren Bursa Organize Sanayi Bölgesi 1962 yılında kurulmaya başlamış, resmi olarak 1966 yılında hizmete girmiştir. Gerek Türkiye'de kurulan ve kuruluş aşamasında olan, gerekse yurtdışında kurulması düşünülen bölgelere örnek gösterilen Bursa Organize Sanayi Bölgesi, kalkınma planında öngörülen planlı kalkınma modeli için en çarpıcı örnektir. **Bkz.** Raif Kaplan, Nihat Balkan *120 Yıllık Tarihi Bir Çınar BTSO Bursa Ticaret ve Sanayi Odası,* Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.

faturanın CHP'ye kesilmesine neden olmuştur. CHP'nin kötü imajı, DP camiasının yoğun olduğu Bursa'da Demokrat çizgide yer alan Adalet Partisini benimseyip birinci parti olmasını sağlayacaktır.

CHP yönetimi Bursa'da neden kaybetti sorusunu tartışmaktan ziyade yaklaşan mahalli seçimler ve şehirde ki itibarını toparlama adına çalışmalarını hızlandırmıştır. 26 Ocak 1962 tarihinde CHP milletvekilleri Dr. Edip Rüştü Akyürek ile Avukat Sadrettin Çanga seçmen ile temas kurmak için Bursa'ya geldiler. Milletvekillerinin ziyaret programı şehir merkezi, ilçe ve köyleri kapsamaktaydı[647]. Vekillerin gezi rotası garaj ile çarşı esnafını ziyaret ile başlayıp, köylere doğru devam etmişti[648]. Esnafın sıkıntı taleplerini tetkik eden CHP vekilleri konuyla alakalı olduklarını durumu muhakkak Ankara'ya bildireceklerini söylediler. Milletvekillerinin vatandaşlarla temasları gündüz Bursa merkez köylerinde akşam parti il başkanlığında devam etti[649].

CHP il teşkilatı Bursa milletvekillerinin de şehirde bulunması üzerine il başkanlığında toplantı gerçekleştirdi. Toplantıda parti politikaları, Bursa teşkilatının faaliyetleri gözden geçirildi[650]. 22 Şubat Talat Aydemir olayı CHP vekillerinin temaslarını bir süre duraklatsa dahi Mart ayı itibariyle çalışmalar kaldığı yerden devam etmiştir. Dr. İbrahim Öktem'inde Çanga ile Akyürek'in gezisine katılması CHP'nin Bursa faaliyetlerini arttırmıştır. CHP ekibi Mustafa Kemalpaşa, Karacabey ilçelerine giderek halkın dilek ve taleplerini dinlemiş, koalisyon hükümeti konusunda açıklamalarda bulunmuştur[651]. CHP'li vekiller 3 aylık faaliyetlerinden bahsederken, gezilerin önemine dikkat çekmiş, AP'li milletvekillerine ortak gezi düzenleme konusunda çağrı yapmışlardır. Heyet daha sonra CKMP ile AP lokallerini ziyaret ederek partililerle görüşmeler yapmıştır. CHP'li vekiller programlarına İznik, Yenişehir ve İnegöl gezileriyle devam etti[652]. CHP yoğun gezi programını sürdürürken Vali Enver Kuray, bazı AP'li vekil ve senatörlerin şehirde olmasından mütevellit ortak bir toplantı düzenledi. Toplantıda AP adına Baha Cemal Zağra, Hikmet Akalın, İhsan S. Çağlayangil ve Ahmet Türkel CHP adına ise İbrahim Öktem, Edip R. Akyürek ve Sadrettin Çanga yer aldı[653]. Bursa meseleleri üzerine geçen toplantı sonrası CHP heyeti Mudanya'da halkla temaslarda bulundu. Mudanya'da milletvekillerine vergiler hususunda soru yönelten vatandaşlar

[647] " CHP Bursa Mebusları Akyürek ve Çanga Geldi ", *Yeni Ant,* 27 Ocak 1962.
[648] "CHP'li Mebusların Tetkik ve Temasları ", *Yeni Ant,* 28 Ocak 1962.
[649] " E.R. Akyürek ve Çanga'nın Temasları ", *Yeni Ant,* 30 Ocak 1962.
[650] " CHP İl Merkezinde Toplantı Yapıldı ", *Yeni Ant,* 2 Şubat 1962.
[651] " CHP'li Mebuslar Dün İki İlçeye Gittiler ", *Yeni Ant,* 14 Mart 1962.
[652] " CHP Mebusları Dün İznik, İnegöl ve Yenişehir'e Gittiler ", *Yeni Ant,* 16 Mart 1962.
[653] " Bursa Mebusları Vali İle Görüştü ", *Yeni Ant,* 17 Mart 1962, " Senatör ve Millet Vekilleri Vali İle Görüştü ", *Hâkimiyet,* 17 Mart 1962.

vergilerin ölçüsüz alınmasından dert yanmış, durumun süratle düzelmesini istemişlerdir[654]. CHP'li heyet vaziyeti takip edip Ankara'ya bildireceklerini söylediler. Milletvekilleri programlarına öğretmen derneği, ipek fabrikası işçileri son olarak Gemlik ilçe ziyaretiyle devam etti[655].

CHP milletvekillerinin Bursa'da yoğun geçen programları martın sonuna doğru bitmiş, meclisin tatile girdiği temmuz ayından itibaren tekrar başlamıştır. Tatili fırsat bilen milletvekilleri halkla temas kurmak için tekrar harekete geçmiştir[656]. CHP heyeti bu doğrultuda ilk ziyaretini İnegöl'e gerçekleştirdi[657]. Daha sonra Orhaneli'ne hareket eden milletvekilleri ilçe halkı ile köylülerin taleplerini dinledi[658]. İbrahim Öktem'inde Bursa'ya gelmesiyle CHP'li vekiller Karacabey ilçesinde temaslarını sürdürdüler[659]. Heyet yaz gezilerine Mustafa Kemalpaşa[660] ardından Orhangazi ilçesiyle devam etti[661]. Milletvekilleri son olarak Gemlik ile İznik'te faaliyetlerde bulundu. Sanayici, tüccar ve çiftçi ağırlıklı kesimle yapılan görüşmelerde, ekonomik problemler, üreticinin çektiği zorluklar gibi güncel meseleler konuşuldu[662]. CHP Zonguldak milletvekili emekli General Kenan Esengil'inde Bursa'da olması diğer vekillerle ortak ziyaretler yapması CHP'nin halkla temaslarını güçlendirmiştir. 4 milletvekili son olarak Gemlik ilçesine ziyaret yapıp temaslarını noktaladılar.

CHP milletvekillerinin Ocak ayından beri aralıklarla gerçekleştirdiği Bursa ziyaretleri parti merkezi için oldukça önemlidir. Özellikle partinin Bursa kamuoyunda sarsılan imajını düzeltmek, AP karşısında güçlü bir seçmen kitlesi elde etmek, seçimlerde istenilen başarıya ulaşmak kaygısıyla hareket edilmiştir. Nitekim milletvekilleri kente geldikleri an yoğun bir görüşme trafiğine girdiler ve merkezden taşraya kadar hemen her yerde halkla temas ettiler.

2.8.4. AP Bursa Senatör ve Milletvekillerinin Bursa'da ki Faaliyetleri

Genel seçimlerde beklenenin üstünde bir oy oranına sahip olan Adalet Partisi seçimlerde ikinci parti olsa dahi Demokrat Parti'nin gerçek mirasçısı olduğunu eski DP bölgelerinde birinci parti çıkarak göstermişti. Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetinin ortağı

654 " Milletvekilleri Sual Yağmuruna Tutuldu ", *Yeni Ant,* 18 Mart 1962.
655 " CHP'li Mebusların Dün ki Temasları ", *Yeni Ant,* 21 Mart 1962.
656 CHP Bursa Milletvekilleri Akyürek ve Çanga Geldi ", *Yeni Ant,* 12 Temmuz 1962
657 " Akyürek ve Çanga İnegöl'e Gittiler ", *Yeni Ant,* 20 Temmuz 1962.
658 " CHP Milletvekilleri Orhaneli'ne Gittiler ", *Yeni Ant,* 23 Temmuz 1962.
659 " CHP Mebusları Dün Karacabey İlçesine Gitti ", *Yeni Ant,* 25 Temmuz 1962.
660 " Akyürek ve Çanga K. Paşa'da ", *Yeni Ant,* 28 Temmuz 1962.
661 " Akyürek ve Çanga'nın Temasları ", *Yeni Ant,* 7 Ağustos 1962.
662 " Akyürek ve Çanga Gemlik'e Gittiler ", *Yeni Ant,* 8 Ağustos 1962.

olarak yer alan AP seçim sonrası yurt genelinde düzenlediği gezi programlarıyla seçmen kitlesine hitap etmeye devam etti. Bursa'da seçim sonrası CHP'li vekillerin faaliyetlerinin kesif bir hal alması AP senatör ve milletvekilleri harekete geçirdi. Bursa AP il binasında halkın taleplerini dinlemek üzere il başkanlığı, senatörler, milletvekilleri bir program düzenlediler[663]. AP heyeti senatör; İhsan S. Çağlayangil, Şeref Kayalar, Baki Güzey, Cahit Ortaç, milletvekilleri; Baha Cemal Zağra, Ahmet Türkel, Ekrem Paksoy, Hikmet Akalın ve Mustafa Tayyar'dan oluşmaktaydı. Heyet özellikle ekonomik sıkıntı yaşayan esnaf temsilcileriyle de görüştü[664]. Taleplerinin dikkate alındığı toplantıda Vali Enver Kuray'a esnafın istekleri rapor edildi[665]. Aynı tarihlerde AP'li Basın Yayın ve Turizm Bakanı Kamuran Evliyaoğlu Bursa'ya gelmiş, partililerle temaslara geçmiştir[666].

AP heyetinin parti çalışmalarını sürdürmek üzere Ankara'ya dönmesi ziyaretleri sonlandırmıştır. Kısa süre olsa AP siyasi temsilcileriyle kamuoyunda ciddi bir etki oluşturup Bursa ile bağlantılarını daha da güçlendirmiştir. Meclisin ramazan bayramından mütevellit tatile girmesini değerlendirmek üzere AP'li senatörler ile vekiller Bursa'ya geldiler. AP il teşkilatının aylık toplantısına katılan AP'li siyasiler ülke gündemi, parti çalışmaları ve parti içi meseleler hakkında müzakere ettiler[667]. Bununla beraber Senatör ve milletvekilleri ilçe gezi programlarını oluşturdu. AP seçmenin yoğun olduğu İnegöl, Yenişehir ilçeleriyle siyasi ziyaretler başladı. Partililer iki ilçede halkla temas kurarken son yaşanan olaylar ve tedbirler kanunu hakkında izahat verdiler[668]. Daha sonra heyet Mustafakemalpaşa, Karabey ve Mudanya'ya giderek, halkla temaslarına devam etti. AP'li siyasiler İznik, Orhangazi ve Gemlik ilçelerini de sırasıyla ziyaret edip Bursa'da ki temaslarını sürdürdü. Partililer Orhaneli, Keles gezileriyle programlarını sonlandırdı[669]. AP senatör ve milletvekilleri birkaç gün içerisinde Bursa merkezle ilçe gezilerini tamamladı. AP heyeti, CHP'li milletvekilleriyle beraber Vali Enver Kuray'ı makamında ziyaret etti. Bursa meseleleri, valinin Ankara gezisinde yapacağı temaslar hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştur[670]. Böylelikle AP senatör ve milletvekillerinin kısa süreli Bursa gezileri vali ziyaretleri sonrası tamamlandı. CHP'nin Bursa'da ki siyasi çalışmaları karşısında ortağı ve en önemli rakibi AP'de şehirde ki faaliyetleriyle seçmenine karşı güven duygusunu pekiştirmiş oldu.

---

663 " AP milletvekilleri ve Senatörleri Halkın Dertlerini Dinleyecek ", *Hâkimiyet,* 2 Ocak 1962.
664 " Milletvekilleri ve Senatörler Esnafla Görüşecek ", *Hâkimiyet*, 7 Ocak 1962.
665 *Hâkimiyet,* 8 Ocak 1962.
666 *Hâkimiyet,* a. g. t.
667 " AP'nin Aylık Toplantısı Dün Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 12 Mart 1962.
668 " AP Senatör ve Milletvekilleri Kazaları Geziyor ", *Hâkimiyet*, 15 Mart 1962.
669 " AP Senatör ve Milletvekillerinin Temasları ", *Hâkimiyet,* 17 Mart 1962.
670 *Hâkimiyet,* 17 Mart 1962.

2.8.5. CKMP Bursa Teşkilatında Yaşanılan Olaylar

CKMP 27 Mayıs sonrası Demokrat geleneğine ve mirasını sahip çıkma konusunda diğer partilerden avantajlı görünüyordu. Parti önderlerinin DP ile aynı kökten gelmeleri bunun en açık göstergesidir. Ancak Ekimde yapılan genel seçimlerde CKMP istediği başarıyı sağlayamamış, Demokrat oylarını da yeni kurulan AP'ye kaptırmıştı. Seçimde alınan başarısızlık parti içerisinde birtakım sorunların açığa çıkmasına zemin hazırladı. Parti içi muhalifler önceden gizli yaptıkları eleştirileri açıktan açığa yapmaya başlamış, başarısızlığın mimarı ise parti dayanışmasından ziyade keyfi uygulamalar yaptığı ileri sürülen CKMP lideri Osman Bölükbaşı'na kesilmiştir[671]. Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer ve Sadık Aldoğan gibi isimler Bölükbaşı' ya karşı hizip oluşturup sert dille yönetimi eleştirmişlerdir. Buna mukabil Bölükbaşı istifa ederek tepkisini gösterse de partililer bunu kabul etmemişlerdir. 1962 Nisanı itibariyle genel merkezde huzursuzluk daha da arttı. Parti yönetimi Bölükbaş'ını büyük kongreye kadar başkan kabul ederken, Ahmet Tahtakılıç ile Saadettin Evren'i partiden uzaklaştırma kararı aldı[672]. Alınan karar sonrası partinin il teşkilatlarında yönetime ve bilhassa Bölükbaşı'nın tutumuna karşı muhalefet ortaya çıktı. Bursa teşkilatı da muhalefet eden illerin başında gelmektedir. CKMP eski il başkanlarından Şükrü Akmansoy ile Zeki Yücel partilerinden istifa ettiklerini açıkladı[673]. CKMP Bursa teşkilatı istifa haberleri karşısında partiden ayrılanların Osman Bölükbaşı'nı yenilgiden sorumlu tutan mağlubiyeti hazmedemeyen ve parti ile bağları kopmuş kimseler olarak nitelendirmiş istifa kararlarını ise müspet bulduklarını belirtmişlerdir[674]. Buna mukabil müstafi Zeki Yücel, Osman Bölükbaşı'na gönderdiği telgrafta CKMP liderini sert bir dille eleştirip ayrılma sebeplerini açıklamıştır[675]. CKMP Bursa teşkilatında ki yaprak dökümü partinin tanınan yüzlerinden Fikret Güneş'in istifası sürmüştür[676]. Partinin il örgütünde yaşanılan olaylar ilçe teşkilatlarına yansımış Karacabey CKMP başkanı ile yardımcısı istifa etmiştir[677]. CKMP'de buhranlar Osman Bölükbaşı'nın istifa ettiği tarihe kadar devam etti. Bölükbaşı ise 2 Haziran 1962'de kesin olarak partiden ayrıldı. Böylelikle CKMP teşkilatlarını toparlama çabasına girdi. Parti il örgütlerinin çoğunluğu genel merkeze bağlılık bildirdi. Bursa teşkilatı da Bölükbaşı'nın istifa kararı sonrası toparlanmaya çalışan yerlerin başında gelmektedir. Partinin il örgütleri

[671] Âdem Çaylak, *a. g. e.* , s. 444.
[672] " Tahtakılıç'ın CKMP İle İlişiği Kesildi ", *Milliyet,* 26 Nisan 1962.
[673] " Z. Yücel ve Şükrü Akmansoy Partilerinden İstifa Ettiler ", *Yeni Ant,* 27 Nisan 1962.
[674] " CKMP Dün Tebliğ Neşretti ", *Hâkimiyet,* 29 Nisan 1962, " İstifa Eden CKMP İl İdare Kurulu Şiddetle Çattı " *Yeni Ant,* 29 Nisan 1962.
[675] *Yeni Ant,* 27 Nisan 1962.
[676] " Fikret Güneş'te Dün CKMP'den İstifa Etti ", *Yeni Ant,* 28 Nisan 1962.
[677] " Karacabey CKMP Teşkilatında İstifa ", *Yeni Ant,* 31 Mayıs 1962.

içerisinde ciddi zarar gören şehirlerden biri Bursa genel merkeze bağlı isimlerle yola devam kararı alacaktır. CKMP il idare heyeti, il başkanı Kamil Koç önderliğinde toplanıp genel merkeze bağlılık bildiren telgraf çekmiştir[678]. Ülke genelinde sonlanmaya başlayan CKMP bunalımı, Bursa il örgütünün de merkeze tabi olduğunu göstermesi üzerine Bursa teşkilatlarında yaşanan krizleri ortadan kaldıracaktır.

2.8.6. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in Bursa Ziyareti

Bursa Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında önemli sanayi merkezlerinin başında geliyordu. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren ekonomiye olan katkısı ve büyüyen sermayesiyle şehir ciddi bir işgücü potansiyeline sahipti. Ülkenin ilk organize sanayi bölgesinin de Bursa'da kurulacak olması kenti daha da cazip hale getirmekteydi. İşçi sınıfının yoğun olduğu Bursa'da, Anayasanın verdiği haklarla işçi örgütlenmeleri de oluşmaya başlamıştı. Ancak Bursa'da 27 Mayıs karşıtı cereyan eden hadiseler olmuş, bazılarında ise işçilerin olaylara karıştığı basına yansımıştır. Merinos Fabrikası işçileri 27 Mayıs aleyhtarı olmak, kominizim propagandası yapmak iddialarıyla suçlanıp önce tutuklanmış sonrada işlerine son verilmişti. Haklarında dava açılan işçiler beraat etmiş buna rağmen işlerine iade edilmemişlerdir. 1962 yılının ilk günlerinde Bursa'ya kısa bir ziyarette bulunan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit mesele ile ilgileneceği söyleyip ilerleyen zamanda tekrar geleceğini belirtmişti. Nitekim Temmuz itibariyle çalışma bakanının Bursa'ya geleceği haberi konuşulmaya başladı[679]. Bakanın geliş haberi Merinos işçilerinin mağduriyetlerini giderme yönünde şeklinde yorumlandı. Bursa Mensucat Sanayi İşçi Sendikası Başkanı Şevket Yılmaz'ın Türk – İş bölge temsilciliğinin davetiyle İstanbul'a gitmesi, burada çalışma bakanıyla merinos işçilerinin durumlarını görüşmesi ziyaretin sebebini doğrulamaktadır[680]. Bülent Ecevit işlerinden ayrılan 28 işçinin durumları hakkında izahat almış, işçilerin fabrikalarına geri dönmesi hususunda başbakandan ve sanayi bakanından tam yetki aldığını söylemiştir.

25 Temmuz tarihinde çalışma bakanı Bülent Ecevit Bursa'ya gelip ertesi gün ziyaretlerine başladı[681]. Vali nezdinde tetkiklerine başlayan Ecevit sabah ucuz mesken

[678] " CKMP Bursa İl İdare Kurulu Genel Merkeze Bağlılık Bildirdi ", *Yeni Ant,* 9 Haziran 1962, " CKMP Bursa Teşkilatı Genel Merkeze Bağlı ", *Hâkimiyet,* 9 Haziran 1962.
[679] " Çalışma Bakanı Bursa'ya Geliyor ", *Hâkimiyet,* 16 Temmuz 1962.
[680] " Çalışma Bakanı Şehrimize Geliyor ", *Hâkimiyet,* 23 Temmuz 1962, " Çalışma Bakanı Bursa'ya Geliyor ", Yeni Ant, 23 Temmuz 1962.
[681] " Çalışma Bakanı Dün Geldi ", *Hâkimiyet,* 26 Temmuz 1962, " Çalışma Bakanı Şehrimize Geldi ", *Yeni Ant,* 26 Temmuz 1962.

sahasını gezmiş öğleden sonra Merinos fabrikasına gitmiştir. İşlerinden ayrılan 28 işçinin bugünden itibaren işlerine başlayabileceğini söyleyen Ecevit, işçi haklarının koruması gerekliliğini, önce işçinin sonra işverenin taleplerini göz önünde bulundurduklarını beyan etmiştir[682]. İşçilerin iade edilmesi bakanın işçi hakları yönünde olumlu demeçleri Bursalı işçileri memnun etmişti. Merinosta ki incelemelerine müteakip Ecevit sırasıyla sendikaları, ticaret ve sanayi odasını ve siyasi parti merkezlerini ziyaret etti. Gittiği yerlerde Koalisyon çalışmalarından da bahseden çalışma bakanı özellikle tütün işçileri sendikası taleplerini dikkatle dinlemiş, durumu yakından takip edeceğini belirtmiştir. Ecevit temaslarını bitirdikten sonra Ankara'ya döndü. Bursa basını konuyla ilgili memnuniyetini dile getiren haberler yapmış ve çalışma bakanının tarafsız tutumunu takdir etmiştir[683]. Merinos işçilerinin iade edilmesi, sendika, ticaret odası ve siyasi parti merkezlerine yapılan ziyaretler, Bülent Ecevit'in yapıcı rolü Bursa gezisini olumlu şekilde sonlanmasını sağlamıştır.

2.8.7. Reşat Özarda Olayı

Adalet Partisi Aydın milletvekili Reşat Özarda meclisin en heyecanlı milletvekillerinin başında gelmekteydi. Adalet Partisi CHP ile koalisyon kurduğu halde Özarda başta Başbakan İsmet İnönü olmak üzere CHP ve ordu hakkında ileri geri konuşmalarıyla dikkat çekiyordu. AP ilçe kongrelerine katılmak üzere Reşat Özarda ile AP Aydın senatörü Fikret Turangil Bursa'ya geldiler. 9 Ağustos tarihinde Gemlik'e bağlı Küçükkumla köyünün iskele gazinosunda AP'liler Özarda ile Turangil adına yemek düzenlediler. AP Bursa milletvekili Mustafa Tayyar, Gemlik AP ilçe başkanı İbrahim Onur, idare azası Necati Arda, Vedat Çırpan, İhsan Gemiç gibi AP'lilerden oluşan masada CHP'ye yönelik sert eleştiriler yükselmeye başladı. Gazinoda kalabalık bir şekilde CHP üyeleri de bulunmaktaydı. Özarda ile Turangil CHP ve İnönü'ye yönelik eleştirilerinin dozu hakarete dönünce hava iyice gerilmiş, köylülerde gazino etrafında toplanmaya başlamıştır. Reşat Özarda'nın 27 Mayısı kabul etmediğini söylemesi MBK'ya hakaret etmeye başlaması kalabalığı iyice arttırmış durumdan AP'liler de rahatsız olmuştur. Kalabalığın konuşmalarını tasvip ettiğini düşünen Özarda CHP'lilere ağza alınmayacak küfürler edince ortalık karıştı[684]. Köylüler Reşat Özarda'yı linç etmeye kalkmış, gazino içerisinde arbede yaşanmıştır[685]. AP vekilinin emrimde

[682] " B. Ecevit Merinostan Atılan 28 İşçiyi İşlerine İade Etmiştir ", *Yeni Ant,* 27 Temmuz 1962, " Çalışma Bakanı Bülent Ecevit Dün Akşam Ankara'ya Döndü ", *Hâkimiyet,* 27 Temmuz 1962.
[683] " 28 İşçi ve Merinos İdarecileri ", *Yeni Ant,* 28 Temmuz 1962.
[684] Akgün, *a. g. e. ,* s. 147.
[685] " Bir AP Milletvekiline Gemlik'te Sandalye ile Hücum Edildi ", *Milliyet,* 10 Ağustos 1962, " AP Milletvekili, Özarda ve Senatör F. Turangil Orduya Küfrettiler ", *Yeni Ant,* 10 Ağustos 1962.

elli bin kişi var demesi halkı daha da tahrik etmiş, jandarmanın bölgeye intikal etmesiyle hadise daha fazla büyümeden kapanmıştır. Reşat Özarda'nın evvel ki gün Gemlik ve İznik kongrelerinde orduya hakaret etmesi, jandarma tarafından tespit edilmişti[686].

Son yaşanan olayla kongrede ki hakaret hadisesi üzerine savcılık devreye girmiş, AP vekili hakkında suç duyurunda bulunulmuştur. Ancak AP kongreleri nedeniyle Bursa'da olan Reşat Özarda Orhangazi'ye bağlı Müslümsölöz köyünde ordu hakkında ileri konuşmalarına devam etti. Ayağına pabuç alamayanların orduda yer aldığını dile getiren Özarda tepkilerin odağı haline geldi[687]. Aynı tarihlerde Bursa'da yer alan CHP milletvekilleri Özarda'nın ifadelerine karşı sert eleştirilerde bulundu. CHP merkez üyesi Zonguldak milletvekili emekli General Kenan Esengin, " değil bir milletvekili haysiyet sahibi bir vatandaş dahi kendi özvarlığına bu duygularla dil uzatmak cüretini göstermez " diyerek AP vekiline karşılık vermiştir[688].

Reşat Özarda olayı AP ve CHP'yi Bursa'da karşı karşıya getirdi. Özellikle CHP'ne yakınlığı ile bilinen Yeni Ant gazetesi olayı başladığı zamandan itibaren gündemde tutmaktaydı. Gazetenin yazarlarından CHP Bursa vekili Sadrettin Çanga musibetleri davet edenler başlıklı yazısında olayları kınamış ve ordunun öneminden bahsetmiştir[689]. AP taraftarı Hâkimiyet gazetesi ise olayları haber etmemiş, fakat AP Orhaneli kongresi haberlerinde ilk kez olaya değinilmiştir. İlçe kongresinde yer alan AP'li senatör Şeref Kayalar Gemlik olaylarının tertip olduğunu, Çanga'nın haberleriyle AP'nin hedef gösterildiği, ordunun millete mal olduğu yönünde ki konuşmalarını gazetenin manşetinde yer aldı[690]. Sadrettin Çanga konu üzerine, Özarda'nın ve onu savunanların sahip olduğu zihniyetin gerçek yüzleri budur şeklinde açıklamalar yaptı[691]. Hakkında ki işleme devam edilen Reşat Özarda'nın milletvekilliğinin düşürülmesine dair meclise müracaat edildi[692]. İç İşleri Bakanlığına intikal eden olay hakkında tahkikat bitmiş, savcılık raporları Reşat Özarda'nın hakaretlerine dayanarak Özarda'nın milletvekilliği dokunulmazlığı ile milletvekilliğinin düşürülmesini talep etmiştir[693]. Mecliste yapılan oylama sonunda AP milletvekillerinin aleyhte oy kullanması üzerine Reşat Özarda'nın dokunulmazlığı kaldırılmamıştır[694]. Özarda olayı CHP -

[686] *Yeni Ant,* a. g. t.
[687] " R. Özarda ve Turangil' in Tecavüzü Devam Ediyor ", *Yeni Ant,* 11 Ağustos 1962.
[688] *Yeni Ant,* a. g. t.
[689] *Yeni Ant,* 11 Ağustos 1962.
[690] " Şeref Kayalar İftiralara Cevap Verdi ", *Hâkimiyet,* 12 Ağustos 1962.
[691] " Sadrettin Çanga'nın Beyanatı ", *Yeni Ant,* 12 Ağustos 1962.
[692] " R. Özarda Hakkında ki Tahkikat Sona Eriyor ", *Yeni Ant,* 13 Ağustos 1962
[693] " Reşat Özarda Hakkında ki Tahkikat Bitti ", *Yeni Ant*, 16 Ağustos 1962.
[694] Akgün, *a. g. e.* , s. 148.

AP arasında ki ilişkilerin gerginliğine ve 27 Mayıs sonrası dengelerin hala hassas olduğuna dair önemli bir örnek oluşturmaktadır.

2.8.8. Millet Partisi Bursa Teşkilatının Kurulması Osman Bölükbaşı'nın Bursa Ziyareti

CKMP'den olaylı bir şekilde ayrılan Osman Bölükbaşı Millet Partisi (MP) adıyla yeni bir kurdu. 46 Demokratlarının ruhu propagandasıyla hareket eden Bölükbaşı ülke genelinde parti teşkilatları oluşturmaya başlamıştır. Bursa'da MP teşkilatının kurulduğu önemli illerin başında gelmektedir. 14 Temmuz 1962'de partinin Bursa il örgütü kuruldu. Doktor Haydar Gürel'in başkanlığında idare kurulu üyeleri İsmail Seçkin, İbrahim Akay, Süreyya Konbay, Kamil Gökkurt, İbrahim Yeşil ipek, Emine Aytı, Nazım Gürel, Mustafa Yetim, Burhan Yenişehirli ve Mehmet Kökenli 'den oluşmaktadır[695]. 8 Ağustos tarihinde parti lideri Osman Bölükbaşı Bursa'ya geldi[696]. Beraberinde milletvekili ve senatörlerden oluşan beş kişilik heyetle gelen Bölükbaşı sabah saatlerinde Çelik Palas otelde basın toplantısı düzenledi. Daha sonra saray sinemasında partililerle beraber olan Bölükbaşı parti politikaları ve ülke gündeminden bahsetti. Ağırlıklı olarak af meselesi üzerine konuşan Bölükbaşı, affın CHP lideri İsmet İnönü tarafından çıkarılmadığını söylemiş, CHP politikalarını sert bir dille eleştirmiştir[697]. CHP 150 yıl geçse de huy değiştirmez diyen Bölükbaşı affın toptan çıkarılması gerektiğini, huzurun temini için affın gerekliliği üzerinde durmuştur. Bölükbaşı'nın demeçleri özellikle AP taraftarı Hâkimiyet gazetesinin ana başlığı olarak gündeme gelirken, Yeni Ant gazetesi Bölükbaşı'nın konuşmalarının içeriğinden ziyade sürekli kendi adını dile getirmesini manşetlerine taşımıştır[698].

Bölükbaşı merkez dışında ilk ve son ziyaretini destekçisinin yoğun olduğu Yenişehir ilçesine yaptı. Burada esnafla temas kuran MP lideri Af üzerine konuşma yaptığı an bir takım olaylar yaşandı. Huzur için affın lazım olduğunu söylemesi sonrası birtakım CHP'li vatandaşlar Bölükbaş'ını protesto ettiler. Buna karşılık kalabalık arasında arbede yaşanmış, CHP'liler linç edilmekten son anda kurtulmuştur[699]. Bölükbaşı'nın ziyareti ve yaşananlar, Bursa kamuoyunu ikiye bölmüştü. Yerel basın bu hususa önemli bir örnektir. Hâkimiyet gazetesine göre Bölükbaş'ını protesto edenlerden birisi İstanbul'da AP mitingde parti bayrağını yırtan CHP'lilerdendi[700]. Yeni Ant gazetesi ise Bölükbaş'ını halkı tahrik etmekle

[695] " MP Bursa Teşkilatı Kuruldu ", *Hâkimiyet,* 15 Temmuz 1962.
[696] " Bölükbaşı Şehrimizde ", *Hâkimiyet*, 8 Ağustos 1962.
[697] " Osman Bölükbaşı İnönü ve CHP'ye Çattı ", *Hâkimiyet,* 9 Ağustos 1962.
[698] " Bölükbaşı 2 Saatte 2 Defa Millet Partisi, 193 Defa Bölükbaşı Dedi ", *Yeni Ant,* 9 Ağustos 1962.
[699] " Af Aleyhtarı 4 CHP'liyi Polis Halkın Elinden Güç Aldı ", *Hâkimiyet,* 10 Ağustos 1962, *Yeni Ant,* 10 Ağustos 1962.
[700] *Hâkimiyet,* a. g. t.

suçluyordu[701]. Sonuç olarak MP lideri olaylar sonrası konuşmalarını devam etmiş, Bursa temasları bitmesine müteakip Ankara'ya hareket etmiştir.

2.8.9. CKMP İl Toplantısı

Osman Bölükbaş'ının Bursa'ya gelmesinin akabinde CKMP genel merkezi partinin il teşkilatını MP liderinin ziyaretinden sonra hareket geçirdi. CKMP'li milletvekilleri Veli Başaran, İsmail Gence, Zühtü Pehlivanlı ve Prof. Dr. Saadettin Tospi partililerle görüşmek üzere Bursa'ya geldi[702]. Parti politikaları ve koalisyon hususu hakkında teşkilata muhtelif bilgilerin verildiği toplantıdan sonra vekiller Bursa'dan ayrıldılar. CKMP Bursa teşkilatı siyasi çalışmalar konusunda diğer partiler kadar aktif olamadı. Sadece Bölükbaşı 'yı Bursa'da tehdit olarak gördü ve parti yapılanmasına zarar vermesini önleme adına teşkilat toplantısı yapmakla yetindi. Nitekim MP teşkilatının kurulması, liderine duyulan ilgi CKMP il örgütünün zayıfladığını göstermektedir.

2.8.10 AP İlçe Kongreleri ve Bursa Kongresi

AP genel seçimler sonrası ülke genelinde geniş bir seçmen kitlesi oluşturdu. İlk Koalisyonun taraflarından olması, hitap ettiği kesimin zihniyetini hükümete taşıması, seçmen ile ilişkisini pekiştirmesine zemin hazırladı. İkinci koalisyon kurulunca muhalefet durumuna geçen AP, parti politikalarını vatandaşa anlatmak, yapılacak genel kurultay öncesi teşkilatlarını güçlendirmek adına 1962 yazından itibaren ülke geneli kongrelere başlayacaktır. Bursa'da AP kongrelerinin yoğun geçtiği önemli merkezlerden oldu. Kentteki ilçe kongrelerinin 29 Temmuz tarihinde başlamasına karar verildi[703]. Kongreler ise 29 Temmuz ila 16 Ağustos tarihlerinde gerçekleşecekti[704].

AP teşkilatı kongre hazırlıklarını tamamlamış, Yenişehir kongresiyle Bursa faaliyetlerine başlamıştır. Kongreye AP Bursa senatörleri Baki Güzey, Cahit Ortaç ile milletvekillerinden Ziya Uğur, Hikmet Akalın, Mustafa Tayyar, Baha Cemal Zağra, Ahmet Türkel ve İsmail Yılmaz katıldı[705]. 180 delegeden 168 kişinin hazır bulunduğu kongrede başkan, kâtiplik divanı ve idare divanı seçilmiş AP kongreleriyle ilgili başarı temennileriyle

[701] *Yeni Ant,* a. g. t.
[702] *Hâkimiyet,* 10 Ağustos 1962.
[703] " A. Partisi Kongreleri Başlıyor ", *Hâkimiyet,* 18 Temmuz 1962.
[704] " AP Kongreleri 29 Temmuz'da Başlıyor ", *Hâkimiyet,* 26 Temmuz 1962.
[705] " AP Kongreleri Dün Başladı ", *Hâkimiyet,* 30 Temmuz 1962.

kongre sonlanmıştır. 3 Ağustosta AP Keles kongresi gerçekleşti[706]. 37 köyden 94 delegenin katıldığı Keles kongresi partililerin yoğun ilgisine sahne oldu. AP senatör ile vekillerinin hazır bulunduğu kongrede gündemde olan mahalli seçimlerin ertelenmesinden CHP yönetimi sorumlu tutulmuş, planlama teşkilatının memleketi tanımadan hareket edilmesi eleştirilmiştir[707]. AP kongrelere sert muhalefetle başlamış, Bursa'da ki seçmeninin dikkatlerini üzerinde toplamayı başarmıştır. Yeni Ant gazetesi yazarı Sadrettin Çanga AP kongrelerini topluma nifak tohumu ektiği için tehlikeli davranışlar olarak betimledi[708].

Salı günü yapılacak Gemlik kongresi öncesi AP teşkilatı il kongresine katılmak üzere delege seçimleri yaptı. 537 delegeden en fazla oy alan 75 üye kongreye katılmak üzere seçildi[709]. AP üyeleri kongre için 7 Ağustos tarihinde Gemlik'e hareket etti. Kongrede tüm AP Bursa temsilcileri yer alırken, Aydın milletvekili Reşat Özarda ile Aydın senatörü Fikret Turangil 'hazır bulunmuştur. Kongre boyunca muhtelif isimler kürsüye çıkmış ancak Şeref Kayalar, İhsan S. Çağlayangil, Cahit Ortaç, Fikret Turangil ve Reşat Özarda dikkat çeken konuşmalar yapmıştı. CHP ile İsmet İnönü'nün eleştirilerin merkezinde olduğu kongrede genel affın mutlaka çıkacağı, demokrasinin galip geleceği mesajı verildi[710]. Aynı gün AP'nin İznik kongresi de yapıldı. Genel olarak af meselesi üzerinde durulmuş, senatör ile vekiller konuda hakkında etraflıca açıklamalar yapmışlardır[711]. AP kongrelerine Mudanya'da devam etti. Kongrede CHP eleştirilmeye devam edildi. AP'li hatipler CHP'nin orduyu siyasete alet etmek istediği bu yüzden toplumsal huzurun olmadığı, huzurun ancak genel af ile sağlanabileceği söyledi[712]. Genel başkan Ragıp Gümüşpala 'da kongreye birlik beraberlik mesajı yollayıp temennilerini bildirdi. Mudanya'dan bir gün sonra Orhaneli ve İnegöl Adalet Partisine ev sahipliği yaptı. AP Aydın milletvekili Reşat Özarda'nın karıştığı olay üzerinden ilerleyen Orhaneli kongresinde, Özarda'ya karşı komplo düzenlendiği yönünde duruldu. İhsan S. Çağlayangil ile Cihat Ortaç'ta Bursa'nın kalkınmasının DP devrine ait olduğunu ima eden mesajlar vermiş böylece kongre sonlanmıştır[713]. AP İnegöl kongresi de partililerin yoğun ilgi ve desteğiyle gerçekleşti. Kongrede konuşan İhsan S. Çağlayangil, memleketin huzura ihtiyacı olduğunu, ortalığı karıştıranların acilen vazgeçmesi gerektiğini söyledi[714]. AP

[706] " AP Keles Kongresi Bugün ", *Hâkimiyet,* 3 Ağustos 1962.
[707] " AP Keles Kongresinde CHP ve Hükümet Tenkit Edildi ", *Hâkimiyet,* 4 Ağustos 1962.
[708] " Tehlikeli Davranışlar ", *Yeni Ant,* 3 Ağustos 1962.
[709] " A. Partisi İl Kongresi Delegeleri Dün Seçildi ", *Hâkimiyet,* 6 Ağustos 1962.
[710] " Af Mutlaka Çıkacaktır ", *Hâkimiyet,* 8 Ağustos 1962.
[711] " AP İznik İlçe Kongresi Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 9 Ağustos 1962.
[712] " AP Mudanya Kongresin Affın Süratle Tahakkuku İstendi ", *Hâkimiyet,* 11 Ağustos 1962.
[713] *Hâkimiyet,* 12 Ağustos 1962. Yeni Ant yazarlarından Nurettin Aşan Çağlayangil 'in Bursa'ya hizmet açıklamalarını köşesinde eleştirmişti. " Bu hususta sakıt ve sabık Bursa Valimizle beraberim. Ne kadar övünse yeridir. Zira Bursa'ya kazandırdığı eserler! Saymakla tükenmez. Bilmem hangisinden başlayalım? ", *Yeni Ant,* 12 Ağustos 1962.
[714] " Adalet Partisi İnegöl Kongresi Dün Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 13 Ağustos 1962.

Orhangazi kongresiyle Bursa'da ki çalışmalarına süratle devam etmiştir. Kongrede genel af, mahalli seçimler ve hükümet konuları üzerinde duruldu. Özellikle mahalli seçimlerin hemen yapılmasını talep eden AP'liler, partizanca yönetilmenin memlekete fayda getirmediği yönünde açıklamalar yaptılar[715].

AP'nin son iki kongresi Karacabey ile Mustafa Kemalpaşa'da gerçekleşti. Başbakan İsmet İnönü sert bir şekilde her iki kongrede de eleştirilip, CHP'nin mahalli seçimlerden korktuğu bu yüzden seçimlerin erkenden yapılmadığı ifade edildi. Huzur için affın gerekliliği tekrar dile getirildi. Her iki kongrenin ardından AP'nin ilçelerde ki siyasi faaliyetleri de son bulmuş oldu[716]. İlçe kongrelerinin bitmesine müteakip AP teşkilatı il kongresi hazırlıklarına başladı. İl başkanlığı kongre için delegelere tebliğde bulundu[717]. Parti lideri Ragıp Gümüşpala'nın kongreden bir gün evvel kente geleceği bildirilmesi sonrası il teşkilatı çalışmalarını hızlandırdı[718]. AP ilçe başkanları kongre çalışmaları için Bursa'ya çağrıldı. Buna mukabil olası bir mahalli seçimde yapılacak hazırlıklarda bu toplantıda görüşüldü[719].

AP teşkilatını yakından ilgilendiren önemli bir gelişme YTP Bursa teşkilatından gelecektir. YTP il örgütünde art arda yaşanan istifalar sonucu birçok partili AP saflarına geçti[720]. Bu gelişme sonrasında AP Bursa'da daha da güçlenip, kongre öncesi moral depoladı. Kongre tarihi yaklaşırken il teşkilatı hazırlıklarını tamamladı. Parti lideri Gümüşpala'nın, çeşitli illerden senatör ve milletvekilleriyle geleceği bildirildi[721]. AP lideri Bursa'ya gelmeden İnegöl'e uğradı. Burada coşkulu bir kitle tarafından karşılanan Gümüşpala halka kısa bir konuşma yapmış ve milletin dediği olacaktır açıklamasında bulunmuştur[722]. Daha sonra AP lideri il kongresine katılmak üzere Bursa'ya hareket etti. Tayyare sinemasında yoğun bir katılımla AP il kongresi gerçekleşti. Partililer dışında sivil vatandaşlarında dikkatle takip ettiği kongrede başta Ragıp Gümüşpala ile çeşitli partililer konuşmalar yaptılar. İlçe kongrelerinde gündem olan meseleler il kongresinde bizzat AP lideri tarafından tekrar edildi. Gümüşpala Kayseri'de hapis tutulan eski DP'lilerin milletin vicdanını rencide ettiğini, kırgınlıkların küskünlüklerin ve huzurun ancak af ile gerçekleşebileceğini yineleyen açıklamalar yaptı[723]. İdare heyeti üyelerinden Şadi Pehlivanoğlu' da meclisin dediği olmazsa

[715] " A. Partisi Orhangazi Dün Yapıldı ", *Hâkimiyet,* 14 Ağustos 1962.
[716] " A. Partisi İlçe Kongreleri Dün Nihayete Erdi ", *Hâkimiyet,* 17 Ağustos 1962.
[717] " Adalet Partisi İl Başkanlığından ", *Hâkimiyet,* 21 Ağustos 1962.
[718] " Adalet Partisi İl Kongresi Hazırlıkları ", *Hâkimiyet,* 22 Ağustos 1962.
[719] " Adalet Partisi İlçe Başkanları Şehrimizde Toplanıyor ", *Hâkimiyet,* 26 Ağustos 1962.
[720] *Hâkimiyet,* 26 Ağustos 1962.
[721] " AP Lideri Gümüşpala Bugün Geliyor ", *Hâkimiyet,* 1 Eylül 1962.
[722] " A. Partisi G. Başkanı Gümüşpala Bursa'da ", *Hâkimiyet,* 2 Eylül 1962.
[723] " Gümüşpala Önce Af Sonra Huzur ", *Hâkimiyet,* 3 Eylül 1962, " AP Bursa İl Kongresinde Bir Ayı Hikâyesi 5 Dakika Tezahürata Sebep Oldu ", *Yeni Ant,* 3 Eylül 1962, " Gümüşpala Önce Af Sonra Huzur Dedi ", *Milliyet,* 3 Eylül 1962.

milletin direnme hakkını kullanacağını söyledi. Bunun dışında AP genel kurultayına katılacak delegelerde seçimle belirlendi. Kongrede Bursa il örgütü de yeniden düzenlendi. Kamil Tolon'un il başkanı seçilmesi sonra iş bölümü yapılmış yeni idare görevine başlamıştır[724]. AP il kongresi beklenildiği gibi yoğun katılım ve büyük bir olgunlukla geçti. AP ilçe ve il kongreleri sonucu Bursa seçmeniyle tam anlamıyla bütünleşme şansına sahip oldu. Nitekim Bursa'da ki nüfuzunu arttırmış yerel seçim öncesinde diğer partilere nazaran avantajlı bir konum elde etmiştir.

2.8.11. CHP İlçe Kongreleri ve Bursa Kongresi

CHP genel seçim sonrası Bursa'da ciddi şekilde güç kaybetmişti. Parti genel merkezi Bursa vekillerini konuyla alakadar olması için görevlendirdi. Meclis tatili girdiği zaman CHP'liler vatandaşla temas etmek üzere Bursa'ya geldi. Yıl boyu partililerin çalışmaları sürmüş, genel merkezin ülke genelinde kongreler kararı alması sonrası CHP il örgütü de çalışmalarına başlamıştır. İl idare kurulu, gençlik ve kadın kolları kongre takvimini belirlemek üzere parti merkezinde toplantı gerçekleştirdi. İlçe kongrelerinin Mudanya'da başlamasına karar verildi[725].

CHP hazırlıkları tüm hızıyla devam ederken partinin yeni genel sekreteri Kemal Satır Bursa'ya geldi. Parti il merkezinde toplantı yapan Satır, genel af konusunda söz verdikleri gibi davranacaklarını, toplumsal huzurun her şeyden önemli olduğunu belirtti. CHP'ye karşı haksız ithamların yapıldığını söyleyen parti sekreteri, suçlamalara karşı faal bir mücadeleye gireceklerini de eklemiştir[726]. Kemal Satır toplantı sonrası CHP teşkilatının çalışmaları hakkında bilgi aldı. Kongreler konusunda iyi niyetlerini teşkilata iletip Bursa'dan ayrıldı.

CHP Bursa teşkilatı kongreler öncesi çalışmalarını tamamladı. 7 Ekim Pazar günü ise CHP'nin ilk ilçe kongresi Mudanya'da yapıldı. CHP milletvekilleri Sadrettin Çanga, İbrahim Öktem ve Bursa il örgütü kongrede eksiksiz olarak yer aldılar. Kongrede Adalet Partililerin iddialarına cevap verildi. Sadrettin Çanga, onlar af biz memleket hizmeti diye sesleniyoruz ifadeleriyle AP'yi eleştirdi[727]. İbrahim Öktem ise Demokratların bedbaht teşebbüslerini

[724] " Kamil Tolon AP il Başkanı Oldu ", *Hâkimiyet,* 4 Eylül 1962. Yeni seçilen AP İl Teşkilatı: İdare Kurulu, Başkan Kamil Tolon, 2. Başkan Hüseyin Karamehmetoğlu, Ahmet Esin, Ömer Faruk Sancar, Kasım Önadım, Hüseyin Sungur, Cemal Kırımlı, Kaya Ali Üstünberk, Mithat Teoman, Vahdet Ertekin, Adli Göksu. İl Hakem Heyeti, Burhan Bölüker, Emin Karlık, Kemal Alyanak, Ziya Öztürk, Abdi Biçen. İl Mali Yardım Komisyonu, İsmail Yıldırım, Mehmet Ali Durer, Şevket Işık isimlerinden oluşmaktadır.
[725] " CHP İlçe Kongreleri Ekimde Başlayacak ", *Yeni Ant,* 20 Eylül 1962.
[726] " Kemal Satır Faal Bir Mücadele Başladı ", *Yeni Ant,* 30 Eylül 1962.
[727] " S. Çanga Onlar Af Biz Memleket Hizmeti Diye Sesleniyoruz Dedi ", *Yeni Ant,* 8 Ekim 1962.

yıktığı için 27 Mayıs meşrudur açıklamalarında bulunmuştur. CHP teşkilatı il kongresi için delege seçim çalışmalarına da başladı. 500'den fazla partilinin katılımıyla merkez ilçe seçim toplantısı yapıldı. Edip Ünal Erzen 'in başkanlığa getirildiği seçimlerde, il kongresine gidecek 64 delege seçildi[728]. CHP çalışmalarına Karacabey kongresiyle devam etti[729]. Kongrede söz alan Çanga, milletin politik istismarlara tahammülünün kalmadığını belirterek AP'nin siyasetini eleştirmiştir[730]. CHP'nin bir sonra ki ilçe kongresi Keles'te yapıldı[731]. Kongrede söz alan CHP il idare kurulu üyelerinden Necati Akgün af konusunun açıkça istismar edildiğini söylemiş, Sadrettin Çanga iyi günlere ulaşmak için çabalıyoruz buna engel olanları ise tanımıyoruz beyanında bulunmuştur[732]. Aynı gün Orhaneli ilçe kongresi yapıldı. Köylü vatandaşların yoğun ilgisiyle gerçekleşen kongrede orman meselesi üzerinde duruldu. Özellikle DP dönemi çıkartılan kadastro kanununun değiştirilmesi talep edildi[733]. Bu kanun üzerinden köylünün sömürülmesi, bu düzeni savunan DP mirasçıları eleştirildi. CHP teşkilatı İnegöl kongresiyle faaliyetlerini sürdürdü. Partililer güncel meseleler üzerinde konuşmuşlar yapmışlar, CHP'nin kurucu değerlerine sadık olduğunu partinin bu doğrultuda ilerlediğini söylemişlerdir[734].

CHP teşkilatı ilçe kongrelerinin yanında kadın kollarını da hareket geçirdi. Saray sinemasında milletvekili ve senatörlerinde katılımıyla kadınlar kongresi yapıldı[735]. Aynı tarihte Orhangazi ilçe kongresiyle beraber CHP faaliyetlerine devam etti. CHP üyeleri tam kadro olarak kongrede yer almış, partide birlik mesajları verilmiştir[736].

Partinin bir sonra ki ilçe kongresi Mustafakemalpaşa'da düzenlendi. Yoğun katılımların olduğu CHP kongrelerinden olan Kemalpaşa'da Necati Akgün " CHP demokrasi ve Türkiye'nin temel direğidir " beyanıyla kitleleri hareket geçirmiştir[737]. CHP'nin il kongresi öncesi son ilçe kongreleri Gemlik, İznik ve Yenişehir'dir. 28 Ekim tarihinde CHP Bursa teşkilatı ve milletvekilleri Gemlik kongresinde yer aldı[738]. Vekiller beş yıllık kalkınma planı hakkında geniş açıklamalar yapıp hükümet politikalarından bahsettiler. 31 Ekimde ise İznik kongresi yapıldı[739]. CHP ekibinin eksiksiz yer aldığı kongrede DP devrinden bahsedilmiş ve

[728] " CHP M. İlçe Delege Seçimleri Yapıldı ", *Yeni Ant,* 12 Ekim 1962.
[729] " Karacabey CHP İlçe Kongresi Bugün Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 14 Ekim 1962.
[730] " CHP Karacabey Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 15 Ekim 1962.
[731] " CHP Keles İlçe Kongresi Bugün Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 19 Ekim 1962.
[732] " Keles CHP Kongresi Yapıldı ", *Yeni Ant,* 20 Ekim 1962.
[733] " Orhaneli CHP Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 21 Ekim 1962.
[734] " CHP İnegöl İlçe Kongresi Yapıldı ", *Yeni Ant,* 22 Ekim 1962.
[735] Yeni Ant, *a. g. t.*
[736] " Orhangazi CHP İlçe Kongresi de yapıldı ", *Yeni Ant,* 23 Ekim 1962.
[737] " M. K. Paşa Kongresi de Yapıldı ", *Yeni Ant,* 25 Ekim 1962.
[738] " Gemlik CHP İlçe Kongresi Yapıldı ", *Yeni Ant,* 29 Ekim 1962
[739] " İznik İlçe Kongresi Bugün ", *Yeni Ant,* 31 Ekim 1962.

CHP olarak yaşanılan olumsuzlukların başkaları tarafından yaşanılmayacağını bununla mücadele edileceği söylenmiştir[740]. CHP'nin son kongresi Yenişehir'de yapıldı. İl teşkilatının yer aldığı kongrede birlik beraberlik mesajları verildi[741]. CHP il teşkilatı kadınlar kolu kongresinden sonra gençlik kolu kongresi de düzenledi[742]. İlçe faaliyetleri dışında CHP'nin kadın ve gençlik kongreleriyle birlikte Bursa'da yoğun bir şekilde çalıştığı görülmektedir.

Parti teşkilatı il kongresinde belirlenecek yeni yönetim için hummalı çalışmalar başlattı. Mevcut başkan İbrahim Çataloğlu'nun karşısına Edip Ünal Erzen ve Hikmet Sami Gökçen rakip olarak çıktı. Edip Ünal Erzen beyanname yayınlayıp neden aday olduğunu belirtirken, Hikmet Sami Gökçen ilçeleri gezip destek istemiştir[743]. CHP il kongresinin 18 Kasım tarihinde yapılması planlanmıştı. Ancak mecliste yapılan plan görüşmeleri nedeniyle Bursa kongresi 25 Kasım tarihine ertelendi[744]. Bu süre içerisinde CHP il teşkilatı kongre hazırlıkları tamamlandı. Pazar günü yapılacak kongreye Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit ve Suphi Baykam gibi isimlerin geleceği belirtildi[745]. Tarihler 25 Kasım Pazar gününü gösterdiğinde ise CHP ileri gelenlerinin katılımıyla il kongresi gerçekleşti[746]. CHP Bursa teşkilatı, yıl boyu yapılan hürriyet mücadelelerinin zirvesine il kongresiyle ulaşacaklarını söyleyip, kongreye verdikleri önemi göstermişlerdir[747]. Tayyare sinemasında icra edilen kongre 9 saat gibi oldukça uzun bir sürede gerçekleşti. İlk olarak CHP il teşkilatının faaliyetleri tartışılmış, kadın ve gençlik kolları, il başkanlığı konuyla ilgili açıklamalar yapıp, CHP il örgütünün başarılı çalışmalar yaptığını söylemişlerdir. Bursa teşkilatından CHP kurultayına gidecek delegeler ile CHP il örgütü yapılan seçimler sonrası belirlendi[748]. Daha sonra Adalet Partisinin Bursa'da ve ülke genelinde hükümet ile CHP'ye yaptığı eleştirilere cevaplar verilerek kongreye devam edilmiştir. CHP genel sekreteri Kemal Satır, AP lideri Ragıp Gümüşpala 'yı ekonominin düzelmesini isteyen ancak planlamayı desteklemeyen saçma bir zihniyete sahip olmakla eleştirdi[749]. Satır konuşmalarına Mahalli

[740] " Çektiğimiz Izdırapları Başkalarına Çektirmeyeceğiz " *Yeni Ant,* 1 Kasım 1962.
[741] " Yenişehir CHP İlçe Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 17 Kasım 1962.
[742] " CHP İl Gençlik Kolu Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 14 Kasım 1962.
[743] " CHP Bursa İl Kongresinden Evvel Başkanlık Mücadelesi ", *Yeni Ant,* 12 Kasım 1962.
[744] " CHP İl Kongresi 25 Kasım Gününe Tehir Edildi ", *Yeni Ant,* 15 Kasım 1962.
[745] " CHP İl Kongresi Hazırlıkları Tamam ", *Yeni Ant,* 23 Kasım 1962.
[746] " CHP İl Kongresi Bugün ", *Yeni Ant,* 25 Kasım 1962.
[747] Yeni Ant gazetesi yazarı Mehmet Ohri köşesinde bu durumu özetlemiş, CHP'nin fikir hürriyetinin temsilcisi olduğunu Bursa'da da hatiplerin kürsülerinden bu anlayışla özgürce sesleneceklerini yazmıştır. " CHP Bursa İl Kongresi ", *Yeni Ant,* 25 Kasım 1962.
[748] CHP il teşkilatı şu isimlerden oluşmaktadır: İl Başkanı Dr. İbrahim Çataloğlu. Üyeler Şebib Karamollaoğlu, Salih Biçen, Turgut Bulut, Orhan Feyzioğlu, Ünal Komman, Edip Ünal Erzen, Mehmet Azizoğlu, Necati Akgün, Niyazi Artun, Hamdi S. Gökçen, Sait Efe, Ömer Solak, Nihat Aymergen, Nuri Erbak, Yedekler Adil Edesen, Şermin Vardar, Hüsnü Aydın. Kurultay Delegeleri: Şebib Karamollaoğlu, Sıddık Bulut, Sıddık Tümerkan, Edip Ünal Erzen, Salih Biçen, Rıza İlova, Necati Akgün, Orhan Feyzioğlu, Ünal Komman, Muhsin İğmen, Hamdi S. Gökçen, Mehmet Azizoğlu, Nihat Aymergen, Hüseyin Kurtoğlu, Mehmet Ohri. Yedekler Talat Berent, Nuri Erbak, Niyazi Artun. *Yeni Ant,* 25 Kasım 1962.
[749] " K. Satır Gümüşpala 'ya Cevap Verdi ", *Yeni Ant,* 26 Kasım 1962.

seçimler meselesiyle devam etti. Gerekli çalışmaların yapıldığını, CHP'nin ise seçimlerden asla kaçmadığını söyledi. CHP içerisinde yaşanan olaylara da kongrede yer verildi. Kasım Gülek eleştirilerin merkezinde olup, CHP'yi bölmekle suçlandı[750]. Son olarak Kemal Satır'ın parti il teşkilatına, Bursa halkına teşekkür konuşmasıyla kongre tamamlandı. Katılımın ve alakanın fazla olduğu kongre, parti merkezi ile il teşkilatını fazlasıyla memnun etmiştir.

Seçim sonucu Bursa'da umduğunu bulamayan CHP yıl boyunca şehirde çalışmalar yaptı. Genel merkez milletvekilleri ile il teşkilatına bu hususta tam yetki verdi. Buna mukabil şehirde Adalet Partisiyle sıkı bir rekabete girildi. Her iki parti ilçe ve il kongrelerinde şehirde destek toplamak amacıyla adeta yıpratma savaşı gerçekleştirdi. CHP, Bursa'da hem AP etkisini kırmak hem de mahalli seçimlerden zaferle ayrılmak amacıyla faaliyetlerine hız kazandıracaktır.

2. BÖLÜM: 1963 YILI BURSA'DA SİYASİ HAYAT

3.1. Ekonomide Planlı Kalkınma Dönemi

CHP, YTP ve CKMP'nin oluşturduğu hükümet güvenoyu almasının akabinde 2 aylık bir tatile girmiş, 3 Eylülde ise meclisin açılmasıyla göreve başlamıştır. Hükümet yasal düzenlemelerle ilk icraatlarını gerçekleştirmiş, bunun sonucunda 27 Mayıstan beri sürgün olan 55 toprak ağası memleketlerine geri gönderilmiştir. Yine Eylül ayının başında DPT'nin hazırladığı planlama kurulunun kabul ettiği 5 yıllık plan açıklandı[751]. Planın geniş kesimlere hitap etmesi için işçi, üniversite ve ticaret odalarının 2 hafta içerisinde incelemesi kabul edildi. Başbakan İsmet İnönü meclis tatilinden beri planlı ekonomik kalkınma hususunda çalışmalarını sürdürmekteydi. Planın açıklanmasından sonra CHP'nin 39. Kuruluş yılı toplantısında konuşan İnönü, büyük bir ekonomik hamle içerisinde olduklarını bunun için sabır ve itidalli olmak gerektiğini söylemişti[752].

[750] " Yeni Ant, *a. g. t.*
[751] " 5 Yıllık Kalkınma Planı Açıklandı ", *Milliyet,* 9 Eylül 1962. Planlama komisyonu ile Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican arasında sorun yaşandığı Başbakan İnönü'nün koalisyonu bozmamak adına Alican lehine taviz verdiği ileri sürülmektedir. **Bkz.** *1963 Türkiye Yıllığı,* Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, s. 41.
[752] " İnönü Sabır ve İtidal Tavsiye Etti ", *Milliyet,* 10 Eylül 1962.

Hükümetin temel sorunu sadece ekonomide planlı model değildi. Doğu Anadolu yaşanan kıtlık devam ettiği için iktidarın CHP kanadı doğu meselesini gündeminde tutmaktaydı[753].

CHP toplumsal kalkınmayı planlı model ile gerçekleştirmeyi ümit ederken bu düşüncede iktidar ortakları yolları ayrılmaktadır. YTP özel teşebbüsün hararetli savunucu, CKMP'de serbest piyasa taraftarıydı. Siyasetçiler ve plancıların ekonomik dünya görüşleri reform programında çatışacaktır. İngiliz iktisatçı Nicolas Kaldor planlama kurulunun istediği radikal bir rapor hazırlamış, yıllık % 7 olarak da büyüme oranı belirlenmiştir. Kaldor ile planlamacılar büyüme hızına fon oluşturmak için tarımsal reformu öne çıkarttılar. İnönü raporu şiddetle desteklerken muhafazakâr CHP'liler ile koalisyon ortakları buna karşı çıktılar. Siyasilerin bu tutumu kalkınma planının yatırım araçlarını çalışmaz hale getirmiştir[754]. Bu olay sonrası politikacıların istedikleri plana dâhil olunca planlama müsteşarı Osman Nuri Torun başta olmak üzere daire başkanları istifa etti[755]. Başbakan istifaları istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kalmıştır[756]. Olaydan sonra Ziya Müezzinoğlu planlama müsteşarlığına getirildi ve % 7 büyüme hızından vazgeçilmeyeceklerini söyledi[757].

Hükümetin belirlediği meclis karma plan komisyonu Kasım ayı itibariyle 5 yıllık kalkınma planı hakkında görüşmelere başladı[758]. Senato ve mecliste gerçekleşen plan tartışmalarına AP olumsuz bir şekilde yaklaşmıştır. Senatoda konuşan AP'li Macit Zeren planın ekonomik kalkınmayla beraber sosyal kalkınmayı içermediği yönünde açıklama yaparken, Mecliste AP adına söz alan Tahsin Demiray sosyal adaleti sosyalizm yolunda arayanların yanlış içinde olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur[759]. CHP lideri İnönü ise planın önemsizleştirilmesi yönünde çalışıldığını dile getirerek eleştirilere yanıt vermiştir[760]. Sonuç olarak 21 Kasım tarihinde plan mecliste oylamaya sunuldu. Sert tartışmalar içerisinde gerçekleşen oylama akabinde Meclis 5 yıllık kalkınma planını kabul etti[761]. 3 Aralık 1962

[753] " Doğu Kalkınması Birinci Plana Alındı ", *Milliyet,* 12 Eylül 1962.
[754] Emre, a. g. e. , s. 226.
[755] " Planlamacılar İstifa Etti ", *Milliyet,* 27 Eylül 1962.
[756] " Başbakan İstifaları Kabul Etti ", *Milliyet,* 29 Eylül 1962.
[757] " Yüzde 7 Kalkınma Hızı Azaltılmayacak ", *Milliyet,* 30 Eylül 1962.
[758] " Beş Yıllık Plan Bugün Mecliste ", *Milliyet,* 16 Kasım 1962.
[759] Ferruh Bozbeyli, *Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri - Belgeler, Kalkınma ve Planlama İkinci Kitap Birinci Cilt Adalet Partisi,* Ak Yayınları, 1969, İstanbul s. 7, s. 94.
[760] " İnönü Planın Gözden Düşmesine Çalışılıyor Dedi ", *Milliyet,* 17 Kasım 1962.
[761] " Meclis Planı Kabul Etti ", *Milliyet,* 22 Kasım 1962, Millet Meclisinde yapılan oylamaya 352 vekil katılmış, 216 Vekil evet, 92 vekil ise hayır oyu kullanmıştır. Oylamaya katılmayan vekil sayısı 92'dir. 44 milletvekili oylamada çekimser kalmıştır. Bkz. T.C. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Onbirinci Birleşim, C. 9. , 22. 11. 1962. s. 556.

tarihinde plan resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi ve Türk ekonomisi Cumhuriyetin ilk yıllarında ki gibi sistemli kalkınma dönemine girmiş oldu[762] .

3.2. Kısmi Af Kanunu ve Celal Bayar'ın Tahliyesi Edilmesi

2. Koalisyon hükümetinin karşılaştığı en önemli sorunların başında af meselesi gelmektedir. CHP - AP koalisyonunun dağılmasında ki asıl neden olan af sorunu yeni hükümetin gündeminde yer almış ve Başbakan İnönü affın aşamalı olarak 29 Ekim tarihine kadar gerçekleşmesi için çalıştıklarını hemen her demecinde dile getirmiştir.

2 Ekim tarihinde Ankara'da hükümet ve Başbakan İnönü karşıtı gösteriler gerçekleşti. Protestolar hükümetin af konusunda işleri ağırdan almasından dolayı yapılmıştı. İnönü karşıtı gösterilere tepki çok sert oldu ve Adalet Partisi protestoların hedefi haline geldi. Ankara'da ki AP Genel Merkez ile AP'ye yakın olan basın yayın kuruluşları tahrip edildi[763]. Ağırlıklı olarak gençlerin olduğu protestolara karşı hükümet ordudan yardım istedi. Gösteriler Ankara'da aralıklarla devam etti. Protestoları yapan gençler Yassıada mahkûmlarına karşı af çıkmasına şiddetle karşı çıkıyordu[764]. Olayların ardından İsmet İnönü AP lideri Ragıp Gümüşpala ile görüştü[765]. Radyoda da açıklama yapan Başbakan basının susturulmayacağını, topluluğa ateş edilemeyeceğini dile getirirken, af konusunda ne eksik ne fazla meselenin muhakkak gerçekleşeceğini belirtti[766]. Cumhurbaşkanı Gürsel'de meseleyi yakından takip ederek, AP heyeti, Başbakan ve komutanlarla görüşmeler yaptı.

8 Ekim tarihinde Bakanlar Kurulu af tasarısını meclise sundu. Kısmi af tasarısıyla Anayasayı ihlal edenlerin cezaları dörder yıl indirilecek, 29 Ekim öncesi 280 mahkûmun tahliyesi gerçekleşmiş olacaktı. Tasarı 27 Mayısın ve affın halkın eseri olduğu vurgusunu yaparken, üniversite gençliği ile ordunun tepkisini çekmek istemiyordu[767]. AP grubu yaptığı toplantı sonrası Başbakanı destekleme kararı aldı[768]. Durumun nazikliği karşısında beş parti ile bağımsızlar 27 Mayısın milli bir devrim olduğunu belirten ortak bildiri yayınladılar[769].

---

[762] T.C. *Resmi Gazete,* S. 11272. 3. 12. 1962. s. 1.
[763] " Ankara'da Bazı Gazeteler ve AP Genel Merkezi Tahrip Edildi ", *Milliyet,* 3 Ekim 1962, " Tahriklerin Sebep Olduğu Galeyan Dün Nihayet Patlak Verdi ", *Cumhuriyet,* 3 Ekim 1962.
[764] " Ankara'da Dünde Nümayişler Oldu ", *Milliyet,* 4 Ekim 1962.
[765] " İnönü Gümüşpala ile 1,5 Saat Görüştü ", *Milliyet,* 6 Ekim 1962.
[766] " İnönü Memleket Asla Kötüye Gitmeyecek Dedi ", *Milliyet,* 8 Ekim 1962.
[767] *Milliyet,* 8 Ekim 1962.
[768] " AP'liler İnönü'nün Desteklenmesini İstediler ", *Milliyet,* 10 Ekim 1962.
[769] " Bildiriler Yayınlandı ", *Milliyet,* 12 Ekim 1962, " Partiler 27 Mayısı Milli Bir Devrim Olarak Vasıflandırdılar ", *Cumhuriyet,* 12 Ekim 1962.

Meclisin tek vücut olması 12 Ekimde affın süratle geçmesini sağladı[770]. Affın Anayasaya aykırı olduğu yönünde ki önergeyi Senato ret etmiş, kanun tasarısı burada da kabul edilerek kesinleşmişti[771]. 18 Ekimde resmi gazetede yayınlanarak kısmi af kanunu yürürlüğe girdi ve tahliyeler aynı gün başladı[772]. Tahliyeler sonrası açıklamalarda bulunan Başbakan İnönü huzurun geleceğini söylemiştir[773].

Kısmi af kanunundan yararlanamayan ve herkesin bu hususta merak ettiği isim ise sabık Cumhurbaşkanı Celal Bayardı. 1963 Martın ilk günlerinden itibaren Celal Bayar'ın af edilmesi gündeme geldi. Bayar için ayrı bir af kanununun çıkarılması mümkün olmadığı için sağlık durumu ön plana çıkarıldı. Hükümet Bayar'ın sağlık durumunu inceleme adına sıhhi kurulun onu görmesinde herhangi bir sorun görmedi. 9 Mart tarihinde Celal Bayar'ı tedavi etmek üzere Kayseri cezaevine geldi. Kurul raporunun sonucuna göre Bayar'ın tahliye durumu kesinlik kazanacaktı[774]. 11 doktorun ortak kararı ile Celal Bayar'ın sağlık durumunun cezaevinde kalmaya elverişli olmadığı rapor edildi. Kayseri Savcılığının müracaatını inceleyen Anayasa Mahkemesi Bayar'ın tahliyesinde sorun olmadığı hükmüne varmış ve Bayar'ın tahliyesi kesinlik kazanmıştır[775]. Gündem Celal Bayar'ın tahliyesi ile meşgul iken koalisyonda da işler iyi gitmemekteydi. Hükümet, AP muhalefeti karşısında etkisiz kalırken iktidar ortaklarından YTP bildiri yayınlayarak koalisyonu daha da zor duruma soktu. YTP yönetimde eşit haklar ile yetkiler isterken ülkenin 27 Mayıs öncesi duruma doğru itildiğini belirtmiştir[776].

Siyasi havanın gerildiği bir dönemde 22 Mart tarihinde Türk siyasetini etkileyecek olay gerçekleşmiş, Celal Bayar 6 ay müddetle tahliye edilmiştir[777]. Bayar'ın Ankara'ya kalabalık bir konvoyla gelmesi ve başkentte AP'lilerin tezahüratlarıyla karşılanması gerilimi tırmandıracaktır[778]. Eski Demokratların siyasi bir mitinge dönüştürdüğü ziyaretler sonrası Zafer Meydanında toplanan gençler AP hedef alıp parti merkezine saldırdılar[779]. Aynı gün Adalet Partili basın kuruluşları Yeni İstanbul, Son Havadis, Tasvir ve Akşam gazeteleri de

[770] " Meclis Affı Kabul Etti ", *Milliyet,* 12 Ekim 1962, " Millet Meclisi Hükümetin Af Kanunu Dün 5 Muhalife Karşı Onayladı ", *Cumhuriyet,* 13 Ekim 1962.
[771] " Af Kesinleşti ", *Milliyet,* 17 Ekim 1962.
[772] T.C. Resmi Gazete, S. 11235, 18. 10. 1962. , s. 2. " Tahliyeler Başlıyor ", *Milliyet,* 18 Ekim 1962.
[773] " İsmet İnönü Huzur Gelecektir Dedi ", *Milliyet,* 20 Ekim 1962.
[774] " Kurul Karar Verirse Celal Bayar Tahliye Edilecek ", *Milliyet,* 10 Mart 1963.
[775] " Bayar'ın 6 Ay İçinde Tahliyesi Kararlaştırıldı ", *Milliyet,* 13 Mart 1963.
[776] " YTP Yönetimde Eşit Yetki ve Mesuliyet İstiyor ", *Milliyet,* 21 Mart 1963.
[777] " Tahliye Edildi ", *Milliyet,* 23 Mart 1963, " Celal Bayar Dün Sabah Meşruten Tahliye Edildi ", *Cumhuriyet,* 23 Mart 1963.
[778] " Ankara'ya Gelişi Sırasında Bayar'a Tezahüratlar Yapıldı ", *Milliyet,* 24 Mart 1963.
[779] " Ankara'da Protesto Mitingi Yapan Gençlerle AP'liler Dövüştü ", *Milliyet,* 25 Mart 1963, " Gençler Bayar'ı Protesto Ettiler ve AP Genel Merkezi Taşlandı ", *Cumhuriyet,* 25 Mart 1963.

taşlandı[780]. AP'liler yaşanan hadiseler sonrası topluca meclisi terk ederek tepki gösterirken, Başbakan duruma müsamaha gösterilemeyeceğini, kanunların uygulanacağını, Ordunun böyle olaylardan uzak tutulacağını ve AP'lilerin istedikleri kadar dışarıda kalabilecekleri açıklamasında bulundu[781]. Gösterilerin devam etmesi, İstanbul ile Ankara'da karşıt görüşlerin birbirleriyle çatışması devreye askerin girmesini neden olmuştur[782]. AP genel merkezi 27 Mart tarihinde tahrip edilmiş, hükümet ile muhalefet ilişkileri son olaydan sonra kopma noktasına gelmiştir[783]. YTP olaylara müteakip tebliğ yayınlayarak, eski DP ile AP'lilerin tahriklerinin olaylara neden olduğunu bu duruma karşı olduklarını bildirdi[784]. Olaylar AP merkezini de etkilemiş 12 kişi partiden istifa etmiştir. Parti lideri Ragıp Gümüşpala'nın da istifası istenmiş, Gümüşpala yaşanan durumların sebebini hükümet zaafı olarak gördüğünü istifa etmeyeceğini dile getirmiştir.

Siyasal tansiyonun tavan yapması sonucu Hükümet Bayar'ın evde değil hastanede tedavi edilmesini istedi. Nitekim eski Cumhurbaşkanı hastaneye götürülerek tedavisine buradan devam edildi.[785] Hadiseler Meclis gündeminde de tüm şiddetiyle yer aldı. İç işleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı AP'nin ordu ve 27 Mayıs aleyhinde ki faaliyetlerini mecliste açıklaması AP ile CHP'li vekillerin kavga etmesine neden oldu. Mecliste düzen AP'nin 27 Mayısın milli bayram olmasını destekleme açıklamasıyla kısmen sağlanmış oldu. 3 Nisan tarihinde yapılan oylamayla 27 Mayıs milli bayram olarak kabul edildi ve mecliste nizam tekrar sağlandı.[786] Kısmi af kanunu ve Celal Bayar'ın tahliye edilmesiyle birlikte yaşanan olaylar 27 Mayıs sonrası ülkede durumun hala hassas olduğunu göstermektedir. Demokrat Partinin ordu ve gençlik ile yaşadığı çalkantılı ilişkiler tüm olumsuz özellikleriyle Adalet Partisine miras kalmıştır. Olayların merkezinde AP'nin yer alması durumu özetlemektedir.

3.3. 21 Mayıs Ayaklanması İkinci Talat Aydemir Olayı

Türkiye 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra demokrasiye geçişte sancılı günler yaşamıştı. Ordu içerisinde yer alan SKB örgütü sivil yönetim konusunda birtakım

[780] " Bazı Gazeteler ve AP Yine Taşlandı ", *Milliyet,* 26 Mart 1963.
[781] İnönü'nün orduyu koruyucu açıklamalarının nedeni sadece orduyu korumak değildir. Askerin siyasete AP yüzünden yeniden müdahale etmesini önlemektir. 27 Mayıs sonrası Türk demokrasisinin kırılgan durumu bunu göstermektedir. Nitekim yaşanan olaylardan 2 ay sonra bir darbe girişimi daha gerçekleşecektir. **Bkz.** Hakkı Uyar, *İki Darbe Arası CHP*, s. 109.
[782] " Askeri Bir Birliğin Müdahalesi Feci Bir Çatışmayı Önledi ", *Milliyet,* 27 Mart 1963.
[783] " AP Genel Merkezi Dün Tahrip Edildi ", *Milliyet,* 28 Mart 1963. " Tahrik Olunan Gençler AP Genel Merkezini Bastılar ve Şişli Sopa Stoklarını Çıkarıp Ateşe Verdiler ", *Cumhuriyet,* 28 Mart 1963.
[784] *1964 Türkiye Yıllığı,* Gün Matbaası, s. 113.
[785] " Bayar Dün Ankara Hastanesine Alındı ", *Milliyet,* 29 Mart 1963.
[786] " Meclis 27 Mayıs Bayramını Kabul Etti ", *Milliyet,* 4 Nisan 1963.

sorunlar çıkartmış, gerek 9 Temmuz Anayasa referandumu gerekse 15 Ekim genel seçimleri akabinde yeni bir müdahale tehdidiyle siyasette ağırlığını göstermiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin tek renk içerisinde olmadığının göstergesi olan SKB, 27 Mayısı gerçekleştiren Albaylar Cuntasının oluşturduğu bir yapıydı. 27 Mayıs 1960'tan 21 Mayıs 1963'e kadar ordu ve siyaset ilişkilerinde SKB önemli bir yerde durmaktaydı. 27 Mayıs kazanımlarının tam olarak gerçekleşemediği, siyasette Demokrat Parti mirasının tüm şiddetiyle hissedildiği düşüncesinde olan bazı SKB üyeleri 22 Şubat 1962'de ihtilal teşebbüsünde bulunarak tepkilerini gösterdiler. Albay Talat Aydemir önderliğinde gerçekleşen hareket karşısında hükümet ve ordu ortak hareket edip, isyanı bastırmıştı. Aydemir ile olaya katılan subaylar sadece emekli edilmiş, başka bir yaptırım uygulanmamıştı. 22 Şubat olayı sonrası hükümet tedbirler kanunuyla orduyu ve 27 Mayısı koruma altına aldı. Böylelikle askerin siyasete olumsuz bakış açısı bir nebze olsun giderilmiş oldu. Ancak Talat Aydemir 22 Şubat sonrası düşüncelerinden vazgeçmemiş, ordu bünyesinde ki destekçilerini yeniden örgütlemeye çalışmıştır. Nitekim 21 Mayıs 1963'te yeni bir girişimle Aydemir tekrardan sahneye çıkmıştır.

1963 ilkbaharından itibaren yeni bir ihtilal söylentileri Ankara kulislerinde konuşuluyordu. Basının konuyu gündeme taşımaya başlaması söylentileri kuvvetlendirse de, yeni bir isyan teşebbüsüne inanmayanlar da çoğunluktaydı. 21 Nisan tarihinde " Genç Kemalist Subaylar Ordusu " adıyla ordu içerisinde bildiri dağıtan beş subay tutuklandı.[787] Gizli bildirileri dağıtmakla suçlanan subaylar hakkında soruşturma açıldı. Tutuklu sayısının on kişiye yükselmesi ve Deniz Kuvvetlerinde görevli subaylarında sorgulanmaya başlanması yapılanmanın daha derinlere indiğinin göstergesidir.

Başbakan İnönü basına verdiği demeçte, ordu içerisinde 14'lüler ve 22 Şubatçıların bir kısmının dâhil olduğu sergüzeştçi bir fikrin var olduğunu söyledi. İnönü endişelenecek bir durum olmadığı yönünde kamuoyunu rahatlatıcı açıklamalar ile demeçlerini sonlandırdı.[788] Gazeteci Abdi İpekçi'ye verdiği beyanatta Başbakan endişe ihtimallerinin bir kere daha yersiz olduğunu vurgulamıştır.[789] Ancak İsmet İnönü Mayısın ikinci haftası biterken daha evvel yaptığı açıklamaların tersi bir söylevde bulunarak 21 Mayıs öncesi resmen ikazda bulunacaktır. Başbakan " Vaziyet çok vahimdir, çok kritiktir, her şey olabilir dikkatli olunuz " açıklamasıyla tehlikeye dikkat çekti. İnönü açıklamalarıyla sadece askeri tehdide işaret etmemiş, genel bir seçime gidilebilir diyerek koalisyon üzerinde ki kara bulutlara da

[787] " Beş Subay Tevkif Edildi ", *Milliyet,* 22 Nisan 1963.
[788] " İnönü Son Olaylara Dair İzahat Verdi ", *Milliyet,* 27 Nisan 1963.
[789] " İnönü Ciddi Endişe İhtimallerine Hiç Yer Yok Dedi " 29 Nisan 1963.

değinmiştir.[790] Başbakan yardımcısı YTP'li Ekrem Alican ise hükümette buhranın olmadığı tam aksine Başbakanın açıklamalarının piyasaları olumsuz etkilediği yönünde karşı beyanda bulundu.[791] İnönü Alican'ı destekleyen bir açıklama ile gündemi yumuşatsa da yaklaşan isyanın farkındaydı.[792]

Aydemir, 20 Mayısı 21 Mayısa bağlayan gece bir kez daha darbe girişiminde bulundu.[793] Talat Aydemir tekrardan Harp Okulu öğrencileriyle ayaklanma çıkarmış, ancak bu girişim 22 Şubattan daha hafif bir şekilde bastırılmıştır.[794] Aydemir'in emekli olması sonrası orduda ki nüfuzunun azalması, askerin hükümeti bağlılık bildirmesi bu girişimi engelleyen temel unsurlardır. İstanbul ile Ankara radyoları çatışmaların merkezi olurken ordu sabaha karşı bu iki kilit noktayı denetim altına alarak olayları sonlandıracaktır. Aydemir ile darbeciler başarısız girişiminin ardından kaçmış ancak daha sonra hepsi yakalanmışlardır.[795] Başbakan Cumhuriyet Senatosunda yaptığı açıklamalarla duruma hâkim olunduğu bildirerek kamuoyunu aydınlatmıştır. Hükümet olayların yatışmasını takiben İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etti.[796]

21 Mayıs isyanı sırasında yaşanan çatışmaların bilançosu; ordu 7 şehit, 26 yaralı, ihtilalcilerden ise 8 kişinin öldüğü şeklinde kaydedilmiştir.[797] 23 Mayıs günü Başbakan İnönü, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanları Ankara'da ki cenaze törenlerine katılarak ordu ile hükümetin beraber olduğunu bir kere daha gösterdiler.

İsyana katılan sanıkları yargılamak üzere Ankara Örfi İdare mahkemesi kurulmuş, 7 Haziranda duruşmalar başlamıştır.[798] Eylül ayı başında sonuçlanan davalarda sanıklardan Talat Aydemir ile 6 kişi idama mahkûm edildi.[799]

21 Mayıs hareketinin başarısız olması, Talat Aydemir ile birlikte alt rütbe subayların siyasette etkisini sonlandıracak önemli bir dönüm noktasıdır. Siyasiler hareketi bastırmada ne

[790] " İnönü Seçime Gitmek Lazımdır Dedi ", *Milliyet,* 14 Mayıs 1963, " İnönü Gerçekleri Ters Gösteren Politikacı İtibardan Düştü Dedi ", *Cumhuriyet,* 14 Mayıs 1963.
[791] " Alican İnönü'ye Hak Verecek Bir Buhran Yok Diyor", *Milliyet,* 16 Mayıs 1963.
[792] " Rejime Yönelmiş Tehlike Yok ", *Milliyet,* 18 Mayıs 1963, " İnönü, Sözümün Rejime Yönelmiş Bir Tehlikeyle Hiçbir İlgisi Yoktur Dedi ", *Cumhuriyet,* 18 Mayıs 1963.
[793] Uyar, a. g. e. , s. 113.
[794] " Dün Gece Yarısı Ankara'da Silahlı Bir İhtilal Hareketi Oldu ", *Cumhuriyet,* 21 Mayıs 1963, " Aydemir Kaçtı ", *Milliyet,* 21 Mayıs 1963.
[795] " Darbeye Teşebbüs Edenlerin Hepsi Dün Ele Geçirildiler ", *Milliyet,* 22 Mayıs 1963.
[796] " Bakanlar Kurulu Dün Ankara, İstanbul ve İzmir'de Bir Ay Süre İle Örfi İdare İlan Etti ", *Cumhuriyet,* 22 Mayıs 1963.
[797] *Milliyet*, 22 Mayıs 1963.
[798] *1964 Türkiye Yıllığı,* s. 73 - 74
[799] " Talat Aydemir ve 6 Sanık İdama Mahkûm Oldu ", *Milliyet,* 6 Eylül 1963. Talat Aydemir, Fethi Gürcan ve Osman Deniz'in cezaları Ocak ayı sonu onaylandı. Ancak Osman Deniz'in hükmü müebbet hapse çevrilirken, Gürcan 27 Haziran 1964'te, Aydemir ise 5 Temmuz 1964'te infaz edilecektir. " Aydemir, Gürcan ve Deniz'in Cezaları Tasdik Edildi ", Milliyet, 29 Ocak 1964, " Fethi Gürcan İdam Edildi ", *Milliyet,* 27 Haziran 1964, " T. Aydemir İdam Edildi ", *Milliyet,* 5 Temmuz 1964.

kadar etkili olsa da, 22 Şubatta olduğu gibi bu hareket sonucu asıl güçlenen üst rütbe subayların yer aldığı yüksek komuta kademesi olacaktır.

3.4. 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri ve Koalisyonun Dağılması

Türkiye'de belediye seçimlerinin kısa tarihçesine bakıldığında 27 Mayıs 1960 öncesine kadar farklı bir uygulamanın yapıldığı görülmektedir. 1922 yılında çıkarılan 278 sayılı kanun çerçevesinde belediye meclis üyeleri belediye başkanlarını seçebilmektedir. İstanbul ile Ankara ise bu uygulamadan hariç tutulmuştur. 1924'te Ankara, 1928'te İstanbul için ayrı kanunlar çıkarılmıştır. Ankara belediye başkanlığı Cumhurbaşkanının onayı ile İçişleri Bakanı tarafından yapılan atamayla gerçekleşirken, İstanbul belediye başkanlığı bu ile atanan Valiliğe bırakılmıştır. Ankara özelinde uygulama 1948'te kaldırılıp belediye meclis üyelerinin başkanı seçmesi kabul edilmiştir. İstanbul'da ki uygulama 1958'e kadar sürmüş, belediye seçimlerinin iki dereceli sistemle yapılması kararına varılmıştır.

1961 Anayasasının kabul edilmesiyle beraber belediyelerle ilgili kanun değişikliği gerçekleşti. Buna göre belediye seçimleri serbest, gizli, genel oy ve eşitlik esasına göre tek dereceli yapılacaktı. 1963'e kadar süren meclis üyelerinin belediye başkanını seçme hakkı 27 Temmuz 1963'te kabul edilen 307 numaralı kanun ile değiştirildi.[800] Böylelikle belediye başkanı halkın seçmesi kararlaştırıldı.

15 Ekim genel seçimlerinden sonra kurulan CHP – AP koalisyonu mahalli seçim tarihini belirleyemedi. CHP'nin başını çektiği YTP – CKMP üçlü koalisyonu seçimlerin 17 Kasımda yapılmasına karar verdi. Partiler 1963 sonbaharından itibaren seçim hazırlıklarına başladılar. 13 Ekimde aday yoklamaları gerçekleşti.[801] 3 Kasım tarihinde seçim propagandası serbest bırakıldı ve Başbakan İnönü radyo konuşmasında herkesi demokrasi adına seçimlere davet etti[802].

17 Kasım yerel seçimleri iki açıdan önem taşımaktaydı. Bir kere 27 Mayıs öncesi yapılan 13 Kasım 1955 yerel seçimlerinden sekiz yıl sonra yapılan ilk yerel seçimdir. İkinci olarak 1961 genel seçimleri sonrası siyasi partilerin yelpazesinin netleşmesi ve halkın eğilimini göstermesi açısından önemli bir aşamadır.[803] Seçimlerin tarafsız ve adil olması için

[800] T.C. *Resmi Gazete,* S. 11465. 27. 7. 1963. s. 9.
[801] " Aday Yoklamaları Dün Yapıldı ", *Milliyet,* 14 Ekim 1963.
[802] " Liderler Seçim Propagandasını Açtı ", *Milliyet,* 3 Kasım 1963.
[803] Kaynar, *a. g. e. ,* s. 885.

hükümet gerekli önlemleri almış, Türkiye 17 Kasım 1963 yerel seçimini gerçekleştirmiştir. [804] % 69, 31 olarak gerçekleşen belediye başkanlığına katılım oranı bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. 17 Kasım seçimlerinin genel sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir[805]:

	İl Genel Meclisi		Belediye Başkanlığı		Belediye Meclisi	
Siyasi Partiler	Oy Oranı	Üye Sayısı	Oy Oranı	Bşk. Sayısı	Oy Oranı	Üye Sayısı
AP	% 45,36	803	% 44,61	505	% 46,75	7.469
CHP	% 36,21	573	% 34,69	335	% 35,77	6.485
CKMP	% 2,98	17	% 1,54	9	% . 2,17	340
MP	% 3,15	26	% 2,54	8	% 2,73	266
TİP	% 0,36	1	% 0,56	-	% 0,63	6
YTP	% 6,54	103	% 3,57	58	% 4,22	1.047
BAĞIMSIZLAR	% 5,40	53	% 10,00	113	% 1,33	182

Tablo 14. 17 Kasım 1963 Türkiye Yerel Seçim Sonuçları

Sonuçlara bakıldığı zaman Adalet Partisi yerel seçimlerden zaferle ayrılan tek parti olmuştur.[806] AP'nin seçim başarısı bir nevi 1965 genel seçimleri öncesi prova niteliği taşımaktadır. CHP'nin ise 15 Ekim genel seçimlerinden beri oy oranını koruduğu görülmektedir. Seçim sonuçları en çok CKMP ile YTP için hayal kırıklığı oluşturdu. Her iki partinin oyları AP'ye gitti ve sistem içerisinde bu partiler erimeye başladılar. Nitekim YTP ve CKMP yerel seçimde ki başarısızlıklarının faturasını koalisyon hükümetine kesti. YTP grubu düzenlediği toplantı sonucu hükümetten çekileceğini açıkladı.[807] Parti merkez kurulu kesin kararını bildirmese de iktidarın diğer ortağı CKMP koalisyondan ayrıldığını belirtti.[808] Buna mukabil YTP'de hükümetten ayrılma kararı vermiş, koalisyon fiili olarak bitmiştir.[809] Tüm bu gelişmeler yaşanırken ABD'de bulunan Başbakan İsmet İnönü ülkeye döndüğünde partiler çekilme kararını resmen bildirdiler. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel kabinede değişim yaşanırsa

[804] " Vatandaş Sandık Başına Git ", *Milliyet,* 17 Kasım 1963, " Mahalli Seçimler Bütün Yurtta Bugün Yapılıyor ", *Cumhuriyet,* 17 Kasım 1963.
[805] T.C. *Resmi Gazete,* S. 11609. 17. 1. 1964. s. 3.
[806] " Belediye ve İl Meclisi Seçiminde AP Önde ", *Milliyet,* 19 Kasım 1963, " Adalet Partisinin Çoğunlukla Kazandığı Mahalli Seçimler Hadiseli Geçti ", *Cumhuriyet,* 19 Kasım 1963.
[807] " Hükümet Karar Arifesinde ", *Milliyet,* 21 Kasım 1963, " YTP İdare Kurulu Koalisyondan Çekilme Kararını Verdi ", *Cumhuriyet,* 21 Kasım 1963.
[808] " CKMP Koalisyondan Çekilme Kararı Verdi ", *Milliyet,* 27 Kasım 1963, " CKMP Koalisyondan Çekilme Kararı Aldı ", *Cumhuriyet,* 27 Kasım 1963.
[809] " YTP'de Dün Çekilme Kararı Aldı ", *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1963, " YTP'de Dün Koalisyondan Çekildi ", *Milliyet,* 28 Kasım 1963

koalisyonun devam edebileceği yönünde açıklamalarda bulundu.[810] Ancak CHP lideri İnönü 2 Aralık tarihinde istifasını verdi ve ikinci koalisyon hükümeti resmen son erdi[811].

17 Kasım 1963 yerel seçimleri sonuçları itibariyle siyasi tarihimizde bir dönüm noktasıdır. 27 Mayıs dönemini gerçek anlamda sona erdirmesi bu bağlamda önemlidir. Bununla beraber bu seçimler Türk siyasal hayatında hükümet değişikliğine yol açtığı için bir ilktir. CKMP ile YTP gibi Demokrat mirası üzerine kurulu iki partinin seçim sonucu güç kaybetmesi, AP'nin gerçek anlamda merkez sağ oylarını toplayan parti olması CHP ile AP'yi siyasette rakipsiz duruma getirmiştir. Nitekim bundan sonra yapılacak seçimlerde bu iki parti rekabetlerini sürdürecektir.

3.5. İkinci Koalisyon Döneminde Yaşanan Olaylar

CHP, CKMP ve YTP ortaklığı Türk siyasi tarihinin ikinci koalisyon hükümetini oluşturmuştur. CHP önderliğinde kurulan hükümet farklı dünya görüşlerini ortak payede birleştirmiştir. İlk koalisyon gibi dağılmasından endişe duyulan bu hükümette aynı akıbete uğrayacak ancak kısa ömründe iç ve dış politika da önemli hadiselere tanıklık edecektir.

Koalisyonun 1963 baharında karşılaştığı en önemli olay Kavel Kablo Fabrikasında yaşanan işçi grevidir. Fabrikada çalışan Maden – İş Sendikasına bağlı 173 işçinin aldıkları ikramiyelerin fabrika tarafından kesilmesi üzerine işçiler oturma eylemi yaptılar[812]. Bunun üzerine işveren on işçiyi işten çıkarıp lokavt kararı alınca, işçilerde greve gitmeye karar verdiler. Grev hakkı Anayasal olmakla beraber lokavt kararı içinde bu durum geçerliydi. İşçi hakları özelinde hukuki düzenleme kararı bir buçuk senedir gerçekleşmemiş bu yüzden Kavel olayı konu hakkında dönüm noktası olmuştur. İşçi eşlerinin de direnişe katılması olayları büyütürken polisle ara ara çatışmalarda yaşanmıştır. Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ile Çalışma Bakanı Bülent Ecevit bizzat grev yerine gelmiş, işverenle işçi arasında uzlaşma yolları aramıştır. Sonuç olarak iki tarafta anlaşmış ve Kavel işçileri yasal düzenlenmenin gerçekleşmesinde öncü olmuşlardır[813]. Toplu iş sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu 15 Temmuz 1963 tarihinde hükümet tarafından kabul edildi [814]. Böylelikle işçi haklarının daha geniş alana yayılmasın sağlandı. Bu dönem önemli bir toplumsal olayda Adana'da yaşandı.

[810] " Gürsel Koalisyonun Devamını İstiyor ", *Milliyet,* 1 Aralık 1963.
[811] " İnönü İstifasını Dün Verdi ", *Milliyet,* 3 Aralık 1963, " Başbakan İsmet İnönü Dün İstifa Etti ", *Cumhuriyet,* 3 Aralık 1963.
[812] Uyar, *a. g. e.* , s. 105.
[813] " Kavel İhtilafı Hallolundu, Fabrika Bugün Çalışıyor ", *Milliyet,* 4 Mart 1963.
[814] " Sendikalar ve Grev Kanunu Çıktı ", *Milliyet,* 16 Temmuz 1963.

600 kadar topraksız köylü, toprak reformunun bir an önce gerçekleşmesi adına miting yaptı[815]. Herhangi bir olay yaşanmadan miting dağılmış fakat toprak meselesi problem olarak kalmaya devam etmiştir.

1963 yılının sonbaharında yaşanan bir olay ülke gündemine bomba gibi düşmüştür. Sabık DP Tekirdağ milletvekili Zeki Erataman tedavi gördüğü Haydarpaşa Numune hastanesinden kaçmış, akabinde Yunanistan'a iltica etmiştir[816]. Bu olay siyaseti doğrudan etkileyerek İç İşleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu'nu karşı karşıya getirdi. Hükümet içinde Zeki Erataman olayında zaaf gösterdiği gerekçesiyle Bekata 'nın istifası talep edildi. Hıfzı Oğuz Bekata ise konu hakkında Yusuf Azizoğlu'nu suçlamış, Yassıada mahkûmlarına kolaylık sağlandığını dile getirmiş, hatta Azizoğlu'nun Zeki Erataman'ı hastanede ziyaret ettiğini söylemiştir. Olayın giderek büyümesi üzerine meclis tahkikat komisyonu açıldı[817]. Buna mukabil Yusuf Azizoğlu görevinden istifa ederek meclis içindeki gerilim azalmıştır[818].

CHP, YTP ve CKMP döneminde Türk Dış Politikası hareketli bir devir geçirmiştir. 12 Eylül 1963'de Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında " Ortak Pazar " oluşturmak üzere Ankara Antlaşması imzalandı[819]. Başbakan İsmet İnönü anlaşma doğal ve mantıklı bir sonuçtur derken, Dış İşleri Bakanı Feridun Cemal Erkin sulh ve refah yolunda ilerleme vaadiyle dolu şerefli bir devir diyerek anlaşma hakkında görüşlerini bildirdiler[820]. Bu anlaşma Türkiye ile Avrupa arasında ki sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesini esas almıştı. Nitekim Türkiye Ankara Antlaşmasıyla batı dünyasına bir adım daha atmış oldu.

Türk dış siyasetini derinden etkileyecek en önemli gelişme İkinci Koalisyonun dağılmasından kısa bir süre sonra ortaya çıktı. 21 Aralık 1963'de Kıbrıs Cumhuriyetinde Rumlar Türk vatandaşlarına karşı tedhiş faaliyetlerine giriştiler[821]. Üç Türk vatandaşının öldüğü beş kişinin yaralandığı bu olay sonrası Kıbrıs'ta Türk Cemaati ile Rum Cemaati arasındaki havada gittikçe sertleşti. 24 Aralık tarihinde 4 Türk vatandaşının daha öldürülmesi üzerine Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay olayları takip ettiklerini belirtmiştir. İzmir, Diyarbakır ve Konya'da Kıbrıs için protesto mitingleri düzenlenmiş ve Kıbrıs olayları ülke

[815] *Türkiye Yıllığı 1964,* a. g. e. , s. 143.
[816] " Müebbet Mahkûm Zeki Erataman Kaçtı ", *Milliyet,* 14 Eylül 1963. " Erataman'ın Yunanistan'a Sığındığı Tespit Edildi ", *Milliyet,* 17 Eylül 1963.
[817] " Meclis Tahkikatı Açıldı ", *Milliyet,* 25 Ekim 1963.
[818] " Azizoğlu' da Dün İstifa Etti ", *Milliyet,* 26 Ekim 1963.
[819] " Ortak Pazar Antlaşması İmzalandı ", *Milliyet,* 13 Eylül 1963, " Ortak Pazara Girdik, Dün Anlaşma İmzalandı ", *Cumhuriyet,* 13 Eylül 1963.
[820] Milliyet, 13 Eylül 1963.
[821] " Kıbrıs'ta Kanlı Hadiseler ", *Milliyet,* 22 Aralık 1963.

gündemine yerleşmiştir[822]. Türkiye Kıbrıs'ta Rumların tedhiş faaliyetlerine karşı üç savaş uçağı ile ikaz uçuşu yaparak tepkisini gösterdi[823]. Çatışmaların artması sonucu Türkiye sivil vatandaşları korumak için Kıbrıs'a asker gönderdi[824]. Kıbrıs'taki olayların gitgide büyümesi üzerine Türkiye Rum tedhişinden kurtulan yaralıları anavatana getirmeye başladı. Türkiye 1964 yılı itibarıyla Kıbrıs konusunda Londra Anlaşmasının kendisine verdiği yetkiler dâhilinde meseleyi daha yakından takip edecektir.

3.6. 1963 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat

3.6.1. Bursa Eğitim Enstitüsü Öğrencilerinin Boykotu

1961 Anayasasının sivil vatandaşlara getirdiği haklar özgür düşüncenin önünü açarken, grev ve boykot benzeri uygulamalar kanun güvencesine alınmıştır. Toplu gösterilerin meşru olması ülke geneli kitlesel hareketlerin çoğalması anlamına gelmektedir. Bursa'da 1963 yılı itibariyle gösterilerin, boykot ile grevlerin yoğun yaşandığı şehirlerin başında gelecektir. Ocak ayı itibariyle Bursa Eğitim Enstitüsünde yaşanan boykot hareketi bu konuda ilk örneği oluşturmaktadır. Enstitü öğrencileri birtakım talepler içeren bir bildiri yayınlayıp, karşılık bulmadığı takdirde boykota gideceklerini belirtmiş ve akabinde derslere girmemişlerdir[825]. Bildirinin içeriği, ülke geneli yaşanan öğretmenlere saldırı hareketlerinin önlenmesi, bu hususta öğretmen sendikasının kurulması taleplerinden oluşmaktadır. Gösterilere katılan öğrenci sayısının 350 olması ve boykot süresinin artması sonucu Milli Eğitim Bakanlığı olayı incelemek üzere Bursa'ya müfettiş gönderdi. Öğrenciler müfettişlerle görüşmek istemediklerini, yanlış anlaşıldıklarını, niyetlerinin istismar edildiğini dile getiren yeni bir bildiri yayınladılar[826]. Bu bildiride öğretmen haklarıyla ilgili taleplerini yineleyen öğrenciler eğer istekleri yerine getirilmezse, boykotun süreceğini tekrar etmişlerdir. Olayların altıncı gününde bakanlık Bursa Valiliğine gönderdiği telgraf gönderdi. Derslere girmeyen öğrencilerin kovulması valiliğe bildirildi. Vali Fahrettin Akkutlu yetkisi dâhilinde süreyi 24 saat uzatmış ve öğrencilere okullara dönme çağrısı yapmıştır[827]. Yeni Ant gazetesi

[822] *Türkiye Yıllığı 1964*, s. 140.
[823] " Müdahale Ettik ve Ateş Kesildi ", *Milliyet,* 26 Aralık 1963.
[824] " Türk Alayı Kıbrıs'ta Koruma Görevine Başladı ", *Milliyet,* 27 Aralık 1963.
[825] " Eğitim Enstitüsünde Dün Derslere Boykot Yapıldı ", *Yeni Ant,* 17 Ocak 1963.
[826] " Bursa Eğitim Enstitüsü Boykotu Devam Ediyor ", *Yeni Ant,* 19 Ocak 1963.
[827] " Eğitim Enstitüsü Boykotu Son Safhada, Bugün Derslere Girmeyen Öğrenciler Tard Edilecek ", *Yeni Ant,* 22 Ocak 1963.

yazarlarından Mehmet Ohri'de olayı köşesine taşımış, öğrencilere bu yoldan dönmeleri gerektiğini belirtmiştir[828].

Bursa gündemini yakından ilgilendiren boykot hadisesi 22 Ocakta sona erdi. Valinin çağrısına uyan öğrenciler 16 Ocaktan beri girmedikleri derslere tekrar girmeye başladı. Vali Akkutlu olaylar sonrası enstitüyü ziyaret ederek öğrencilere teşekkürlerini iletti[829]. Eğitim Enstitüsünde yaşanan olaylar yerel basının da dikkatini çekmiş ve Bursa kamuoyu 1960'lı yıllar boyunca etkili olacak olan öğrenci hareketleriyle ilk kez karşılaşmıştır[830].

3.6.2. İsmet İnönü'nün Bursa Ziyareti

1963 Baharının ilk günlerinde Bursa önemli bir misafir topluluğuna ev sahipliği yapacaktır. Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar ve Kuvvet Komutanlarından oluşan kalabalık bir heyet Şubat ayının son günü Bursa'ya geldi[831]. Ramazan Bayramını Deniz Kuvvetleri Komutanlığının davetlisi olarak Gölcük'te geçirdikten sonra İnönü bir günlüğüne Bursa'da konaklamak istemiştir. Bursa'ya gelirken yol üzerinde bulun Yalova ile Orhangazi şehirlerinde vatandaşlarla sohbet eden Başbakan burada halkın sorunlarını dinlemiş ve isteklerinin gerçekleşeceklerini dile getirdi. İnönü'yü Bursa sınırlarında Vali, Garnizon Komutanı CHP Bursa Milletvekilleri ve parti il teşkilatından oluşan kalabalık bir ekip karşıladı. Olumsuz hava şartlarına rağmen vatandaşların yoğun ilgisiyle karşılaşan İnönü, programına sanayici, işçi temsilcileri ve partililer ile görüşerek devam etti[832]. Başbakan özellikle Mensucat Sanayi İşçi Sendikası ile Tütün İşçileri Sendikasıyla Çelik Palas otelde uzun bir görüşme gerçekleştirdi. Sendika temsilcileri İnönü'ye ücretlerin az olmasından, işverenin haksız işten çıkartmasına kadar önemli şikâyetler ederek grev kanunun bir an evvel çıkartılması talebinde bulundular. İnönü işçi temsilcilerine grev kanununun hemen çıkmasını kendisinin de istediğini söylemiş, meclis açıldığı vakit çalışmaların hemen başlayacağını belirtmiştir.

İnönü'nün Bursa ziyaretinde önemli bir durakta Ocak ayında boykot olaylarının yaşandığı Bursa Eğitim Enstitüsü oldu. Öğrencilerin kapıda tezahüratlarla karşıladığı İnönü okulun toplantı salonunda konuşma yaptı. Okula yaşanan olaylardan haberdar olan Başbakan

[828] Birde defa bu yolu seçin gençlik olarak ve bir irfan ocağının mensupları olarak vakur davranışınız sizleri salim yola çıkaracaktır. Buna inanıyorum ve Bursa'dan yüksek tahsil gençliğinin sesini bu tarz davranışlarla bozmayın. Mehmet Ohri'nin köşesinde yer alan yazının tamamı için **Bkz.** *Yeni Ant,* 22 Ocak 1963.
[829] " Boykot Sona Erdi: Eğitim Enstitüsü Öğrencileri Dün Akşam Son Derse Girdiler ", *Yeni Ant,* 23 Ocak 1963.
[830] *Yeni Ant,* 25 Ocak 1963.
[831] " Başbakan İ. İnönü Bugün Şehrimize Geliyor ", *Yeni Ant,* 28 Şubat 1963.
[832] " Başbakan İnönü Dün Şehrimize Geldi ", *Yeni Ant,* 1 Mart 1963.

öğretmen meselesiyle bizzat ilgilendiğini, öğretmenlerin kesinlikle hakkını alacağını söylemiştir[833]. Şehirde ki ziyaretlerini sonlandıran İsmet İnönü Ankara'ya dönüş yolunda Bursa'nın İnegöl ilçesine de uğrayıp burada da halkın sıkıntılarını dinlemiştir. Halkın alakayla karşıladığı İnönü, İnegöl'ün ardından yola çıkmış ve Bursa temaslarını noktalamıştır.

3.6.3. CHP Bursa Milletvekillerinin Bursa'da ki Faaliyetleri

Başbakan İsmet İnönü'nün Bursa'dan ayrılmasını takiben CHP Bursa Milletvekilleri şehirde kalıp parti adına faaliyetlerde bulunmaya devam ettiler. Başbakanın izlenimleri sonucu vekillerin şehirde kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim CHP'lilerin çalışmalara İnönü'nün ayrılmasından bir gün sonra başlaması bunu açıkça göstermektedir. İbrahim Öktem öncülüğünde Sadrettin Çanga, Edip Rüştü Akyürek gündemde yer alan konularla ilgili Çelik Palas otelde basın toplantısı düzenledi[834]. Toplantı sonrası milletvekillerinin yayınladığı bildiride siyasi af kanunu başta olmak üzere kalkınma planı ve Bursa'ya yapılacak yatırımlar hakkında açıklamalar yapıldı. İbrahim Öktem, CHP olarak siyasi affı asla istismar konusu yapmayacaklarını dile getirdi. Ardından kalkınma hususunda açıklamalar yapan Öktem Bursa'ya hükümet olarak elli dört milyon liralık yatırım yapılacağını belirtmiştir[835].

CHP'li vekiller şehir gezilerine öğretmenler derneği ile başlamış Başbakan İnönü'nün Bursa Eğitim Enstitüsünde ki konuşmasından yola çıkarak öğretmenlerin her konuda yanında olduklarını söylemişlerdir[836]. Milletvekilleri gezi programını ilçeleri kapsayan şekilde genişleterek halkla olan temaslarını arttırmışlardır. Sadrettin Çanga Vali ile Bursa'yı ilgilendiren görüşmeler yaparken, Edip R. Akyürek yeni kurulan Sentetik İplik Fabrikasından bir heyet ile görüşmüştür[837]. Şehir merkezinde CHP il teşkilatının düzenlediği salon toplantısında konuşan Sadrettin Çanga AP'lilerin af gezisi hakkında gelen bir soruya karşılık AP'lilerin dürüst ve açık olmadığını, af isteklerinde samimi davranmadıklarından kaynaklı bu konuyu istismar ettiklerini belirtti[838]. CHP olarak af meselesinde gerçekçi yaklaşan tek siyasi parti olduklarını söyleyen Çanga affın siyasi istismar konusu olmayacağını yinelemiştir. CHP vekilleri ile il teşkilatından oluşan bir heyet Demirtaş, Gürsu, İsmetiye ve Kestel köylerine giderek vatandaş ile temaslarını sürdürdüler. Köylüler mallarının para ettiklerinden memnun olduğu söylerken, ekonomik durumun böyle devam etmesini istediklerini milletvekillerine

[833] " İnönü Öğretmenin Hakkı Verilecek Dedi ", *Yeni Ant,* 2 Mart 1963.
[834] " Öktem Bugün Basın Toplantısı Yapıyor ", *Yeni Ant,* 3 Mart 1963.
[835] " CHP Siyasi Affı İstismar Konusu Yapmayacaktır ", *Yeni Ant,* 4 Mart 1963.
[836] *Yeni Ant,* 4 Mart 1963.
[837] " Akyürek ve Çanga İlçeleri Geziyorlar ", *Yeni Ant,* 7 Mart 1963.
[838] " Çanga AP'liler Siyasi Affı Samimi İstemiyorlar ", *Yeni Ant,* 9 Mart 1963.

ilettiler[839]. CHP heyeti gezilerine Mudanya ilçesiyle Trilye kazasında devam etti. İl idare kurulu üyelerinin de katıldığı bu gezide vatandaşın istekleri dinlenilip, gündemle ilgili konular hakkında açıklamalar yapıldı[840]. CHP'li vekiller son olarak Gemlik ile Orhangazi ilçelerinde halkla temas ettiler. Özellikle Orhangazi'de zeytin üreticileri Zeytin Kooperatifi hakkında şikâyette bulundu. Yöneticilerinin keyfi hareketlerde yaptığı, 1959'dan kalan alacaklarını alamadıklarını, CHP'li üreticilerin ise hiçbir türlü para alamadığı iddiaları milletvekillerine iletildi. Kooperatif başkanı Hüsnü Tozkoparan'ın Demokrat Parti dönemi zihniyetiyle hareket ettiğini dile getiren üreticiler vekillerden yardım talep etmişlerdir. AP'lilerin üreticilerden ve hacca gidenlerden vergi alınacağı yönünde propaganda gerçekleştirdiğini söyleyen köylülere karşı CHP heyeti böyle bir şeyin olmayacağını, bu asılsız haberlerin hükümet çalışmalarını baltalama amaçlı çıkarıldığını söyledi[841]. Gemlik'te de zeytin üreticilerinin şikâyetlerini dinleyen vekiller hepsiyle ilgileneceklerini belirtmiş ve hükümet politikaları hakkında bilgiler vermiştir.

CHP heyetinin Bursa faaliyetleri kritik bölgelerde ve gündemde yer alan önemli konular hakkında gerçekleşti. Özellikle Başbakan İsmet İnönü ziyaretinden sonra milletvekillerinin Bursa temasları önemlidir. CHP'nin yerel seçimlerden çok önce Bursa'da kısa da olsa bir kamuoyu yoklaması yaptığı söylenebilir.

3.6.4. 21 Mayıs Ayaklanması ve Bursa

22 Şubat 1962 darbe teşebbüsü sonrası ceza almayan ve emekliye sevk edilen Talat Aydemir 21 Mayıs 1963'te yeni bir girişimde bulunmuştu. İlk ayaklanmasından çok daha zayıf bir zeminde giriştiği ikinci olayda Aydemir'i destekleyen hemen hemen hiçbir ordu birliği yoktu. Yeniden Harp Okuluyla hareket eden Aydemir tekrar başarısız olmuş, isyana destek veren asker ve öğrencilerle beraber tutuklanarak yargılanmaya başlamıştır. 22 Şubat hadisesinde İstanbul ile Ankara haricinde ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da herhangi bir olay yaşanmamıştı. Ancak 21 Mayıs hareketinde somut bir eylem olmasa bile Bursa'yı ilgilendiren ilginç gelişmeler olmuştur. Olayların en önemli tanığı Ertuğrul Mat[842] 21 Mayısa gidilen süreçte neler yaşandığını şu cümleler ile anlatmaktadır:

[839] " CHP Milletvekilleri Halkla Temas Ediyor ", *Yeni Ant,* 10 Mart 1963.
[840] " CHP'li Mebuslar Dünde De Mudanya İlçesine Gitti ", *Yeni Ant,* 11 Mart 1963.
[841] " AP Partizanları Yine İstediklerini Yapıyorlar ", *Yeni Ant,* 12 Mart 1963.
[842] Ertuğrul Mat, Hukukçu, İş Adamı ve XIV. Dönem Adalet Partisi Bursa Milletvekili. 1962 yılında Bursa'da avukatlığa başlamış, Bursa basınında Hâkimiyet, Millet gazetelerinde uzunca bir süre yazılar yazarak yerel basının önemli isimlerinden birisi olmuştur. *Ertuğrul Mat ile Yapılan Röportaj,* Bursa, 16. 2. 2020,

“ Bir gün yazıhanemde otururken dört tane misafir geldi. Emekli Albay Cevat Kırca, Nihat Çonguroğlu, Üsteğmen Vural Koktay ve Osman Deniz. İçlerinden birisini gözüm ısırmıştı ve hatırlamakta gecikmemiştim. İstanbul Erkek Lisesinde milli savunma dersimize giren Binbaşı Nihat Çonguroğluydu. Tabi ki Nihat beyin beni hatırlaması mümkün değildi. Kapıyı kapattıktan sonra ihtilal yapacaklarını dile getirdiler. Halk meclisi toplayacaklarını araştırma yaptıklarını, Bursa’da halkın sizi çok sevdiğini söylediler. Biz sizi şimdiden Bursa halk temsilcisi olarak Ankara’ya bekliyoruz dediler. İsmet Paşanın aleyhine yazılar yazdığım için buraya geldiğinizi anlıyorum dedim. Ancak paşayı takdir ederim. Görüyorum ki İsmet Paşanın gücünü küçümsüyorsunuz. Siz Fransız İhtilalini okudunuz mu? Diye sorduğumda yüzüme baktılar. Danton’a demişler ki Robespier senin kelleni alacak, oda gülerek beni halk seviyor demiş. Sonra kelleleri öpüştü sepette. Sizin darbe yapacağınızı Üniversiteden benim arkadaşlarımın hepsi biliyor, siz İsmet Paşanın bunu bilmeyeceğini mi düşünüyorsunuz dedim. Sizin de kelleleriniz sepette öpüşür cevabını verdim” [843]

Bu konuşmadan bir süre sonra Ertuğrul Mat anılarında ihtilalcilerden Veteriner Üsteğmen Vural Koktay’ın Bursa’ya gelip kendisini İstanbul’a götürdüğünden bahsetmektedir[844]. İstanbul’da Selim Türkkan ile görüşen Ertuğrul Mat, Türkkan ile aralarında geçen diyaloğu şöyle anlatmaktadır:

“Paşanın Fatih Çarşambada ki evine gittik. Masada harita açık duruyor bize bakarak Bursa’daki askeri birliklerin yerini biliyor musun? Diye sordu. Bende paşam ben askeriyeden gelmiyorum asker olan sizsiniz dedim. Bir süre sonra evden ayrıldık ve yanımdakilere bu adamla hiçbir yere varamazsınız dedim.”[845]

İstanbul’da yaşanılan bu görüşmeden Bursa AP milletvekili Ekrem Paksoy’da haberdar edildi. Bununla birlikte İç İşleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata Bursa’ya gelmiş ve 21 Mayısçıların temas kurduğu Ertuğrul Mat ile görüşmüştür[846]. Böylelikle Vali Fahrettin Akkutlu başta olmak üzere yerel basın temsilcilerinin bir kısmı askeri kalkışma meselesinden haberdar olmuşlardı.

21 Mayıs girişimi yaşanırken, ülke genelinde olduğu gibi Bursa halkıda radyo başında olayları takip etti. Bursa Valiliği de aynı saatlerde hareketli dakikalar geçirdi. Bazı gazete temsilcileri, Vali Fahrettin Akkutlu ve olaydan haberdar olan bürokratlar sabaha kadar hadiseleri yakından izlemiş hareket bastırılınca Valilik binasında sükûnet hâkim olmuştur[847]. Dönemin yerel gazetecilerinden Necati Akgün’de anılarında yaşanılan gelişmeleri aktarmaktadır:

“ Daha fazla bilgi alırım umuduyla Emniyet Müdürlüğüne demir attım. Bir Aralık Emniyet Müdürü Adnan Çakmak çıplak toplu bir tabancayı bana vererek sok şunu cebine olaylar gelişiyor ne olur ne olmaz dedi. Çakmak’ın bu hareketine bir anlam veremedim fakat tabancayı da belime soktum… Sabah karşı hükümeti destekleyen silahlı güçlerin duruma hâkim oldukları

[843] *Ertuğrul Mat ile Yapılan Röportaj,* Bursa, 16. 2. 2020.
[844] Ertuğrul Mat, *Demokrasi Yolunda Karınca Misali Bursa Günlükleri Cilt 2,* Berikan Yayınevi, 2017, Ankara, s. 57.
[845] *Ertuğrul Mat İle Yapılan Röportaj,* Bursa, 16. 2. 2020.
[846] Mat, *a. g. e.* , s. 60.
[847] Mat, *a. g. e.* , s. 61.

haberi radyoda yayınlanınca Emniyet Müdür Çakmak Tüh be bu seferde olmadı dedi. Evet, eski bir subay olan Emniyet Müdürü Adnan Çakmak gerçek rengini ortaya döküyordu."[848]

21 Mayıs hareketi evvelki 22 Şubat girişimi kadar radikal ve etkili olmasa bile Bursa'da yaşanılan bu olay dikkat çekicidir. 21 Mayısçıların uzun vadeli plan yaptıklarına Bursa halk temsilcisi olayı önemli bir örnek oluşturmaktadır.

3.6.5. Tumba Deri Fabrikası İşçileri Grevi

Bursa'nın 1963 yılını grevler ve gösteriler yılı olarak geçirdiğine daha önceki başlığımızda değinmiştik. Temmuz ayı itibariyle Bursa gündemini etkileyen en önemli grev hareketi Tumba Deri Fabrikasında yaşandı. Adı geçen firmada çalışan 270 işçi elli gündür maaş alamadıkları gerekçesiyle Deri İş Sendikasının öncülüğünde oturma eylemi başlattı[849]. Olay emniyet ve savcılığa intikal etmiş, çalışma müfettişleri işçilerle konuşmaya gelmiş ancak herhangi bir netice alınamamıştır. İşçilerin eylemine karşılık firma yeni personel alımı yapmaya kalkmış ancak göstericiler onlarında çalışmalarına izin vermemiştir[850]. İşçiler kendilerine tanınan kanuni hakları talep ederken, durumlarının düzeltilmediği takdirde çalışmayacaklarını belirtmişlerdir. İşçilerin oturma eylemleri ertesi günde sürmüş ve maaşlarının ödenmediği takdirde durumun devam edeceğini belirtmişlerdir[851]. Grevin tüm şiddetiyle devam etmesi üzerine Türkiye Deri İşçileri Sendikası Başkanı Cemil Gider Bursa'ya gelmiş işçilerle konuşmuştur. Sendika başkanı fabrika sahibiyle konuştuğunu ücretlerin bir hafta içerisinde ödeneceğini bildirmiş, ancak işçiler başkanı işverenle ortak olmakla suçlayıp eylemlerini sürdürmeye devam etmişlerdir[852]. Buna mukabil İşçiler aralarında temsilci seçip Valiyle görüşmeye gönderdi. Vali Fahrettin Akkutlu işçi temsilcisinin taleplerini dinledikten sonra her türlü hakların kanun yoluyla aranacağını söyledi. Grevin altıncı gününde Vali, Emniyet Müdürü ve Bölge çalışma müdürü olay yerinde inceleme yapmak üzere fabrikaya geldiler. İşveren temsilcileriyle yapılan görüşmede taraflar bir türlü uzlaşamamış, işçilere greve devam kararı almışlardır[853]. Grevin yedinci gününde İşçilere avans verileceği 322 işçiye bildirildi ve eylemin sonlandırılması istendi. Fakat avansın

[848] Akgün, *a. g. e.* , s. 144.
[849] " 270 İşçi Oturma Grevi Yapıyor ", *Yeni Ant,* 21 Temmuz 1963.
[850] " Deri Fabrikasında ki Greve Polis ve Savcılık El Koydu ", *Hâkimiyet,* 21 Temmuz 1963.
[851] " 322 İşçi Ücretlerini Alıncaya Kadar Çalışmama Kararında ", *Hâkimiyet,* 22 Temmuz 1963, " 270 İşçi Oturarak Greve Devam Ediyor ", *Yeni Ant,* 22 Temmuz 1963.
[852] " Deri İşçilerinin Grevi Dünde Devam Etti ", *Yeni Ant,* 23 Temmuz 1963.
[853] " Tumba Olayında 6. Gün İşçiler Dünde Çalışmadı ", *Hâkimiyet,* 24 Temmuz 1963, "Oturma Grevi Önlenemiyor ", *Yeni Ant,* 24 Temmuz 1963.

verilmemesi ve firma sahibi Mustafa Tumba'nın henüz ortaya çıkmaması üzerine işçiler eylemlerine devam kararı aldı[854].

Deri Fabrikasında yaşanan protestolar, sanayinin çeşitli sektörlerinde hizmet veren işçilerinde ilgisini çekmişti. Merinos İşçileri Tumba Fabrikasında eylem yapan işçilere yardım kampanyası başlatarak, işçi ailelerine erzak dağıtımı gerçekleştirdi[855]. İşçi grevinin sekizinci günündeyse beklenmedik bir gelişme yaşandı. Türk - İş Sendikası Birinci Bölge Temsilcisi İsmail Topkar, Bursa'ya gelip eylem yapan işçi temsilcileriyle görüştü. İsmail Topkar işçileri dinledikten sonra işveren temsilcisiyle protokol imzaladı. Buna göre fabrika iş başı yapacak üretilen malların bedeli işçilere dağıtılacaktı. Ayrıca Türk – İş temsilcisi işçilere iş başı yapmaları için ödemelerde bulundu. Sekiz gündür direnen Tumba işçileri Türk – İş'in uzlaştırması sonucu fabrikaya geri döndü[856]. Aynı günlerde grev kanununun kabul edilmesi işçi kesiminin yoğunlaşmaya başladığı Bursa'da grev, miting ve lokavt kelimesini gündelik hayat diline haline getirecektir.

3.6.6. Bursa Belediyesi Otobüs İşçileri Grevi

Grev ve Lokavt Kanunun kabulünden sonra Türkiye'de ilk kez kanuna uygun grev Bursa'da gerçekleşti. Bursa Belediyesine bağlı otobüs işçilerinin yaptığı kitlesel eylem yirmi bir gün gibi uzunca bir süre sürmüş ve ülke gündemini etkilemiştir. Belediye ile toplu sözleşme imzalanmamasından kaynaklı başlayan kriz büyümüş ve şoförler grev kararı alarak şehir içi otobüs servislerin durdurmuşlardır[857]. Motorlu Taşıtlar Sendikası Bursa Başkanı Necati Yıldırım konuyla alakalı basın açıklamasında bulunarak kanunlara uygun iş sözleşmesi yapmak istediklerini ancak bunun kabul görmemesinden kaynaklı yine kanunlara dayanarak grev haklarından yararlandıklarını söylemiştir[858]. Vali Fahrettin Akkutlu, Bursa Garnizon Komutanlığı ve Emniyet Müdürlüğü acil toplantı yapıp vatandaşların durumdan etkilenmemesi için harekete geçmiş, belediye otobüsleri yerine sivil dolmuş ile hususi otobüslerin çalışmaları hakkında genelge yayınlamışlardır. Olayın daha fazla büyümesini önlemek üzere Valilik nezdinde sendika temsilcileriyle görüşülse de anlaşma sağlanamadı.

[854] " Tumba İşçilerinin Grevi Devam Ediyor ", *Hâkimiyet,* 25 Temmuz 1963.
[855] " Grev Yapan İşçilere Yardım Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 25 Temmuz 1963, *Hâkimiyet,* 25 Temmuz 1963.
[856] " Deri İşçileri Dün Greve Son Verdi ", *Hâkimiyet,* 26 Temmuz 1963, " 8. Gün Tumba İşçileri Grevi Dün Sona Erdi ", *Yeni Ant,* 26 Temmuz 1963.
[857] " Belediye Otobüs İşçileri Bugün Grev Yapıyorlar ", *Yeni Ant,* 7 Kasım 1963, " Bursa Otobüs İşletmesinin 222 İşçisi Bu Sabah Süresiz Greve Başladı ", *Hâkimiyet,* 7 Kasım 1963, " İlk Kanuni Grev Bursa'da Başladı ", *Milliyet,* 8 Kasım 1963.
[858] *Yeni Ant,* 7 Kasım 1963, *Hâkimiyet,* 7 Kasım 1963.

Bunun üzerine işçiler süresiz grev kararı alırken farklı iş kollarına ait sendikalardan da destek gördüler[859].

Türk İş Motorlu Taşıt temsilcileri işçilerin haklarına ilişkin belediye başkan yardımcısı ve encümen azalarıyla beraber toplantı düzenledi. Sendikanın % 50 ile %100 arası bir oranda zam teklifini belediyenin ret etmesi üzerine sonuç alınamamış işçiler greve devam kararı almışlardır[860]. Tarafların uzlaşılmaz tutum takınmaları yer yer sertlik göstermeleri bir süre görüşmelerinde kesilmesi tehlikesini doğursa da grevin bir an önce bitmesi için sıkı pazarlıklara edildi. Grevin devam etmesi şehir içi ulaşımı doğrudan etkiledi. Özel otobüslerin keyfi davranışları saat konusunda sıkıntılar yaşanması ulaşımı yer yer aksattı[861]. Grevin bir an önce bitmesi hususunda Türkiye Taşıt İşçileri Sendikaları Federasyonu bir bildiri yayınladı. Grevin asla Bursa halkına karşı olmadığı, işçilerinin haklarını elde ettikten sonra mağduriyetlerin kısa zamanda giderileceği ifade edildi. Görüşmelerde sendikanın altmış iki maddelik taleplerinin kırk ikisi çözüme kavuşsa da kesin sonuç alınamadı[862]. Taraflar arasında işçi zammı konusunda saatler süren yeni görüşmeler yapıldı, İşçilerin 900 bin lira zam talebi belediye tarafından ret edildi[863]. Vali Yardımcısı Suat Ethemoğlu durumun bu şekilde devam etmesi halinde ancak yerel seçimler sonrası çözülebileceği şeklinde imada bulundu[864]. Vali yardımcısının sözleri belediyeye vekâlet eden Bursa Valiliğinin yerel seçimlere üç gün kala meseleyi yeni yönetime bırakma düşüncesine sahip olduğunun göstergesidir.[865] Görüşmelere Türkiye İşveren Sendikası temsilcisinin katılması üzerine grevciler masadan kalkarak müzakerelere son verdiler[866]. Valilik yaşanan durumla alakalı Türk – İş temsilcisi İsmail Topkar'ı sorumlu tuttu. Topkar ise suçluların kendileri olmadıklarını kanunun verdiği yetkiyle hareket ettiklerini söyledi. Karşılıklı ithamlar sürerken Vali Fahrettin Akkutlu yeni bir açıklamada bulundu. Maaş ve sosyal yardımların yapılmayacağını belirten Valinin bu sözleri meseleyi iyice çıkmaza sokmuştur[867].

---

[859] " Belediye Otobüs İşçilerinin Grevini Bursa Sendikaları Destekliyor ", *Hâkimiyet,* 8 Mayıs 1963. Bursa Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası konuyla alakalı bir bildiri yayınlayarak otobüs işçilerinin yanında olduklarını bildirmişlerdir. Genel Hizmet Sendikaları da Bursa halkını grevi desteklemeye çağıran bildiriler yayınlamıştır.
[860] " 3. Gün Grev Devam Ediyor Anlaşma Yok ", *Yeni Ant,* 9 Kasım 1963.
[861] *Hâkimiyet,* 11 Kasım 1961
[862] " Grevde 5. Gün ", *Yeni Ant*, 11 Kasım 1963.
[863] " Belediye İşçilerin 900 Bin Lirayı Bulan Zam Tekliflerini Ret Etti ", *Hâkimiyet,* 12 Kasım 1963.
[864] " Grev ve Netice Seçim Sonucuna Bağlı ", *Yeni Ant,* 12 Kasım 1963.
[865] " Grevcilerin Vaziyeti Seçimler Arifesinde Kritik Duruma Girdi ", *Yeni Ant,* 13 Kasım 1963.
[866] " Grev Görüşmeleri Dün Akamete Uğradı ", *Hâkimiyet,* 13 Kasım 1963.
[867] " 10. Gün Grev Devam Ediyor ", *Yeni Ant,* 16 Kasım 1963, " Grevde 10. Gün Vali Zam Yapılamaz Dedi ", *Hâkimiyet,* 16 Kasım 1963.

17 Kasımda yerel seçimlerin yapılmasından mütevellit görüşmeler kısa bir süre kesildi. Bununla beraber işçiler haklarını alana kadar grevlerin süreceğini belirtti[868]. Süreç içerisinde özel otobüsler taşımadan çekilince şehir içi ulaşımda büyük aksamalar baş gösterdi. Vatandaşların duruma tepki göstermesi yeni Belediye Başkanı Kemal Bengü ve yönetimini harekete geçirdi. Yeni yönetimin işçi temsilcileriyle meselenin çözülmesi hususunda görüşmelere başladı. Sıkı pazarlıklar sonuç vermeye başladı ve taraflar arasında uzun süredir devam eden gergin hava yumuşadı. Sendikanın istediği toplu iş sözleşmesinin belediye tarafından kabul edilmesi, taraflar arasında zam konusunda da anlaşma sağlanması üzerine işçiler grevi sonlandırdılar[869] . Aynı gün şoförler iş başı yaptı ve şehirde ki ulaşım problemi ortadan kalktı. Böylelikle Türkiye'de resmi kayıtlara geçen ilk kanuni grev sonlanmış ve Bursa halkı rahat bir nefes almıştır.

3.6.7. Bursa'da 17 Kasım Yerel Seçimleri ve Partilerin Aday Belirleme Çalışmaları

17 Kasımda gerçekleşecek mahalli seçimler için Eylül ayı itibariyle seçim hazırlıkları başladı ve ülke genelinde siyasi partiler hummalı çalışmalara giriştiler. Siyasi partilerin muhtarlık seçimlerine girmesinin yasak olduğu ilk yerel seçim olan Kasım seçimlerinde seçmen kütüklerinin 1 Ekim tarihinden itibaren hazırlanacağı seçim kurulu tarafından belirlendi. Aynı gün Bursa'da Merkez ilçe seçim kurulunun hazırlığı için kura çekimleri başladı[870]. Merkez İlçe Seçim Kurulu Başkanı Mürüvvet Yener'in öncülüğünde AP, YTP, CHP, CKMP ve MP'den oluşan beş siyasi parti temsilcisi arasında geçen kura yarışını MP hariç diğer parti temsilcileri kazandılar[871]. Merkez ilçede oluşan kurul 17 Kasım seçimleri için aynı tarihte çalışmalara başladı.

Bursa'da AP ile CHP diğer partilerden önce davranıp belediye meclis üyeliği için aday başvuru tarihlerini yayınlamaya başladı[872]. Partiler aday tespiti öncesi merkez ve ilçelerde delege seçimleri gerçekleştirdi. Adalet Partisi Bursa'da diğer partilerden hızlı davranarak delege seçimlerini mahalle, köy ve ilçelerde tamamladı[873]. CHP ise yerel seçim

[868] " Grev Devam Ediyor ", *Yeni Ant,* 22 Kasım 1963.
[869] " Bursa'da ki Taşıt İşçileri Grevi Dün Sona Erdi ", *Milliyet,* 28 Kasım 1963.
[870] " İlçe Seçim Kurulu İçin Bugün Kura Çekiliyor ", *Yeni Ant,* 18 Eylül 1963.
[871] " İlçe Seçim Kurulu İçin Kura Çekildi ", *Yeni Ant,* 19 Eylül 1963.
[872] " Bursa CHP Merkez İlçe Başkanlığından ", *Yeni Ant,* 22 Eylül 1963, " Adalet Partisi İl İdare Kurulundan ", *Hâkimiyet,* 23 Eylül 1963.
[873] " AP Mahalli Seçimlere Hazır ", *Hâkimiyet,* 1 Ekim 1963

öncesi ilçe kongrelerine başlamış ancak parti genel meclisinin aldığı karar doğrultusunda kongreleri seçim sonrasına ertelemek zorunda kalmıştır[874].

Ekim ayı itibariyle müracaatların artması Bursa'da seçimlere olan alakanın yoğun olduğunu göstermekteydi[875]. Nitekim Seçim Kurulu Başkanı Mürüvvet Yener seçme seçilme şartlarını, oy pusulalarının nasıl olacağını, köy, nahiye gibi yerlerde seçimlerin nasıl yapılacağını yazan bir bildiri yayınladı. Bildiride Meclis üye adaylarının 18 Ekim 1963 günü saat beşe kadar merkez ilçe seçim kuruluna yazıyla bildirilmesi gerektiği yazmaktaydı. Adaylıkların kesinleşmesi basın aracılığıyla halka ilan edilecekti[876].

Seçim çalışmalarının giderek arttığı dönemde AP, CHP ve CKMP'de belediye başkanlığı için adaylık müracaatı da hız kazandı. YTP ile MP genel merkezlerinde yaşanan siyasi sıkıntılardan kaynaklı bazı illerde olduğu gibi Bursa'da da aday belirleme konusunda problem yaşadılar. Adı geçen iki partide Bursa'da yerel seçime katılamadı. İşçi Partisi de aynı tarihlerde Bursa teşkilatını kurmuş ancak örgütlenmesini tamamlayamadığı için seçimlere girememiştir[877]. Böylelikle Bursa'da seçime üç parti katılacaktır[878].

Aday müracaatların sona erdiği 9 Ekim tarihi sonrası CHP, AP ve CKMP'nin belediye başkanlığı için adaylar belirlendi. AP'den Kemal Bengü ile Reşat Oyal, CHP'den Şebib Karamollaoğlu, Hikmet Sami Gökçen ve Naci Kurtul, CKMP'den ise Kamil Koç başkanlığa adaylık koydular[879]. 13 Ekim tarihinde partiler başkanlık için belirlenen adaylar arasında yoklama gerçekleştirdi[880]. Partilerin yaptığı yoklamalara müteakip adaylar kesinleşti. CHP adına Şebib Karamollaoğlu, AP adına Kemal Bengü ve CKMP adına Kamil Koç Bursa belediye başkan adayı seçildi[881]. CHP'de Karamollaoğlu'nun adaylığına kesin gözüyle bakılırken AP içerisinde Bengü ve Oyal arasında ciddi bir rekabet oldu. İki isminde partide ki ağırlıkları yerel seçim öncesi parti içerisinde hizipleşmeye kadar gitti. Sonuç olarak Kemal

874 " CHP Kongreleri Durduruldu ", *Yeni Ant,* 2 Ekim 1963.
875 " Seçim Faaliyetleri Şehrimizde Arttı ", *Yeni Ant,* 4 Ekim 1963.
876 " İlçe Seçim Kurulu Başkanının İzahatı ", *Yeni Ant,* 9 Ekim 1963.
877 Akgün, *a. g. e. ,* s. 149.
878 *Hâkimiyet,* 20 Ekim 1963.
879 *Hâkimiyet,* 10 Ekim 1963.
880 " Partiler Aday Seçim Yoklamasını Bugün Yapıyor ", *Yeni Ant,* 13 Ekim 1963, " Siyasi Partiler Bugün Adaylarını Tespit Etmeye Çalışıyor ", *Hâkimiyet,* 13 Ekim 1963.
881 " Mahalli Seçimler İçin Aday Yoklaması Yapıldı ", Yeni Ant, 14 Ekim 1963, " AP'nin Bursa Belediye Reisi Adayı Kemal Bengü ", *Hâkimiyet,* 14 Ekim 1963. Adayların kısa özgeçmişleri: Kemal Bengü, İstanbul doğumlu olup Yüksek İnşaat Mühendisidir. Bursa bayındırlık müdürlüğü görevinde bulunan Bengü siyasete Adalet Partisi ile girmiştir. Şebib Karamollaoğlu, Sivas Gürün doğumlu emekli Emniyet Müdürü. 1953 ve 1957 yıllarında Bursa Emniyet Müdürü olarak görev yapmıştır. 1960 yılında emekli olup Bursa'ya dönmüş ve Cumhuriyet Halk Partisi ile politikaya girmiştir. Kamil Koç, Bilecik Pazaryeri doğumlu olup Bursa otobüs işletmeciliği yapmaktadır. Siyasete 1951 tarihinde Millet Partisi Bursa teşkilatını kurarak başlamıştır. Daha sonra Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinde devam etmiştir. **Bkz.** Yılmaz Akkılıç, *Bursa Ansiklopedisi Cilt 2,* Hâkimiyet Yayınları, s. 545, 580 – 581.

Bengü taraftarları ağır basarak adaylık yarışını kazandılar. Partilerin il genel meclis ile belediye meclis üyeleri de tespit edildi.

Adaylık seçimleri sırasında AP ile CHP'nin çalışmaları dikkat çekmektedir. Her iki partide taşradan merkeze kadar örgütlü bir şekilde delege seçimlerini vaktinde tamamlamış, propaganda serbestliği öncesi rakipleri karşısında öne geçmişti. Kamuoyu oluşturma adına basının etkisi düşünülürse her iki partinin Bursa basınında söz sahibi olması seçim yarışında rakiplerine oranla ayrı bir avantaj sağlamıştır. CHP'nin yayın organı olan Yeni Ant gazetesi Kemal Bengü ile ilgili olumsuz haberler yapmış AP adayının adının karıştığı bir dizi davaları ana sayfasında paylaşmıştı[882]. Buna mukabil AP destekçisi Hâkimiyet gazetesi CHP'yi demokrasi düşmanlığı ve yalan haber yapmakla suçlamıştı[883]. Tarafların seçim öncesi gazetelerden atışmaya başlamaları iki parti adına rekabetin boyutlarını göstermektedir. Bununla birlikte CKMP adayı Kamil Koç'un yerel seçimlerde Adalet Partisini favori olarak görmesi seçim yarışının CHP ile AP arasında olacağını güzel bir örnektir [884].

3.6.8. Yerel Seçimler Öncesi Siyasi Partilerin Faaliyetleri

Ekim sonu itibariyle partiler yerel seçim hazırlıklarını tamamlamışlar ve adaylarını belirlemişlerdi. Muhtarlık seçimlerinde ise durum farklıydı. Muhtarların bağımsız aday olmasından mütevellit bu seçimde listeler merkez seçim kurulları tarafından belirlenmişti. Seçmenlerin oy atacağı sandıklar ve numaralar merkez seçim kurulları tarafından ilan edildi. Bursa merkez ilçe seçim kuruluda muhtarlık seçimleri için seçmenlerin oy kullanacakları sandık numaralarını paylaştı[885].

Siyasi partiler Kasımın başında kalkan propaganda yasağından itibaren çalışmalara başladılar. Bursa'da ilk siyasi propaganda CHP tarafından gerçekleşti[886]. Hamzabey mahallesinde geçen toplantı sonrası CHP ikinci faaliyetini Çırpan semtinde yaptı[887]. Daha sonra CHP adayları Kovuk çınar ile Kiremitçi mahallelerinde faaliyetlerini sürdürdü. CHP il merkezinin belirlediği programda özellikle mahaller seçilmiş ve adayların halkla bütünleşmesi istenmişti[888].

[882] " K. Bengü Hakkında Dört Dava Açıldı ", *Yeni Ant*, 24 Ekim 1963.
[883] *Hâkimiyet,* 25 Ekim 1963.
[884] " CKMP'li Aday Koç Mahalli Seçimlerde AP'yi Şanslı Görüyor ", *Hâkimiyet,* 25 Ekim 1963.
[885] " Bursa Merkez İlçe Seçim Kurulu Başkanlığından ", *Yeni Ant,* 31 Ekim 1963.
[886] " CHP İlk Propaganda Toplantısını Yapıyor ", *Yeni Ant,* 30 Ekim 1963.
[887] " CHP'nin İkinci Propaganda Toplantısı Bu Gece ", *Yeni Ant,* 31 Ekim 1963.
[888] " CHP Toplantıları Açık Oturum Şeklinde Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 2 Kasım 1963.

AP il başkanlığı parti il örgütleriyle toplantı yapıp Bursa teşkilatının her kademesini seçim yarışına hazırladı. Parti teşkilatının kurduğu basın irtibat komitesi Bursa programını belirledi ve AP'de CHP gibi sistemli bir propaganda sürecini takip etti. 4 Kasımda Kırcaali mahallesinde ilk salon toplantısıyla AP çalışmaları başladı.

CKMP teşkilatı İl kongresi düzenlendi ve Bursa teşkilatını yeniden oluşturdu[889]. Propaganda süresinin 2 haftadan az olduğu bir süreçte CKMP'nin il teşkilatını düzenlenme çalışmaları Bursa'da ki seçim yarışında partinin geride kalmasına neden olacaktır.

AP ile CHP propagandanın bitimine bir hafta kala çalışmalarına hızlandırdılar. CHP mahalle toplantılarına devam etti ve başkan adayı Şebib Karamollaoğlu halkla temaslarını sürdürdü. AP Bursa teşkilatı merkez çalışmalarıyla birlikte ilçe mitingleri de düzenlemeye başladı. İznik'te AP mitingi yapıldı ve AP adayları tanıtıldı[890]. Zafer ile Kemer çeşme mahallelerinde devam eden AP çalışmalarına Bursa Senatörü Baki Güzey ve Milletvekili Baha C. Zağra katıldı. Her iki parlamenter yerel seçimin önemine dair açıklamalarda bulunup AP'nin halk tarafından desteklendiğini belirtmiştir[891]. AP'nin merkez ve ilçe çalışmaları sonrası CHP Bursa il teşkilatı merkez faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Bu doğrultuda Orhaneli ilçesinde miting yapıldı. CHP Bursa milletvekilleri Sadrettin Çanga ile Edip R. Akyürek CHP faaliyetlerinden bahsedip, seçimlerde CHP adına destek istediler[892]. CHP Bursa teşkilatının diğer bir faaliyeti de CKMP ile ortak toplantı yapmasıdır. Her iki partinin koalisyonun sarsıntı yaşadığı bir dönemde böyle bir harekette bulunması dikkat çekicidir. Bahar mahallesinde gerçekleşen toplantıda CHP adayı Şebib Karamollaoğlu ve CKMP adayı Kamil Koç ortak açıklamalar sonucu vaatlerini sıralamış ve birbirlerine şans dilemişlerdir.[893] Bu ortak toplantı şüphesiz ki Adalet Partisine karşı iki parti anlaştı mı sorusunu akıllara getirmektedir. Bursa bölgesinde yapılan seçim anketlerine göre AP'nin rakiplerine oranla yarışı önde götürmesi bu durumu özetlemektedir[894].

Seçime az bir süre kala Bursa'da siyasi hava iyice yoğunlaştı. AP, merkez mahallelerinden Hacı Yakup, Davutkadı, Papazçeşme, Bahar, Kırcaali, Küplüpınar ve Altıparmak'ta toplantılar düzenledi. Aynı anda AP belediye ve meclis adayları merkezde ki köyleri ziyaret etti[895]. AP çalışmaları Ragıp Gümüşpala'nın Bursa'ya gelmesiyle zirveye

[889] " CKMP İl Kongresi Dün Yapıldı ", *Yeni Ant,* 4 Kasım 1963.
[890] " AP İznik Açık Hava Mitingi Dün Yapıldı ", Hâkimiyet, 7 Kasım 1963.
[891] " AP'nin Kapalı Salon Toplantıları ", *Hâkimiyet,* 8 Kasım 1963.
[892] " CHP Orhaneli Açıkhava Toplantısı Yapıldı ", *Yeni Ant,* 10 Kasım 1963.
[893] " CHP ve CKMP Adayları Bir Arada Toplandı ", *Yeni Ant,* 8 Kasım 1963.
[894] " Marmara ve Trakya'da AP Daha Şanslı ", *Milliyet,* 4 Kasım 1963.
[895] " AP'nin Dün Gece Yaptığı Toplantılar ", *Hâkimiyet,* 12 Kasım 1963.

çıkacaktır[896]. AP lideri Bursa'ya gelirken Mustafakemalpaşa ilçesinde kısa bir konuşma yapıp partililere seslendi. Daha sonra Bursa'ya hareket eden Gümüşpala'yı, AP il teşkilatı, AP senatör ve milletvekilleri, AP belediye başkan adaylarıyla beraber kalabalık bir kitle şehir dışında karşıladı. AP lideri Bursa konuşmasında, memleketin içerisinde bulunduğu durumdan bahsederek, kutuplaştırıcı görüşlerden uzak durulmasını belirtmiştir. Gümüşpala vatandaşlara birlik ve beraberlik tavsiyesinde bulunup AP Bursa adayı Kemal Bengü'ye destek istemiştir[897]. AP lideri daha sonra son mitingi için İstanbul'a giderek Bursa'dan ayrıldı.

CHP il teşkilatı da seçime kısa bir süre kala çalışmalarına hız verdi. Partinin kadınlar kolu Bursa'nın muhtelif köylerine seçim ziyaretleri gerçekleştirdi. CHP'nin seçim beyannameleri merkez, ilçe ve köylere dağıtıldı[898]. Orhangazi'de düzenlenen mitingde Bursa milletvekilleri Sadrettin Çanga ile Edip R. Akyürek yer aldı. Vekiller konuşmalarında CHP icraatlarından bahsedip, CHP adayları için destek istedi. Bursa merkezde CHP, Maksem ile Kuzgunluk mahallelerinde toplantılar yaparak propagandalarına devam etti[899]. CHP faaliyetlerini merkezde sürdürdü. Belediye başkan adayı Şebib Karamollaoğlu Davutkadı, Elmasbahçeler ve Selimiye mahallelerinde konuşmalar yaptı. Karamollaoğlu seçildiği takdirde Bursa'nın tüm sorunlarını çözeceğini söyledi ve rakiplerinin haksız ithamlarda bulunduğunu dile getirdi[900].

CHP'nin merkezde ki son propagandası 15 Kasımda gerçekleşti. Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'in de hazır bulunduğu Yıldırım ile Hürriyet semtinde ki toplantılarda CHP heyeti eksiksiz yer aldı. Bakan Öktem muhalefetin CHP ve hükümete yaptığı eleştirilerin yersiz ve adaletsiz olduğunu dile getirip, seçimlerde mutlak zaferin adil, aklıselim ve bilgi sahibi olanlar tarafından gerçekleştirileceğini söylemiştir[901]. CHP'li adaylar AP'nin hizmetten ziyade sağa sola çatmakla propaganda zamanını geçirdiğini belirtti. CHP'nin de seçim faaliyetlerini tamamlamasının ardından Bursa'da siyasi propagandalar sona erdi. CKMP teşkilatının fazla etkinlik göstermediği propaganda sürecinde AP ve CHP etkin bir şekilde süreci kullanmışlardır. 17 Kasım tarihinde ülke genelinde olduğu gibi Bursa halkıda belediye başkanını seçmek üzere sandık başına gidecektir.

---

[896] " AP Lideri Gümüşpala 14 Kasımda Bursa'da ", *Hâkimiyet,* 13 Kasım 1963.
[897] " Vatandaşları Birlik ve Beraberliğe Davet Etti ", *Hâkimiyet,* 15 Kasım 1963.
[898] " CHP'nin Bursa Belediye Hizmetleriyle Alakalı Beyannamesi ", *Yeni Ant,* 15 Kasım 1963.
[899] " CHP Dün Dört Yerde Daha Toplantı Yaptı ", *Yeni Ant,* 12 Kasım 1963.
[900] " CHP Dün Davutkadı, Selimiye ve Elmasbahçelerde 3 Toplantı Yaptı ", *Yeni Ant,* 14 Kasım 1963. CHP adayı Şebib Karamollaoğlu yapılan eleştirilere " Eski savrulmuş harmanlara tekrar sarılmakla bu memlekete hizmet edilmez ". Şeklinde karşılık vermiştir.
[901] " Öktem Zafer Bilgilinin Olacaktır ", *Yeni Ant,* 16 Kasım 1963.

3.6.9. 17 Kasım Yerel Seçimleri Bursa Sonuçları

Seçim zamanı Bursa basını vatandaşların neler yapacağını belirten yayınlar gerçekleştirdi. Oy işleminin nasıl olacağı, seçim vaktinin hangi aralıklarda gerçekleşeceği kamuoyu ile paylaşıldı. Seçim süresi sabah saat 8 ile akşamüstü 17'ye kadar sürecekti. Oy kullanma işleminde üç ayrı oy verme yeri ile üç sandık olup, vatandaş belirlenen sıraya oylarını sandıklara atacaktı. İlk olarak muhtar seçimi akabinde belediye seçimleri son olarak ise il genel meclisi için oy işlemi yapılacaktı. Bursa'da belediye seçimleri için toplam seçmen sayısı 96 bin iken il genel meclisi için 143 bin kişi oy kullanabilecektir[902]. 17 Kasım tarihinde Bursa seçmeni sandık başına giderek yeni belediye başkanı için oyunu kullandı. Seçim sırasında merkezde ve ilçelerde olay yaşanmamış, seçimler sükûnet içerisinde gerçekleşmiştir. Yerel seçimlerde belediye başkan adaylarının aldıkları oy miktarı ve kesin sonuç aşağıda ki tabloda gösterilmektedir[903]:

	Bursa Geneli	**Partiler**	**Adaylar**	**Aldıkları Oy**
Seçmen Sayısı	94276	**AP**	Kemal Bengü	36042
Kullanılan Oy	61693	**CHP**	Şebib Karamollaoğlu	11007
Geçerli Oy	53835	**CKMP**	Kamil Koç	1643
Geçersiz Oy	7858	**BĞMSZ**	Hamdi S. Gökçen	1366
Katılma Oranı	% 65	**BĞMSZ**	Emin Canbolat	2028

Tablo 15. Bursa'da Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere belediye seçimlerini Adalet Partisi adayı Kemal Bengü büyük bir farkla kazanmıştır[904]. Belediye meclis üyeliği sonuçlarında AP 29, CHP 8 CKMP ise 1 üye elde etmiştir[905]. Böylelikle AP belediye meclisinde de çoğunluğu sağlayan parti konuma gelmiş oldu. İlçe seçimleriyle ilgili kesin oy sayısına dair veriler bulunmadığı için sadece kesin sonuçlara ulaşılmıştır. Aşağıdaki tabloda İlçe seçim sonuçları gösterilmektir[906]:

[902] " Mahalli Seçimler Bugün Yapılıyor ", *Yeni Ant,* 17 Kasım 1963, " Mahalli Seçimler Bugün Yapılıyor ", *Hâkimiyet*, 17 Kasım 1963.
[903] " Bursa'da Belediye Seçimlerinin Kati Sonuçları Alındı ", *Hâkimiyet,* 19 Kasım 1963.
[904] " Adalet Partisi Adayı Kemal Bengü Belediye Reisi Seçildi ", *Hâkimiyet,* 19 Kasım 1963
[905] Hâkimiyet, *a. g. t. ,* Yeni Ant gazetesine göre CHP belediye meclisine 9 üye ile girmiştir. **Bkz** " CHP Bursa'da 9 Belediye Meclis Üyesi Kazandı ", *Yeni Ant,* 19 Kasım 1963.
[906] " Hâkimiyet, *a. g. t.*

İlçeler	Partiler	Kazanan	İlçeler	Partiler	Kazanan
Mudanya	**CHP**	Ali Nihat Argönül	Orhaneli	**AP**	Cemil Orhan
İnegöl	**AP**	Ahmet Akyollu	Karacabey	**AP**	Hüseyin Oruç
Orhangazi	**AP**	Hüsnü Tozkoparan	İznik	**AP**	İnal Sayın
Gemlik	**AP**	Emin Dalkıran	Yenişehir	**AP**	Ali Can
Mustafakemalpaşa	**AP**	Ahmet Saygın	Keles	**BĞMSZ**	İsmail Saydam

Tablo 16. İlçe Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

Sonuçlara bakıldığında AP, merkezde olduğu gibi ilçe seçimlerinde kazanan parti durumundadır. Son olarak il genel meclisi sonuçlarına bakıldığında AP 28, CHP 9 üye almıştır[907]. İlçe ve merkez oyları sonucu gerçekleşen üye seçimleriyle ilgili aşağıdaki tabloda oy sayıları gösterilmektedir[908]

İlçeler	Partiler	Üye	Aldıkları Oy	Partiler	Üye	Aldıkları Oy
Merkez	**CHP**	3	26113	**AP**	8	64509
Mudanya	**CHP**	-	2723	**AP**	1	4987
İnegöl	**CHP**	1	8384	**AP**	3	17009
Yenişehir	**CHP**	1	6967	**AP**	2	11646
Orhaneli	**CHP**	1	6418	**AP**	2	9321
Keles	**CHP**	-	3175	**AP**	1	3724
İznik	**CHP**	1	4477	**AP**	1	5888
Orhangazi	**CHP**	-	2682	**AP**	2	7666
Mustafakemalpaşa	**CHP**	1	8687	**AP**	3	19125
Gemlik	**CHP**	-	2672	**AP**	2	8621
Karacabey	**CHP**	1	6805	**AP**	3	14463
Toplam	**CHP**	9	79300	**AP**	28	166956

Tablo 17. İl Genel Meclis Üyesi Seçim Sonuçları

[907] " Bursa İl G. Meclis Üyeliğinde AP 28, CHP 9 Üyelik Elde Aldı ", *Hâkimiyet,* 20 Kasım 1963.
[908] " İl Genel Meclis Neticeleri ", *Yeni Ant,* 20 Kasım 1963.

21 Kasım tarihinde mazbatalar ilçe seçim kurulu başkanı Mürüvvet Yener tarafından kazananlara verildi. Böylece Bursa'da yeni bir dönemin başladığı tescillenmiş oldu. Bursa'da seçime katılım oranı % 65'dir. Bursa gibi siyasi kültüre sahip bir yere göre az olmakla beraber seçim sonuçlarını doğrudan etkileyecek bir oran değildir. Ancak genel sonuçlardan rahatsız olan CHP safhalarında bu durum seçimin önemsizmiş gibi gösterilmesine neden olmuştur. Bu hususta CHP taraftarı Yeni Ant gazetesinin şehrin aydın zümresinin seçime katılmadığına dair haber yapması dikkat çekicidir[909]. Bu durumdan mütevellit Kasım seçimleri Bursa siyaseti için önemli sonuçlar doğurmaktadır. Temmuz referandumu ve Ekim seçimlerinde Bursa'da umduğunu bir türlü bulamayan CHP için yerel seçimler tam bir hezimet demekti. Sadece bir ilçeyi alabilen CHP, il genel ve belediye meclislerinde de istediği rakamı elde edemedi. Bununla birlikte CHP oyları 1961 genel seçimlerine kıyasla 10 bin oyluk bir düşüş gösterdi[910]. Bursa'da tabanı olmayan CKMP ise seçim sonucunda etkisini tamamen yitirdi. Bu partinin oyları şüphesiz AP'ye gitti. 17 Kasım seçimlerinin tek galibi kesinlikle Adalet Partisi'dir. Bursa başta olmak üzere 8 ilçe belediyesini kazanan AP, il genel ve belediye meclis üyeliklerinin çoğunluğunu sahip olarak 1965 genel seçimleri öncesi Bursa'da ki hâkimiyetini pekiştirmiştir.

4.BÖLÜM: 1964 YILI BURSA'DA SİYASİ HAYAT

4.1. Azınlık Hükümetinin Kurulması

İkinci Koalisyonun dağılmasının ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel yeni hükümeti oluşturma hususunda parti liderleriyle görüşmeler gerçekleştirdi. CHP lideri İsmet İnönü yeni hükümetin CHP dışında kurulması gerektiğini söyleyerek koalisyon tekliflerine kapısını kapattı[911]. CKMP, YTP ve MP'de koalisyon oluşturma konusunda isteksiz davrandılar. AP ise hükümet bunalımına karşı vazife almaya hazır olduğunu Gürsel'e bildirdi. Parti lideri Ragıp Gümüşpala 1964 Haziranında seçim yapmak şartıyla hükümet kurabileceğini belirtti. Buna mukabil Cumhurbaşkanı Gürsel, İsmet İnönü ile yeniden

[909] *Yeni Ant,* 19 Kasım 1963.
[910] *Yeni Ant,* 20 Kasım 1963.
[911] *Milliyet*, 4 Aralık 1963.

görüşme gerçekleştirmiş ve koalisyonu kurma konusunda ısrarcı davranmıştır. İnönü senato ve parti meclis toplantıları sonucu Gürsel'e hükümeti kuramayacağını bir kere daha iletmiştir[912].

Cumhurbaşkanı hükümet krizinin daha fazla büyümesini engelleme adına koalisyon teklifini AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya yaptı[913]. AP lideri CKMP, YTP ve MP liderleriyle temasa geçerek koalisyon şartlarını görüştü. Diğer partilerle bir türlü uzlaşamayan Gümüşpala koalisyon fikrinden vazgeçti ve görev yeniden İsmet İnönü'ye verildi[914]. İsmet İnönü bu defa teklifi kabul ederek koalisyon temaslarına başladı. AP olmadan bir koalisyon düşünen İnönü sırasıyla diğer partilerle görüştü. Temaslardan kesin bir netice elde edemeyen CHP lideri bu sefer partilerinden istifa edip sayıları 25'i bulan bağımsızlarla bir hükümet kurma yolunu tercih edecektir[915]. Azınlık Hükümeti olarak nitelendirilen bu koalisyon Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra İsmet İnönü yeni kabineyi 25 Aralık tarihinde ilan etti[916]. Başbakan İnönü 30 Aralık günü hükümet programını mecliste okudu ve yeni kabine göreve başladı.

Üçüncü Koalisyon hükümetinin programı önceki programlarda yer alan bütün unsurları barındırmaktadır. Anayasal rejimin tamamen yerleşmesi, rejimin başka yönlere çekilmemesi, Atatürk devrimlerinin korunması temel maddeleri oluşturmaktadır. Ekonomik kalkınma ile alakalı özel sektörün gelişmesi ve genişlemesi bu programda da geniş yer tutmaktadır.

Hükümete güvenoyu verme adına 4 Ocak tarihinde mecliste oylama yapıldı. 450 milletvekilinden oluşan parlamentoda 225 vekil hükümete güvenoyu verdi[917]. CHP'den 172 vekil olmak üzere, YTP'den 19, bağımsızlardan 19, CKMP'den 3 son olarak MP'den 2 vekil güvenoyu vermiştir.

---

912 "Kesin Karar: CHP Hükümet Kurmuyor ", *Milliyet,* 10 Aralık 1963.
913 " Gümüşpala'ya Teklif Yapıldı ", *Milliyet*, 11 Aralık 1963.
914 " Gümüşpala Hayır Dedi ve Görev İsmet İnönü'ye Verildi ", *Milliyet,* 15 Aralık 1963.
915 Kili, *Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* s. 191.
916 " İnönü Yeni Hükümeti Dün Açıkladı ", *Milliyet,* 26 Aralık 1963, " İnönü 3. Koalisyon Hükümetini Dün Kurdu ", *Cumhuriyet,* 26 Aralık 1963. Azınlık Hükümeti şu isimlerden oluşmaktadır: Başbakan İsmet İnönü (Malatya M.V.), Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd. Kemal Satır (Elazığ M.V.), Devlet Bakanı Mahir Yolaç (İstanbul M. V.), Devlet Bakanı İ. Saffet Omay (Ankara C.S.Ü.), Devlet Bakanı Veli Pirinççioğlu (Diyarbakır M. V.), Adalet Bakanı Sedat Çumralı (Konya C.S.Ü.) , Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar (İstanbul M. V.), İçişleri Bakanı Orhan Öztrak (Tekirdağ M. V.), Dış İşleri Bakanı Feridun Cemal Erkin (Eski Dış İşleri Bakanı), Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem (Bursa M. V.), Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender (Manisa C.S.Ü.), Tekel Bakanı Mehmet Yüceler (Kayseri M. V.), Sanayi Bakanı Muammer Ertem (Manisa M.V.), Tarım Bakanı Turan Şahin (Muğla M.V.), Ticaret Bakanı Fenni İslimyeli (Balıkesir M.V.), Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş (Gaziantep M.V.), İmar ve İskân Bakanı Celalettin Uzer (Eskişehir M.V.), Maliye Bakanı Ferit Melen (Eski Maliye Bakanı), Köy İşleri Bakanı Lebit Yurtoğlu (İzmir M.V.), Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat (Ordu M.V.), Çalışma Bakanı Bülent Ecevit (Ankara M.V.), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir (Bolu M.V.), Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanı Hüdai Oral (Denizli M.V.) **Bkz.** Öztürk, *a. g. e. ,* s. 549.
917 " 3. İnönü Hükümeti 225 Oyla İşbaşında ", *Milliyet,* 5 Ocak 1964.

Hükümeti göreve başlatacak oy çoğunluğu sağlansa dahi CHP dışı partilerin olumsuz ve kararsız tutum takınması dikkat çekicidir. Adalet Partisi güvenoyu vermeyeceğini evvelce bildirip, oylama sırasında hiçbir vekil güvenoyu kullanmamıştır[918].YTP grubu müspet oy verecekleri beyanında bulunsa dahi, 65 milletvekilinden sadece 19'u bu doğrultuda oy kullandı. CKMP milletvekillerinin büyük bir kısmı da güvenoyu vermeyip hükümeti desteklemediklerini belli etti[919].

Cumhuriyet Halk Partisi ise yeni kabineyi reform hükümeti şeklinde değerlendirdi. Başbakanla birlikte kabinede 18 CHP'li parlamenterin olması, Dış İşleri Bakanının CHP kontenjanından hükümete girmesi bu tanımlamayı güçlendirir. Bu hükümet meclis çoğunluğuna dayanmayan bir CHP hükümetidir. Nitekim partilerin olumsuz tavrı, hükümeti desteklememesinin sebebi bu durumdan kaynaklı olarak değerlendirilebilir.

4.2. Başbakan İsmet İnönü'ye Suikast Girişimi

İsmet İnönü liderliğinde kurulan üçüncü koalisyon hükümeti, 1964 yılının ilk günlerinde Aralık ayından itibaren kriz haline dönüşen Kıbrıs meselesi karşı karşıya gelecektir. Kıbrıs lideri Makarios'un Zürih ile Londra Antlaşmalarını feshetme kararıyla tırmanan gerilim üzerine hükümet harekete geçmiş, antlaşmaların garantör devletleri İngiltere ve Yunanistan'a adada ki birlikleri [920]arttırma çağrısında bulunmuştur. Türkiye'nin talebi doğrultusunda Londra'da toplanan konferans iki hafta boyunca sonuçsuz kalarak dağılmıştır. Şubat ayında adada yaşanan gelişmeler üzerine yapılan Birleşmiş Milletler toplantısında Türkiye Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere kayıtsız kalamayacağını bildirmiştir.

Hükümetin tüm mesaisini Kıbrıs meselesine harcadığı bir dönemde Ankara'da Başbakan İsmet İnönü'ye suikast girişiminde bulunuldu. 21 Şubat 1964 günü saat 11. 50 Başbakanlık binasından ayrılan İnönü gazetecilerin sorularını yanıtlarken yakın mesafeden kimliği belirsiz bir kişi tarafından üç el ateş edilmiştir[921]. Suikasttan yara almadan kurtulan İsmet İnönü olay yerinden hemen uzaklaştırılıp TBMM'ye götürüldü. Güvenlik güçleri tarafından hemen etkisiz hale getirilen saldırganın ilk sorgusunda Kayserili elektrik işçisi Mesut Suna olduğu anlaşılmıştır. Zanlı ifadesinde imamlardan dinlediği vaazlardan

[918] " AP Güvenoyu Vermeyecek ", *Milliyet,* 2 Ocak 1964.
[919] *Milliyet,* 5 Ocak 1964.
[920] " Kıbrıs'ta Üçlü Kuvvetin Arttırılmasını İstedik ", *Milliyet, 3 Ocak 1964.*
[921] " Gericinin Kurşunları İnönü'ye İsabet Etmedi ", *Milliyet, 22* Şubat 1964, " İnönü'ye Suikast ", *Cumhuriyet,* 22 Şubat 1964.

etkilenerek bu işi gerçekleştirmek, 27 Mayıstan beri İnönü'yü öldürmek istediğini söylemiştir[922]. İçişleri Bakanlığı olayla ilgili soruşturma başlatıp, Ankara ve Kayseri'de suikastla ilişkili aramalar yaptırdı. Ankara'da olayla ilişkilendirilen 14 kişi tutuklandı[923]. Kayseri'de ise Suna'nın belirttiği biri imam dört sanık tutuklanıp Ankara'ya getirildi. İçişleri Bakanı Orhan Öztrak olayla ilgili basına verdiği demeçte faillerin gerekli cezaları alacağını, soruşturmaların kısa zamanda sona ereceğini söylemiştir[924]. Nitekim Öztrak'ın açıklamalarından kısa bir süre sonra Mesut Suna ve dört kişi mahkemeye sevk edildi[925]. Birinci Ağır Ceza Mahkemesinde başlayan yargılamalar 17 Haziran 1964'e kadar sürecektir. Karar öncesi dört sanık son sözlerini söyleyerek İsmet İnönü'den özür dileyip, bağlılıklarını bildirdi. Mahkeme tarafından açıklanan karara göre, Mesut Suna'ya 20 yıl, Suna'ya yardım ve yataklık eden Niyazi Akyüz 8 yıl hapis cezasına çarptırıldı[926]. Diğer sanıklardan Yunus Devseren ile Sabri Çınal beraat ederken, ruhsatsız silah taşımaktan altı ay ceza almışlardır.

İsmet İnönü'ye suikast girişimi ülke genelinde tepkiyle karşılanmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel basına yaptığı açıklamalarda yaşanan hadiseden duyduğu üzüntüyü dile getirerek Başbakanın yanında olduğunu söylemiştir. AP lideri Ragıp Gümüşpala olayın hemen ardından Başbakanı ziyaret edip suikastı şiddetle kınadığını bildirdi[927]. MP lideri Osman Bölükbaşı 'da İnönü'ye telgraf çekerek geçmiş olsun dileklerini iletti. Cumhuriyet Senatosunun 25 Şubat 1964 tarihli oturumunda, tüm senatörler suikast girişimini kınadılar. Cumhurbaşkanlığınca seçilen üyeler topluluğu adına konuşan Sadi Kocaş'ın ifadeleri senatonun tepkisini göstermektedir[928]:

"Bir Başbakana atılan bu kurşunlar insanlık tarihinde ne ilktir, ne de son… Bir millî kahramanın şahsında, bir milletin kaderine, temeli Atatürk ilkelerine ve 27 Mayısa istianeden bir rejimin bekasına ve bir tarihin seyrine sıkılmış olan bu kurşunları biz hepimize, bütün bir millete yöneltilmiş sayıyoruz. Telin ve takbih ediyoruz. Bu kurşunu sıkan, sıktıran ve tasvip edenlerin karşısında bütün bir millet olarak, bir nesil olarak duruyoruz."

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Başbakana geçmiş olsun dileklerini ileterek bu ve benzeri gerici olaylarda karşısında ordunun hükümetin yanında dimdik durduğunu belirtmiştir. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Milli Türk Talebe Birliği ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu gibi öğrenci toplulukları yayımladıkları bildirilerle '' Türk gençliği olarak İnönü'nün etrafında kenetlendiklerini '' bildirmişlerdir. Türk – İş Sendikası yayınladığı

[922] *Milliyet,* 22 Şubat 1964.
[923] " Ankara'da 14 Kişi Nezarete Alındı ", *Milliyet,* 23 Şubat 1964.
[924] *Milliyet,* 24 Şubat 1964.
[925] " Mesut Suna ve 3 Arkadaşı Tevkif Edildi ", *Milliyet,* 25 Şubat 1964, " Suikastçı Mesut Suna ve 3 Arkadaşı Dün Tevkif Edildi ", *Cumhuriyet,* 25 Şubat 1964.
[926] " Mesut Suna 20 Yıl Hapse Mahkûm Oldu ", *Milliyet,* 18 Haziran 1964, "
[927] *Milliyet,* 23 Şubat 1964.
[928] CSTD, C. 19, 25. 2. 1964, Birleşim 46, s. 65.

mesajda saldırının 27 Mayıs kazanımlarıyla Atatürk devrimlerine karşı yapıldığına dikkat çekti ve olayı şiddetle kınadıklarını açıkladı. Yurdun muhtelif yerlerinden de Ankara'ya destek telgrafları gönderildi.

21 Şubat suikast girişimi nedenleri itibariyle 27 Mayısın etkilerinin toplumda halen hissedildiğine dair ciddi bir örnek oluşturmaktadır. Referandum, genel seçimler ve son olarak yapılan mahalli seçimlerde çıkan sonuçlar kamuoyunun CHP'ye karşı verdiği demokratik tepkilerdi. Ancak İnönü'ye suikast girişimi DP fanatiklerinin fırsat bulduğu zaman radikal teşebbüslere girişebilecek kadar ileriye gidebileceğinin de göstergesiydi. 27 Mayıs sonrası düzenin henüz oturamadığı, siyasetin ise hassas dengeler üzerine kurulduğu yaşanan olay tarafından bir kere daha gözler önüne serilmiştir.

4.3. 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu Kısmi Yenileme Seçimleri

Türkiye 7 Haziran tarihinde Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri için sandık başına gidecektir. Sadece 26 İli kapsayan seçimler öncesinde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda seçim sisteminin değişmesi için kanun teklifi yapıldı. Çoğunluk sistemine göre yapılan Senato seçimlerinin nispi temsil sistemiyle yapılmasına ilişkin kanun teklifi 30 Mart'ta Millet Meclisinde, 17 Nisan'da Cumhuriyet Senatosunda kabul edildi[929]. Adalet Partililer yaşanan değişikliği CHP fırsatçılığı olarak değerlendirdi.

Mayıs ayı itibariyle partiler Yurt çapında seçimlere girecek illere geziler düzenlediler. AP ile CHP seçim öncesi en faal partiler olarak dikkat çekmektedir. 16 Mayıs tarihinde başlayan AP gezilerinde gündemin sıcak konuları olan Kıbrıs, CHP yönetimi ve İsmet İnönü eleştirilerin merkezinde yer almıştır[930]. Parti lideri Gümüşpala memlekette İnönü demokrasisi değil kanunların hâkimiyetini sağlayan batı demokrasisi istiyoruz ifadeleriyle mevcut yönetimi eleştirmiştir. CHP politikalarının ülkeyi bu hale getirdiğini söyleyen AP lideri, 7 Haziran seçimleriyle beraber AP'nin hükümete ders vereceğini 1965 seçimlerinde de iktidara geleceklerini belirtmiştir.

CHP ise seçim propagandalarında hükümetin reform yapısına değinmiş, Kıbrıs'ın milli mesele olduğu dile getirildi. CHP mitinglerde, AP eleştirileri için hepsi hükümeti güç durumda bırakmaya çalışan mesnetsiz iddialar olduğu yönünde karşılık verdi. Genel sekreter

[929] T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 29, 30. 3. 1964, Birleşim 79, s. 183. Üye sayısı 450. Oy verenler 350, kabul edenler 215, ret edenler 128, çekimser 7, oy kullanmayanlar 91 kişidir. CSTD, C. 20, 17. 4. 1964, Birleşim 64, s. 75. Üye sayısı 185. Oy verenler 95, kabul edenler 89, ret edenler 3, çekimser 3, oya katılmayanlar 85 kişidir.
[930] Kaya, *a. g. t.* , s. 185.

yardımcısı Turhan Feyzioğlu, AP liderlerini gericilikle itham etti. AP lideri Gümüşpala'nın açıklamalarına karşılık CHP'li Kemal Satır'da hedefsiz atışlar eleştirisinde bulundu[931].

Seçimden bir hafta önce CHP – AP rekabeti git gide arttı. Özellikle doğu illerinde yapılan seçim propagandalarında partiler arasında ki yarış göze çarpmaktaydı. CHP doğuda AP'nin kaybedeceğini propagandalarında söylerken, AP Van'da seçime gireceğini açıklamıştır. Seçim propagandaları haziranın ilk haftasında radyolardan devam etti.

Seçimden bir gün önce Adalet Partisi lideri Ragıp Gümüşpala 6 Haziran 1964 yılında kalp krizi geçirerek vefat etmiştir[932]. AP liderinin ani vefatıyla parti içerisinde kısa süreli liderlik bunalımı yaşanmıştır. Seçime bir gün kala AP merkezi Sadettin Bilgiç'i geçici başkan vekilliğine getirerek sorunu hemen çözdü.

7 Haziran 1964 günü 26 il sandığa giderek oylarını kullandı. Adalet Partisi % 50 gibi yüksek bir oy oranı ile senato seçimlerini kazanmıştır. Netice itibariyle AP 31, CHP, 19 Bağımsızlar 1 senatörlük elde etmiştir[933]. Bu sonuçlara göre CS içerisinde AP 79, CHP 45 oy hakkına sahip olmuştur. AP senatoda elde ettiği avantajı mecliste de sağlamak istemiştir. Genel Başkan Vekil Yardımcısı Faruk Sükan sonuçlara bakarak meşru iktidarın azınlığa dayandığının kesinlikle anlaşıldığını, memleketin siyasi, sosyal ve ekonomik buhranlarının çözülmesinin milletin çoğunluğuna dayanan güçlü, istikrarlı hükümetle gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.

4.4. Üçüncü Koalisyonun Faaliyetleri

İsmet İnönü'nün kurduğu üçüncü koalisyon hükümeti, hem kabine üyeleri hem de programı açısından Birinci ve İkinci İnönü Hükümetlerinden farklıdır. Bir kere Kabinede var olan CHP' li parlamenterler daha evvel bahsedildiği gibi yeni hükümeti CHP hükümeti yapmaktadır. İkinci olarak Dış Politikada Türkiye'nin gündemini uzun bir süre meşgul edecek Kıbrıs sorunu bu hükümet döneminde yaşanacaktır. İlk iki koalisyonda eksik kalan sosyal adalet, kalkınma, toprak reformu gibi maddelerin daha geniş şekilde yer alması yeni hükümeti reform kabinesi olarak göstermektedir. Bu dönemde Köy İşleri Bakanlığı ile Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı gibi iki yeni bakanlık oluşturuldu. Yeni bakanlıkların kurulması ekonomik ve sosyal kalkınma konularında hükümetin gerçekçi olduğuna işaret etmektedir.

---

931 " Satır AP Vaatleri İçin Hedefsiz Atışlar Dedi ", *Milliyet,* 28 Mayıs 1964.
932 " Son Dakika Gümüşpala Öldü ", *Milliyet,* 6 Haziran 1964.
933 " Kesin Sonuç AP 31, CHP 19, Bağımsız 1 ", *Milliyet* 9 Haziran 1964.

Yeni hükümetin en büyük sorunlarının başında Cumhuriyetin kuruluşundan beri gelen toprak reformu meselesi gelmektedir. 27 Mayıs sonrası MBK'nın bizzat desteklediği bu mesele Anayasaya da girmiştir. KM zamanında topraksız çiftçiyi topraklandırma adına pek çok arazinin kamuya açılmasına dair taslak hazırlanmış ancak KM'nin dağılması nedeniyle kanunlaşamamıştır. 1961 sonrası ilk koalisyon hükümetlerinin de programlarında yer alan toprak reformu hükümetlerin dağılmasından kaynaklı meclise sunulamamıştır. Üçüncü Koalisyonun CHP ağırlıklı azınlık hükümeti olması bu meselede hükümete daha rahat hareket ortamı sağlamaktaydı. Nitekim Tarım Bakanı Turhan Şahin'in hazırladığı reform taslağı meclise sunuldu. Yapılan oylamada çoğunluk sağlanamadığı için üçüncü koalisyon hükümeti de toprak reformunu gerçekleştirememiştir[934].

Hükümet bu dönemde vergilendirme konusunu gündemine aldı. Başbakan İnönü yaptığı konuşmalarda herkesin gücü yettiğince vergisini ödeyeceğini, özellikle toprak sahiplerinin vergiden kaçmaması gerektiğini söyledi. İnönü'nün vergi konusunda ki açıklamaları şüphesiz ki orta sınıfı korumaya yöneliktir. 1963 yılında % 7,2'lik kalkınma hızına ulaşılması hükümet için önemlidir. İnönü aynı istikrarı sosyal adalet içinde kalkınarak gerçekleştireceklerini belirtmiştir.

Hükümetin ekonomiyi ıslah etme, ciddi reformlar gerçekleştirme düşüncesi Kıbrıs sorununa takılacaktır. 1963 yılının sonlarında Kıbrıs'ta ki Türklere yapılan saldırılarla başlayan olaylar 1964'ün ilk günlerinde daha da büyümüştür. Kıbrıslı Rumların kurduğu Yunanistan destekli EOKA örgütü adada yaşayan Türklere karşı tedhiş faaliyetleri başlatmıştır. Örgüt ENOSİS adını verdikleri plana doğrultusunda Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama amacı taşımaktadır.

1960 Londra Antlaşmasının Garantör devletleri olan İngiltere Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs meselesi için Londra'da konferans düzenledi. Londra'dan kesin sonucun çıkmaması Şubat ayı boyunca Türklere yapılan saldırıların devam etmesi gerilimi tırmandırmıştır. Kıbrıs Türk toplumu lideri Rauf Denktaş Türkiye'den adaya müdahale etmesini istemiştir[935]. Türkiye ise en adaletli çözümü NATO müdahalesinde görmekteydi. Ancak Kıbrıs lideri Makarios NATO müdahalesi yerine meseleyi BM'ye götürdü. BM güçleri az sayıda askerle adaya gelmiş ancak olayları önleme konusunda etkisiz kalmıştır. Türkiye garanti anlaşmasının kendisine verdiği yetkiye güvenerek Türklere karşı girişilen saldırıların bir an önce son

[934] Yunus Emre Mecliste yapılan görüşmelerde 30 Kadar CHP'linin oylamaya katılmadığına dikkat çekmektedir. Yazara göre bu durum taslağın yeterli oyu alamamasına neden olmuştur. **Bkz.** Yunus Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol*, s. 177.
[935] " Denktaş Türkiye'nin Olaylara Müdahalesini İstedi ", *Milliyet*, 8 Şubat 1964.

bulması, ateşkesin sağlanıp güvenli bölge oluşturulması, aksi takdirde Türkiye'nin bölgeye tek taraflı asker sevk edeceğini Makarios'a bildirdi[936]. İnönü Hükümeti konuyu meclise götürerek 489 kabul 4 çekimser oya karşılık Kıbrıs'ta asker kullanma yetkisi elde etti. Aynı gün Dış İşler Bakanlığı 6 ay sonra sona erecek olan 1930 tarihli Türk – Yunan Antlaşmasının uzatılmaması kararı almıştır. Kıbrıs olaylarına karşı Amerika başta olmak üzere Batı Dünyasının kayıtsız kalmasına karşılık İsmet İnönü TİME dergisine verdiği demeçte ABD'ye güvendim, şimdi cezasını çekiyorum demiştir[937].

Nisan ile Mayıs ayı boyunca adada yaşanan çatışmalar Kıbrıs'ta iç savaşın yaşanmasına neden olurken, mesele Türk Dış Politikasının belirleyicisi haline gelecektir. Başbakan İnönü Türkiye'nin adaya müdahale etmek zorunda kalabileceğine dair ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'a mektup yazmıştır. İnönü'nün amacı ABD'nin soruna müdahil olmasını, Yunanistan ile Makarios yönetimini uyarmasını ümit etmiştir. Ancak 5 Haziran 1964 tarihinde Johnson Türkiye'nin beklediği açıklamayı beklenmedik şekilde gerçekleştirecektir. ABD başkanının mektubunda " NATO müttefiklerinin tam rızası ve onayı olmadan Türkiye'nin Sovyet müdahalesine yol açacak bir durumda bulunması durumunda NATO ittifakının Sovyetler Birliği karşısında Türkiye'ye yardıma gelemeyeceği uyarısında bulunmuştur. Ayrıca Johnson Türkiye'nin Amerikan silahlarıyla müdahale etmesine razı olmayacakları uyarısında mektubuna eklemiştir. ABD liderinin Kıbrıs konusunda Türkiye'yi sert bir dille uyarması sonucu İsmet İnönü 13 Haziran tarihinde Türkiye'nin çıkarlarını, Kıbrıs davasında ki haklılığını ve Batı Dünyasına olan bağlılığını içeren bir mektupla cevap vermiştir[938]. ABD ile yaşanan gerilim Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yalnız kaldığını açıkça göstermektedir. Başbakan İnönü Kıbrıs konusunda destek elde etme adına 22 Haziran tarihinde 12 günlük bir diplomasi ziyaretine çıktı. ABD, İngiltere ve Fransa'ya yaptığı ziyaretlerde Kıbrıs meselesinde ki Türkiye'nin haklı davasından bir kere daha bahsetti.

1964 yazı boyunca Rum saldırıların sürmesi üzerine Türkiye ilk askeri müdahalesini 7 Ağustosta yapmış, Türk jetleri Rum hedeflerini bombalamıştır. Müdahale sonrası İnönü, BM Güvenlik Konseyine, NATO Genel Sekreterine ve Sovyetler Birliğine Kıbrıs'ta ki durum hakkında bilgi verip bir kere daha destek istemiştir. Türkiye Kıbrıs konusunda daha fazla yalnız kalmamak adına Sovyetler Birliği ile temaslar kurması dikkat çekmektedir. Dış İşleri

[936] "Makarios'a Kati İhtarda Bulunduk", *Milliyet,* 13 Mart 1964.
[937] "Batı İttifakı Yıkılır", *Milliyet,* 16 Nisan 1964.
[938] Johnson Mektubu gönderildiği tarihten 1,5 yıl sonra kamuoyuyla paylaşılmıştır. Hürriyet Gazetesi Yazarı Cüneyt Arcayürek mektubu 13 Ocak 1966 tarihinde Gazetesinin Manşetine taşımıştır. İsmet İnönü'nün cevaben yazdığı mektupta 14 Ocak 1966 tarihli Milliyet Gazetesinde yer alacaktır. Aynı tarihli gazetede Johnson mektubu da yer almaktadır. **Bkz.** "İnönü'nün Johnson'a Cevabı ", *Milliyet,* 14 Ocak 1966.

Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova ziyareti bu hususta önemlidir. Sovyetler adada yer alan iki cemaatli toplumu tanıdıklarını ve Türklerin haklarına saygı duyduklarını dile getirdi[939].

Üçüncü Koalisyon Hükümeti iç politikada merak edilen genel seçimlerle ilgili düzenlemeyi gerçekleştirdi. Başbakan İnönü Aralık ayında yaptığı açıklamada seçimlerin Ekim ayında gerçekleşeceğini bildirdi[940].

Bu dönemde Türk siyasi tarihini etkileyecek bir olay da Adalet Partisi içinde yaşanacaktır. Partinin lideri Ragıp Gümüşpala'nın 5 Haziran 1964'te aniden vefat etmesi AP açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur[941]. Parti içi bunalımın ortaya çıktığı bu durum sadettin Bilgiç'in geçici başkan vekili olmasıyla kısa bir süre ortadan kalktı. Bilgiç en büyük favori olarak başkanlığa adaylığına koyarken, Tekin Arıburun, Ali Fuat Cebesoy ve Süleyman Demirel'de adaylıklarını koydular. 27 – 28 Kasım 1964'te gerçekleşen Adalet Partisi ikinci büyük kongresi Süleyman Demirel ile Sadettin Bilgiç'in rekabetine tanıklık etmiştir. 1679 oydan 1072'ni alan Demirel, en büyük rakibi Sadettin Bilgiç'i geçerek AP'nin yeni lideri seçilmiştir[942]. Süleyman Demirel'in genel başkan seçilmesi Cumhuriyet tarihinde o zamana kadar görülen ilk önemli olaydır. Cumhuriyetin kurulduğu andan itibaren ilk defa bir siyasi partinin kongresinde delege seçimiyle bir parti genel başkanı göreve gelecektir[943]. Demirel ile beraber politika sahnesine birçok yeni isminde girmiş olması Türk demokrasisine zenginlik kazandırmıştır. Bu kongrenin en önemli sonucu Türk siyasetinde değişimi başlatması olacaktır.

4.5. 1964 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat

4.5.1. Türk – İş 5. Genel Kurul Bursa Kongresi

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk – İş) 5. genel kurul toplantısına 27 Ocak 1964 tarihinde yapılmasına karar verildi. Sendika ile Çalışma Bakanlığı ortak kararıyla toplantı yerini Bursa olarak belirlenmiştir. Şehir merkezinde yer alan Ahmet Vefik Paşa tiyatro salonunda yapılacak toplantıya çeşitli sendika ve iş kollarından oluşan 300 delege katıldı. Buna mukabil Çalışma Bakanlığı, Enerji Bakanlığı, Sanayi Bakanı ile beraber Hür

939 "Sovyetler Kıbrıs Anlaşmasını Tanıdı", *Milliyet,* 6 Kasım 1964.
940 "Seçimler Ekimde Yapılacak", *Milliyet,* 13 Aralık 1964.
941 Sedat Turhan, *Adalet Partisi İçerisinde Bir Muhalif: Sadettin Bilgiç,* Libra Kitap, 2018, İstanbul, s. 38
942 " Demirel Ezici Bir Farkla Başkan Oldu", *Milliyet,* 30 Kasım 1964.
943 Bektaş, *a. g. e. ,* s. 155.

Dünya İşçileri Konfederasyonu kongrede yer almıştır. AP ile CHP'li siyasetçilerde kongreyi yakından takip etmek üzere Bursa'ya gelmiştir.

Genel olarak işçi hakları ve sendika sorunları, Hür Dünya İşçileri Konfederasyonunun Türk – İş'e yapılan yardımları kesme nedeni gündemi oluşturan maddelerdir[944].

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile Başbakan İsmet İnönü'nün tebrik mesajları gönderdiği kongre, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in konuşmasıyla başladı. Ecevit işçi hakları, lokavt, vergi reformu gündemde yer alan konulardan bahsetmiştir. Çalışma Bakanı özellikle vergi reformu meselesinde yersiz düşüncelerin, ortaya atılan yalanların gerçeklerle beraber ortadan kalkacağını açıklamıştır[945]. 27 Mayısla beraber sosyal düzenin sağlandığını belirten Ecevit'in açıklamalarından sonra Türk – İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy söz almıştır. Vergilendirme konusunda devletin daha adil olmasını isteyen Demirsoy, sendikal hareketlerin demokrasinin geleceği olduğunu belirtmiştir.

Kongrede söz alan Adalet Partisi Bursa Senatörü İhsan S. Çağlayangil' in konuşması sonrası kısa süreli gerginlik yaşandı. Maden İş Sendikası Başkanı Mehmet Alpdündar Çağlayangil'i propaganda yapmakla eleştirince, kongrede ki AP'liler bu duruma tepki gösterdi. Kongre başkanı Ziya Hepbir ortamı yumuşatan bir konuşmayla gerginliği sonlandırmıştır.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanı Hüdai Oral kürsüye gelip sendika çalışmaları hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Kongrenin ikinci gününde söz alan Bursa Mensucat Sanayi İşçileri temsilcisi Şevket Yılmaz, sendika ve işçi haklarının politikadan ayrı tutulup, bağımsız iş mahkemelerinin kurulması talebinde bulundu. Hükümet ile siyasetçilerin sendikalar üzerinde ki hâkimiyet mücadelesinden duyulan rahatsızlık açıkça dile getirildi. Yol İş Federasyonu adına konuşan Şaban Erik, siyasetçilerin sendikaların mecliste bağımsız olarak temsilci bulundurmasını istemiştir[946].

Toplantı sırasında hükümetin işçi hakları ve toplu sözleşme konusunda ki tutumu ön plana çıkmıştır. Petrol –İş Başkanı Ziya Hepbir, toplu iş sözleşme kanununun Anayasada yer almasına rağmen hükümetin grev hakkını kullanmak isteyen işçileri engellemesini eleştirdi. Bazı sendikacıların işverenlerle ortak hareket ederek işçi haklarını istismar ettiğini söyleyen

[944] "300 Delegenin Katılacağı Türk – İş 5. G. Kurul Toplantısı Bugün Başlıyor", *Hâkimiyet,* 27 Ocak 1964, "Türk – İş Genel Kurulu Bugün Saat 10'da Çalışmalarına Başlıyor", *Yeni Ant,* 27 Ocak 1964.
[945] "Kongrede Çalışma Bakanı Ecevit Konuşma Yaptı", *Yeni Ant*, 28 Ocak 1964, "Türk İş 5. Genel Kurulu Dün Çalışmalarına Başladı", *Hâkimiyet,* 28 Ocak 1964.
[946] "Türk – İş Toplantısında Politikacılar ve Hükümet Sert Tenkitlere Uğradı", *Hâkimiyet*, 29 Ocak 1964.

Hepbir, toplu iş sözleşmesi kanunun Al Capone benzeri çeteleşmeleri ortaya çıkarttığını ifade etmiştir. Delegeler sermayedarlara karşı hükümetin daha dikkatli olmasını işçi haklarını göz önünde bulundurarak hareket etmesini istemiştir[947].

Kongre Teşkilatlanma komisyonu tartışılan hususlarla ilgili bir rapor hazırladı. Delegelerle birlikte müzakere edilen rapor kabul edildi. Türk sendikalarının yabancı ülkelerde işçi ataşelikleri açmasına, yine işçileri yakından ilgilendiren mesken sorununun kısa zamanda çözülmesine karar verildi[948]. Yine raporda aynı iş koluna mensup sendikaların birleşmesi, sendika aidatlarının arttırılması ve icra kurulu üyelerine kıdem tazminatının getirilmesi kabul edildi.

Kongrenin son toplantısında söz alan CHP Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, sendikaların demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olduğuna değinmiş, sendikal hareketler içerisinde ki komünizm düşüncesinin demokrasi ve özgür sendikacılığa inanarak yıkılacağını söylemiştir. Genel kurul toplantısının son gününde seçimler yapıldı. Seyfi Demirsoy 188 oyla birinci turda tekrar Türk – İş Genel Başkanı seçildi. Genel sekreterliğe ise yeniden Halil Tunç seçilmiştir. Eski kadronun yönetimde kalması kongreye katılan işçi sendikaları tarafından memnuniyetle karşılandı. Seçimden sonra yönetim teşekkür konuşması gerçekleştirmiş, Bursa'nın ev sahipliğinde bir hafta süren 5. Türk – İş Genel Kurul toplantısı böylelikle sona ermiştir[949].

4.5.2. Bursa Sendikalarının Kasap Boykotu

1963 yılını boykotlarla geçiren Bursa yeni yılda da önemli bir boykot hareketine tanıklık etmiştir. Mart ayında Bursa kasaplar odasının et fiyatlarına zam kararı alabilecekleri açıklaması kamuoyunda hoşnutsuzluk yaratmış, buna mukabil kasaplar zam fikrinden vazgeçmişlerdir. Ancak Mayısın ilk haftasında kasaplar odası et fiyatlarına zam yaptıklarını açıkladı. Kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanan bu karar Bursa'da ki sivil toplum kuruluşlarını harekete geçirmiştir. Teksif Sendikası Bursa şubesinde 11 sendika ve dernek üyeleri et fiyatlarına zam açıklamasına karşılık kasaplar odasını boykot etme kararı aldı[950].

[947] "Ziya Hepbir, Sendikacılar İçerisinde Gangsterler Türedi", *Yeni Ant,* 30 Ocak 1964, "Şımarık Sermayedarlar Hükümeti de İğfal Ettiler", *Hâkimiyet,* 30 Ocak 1964.
[948] "Türk – İş Kongresine Dünde Devam Edildi", *Hâkimiyet,* 1 Şubat 1964, "5. Gün Türk – İş Genel Kurul Oturumunda Dünde Kararlar Alındı", *Yeni Ant,* 1 Şubat 1964.
[949] "Türk – İş 5. Genel Kurul Sona Erdi", *Hâkimiyet,* 3 Şubat 1964, "Türk – İş Genel Kurul Çalışmaları Sona Erdi", *Yeni Ant,* 3 Şubat 1964.
[950] "Kasaplara Savaş Açılıyor", *Hâkimiyet,* 8 Mayıs 1964, "Ete Boykot Kararı Alındı", *Yeni Ant,* 8 Mayıs 1964. Boykot kararı alan örgütler, Öğretmenler Derneği, Kadınlar Birliği, Şoförler Cemiyeti, Teksif Sanayi Sendikası, Tütün Müskirat İşçileri

Vatandaşların desteklediği bu kararla beraber şehir merkezinde protesto yürüyüşü yapılmasına karar verildi. Boykot ile ilgili işleri yürütmek adına 11 kişiden oluşan komisyon kurulup, Vali Fahrettin Akkutlu'yu bilgilendirme adına makamında ziyaret etmiştir. Vali Akkutlu komisyon üyelerinin kararına karşılık şu açıklamalarla desteğini dile getirmiştir[951]:

" Çok hayırlı bir teşebbüsünüz var. Bütün memur ve halkın bu ete boykot kararınıza iştirak edeceğini ümit ediyorum"

Boykot komisyonu Valinin ardından Belediye Başkanı Kemal Bengü'yü de ziyaret etti. Başkan Bengü boykotu belediye olarak desteklerini, her konuda yardım gereken yardımı yapmaya hazır olduklarını söyledi.

Kasaplar odası boykot kararı sonrası basın açıklaması yapmıştır. Oda başkanı Cemal Göçet hayvan ihracının kontrolsüz bir şekilde yapılmasının, mezbaha vergilerinin yüzde yüz artmasının fiyat artışına neden olduğunu söyledi[952]. Buna mukabil boykot devam ederse hayvan kesimin yapılamayacağını ekleyen kasaplar odası bu şekilde daha az zarar edeceklerini belirtmiştir[953]. Kasaplar odasının açıklamasından sonra cevap niteliğinde bildiri yayınlayan boykot komisyonu kararlarından dönmeyeceklerini söyledi. Protesto yürüyüşü için hazır olduğunu belirleyen komisyon fiyatlar düşene kadar Bursa halkının kasaplardan et almamasını istemiştir. Boykot kararına Kız Öğretmen Okulu, Motorlu Taşıtlar Okulu ve Sigorta Hastanesi de katılarak et yemeklerini menülerinden kaldırdılar.

15 Mayıs 1964 günü sendikalar şehir merkezinde protesto yürüyüşü gerçekleştirdi. Tüm Bursa halkını boykota davet eden komisyon fiyatlar düşene kadar protestolarına devam edeceklerini söyledi[954]. Kampanyanın ilk gününden itibaren et satışlarında gözle görünür düşüş yaşanmış, sebze ile balık fiyatlarında ciddi bir artış yaşanmıştır. Kasaplar halkın boykota olan desteğinden mütevellit yaşanan durumu endişeyle karşılamıştır. Nitekim boykot kampanyası ilerledikçe et satışlarında yüzde kırk bir azalma yaşanmıştır. Bu durum karşısında bazı kasaplar piyasaya dört liradan oğlak eti sürerek zararlarını karşılamaya çalışsa da halk boykot kampanyasını tam destek vermeye devam etmiştir[955]. Kasaplara karşı yürütülen boykot, doğal olarak Restoran ile lokantaları etkiledi. Et yemeklerine olan taleplerin düşmesi üzerine pek çok lokanta menüsünü değiştirmek zorunda kalmıştır.

Sendikası, Oley - İş Sendikası, Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası, D. S. İ. Mart - İş Sendikası, Genel Hizmetliler Sendikası, Türkiye Gazeteciler Sendikası Bursa Cemiyeti'dir.

951 "Ete Boykot Kararı İçin Vali, Bu Çok Yerinde Teşebbüsü Halk Destekleyecek Dedi", *Yeni Ant,* 10 Mayıs 1964, "Ete Boykot Kararını Halk Destekleyecek Dedi", *Hâkimiyet,* 10 Mayıs 1964.

952 "Kasaplara Göre de Et Fiyatları Yüksek", *Yeni Ant,* 13 Mayıs 1964.

953 " Ete Boykot Edilirse Kesim Yapılmayacak", *Hâkimiyet,* 13 Mayıs 1964.

954 "Et Boykotu Bugün Başlıyor", *Hâkimiyet,* 16 Mayıs 1964, "Ete Boykot Dün Halkımızın Yaptığı Sessiz Bir Yürüyüşle Başladı", *Yeni Ant,* 16 Mayıs 1964.

955 "Kasaplarda Et Satışı % 40 Nispetinde Azaldı", *Hâkimiyet,* 19 Mayıs 1964.

Bursa kasaplar odası protestonun giderek büyümesi ve kasapları zarara uğratmaya başlaması sonrası bir beyanname yayınladı. Buna göre kasapların yıllık kazançlarının oldukça az olduğunu, halka doğru fiyattan hizmet etmek istediklerini dile getiren kasaplar, boykot komisyonunu gerçekleri görme adına mezbahalara davet etti[956]. Kasaplar odasının açıklamaları herhangi bir değişikliğe neden olmadığı gibi boykot tüm şiddetiyle sürmüştür.

Bursa'da yaşanan durum karşısında İnegöl ilçesi kasaplar odası harekete geçmiş, belediyeden eti düşük fiyatta satma konusunda izin istemiştir. İnegöl kasaplarının Bursa piyasasına düşük fiyattan ürün sokma teşebbüsü Bursalı kasapların tepkisine neden olmuştur. Kasaplar odası et satışlarında düşüşü kabul ederken, İnegöllü kasapların hileli ürün satabileceğini iddia etti[957]. Tüm gelişmelere paralel olarak İzmir'den iki kasabın Bursa'ya gelip düşük fiyattan et satacaklarını söylemesi Bursalı kasapların işini daha da zora soktu. Kamuoyunun İzmirli kasaplara ilgi göstermesi, belediyenin yeni kasaplara dükkân açma izni vermesi üzerine bazı kasaplar İzmirli meslektaşlarını tehdit etmiştir[958]. Olayların krize dönüşmesi sonucu Bursa Esnaf Dernekleri Birliği, kasaplar odasının zam konusunda ki tutumu devam ettiği takdirde birlikten çıkarılacaklarını kamuoyuyla paylaştı. Belediyede krizin sonlanması adına harekete geçerek kasapların zammı geri çekmesi için harekete geçmiştir. Belediye Başkan Vekili Kasım Önadım basın açıklaması gerçekleştirerek Bursa halkına yedi liradan pahalı et yedirmeyeceklerini söyledi[959].

Kasaplar odası belediye ile esnaf birliğinin peş peşe yaptığı açıklamalar sonucunda uzlaşma talebinde bulundu. Fiyatlarda elli kuruşluk indirim yapmayı kabul eden kasapların teklifi belediye tarafından kabul edilmedi. Fiyatlarda kilo başı bir lira indirim olmadıkça belediye uzlaşmaya yanaşmayacağını kasaplara iletmiştir[960]. Halkın boykota olan desteği, belediyenin kararlılığı karşısında kasaplar odası daha fazla direnemeyip et fiyatlarını 9 liradan 7 liraya düşürdü. Sendikalar ve Bursa halkı tarafından sevinçle karşılanan bu karar sonucu on yedi gün süren " et boykotu " sona ermiş oldu.[961]

4.5.3. CHP İl Teşkilatının Faaliyetleri ve Bursa Kongresi

[956] "Bursalı Kasaplar Biz Yılda 25 Milyon Lira Kazanmıyoruz Diyorlar", *Yeni Ant,* 19 Mayıs 1964.
[957] "Kasaplar İnegöllü Kasaplardan Şikâyetçi", *Hâkimiyet,* 22 Mayıs 1964.
[958] "İzmirli Kasaplar Tehdit Ediliyor", *Yeni Ant,* 25 Mayıs 1964.
[959] "Bursa Belediyesi Et Meselesini Ele Alacak", *Hâkimiyet,* 30 Mayıs 1964.
[960] "Kasapların Et İçin Yaptığı Teklif", *Hâkimiyet,* 31 Mayıs 1964, "Kasaplar Sıkışınca Fiyatları "Lütfen" 50 indirdiler", *Yeni Ant,* 31 Mayıs 1964.
[961] "Kasaplar Dize Geldi, Et 7 liraya Düşürüldü", *Yeni Ant*, 2 Haziran 1964, "Et 7 Liraya İndi ve Boykot Bitti", *Hâkimiyet,* 2 Haziran 1964.

CHP il teşkilatı Bursa'da, Ocak ayı itibariyle bazı ilçeleri kapsayan kongreler düzenledi. Parti teşkilatı yerel seçimlerde alınan kötü sonuçlardan sonra güç kaybettiği Bursa'da toparlanma adına harekete geçecektir. 10 Ocakta Mudanya, Gemlik ve merkezde il kadınlar kolu kongresi gerçekleşti. CHP'nin en güçlü olduğu Bursa ilçesi olan Mudanya'da yeni hükümetin programında yer alan toprak reformundan bahsedilmiştir. Kongre esnasında yapılan seçimde Mehmet Başer CHP ilçe başkanı seçildi. Aynı gün yapılan Gemlik kongresinde hükümet işlerinden bahsedilip, yapılan seçimlerle Ali Şirin başkanlığında yeni CHP ilçe yönetimi kuruldu. CHP'nin kadınlar kolu kongresi saray sinemasında kalabalık delegeler eşliğinde düzenlendi. Kongre sırasında partili isimler gündeme dair konuşmalar yapıp, kadınlar kolunun faaliyetlerini değerlendirmişlerdir. Kongre sırasında yapılan seçimlerle kadınlar kolu il idare heyeti yeniden düzenlenmiştir[962]. Partinin il kadınlar kurulu başkanlığına ise Memduha Büyükçulha seçilmiştir.

CHP ilçe kongreleri Mustafa Kemalpaşa'da devam etti. İl teşkilatının eksiksiz yer aldığı toplantıda gündeme dair meseleler konuşulmuştur. Kongre başkanı CHP il idare kurulu üyelerinden Necati Akgün Kıbrıs'taki olaylara dikkat çekerken, AP'lilerin gündemi farklı konularla iğfal ettiğini söylemiştir. Kongredeki seçimlerde oy çokluğuyla ilçe başkanlığına tekrar Nail Atlı seçilmiştir[963]. Ocak ayının sonuna doğru partililer Orhangazi kongresinde toplandı. Sami Işık'ın ilçe başkanı seçildiği Orhangazi teşkilatında hükümet programı değerlendirilmiştir. Toprak reformu en hararetli tartışma konusu olurken, delegelerden hem reformu hem de programı desteklemeleri istenmiştir[964].

Ramazan ayından mütevellit kongrelere ara veren CHP yönetimi, Nisanda yapılacak il kongresi öncesi çalışmalarını tamamlamak üzere harekete geçmiştir. Bu doğrultuda Mart ayının başında İznik ilçe kongresi yapılmıştır. Erdoğan Savaş yeniden ilçe başkanı seçilirken, CHP'li üyelerden Şakir Kıral demokrasi savaşının İsmet İnönü liderliğinde süreceğini ifade etmiştir[965]. CHP faaliyetleri merkez ilçe kongresiyle devam etmiştir. Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanı Hüdai Oral, CHP Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga ve il teşkilatının eksiksiz katıldığı kongre kalabalık bir kitle tarafından takip edilmiştir. Parti faaliyet raporunun okunmasıyla başlayan kongrede Niyazi Artun ilçe başkanı seçilmiştir. Açılış konuşmasını yapan Hüdai Oral, sosyal adaleti tesis etmek için hükümet ve meclis olarak çalıştıklarını

962 "CHP Kadınlar Kolu Kongresi Yapıldı", *Yeni Ant,* 11 Ocak 1964. CHP il kadınlar kolu idare heyeti şu isimlerden oluşmaktadır: Suzan Bozkurt, Mürüvvet Haksal, Melahat Artun, Gevher Özgen, Memduha Büyükçulha, Beyhan Akgün, Dilruba Güner, İsmet Erkutlu, Necla Ferah, Macide Meter.
963 "CHP M.K. Paşa İlçe Kongresi de Yapıldı", *Yeni Ant,* 17 Ocak 1964.
964 *Yeni Ant,* 28 Ocak 1964.
965 "CHP İznik İlçe Kongresi Yapıldı", *Yeni Ant,* 2 Mart 1964.

özellikle toprak reformunun çıkması için çaba sarf ettiklerini söylemiştir. Bursa vekili Sadrettin Çanga, Bakan Oral'ın konuşmalarını destekleyen açıklamalar yapmış, Atatürk İlkeleri ve 27 Mayısın ışığı altında demokratik düzeni koruyacaklarını belirtmiştir[966]. Kongreler devam ederken CHP il kadınlar kolu İnegöl ilçesine gitti. CHP'nin zayıf olduğu ilçelerin başında gelen İnegöl ziyareti il teşkilatı için önemliydi. Yeni yönetimin tanıtıldığı İnegöl'de halkla temas edilip parti çalışmalarından bahsedilmiş hükümet politikalarına destek çağrısında bulunulmuştur. 16 Martta yapılması planlanan son ilçe kongresi 22 Martta Yenişehir'de gerçekleşmiştir. İl idare heyetinin eksizsiz olarak katıldığı kongrede il teşkilatının çalışmalarından bahsedilmiş, Mehmet Akal ilçe başkanı seçilmiştir[967].

İlçe kongreleri akabinde CHP yönetimi il kongresi hazırlıklarına başlamıştır. CHP'li bakan ve milletvekillerinin takip edeceği kongre partinin Bursa'da ki imajı açısından önem arz etmektedir. Kongre hazırlıkları devam ederken parti genel merkezi Bursa'ya gelecek bürokratları belirledi. CHP Genel Sekreteri ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Sanayi Bakanı Muammer Erten, Enerji Bakanı Hüdai Oral, Ticaret Bakanı Fenni İslimyeli, Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş gibi üst düzey CHP'li parlamenterler Bursa'ya geldiler. 12 Nisan tarihinde CHP Bursa il kongresi Tayyare sinemasında gerçekleşmiştir. Partililerin yoğun ilgisinin olduğu kongrede açılış konuşması il başkanı İbrahim Çataloğlu tarafından yapılmıştır. Başkanlık divan seçiminin ardından genel sekreter Kemal Satır konuşma yapmak üzere kürsüye gelmiştir. Satır Başbakan İsmet İnönü'nün Bursalılara gönderdiği mesajla konuşmasına başlayıp, gündeme dair açıklamalar yapmıştır. 7 Haziran senato yenileme seçimlerine değinen Satır, CHP'nin bu seçimlerden zaferle ayrılacağından bahsederek, parti olarak gelip geçici heveslerin peşinde olmadıklarını, tek amaçlarının millete hizmet olduğunu belirtmiştir. CHP genel sekreteri Kıbrıs meselesinde milli birliğe ihtiyaç duyduklarını, Adalet Partisinin bozgunculuk yapmasının milli bünyeyi sarstığını söylemiştir. Kemal Satır partilerin görüşlerini demokratik usuller içerisinde izah etmesini her konuda fikir tartışmaları yapılması gerekliliği üzerinde durmuştur[968]. Satır'ın ardından söz alan Enerji Bakanı Hüdai Oral, ülke imkânlarını kamu refahı için kullandıklarını art niyet taşıyan fırsatçı görüşlere izin vermeyeceklerini söylemiştir. Oral, Türkiye'nin bir dakika bile boşa geçirerek zamanı olmadığını da eklemiştir. Turizm Bakanı Ali İhsan Göğüş, turizm politikalarının milli ekonomiye katkısı için çalıştıklarını, özellikle tarih ve kültür alanlarında Bursa'yı zirveye ulaştırmak için çabaladıklarını söylemiştir. Uludağ'a milli park yapılması, Bursa

[966] "CHP Merkez İlçe Kongresi Saray Sinemasında Yapıldı", *Yeni Ant,* 6 Mart 1964.
[967] "Yenişehir İlçe Kongresi de Dün Yapıldı", *Yeni Ant,* 23 Mart 1964.
[968] "CHP Bursa İl Kongresi Dün Yapıldı, Satır AP'nin Milli Bünyeyi Bozucu Tutumunu Açıkladı", *Yeni Ant,* 13 Nisan 1964.

kaplıcalarının dünya standartlarına çıkarılması için Bursa Valiliğiyle ortak çalıştıklarından bahseden Göğüş, konuyla alakalı planlamaların devam ettiğini söylemiştir. Yapılan seçimler sonucu il idare kurulu İbrahim Çataloğlu başkanlığında yeniden düzenlenmiştir[969]. Büyük bir kalabalığın takip ettiği kongre saat 7 buçukta sona erdi.

Bursa kongresi CHP için oldukça önemlidir. CHP yönetimi, Adalet Partisinin 1961 seçimlerinden beri üstün olduğu Bursa'da yeniden güçlenmek istemektedir. İl kongresine üst düzey kurmayların katılması, akabinde CHP'li bakanların halkla yaptığı temaslar bunu açıkça göstermektedir.

4.5.4. AP Bursa Kongresi

Adalet Partisinin Kasım yerel seçimlerinde Bursa Belediye Başkanlığını kazanmasında ki en büyük pay şüphesiz il teşkilatının çalışmalarında yatmaktadır. 1964 yılı itibariyle il teşkilatı çalışmalarına aralıksız devam ederek Bursa'da elde ettiği gücü muhafaza etmek isteyecektir. 12 Ocakta düzenlenecek merkez ilçe kongresi için hazırlıklara erkenden başlayan parti idare kurulu, merkez ile köy delegelerini kongreye çağırmıştır. Saray sinemasında yapılması planlanan kongreye Bursa AP milletvekilleri ile senatörlerde davet edilmiştir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra AP merkez ilçe kongresi Pazar günü saat 10'da Saray sinemasında yapılmıştır. Konu başlıkları olarak parti politikaları, Bursa teşkilatının faaliyetleri ve güncel meseleler konuşulmuştur. Kongrede açılış konuşmasını AP Bursa Senatörü İhsan S. Çağlayangil gerçekleştirerek partililere teşekkürlerini iletmiştir. Akabinde delegeler sırasıyla söz alarak güncel politikalardan söz edip, hükümete karşı şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Özellikle köylü delegelerin toprak reformu hususunda ki eleştirileri dikkat çekmektedir. Konuyla alakalı söz alan AP Bursa Senatörü Baki Güzey "hükümet toprak reformu çıkartacak yetkide değildir, zira milleti temsil etmemektedir" açıklamasında bulunmuştur[970]. Kongre sonucu merkez ilçe idare heyeti Semih Odman başkanlığında oluşturulmuştur[971].

[969] Kongre sonucu CHP İl İdare Kurulu şu isimlerden oluşmaktadır: Başkan İbrahim Çataloğlu. İdare Kurulu Üyeleri, Şebib Karamollaoğlu, Salih Biçen, Turgut Bulut, Hasan Bozkurt, Ömer Solak, Mehmet Azizoğlu, Muzaffer Akkum, Siret Ataç, Necati Akgün, Gaffur Enön, Ünal Komman, Muhsin İğmen, Fikret Gülgör, Şakir Kıral. *Yeni Ant,* 13 Nisan 1964, "CHP İl Kongresi Dün Saat 10'da Yapıldı", *Hâkimiyet,* 13 Nisan 1964. "CHP İl Kongresi Dün Yapıldı", Bizim İnegöl, 13 Nisan 1964.

[970] "Adalet Partisi Merkez İlçe Kongresi Dün Yapıldı", *Hâkimiyet,* 13 Ocak 1964.

[971] AP Merkez İlçe İdare Kurulu üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır: Başkan Semih Odman, İkinci Başkan Feyzullah Zorbilek. Fahri Helvacıoğlu, Şükrü Türkoğlu, Ahmet Yücel, Şerif Gülmez, Nihat Alaçam, Hasan Kamacı. Hakem Heyeti: Ruhi Üstenci, Ethem Uğurtuz, Hasan Akova. Teftiş Heyeti: Mehmet Tütüncüoğlu, Hasan Adanır, İsmail Sepit. "AP Merkez İdare Heyeti Vazife Taksimi Yaptı", *Hâkimiyet,* 15 Ocak 1964.

İl kongresinden önce ilçe kongreleri düzenlemeyen AP yönetimi sadece Keles ilçesinde siyasi toplantı yaptı. Yerel seçimde bağımsız adayın kazandığı ilçede, AP etkisini arttırmak için hareket geçmiştir. Bu doğrultuda partili senatör ve milletvekilleri kongrede eksiksiz bir şekilde yer almıştır. Vatandaşların dertlerini dinleyen AP'li bürokratlar partilerinin iktidara geldiği zaman tüm sorunların gideceğine dair açıklamalar yaptılar[972]. Delegelerin seçilmesinin ardından Keles toplantısı sona ermiş ve il kongresi hazırlıkları başlamıştır. Parti genel merkezi kongrenin 5 Nisanda yapılacağını ilan etmiştir. Buna mukabil kongreye katılacak olan ilçe delegeleriyle, köylerde yer alan partililere çağrı yapıldı. Kongreden kısa süre önce genel merkez bazı tedbirler alıp kamuoyuyla paylaşmıştır. 9'da başlayacak olan kongrede partililerin 8'de hazır olması, ilçe delegelerinin sırayla içeriye alınması, kongre nizamını bozacak hareketlerden kaçınılması partililerden istenecektir. Tayyare sinemasında gerçekleşecek kongrede delege sayısı çok olduğu için dinleyici alınmasına karar verildi[973]. Hazırlıklar tamamlandıktan kısa bir süre sonra AP lideri Ragıp Gümüşpala ile AP heyeti Bursa'ya gelmiştir[974]. Gelenler arasında Sadettin Bilgiç, Ertuğrul Akça, Cevat Önder, Ethem Koçak ve Mehmet Başaran gibi önemli AP'liler yer almaktadır. Gümüşpala'nın senato seçimleri, siyasi partiler kanunu vergi meseleleri ile Kıbrıs konularını başlık olarak seçmesi ana muhalefet partisi AP'nin Bursa kongresini siyasi ağırlık merkezi haline getirmiştir. Kongre saat 9 Tayyare sinemasında parti lideri Ragıp Gümüşpala'nın açılış konuşmasıyla başladı. AP teşkilatlarının eksiksiz yer aldığı kongrede CHP il teşkilat başkanı İbrahim Çataloğlu 'da katılmıştır.

Kongre divanının seçilmesi sonucu bir yıllık faaliyet raporları okunmuş, akabinde gündeme dair konuşmalar yapılmıştır. Kürsüye gelen Cevat Önder Anayasadaki siyasi hak ve hürriyetlerden bahsetmiş ancak partililerin arkadan hançerlendiğini Kızılay meydanında insanların tartaklandığını bunlarında Adalet Partiler olduğunu söylemiştir. Önder ülke genelinde 1 milyon işsiz olduğunu, bu durumun asıl müsebbibinin hükümet olduğundan bahsetmiştir. Önderin konuşmasına karşılık kongrede yer alan AP'li işçi temsilcileri işsizlikten kaynaklı yurt dışı göçlerinin olduğunu, ürün satışlarında problemler yaşandığını bu durumun giderilmesi yönünde talepte bulundular. Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç, senatonun nisbi seçim kanunuyla yapılmasının AP'ye karşı alınmış karar olduğunu söylemiştir. Bilgiç partiler kanunu uzmanlar tarafından yapılmazsa parti olarak meclisten

[972] "AP Keles Kongresi Dün Yapıldı", *Hâkimiyet,* 28 Şubat 1964.
[973] Bu durum CHP'li Yeni Ant gazetesi tarafından Bursa Kongresine ilginin az olduğu yönünde haber edilmiştir. **Bkz.** "AP İl Kongresi Yapıldı Beklenen Rağbeti Görmedi", *Yeni Ant,* 6 Nisan 1964. Buna karşılık vatandaşlar kongre salonuna zorla girmek istemiş, kısa bir süre izdiham yaşanmıştır.
[974] "AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala Şehrimizde", *Hâkimiyet,* 5 Nisan 1964.

çekilecekleri açıklamasını yapmıştır. AP'li hatiplerin sert eleştirileri parti lideri Ragıp Gümüşpala'nın açıklamalarıyla zirveye çıkmıştır. Gümüşpala, şahsiyet partisi olmadıklarını, iktidarın tüm saldırılarına karşı Türk milletinin huzuru için sükûnet içerisinde olduklarını dile getirmiştir. Dış politikada AP lideri "Hükümet Kıbrıs konusunda tarih karşısında mesuldür" açıklamasıyla eleştiride bulunmuştur[975]. Gümüşpala memleketin huzuru için güçlü bir hükümetin olması gerektiğini bunu da Adalet Partisi iktidarının sağlayacağını söylemiştir. Kongrede Bursa AP yönetimi yeniden düzenlenip il başkanı olarak Kamil Tolon seçilmiştir[976].

İl kongresi partinin beklediği yoğun ilgiyle neticelendi. 800 delegenin eksiksiz katılım gerçekleştirmesi, dışarıdan dinleyici alınmamasına rağmen halkın salona zorla salona girmesi bu duruma örnek verilebilir. Hükümete sert eleştirilerin yapıldığı kongrede kamuoyu desteği de üst düzeyde olmuştur. Böylelikle Adalet Partisi Bursa'da rakipsiz olduğunu bir kez daha göstermiştir.

4.5.5. AP Bursa Senatör ve Milletvekillerinin Bursa'da ki Faaliyetleri

Eylül ayı itibariyle Adalet Partisi Bursa senatör ve milletvekilleri meclisin tatile girmesinin ardından şehir merkezine geldiler. Seçmenle temas kurmak, halkın dilek ve şikâyetlerini tespit etmek üzere şehre gelen partililer AP il teşkilatıyla birlikte gezi programı oluşturdular. Tüm ilçeleri kapsayan program, parti lideri Gümüşpala'nın vefatı sonrası yapılan en kapsamlı ziyaretler bütünüdür. Milletvekilleri Mustafa Tayyar, Baha Cemal Zağra, Ziya Uğur, Hikmet Akalın, Ahmet Türker ile Senatör Baki Güzey'den oluşan AP heyeti ilk gezilerini İznik'e yapmıştır. Halkın şikâyetlerini dinleyen AP'liler parti politikalarından bahsederek destek vatandaştan destek istemişlerdir. Daha sonra Yenişehir ilçesine giden AP grubu burada gündeme dair açıklamalar yaptılar. Yenişehirli üreticilerin zarar ettiklerini söylemesi üzerine Adalet Partililer yanlış iktisat politikasının buna neden olduğunu belirttiler[977]. Yenişehir'den sonra AP heyeti İnegöl ilçesine gitmiştir. Bursa'ya gelen senatör Cahit Ortaç'ın da yer aldığı İnegöl gezisinde partililer yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır.

[975] "Hükümet Kıbrıs Mevzuunda Tarih Karşısında Mesuldür", *Hâkimiyet,* 6 Nisan 1964.
[976] AP İl Teşkilatını şu isimler oluşturmaktadır: Başkan Kamil Tolon. İdare Kurulu Üyeleri, Ömer Faruk Sancar, Erhan Sater, Hüseyin Karamehmetoğlu, Ertuğrul Mat, Memduh Üreyen, Muzaffer Karışman, Hüseyin Sungur, Mithat Teoman, Vahdet Ertekin, Baki Hüsman. İl Hakem Kurulu, Tevfik Everim, Fuat Kuşçuoğlu, Mustafa Özyıldız, Burhan Bölüker, Yunus Ün. Teftiş Kurulu, Ahmet Cenkçiler, Mustafa Akgün, Basri Bulanay. *Hâkimiyet,* 6 Nisan 1964.
[977] " AP'li Senatör ve Milletvekilleri Dün Yenişehir'de Dert Dinlediler", *Hâkimiyet,* 22 Eylül 1964.

Gündeme dair konuşmaların yapıldığı İnegöl'de halkın siyasete olan ilgisi dikkat çekmektedir.[978]

AP'li parlamenterler ilçe gezilerinin yanı sıra Türkiye Genel Hizmetler Sendikası Bursa Kongresine de katıldı. Saray sinemasında yapılan kongrede Adalet Partili senatör ve milletvekilleri çeşitli sendika temsilcileriyle temaslar kurmuştur.

Bursa senatörü İhsan S. Çağlayangil' in şehre gelmesiyle tamamlanan AP heyeti programa Orhaneli gezisiyle devam etmiştir. İlçedeki eksikleri tespit eden partililer, halkın isteklerini dinlediler. Adalet Partisinin Bursa çıkartması Orhangazi ve Gemlik ilçeleriyle sürmüştür. Aynı gün içerisinde partililer iki ilçeye birden ziyaret yaparak halkla temas ettiler[979]. AP heyeti 2 Ekimde CHP'nin etkin olduğu Mudanya ilçesine gezi düzenlemiştir. Mudanyalıların ilgiyle karşıladığı programda partililer güncel olaylarla ilgili açılamalar yaparak halkın istek ve şikâyetlerini dinlemiştir[980]. Mudanya temasları sonrası gezilerine ara veren AP'liler 6 Ekim Manyas depremi sonrası tekrar Bursa'da toplanmıştır. Deprem bölgelerinde hasar çalışmalarına katılan AP Bursa Senatör ve Milletvekilleri ihtiyaçların her birini tespit etmeye çalıştıklarını ve bunları hükümete ileteceklerini söylemişlerdir. Depremde zarar gören ilçelere sürpriz bir ziyarette AP Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç tarafından gerçekleştirilmiştir. İnegöl ilçesinde halka temas kuran Bilgiç seçimlere dair açıklamalar yaparak 1965'te genel seçim olmadığı takdirde AP'nin meclisten çekileceğini söylemiştir[981].

Bilgiç'in ziyaretinden sonra şehirde kalan AP Bursa ekibi il başkanlığının düzenlediği divan toplantısına katıldı. Bursa'ya dair her konunun konuşulduğu toplantıda en önemli konu protokol sorunu oldu. AP'li belediye başkanlarının mahalli protokollerden çıkarılması özellikle AP'li belediyelerin fazla olduğu Bursa'da ön plana çıkmıştır. Bu durumun CHP'nin yerel seçimlerde aldığı yenilgiden kaynaklı olduğu görüşünde birleşen AP'liler hükümeti protesto kararı almıştır[982]. Konuyla alakalı basına demeç veren Cahit Ortaç, kararın yersiz ve haksız olduğunu milleti bölmekten başka bir amaç taşımadığını söylemiştir.

AP gezileri merkezde ki köy ziyaretleriyle yeniden başladı. Diğer taraftan İhsan S. Çağlayangil önderliğinde bazı partililer deprem bölgelerinde tetkiklere devam etmiştir. Adalet Partililerin kritik temaslarından birisi Bursalı sanayici ve esnaflarla olmuştur. Partinin

[978] "Adalet Partisi Milletvekilleri Dün İnegöl'e Gittiler", *Hâkimiyet,* 25 Eylül 1964, "AP Milletvekilleri İlçemiz Halkının Dileklerini Tespit Etti", *Bizim İnegöl,* 1 Ekim 1964.
[979] "AP'li Senatör ve Milletvekilleri Gezilerine Devam Ediyor", *Hâkimiyet,* 2 Ekim 1964
[980] "AP'li Senatör ve Milletvekilleri Dün Mudanya'yı Ziyaret Etti", *Hâkimiyet,* 3 Ekim 1964.
[981] " Seçimler Zamanında Yapılmazsa AP Meclis İçerisinde Kalmayacaktır", *Hâkimiyet,* 8 Ekim 1964.
[982] "AP İl Divan Toplantısı Dün Yapıldı", *Hâkimiyet,* 12 Ekim 1964.

Bursa'da ki en önemli destekçisi olan iş dünyasına yapılan ziyaret oldukça önemlidir. Ticaret ve sanayi odasında iş adamlarıyla yapılan görüşmelerde iktisat politikaları değerlendirilmiştir. İş çevreleri ithalat - ihracat dengesizliğinden, icra iflas kanunun çıkmamasından kaynaklı yaşanan problemleri parlamenterlere iletmişlerdir. Bursalı sermayedarlar şehirde merkez bankası kurulması teklifinde bulunarak, iş hacmi Bursa'dan daha küçük olan Eskişehir'de bile bu yapının kurulduğunu ancak memleketlerinde böyle bir yerin olmamasının sıkıntılarını çektiklerini dile getirmişlerdir[983]. Aynı esnaf derneğinde küçük ve orta ölçekli tüccarla da toplantı yapılmıştır. Esnafın en önemli şikâyeti vergilendirme konusunda olmuştur. Geleceği görememekten çekinen Bursalı tüccarlar vergilerin yeniden düzenlenmesini istemişlerdir[984].

Merkezde ki temaslarla birlikte AP heyeti köy gezilerine de sürdürmüştür. AP'lilerin temasları karşısında vatandaşların yoğun ilgi ve alaka göstermesi partinin taşra egemenliğine iyi bir örnektir[985]. Bir aydan fazla süren AP gezileri 27 Ekim 1964'de son bulmuştur. Cahit Ortaç AP ziyaretleriyle alakalı olarak Bursa seçmenin ekonomik düzensizlikten ve güvensiz politikalardan şikâyet ettiğini söylemiştir. Taşrada ki sorunları Valiliğe aktardıklarını, Vali Fahrettin Akkutlu'nun konuya olan ilgisine ayrıca teşekkür ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Adalet Partisi olarak toplumun taleplerini meclise götüreceklerini söyleyen Ortaç, Bursa ve tüm Türkiye için hizmete hazır olduklarını ifade etmiştir.

Adalet Partisinin Bursa programı sona erdikten kısa bir süre sonra parti il teşkilatı toplantı düzenlemiştir. AP'li senatör ve milletvekillerinde hazır olduğu toplantının amacı Ankara'da yapılacak büyük kongreye gidecek heyeti belirlemektir. Yapılan seçim sonucunda sekiz kişilik heyet oluşturularak Ankara'ya gönderilmiştir[986]. Ertuğrul Mat, Kamil Tolon, Mithat Teoman, Hüseyin Karamehmetoğlu, Hüseyin Sungur, Memduh Üreyen, Ömer Taner ve Nihat Üçaldan isimlerinden oluşan Bursa heyeti Ankara'da genel başkan adaylarıyla temaslarda bulunmuştur. Bursa heyeti başkanlık yarışında oyunu Süleyman Demirel'den yana kullanarak kongrede onu desteklemiştir[987]. Nitekim Demirel rakipleri karşısında ezici bir üstünlük sağlayıp genel başkan seçildiğinde, Adalet Partisi Bursa teşkilatı sonucu memnuniyetle karşılamıştır.

[983] "Sanayiciler İktisadi Krizden ve Alakasızlıktan Şikâyetçi", *Hâkimiyet,* 20 Ekim 1964.
[984] *Hâkimiyet,* 20 Ekim 1964.
[985] "AP'li Senatör ve Milletvekilleri Gezilerine Devam Ediyorlar", *Hâkimiyet,* 25 Ekim 1964.
[986] " AP İl Divanı Dün Ankara'ya Gidecek Heyeti Seçti", *Hâkimiyet,* 16 Kasım 1964.
[987] *Ertuğrul Mat İle Yapılan Röportaj,* Bursa, 16. 2. 2020.

5.BÖLÜM: 1965 YILI BURSA'DA SİYASİ HAYAT

5.1. Azınlık Hükümetinin Düşürülmesi

Üçüncü Koalisyon Kıbrıs meselesinden kaynaklı giderek zayıflamış, hükümeti ayakta tutma çabaları sonuçsuz kalmaya başlamıştır. CHP'li parlamenter dahi hükümetin yetersizliğini görmeye başlarken, muhalefet İnönü kabinesini düşürme hususunda uzlaşmaya başlamıştır. Özellikle Adalet Partisinin yeni lideri Süleyman Demirel mevcut hükümeti düşürmek ve partisinin iktidara gelmesini sağlamak için niyetini açıkça belirtmekten çekinmeyecektir. Basına verdiği demeçlerde Demirel, Parlamentoda 226 ret oyu sağlandığı takdirde hükümet düşürebilir diyerek CHP ile diğer partilere mesaj vermiştir. AP lideri, hükümet kurmaktan çekinmediklerini Türkiye'nin menfaatlerinin bunu sağlayacağını söylemiştir[988].

Süleyman Demirel'in hükümeti düşürme çalışmaları sırasında Başbakan İsmet İnönü CHP grup toplantısında konuştu. Her şeyi kendisinden beklemenin yanlış olduğunu söyleyen İnönü partisinin bu şekilde davranmasından şikâyetçi olmuştur[989]. Aynı toplantıda başbakan mecliste tartışmak üzere seçim sisteminde değişiklik düşüncesinden söz etmiştir. Milli bakiye adı verilen bu sistem parlamentoda yer alan küçük partilerin ayakta kalmasını sağlamaktadır. İsmet İnönü, eski seçim uygulamalarının artı eksilerine değinerek, CHP ile AP lehine yarayan son seçim sistemi nisbi temsil yerine milli bakiye sistemiyle ara partilerin desteklenmesinin demokrasiye katkı sağlayacağı düşüncesini belirtmiştir. CHP grubunun da desteklediği seçim kanunu doğal olarak AP'nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Adalet Partili milletvekilleri bu kanunun iktidar olmalarını engellemek üzere çıkarıldığını savunarak oylamaya katılmamıştır. 23 Ocak 1965 tarihinde meclis milli bakiyeye dayalı yeni seçim sistemini kabul etmiştir[990]. Buna göre seçimlerde birleşik oy pusulası kullanılacak, seçmen oy vereceği partinin aday listesinin olduğu yere damga vurabilecektir. Milli bakiye yöntemi partilerin seçim çevrelerinde değerlendirilmeyen artık oyların ülke düzeyindeki bir havuzda toplanmasını ve seçim çevrelerinde tahsis edilemeyen milletvekillerinin partilerin bu havuzda ki oy oranlarına göre dağıtılmasını içermektedir[991].

---

988 "AP Hükümeti Düşürme İmkânı Arıyor", *Milliyet,* 18 Aralık 1964.
989 "İnönü Her şeyi Benden Beklemeyin Dedi", *Milliyet,* 23 Aralık 1964.
990 "Seçim Kanunu Meclis Kabul Etti", *Milliyet,* 23 Ocak 1965.
991 Özbudun, *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi,* s. 94.

Seçim kanununda ki değişiklik sonrası iktidar muhalefet ilişkileri iyice gerildi. Yaklaşan bütçe görüşmeleri öncesinde muhalefet partileri arasında ki dayanışma Adalet Partisi önderliğinde artmaya başladı. MP lideri Osman Bölükbaşı, Süleyman Demirel'e mektup yazarak hükümeti düşürme konusunda kendisini destekleyeceğini söylemiştir. Buna mukabil AP lideri YTP ile CKMP merkezlerini ziyaret ederek, her iki parti başkanından destek istemiştir. YTP, programda mutabakat sağlandığı takdirde AP hükümetini destekleyeceğini bildirirken, CKMP ise hükümetin düşürülmesini ve yeni bir iktidarın Türkiye'nin hayrına olacağını açıklamıştır[992]. Daha sonra AP grup toplantısında konuşan Süleyman Demirel, muhalefet cephesinin oluştuğunu dört partinin de bütçeyi ret edeceğini söylemiştir. Demirel'in açıklamaları karşısında Başbakan İnönü, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile görüşmüş, bütçe ret edilirse kabine çekilir açıklamasını yapmıştır. Demirel'in hükümeti düşürme politikası çerçevesinde birleşen muhalefet, 13 Şubat 1965 tarihinde mecliste ki bütçe görüşmelerine katıldı. Yapılan oylama sonucunda 197 evet oyuna karşılık 226 hayır oyu ile bütçe ret edildi. Buna mukabil İsmet İnönü Başbakanlık görevinden istifa etmiş ve hükümet düşürülmüştür[993]. 415 gün boyunca iktidar kalan azınlık hükümeti aynı zamanda İsmet İnönü'nün son kabinesi olmuştur. İnönü 13 Şubattan sonra CHP başkanı ve muhalefet lideri olarak siyasi hayatına devam ederken, İnönü'yü deviren isim olarak tanımlanan Süleyman Demirel, siyaset arenasının yeni lideri olacaktır.

5.2. AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Hükümeti

Azınlık hükümetinin düşürülmesinin akabinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, AP, YTP, MP ve CKMP liderlerini köşke çağırarak görüşmüştür. Toplantı sırasında MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Süleyman Demirel'i başbakan olarak önermiş, ancak Demirel seçilmeden meclise girmem diyerek başbakanlık teklifini ret etmiştir[994]. Gürsel CHP dışı dört partiden oluşan bir koalisyon kurulmasını, başbakanın tarafsız olmasını istemiştir. Parti liderleri bu duruma sıcak bakmamış ve temaslar iki gün sürmüştür. Daha sonra Suat Hayri Ürgüplü isminde uzlaşma sağlanarak Gürsel hükümet kurma görevini Ürgüplü 'ye vermiştir[995]. Ürgüplü kabineyi hemen kurmak üzere parti liderleriyle temaslara başlamıştır. AP'ye on diğer partilere dörder bakanlık verileceğini söyleyen Ürgüplü, oluşacak kabinenin Anayasaya, Atatürk ilkelerine bağlı olacağını ve aktif bir dış politika izleyeceklerini söylemiştir. Ayrıca ordunun siyaset dışı kalacağını ve seçim hükümeti olduklarını

[992] "Demirel YTP ve CKMP Liderleriyle Görüştü", *Milliyet,* 9 Şubat 1965.
[993] "Bütçe Ret Edildi Kabine Düştü", *Milliyet,* 14 Şubat 1965, "İnönü İstifa Etti", *Cumhuriyet,* 14 Şubat 1965.
[994] Arcayürek, a. g. e. , s. 346.
[995] "Ürgüplü 'ye Yeni Hükümet Kurma Görevi Verildi", *Milliyet,* 17 Şubat, 1965, "Ürgüplü Başbakan Oldu", 17 Şubat 1965.

belirtmiştir[996]. Ürgüplü ile anlaşan dört parti lideri 20 Şubat tarihinde protokol imzalamıştır. Protokole göre Atatürk ilkeleri, 27 Mayıs ve Anayasaya bağlılık, tarafsız idare kurulması, aşırı görüşlere karşı mücadele edilmesi, ordunun temel ihtiyaçlarının karşılanması, ekonomide planlı kalkınmanın özel sektörle ortak hareket ettirilmesi, toprak reformunun hemen gerçekleşmesi, milli dış politika izlenmesi ve başbakan ile parti liderinin oluşan ortak bir komitenin kurulması gibi temel hususlara uyulmasına karar verilmiştir[997]. Kabinenin yeni üyeleri Cumhurbaşkanı ile görüştükten sonra yeni hükümet 22 Şubatta göreve başlamıştır[998].

Dördüncü koalisyon hükümetinin programı 26 Şubatta mecliste okunmuştur. Program ekonomi politikalarında karma model ile planlı kalkınma esasına dayalı olacağını, ticaret politikasının Anayasaya uygun açıklık ve eşitlik prensiplerine göre düzenleneceğini belirtmiştir. Dış politikada eski hükümetlerin siyaseti aynı şekilde devam ettirilmiştir. Toprak reformu konusunda Ürgüplü hükümeti kesin bir ifade kullanmamış, İsmet İnönü kabinelerinin benzeri bir tutum takınmıştır. Programda dikkat çeken hususlardan birisi devleti ilgilendiren önemli hususlarda muhalefet ile beraber hareket edilmesidir. Başbakan Ürgüplü mecliste bir dayanışma ortamı oluşturacaklarını söylemiştir[999]. 4 Mart 1965 tarihinde mecliste güven oylaması yapılmıştır. Oylama sonucunda hükümet, 200 ret oyuna karşılık 231 kabul oyuyla meclisten güvenoyu almıştır[1000].

5.3.10 Ekim 1965 Genel Seçimleri

Yeni hükümetin kurulmasından sonra genel seçimler merak konusu olmuştur. Konuyla alakalı ilk açıklama ülkenin en önemli isimlerinden birisi haline gelen Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel tarafından yapılmıştır. Yeni kabinin koalisyon hayatından farklı olduğuna değinen Demirel, geminin selametle yol aldığını böylelikle seçimlerin emniyet içerisinde gerçekleşeceğini söylemiştir. Ayrıca AP lideri yeni hükümetin seçimlere kadar hizmet

---

996 "Ürgüplü, Ordu Siyaset Dışı Olacak", *Milliyet,* 19 Şubat 1965.
997 "Liderler Protokol İmzaladı", *Milliyet,* 21 Şubat 1965, "Kabine ve Protokol Açıklandı", *Cumhuriyet,* 21 Şubat 1965.
998 Ürgüplü hükümeti şu isimlerden oluşmaktadır: Başbakan Suat Hayri Ürgüplü (Kayseri C.S.Ü), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel (T. B. M. M. Dışından), Devlet Bakanı Hüseyin Ataman (Ankara M.V.), Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy (Niğde M.V.), Devlet Bakanı Sekip İnal (Hatay M.V.), Adalet Bakanı İrfan Baran (Konya M.V.), Millî Savunma Bakanı Hasan Dinçer Milletvekili (Afyon), İçişleri Bakanı İ. Hakkı Akdoğan (Yozgat M.V.), Dışişleri Bakanı Hasan Işık (Moskova Büyük Elçisi), Maliye Bakanı İhsan Gürsan(İzmir M.V.), Millî Eğitim Bakanı Cihat Bilgehan (Balıkesir M.V.), Bayındırlık Bakanı Orhan Alp (Yüksek Mühendis. T. B. M. M. dışından), Ticaret Bakanı Macit Zeren (Amasya C. S. Ü.), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Faruk Sükan (Konya M.V.), Gümrük ve Tekel Bakanı Ahmet Topaloğlu (Adana M.V.),Tarım Bakanı Turhan Kapanlı (Sakarya C.S.Ü),Ulaştırma Bakanı Mithat San (G. Antep M.V.), Çalışma Bakanı İ. Sabri Çağlayangil (Bursa C.S.Ü), Sanayi Bakanı Ali Nail Erdem (İzmir M.V), Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut (Afyon M.V.), Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekâi Dorman (İstanbul M.V.), İmar ve İskân Bakanı Recai İskenderoğlu (D. Bakır M.V),Köy işleri Bakanı Seyfi Öztürk (Eskişehir M.V) *T.C RG,* S.11935, 22. 2. 1965, s. 1
999 "Program Okundu, Tarafsız Bir İdare Esas Olacak", *Milliyet,* 27 Şubat 1965.
1000 "Ürgüplü Kabinesi Güvenoyu Aldı", *Milliyet,* 5 Mart 1965, "Hükümet Güvenoyu Aldı, 231 Kabul 200 Ret 1 Çekimser", *Cumhuriyet,* 5 Mart 1965.

hükümeti olacağını da belirtmiştir. Süleyman Demirel AP'nin %55 oy alarak iktidar olması halinde Türkiye'nin tüm sorunlarını çözebileceğini, öncelik olarak ekonomik meselelerin halledilmesi gerekliliğine değinmiştir[1001]. Demirel'in demeçleri seçim çalışmalarının başlangıcı olarak yorumlanmaktadır[1002].

Yeni kabinede yer almayıp muhalefet konumunda olan CHP, hükümeti etkin bir şekilde denetleyip genel seçimlere en iyi şekilde hazırlanma parolasıyla hareket etmiştir. 27 Mayıs sonrası peş peşe üç hükümet kuran CHP süreç içerisinde oldukça yıpranmıştır. Bu durumu düzeltmek ve genel seçimlerde galip gelmek adına CHP, politikalarını yeniden düzenleyecektir.

İktidarın ortakları YTP, CKMP ve MP koalisyonu uyum içerisinde götürseler dahi genel seçimlerden zaferle çıkmak için seçim hazırlıklarını başlatacaklardır. Bu partilerin öncelikli hedefi Adalet Partisine kayan eski Demokrat oylara sahip çıkmaktadır. Üç partinin iktidar ortağı AP'yi seçim sürecinde eleştirmesi bunu açıkça göstermektedir. Bahsi geçen partiler dışında en çok dikkat çeken ise Türkiye İşçi Partisi olacaktır. 61 Anayasasının getirdiği demokrasi içerisinde ortaya çıkan sosyalist çizgide ki TİP 1961 genel seçimlerine katılamamış, 1963 yerel seçimlerinde istediği başarıyı elde edememiştir. Mehmet Ali Aybar'ın başkan olması, aydınların ve gençlerin partiye olan desteği partinin popülaritesini arttırırken, 60 öncesi CHP'yi destekleyen zümre TİP'e yaklaşmıştır. Genel olarak TİP seçim öncesi tüm partilere saldırgan bir tutum sergilerken, CHP dâhil tüm partilerde komünizm tehdidinden mütevellit TİP'e karşı hareket edecektir.

1965 yazından itibaren partilerin seçim hazırlıkları şekillenirken, mecliste 2 yıldır askıda olan seçim kanunu kabul edilmiştir. 13 Temmuz 1965 yılında kabul edilen kanun, 16 Temmuz 1965 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre partilerin kuruluşu, teşkilatlanması, devletten alacağı yardımlar ve yapılacak bağışlar belirlenmiştir[1003]. Bu kanun Türkiye Cumhuriyetinin ilk siyasi partiler kanunu olması açısından önemlidir. Siyasilerin seçim kampanyasından önce yoğun çalışmalar başlaması seçimlerin rekabet içinde geçeğine işaret etmektedir.

Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel Haziran ayında Samsundan başlayıp Doğu Karadeniz Bölgesini kapsayan geziler düzenlenmiştir. Seyahatlerinde CHP'yi hedef alan Demirel vatandaşa kendisini tanıtıp siyasi tecrübesizliğinin devlet adamlığına engel

[1001] "Demirel AP Ne Sağda Ne Soldadır Dedi", *Milliyet,* 5 Mayıs 1965.
[1002] Nuran Kılağız, *Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri,* Berikan Yayınevi, Ankara, s. 202.
[1003] T.C. *RG,* 1250, 16. 7. 1965, s. 5 – 11.

olamayacağını göstermeye çalışmıştır. Ardından AP, parti amblemi kitap ile güneşi Demokrat Partinin simgesi kırat ile değiştirmiştir[1004]. Bu radikal değişiklikten sonra parti yönetimi seçim sloganlarını " Herkese iş, herkese refah, çileye paydos, AP'de birleşiniz " gibi kısa ve akılda kalıcı cümlelerden oluşturmuştur.

CHP, parti içi dinamikler, ülke dışı etkenler ve Anayasanın getirdiği siyasi durumdan etkilenerek genel seçimler çalışmalarına başlayacaktır. Bununla birlikte partinin değişim yaşamasının en önemli nedeni sosyoekonomik unsurdur. 60'lı yılların başından itibaren yükselen işçi sınıfı ile aydın zümresinin TİP'e yönelmesi CHP'nin politikalarını sorgulamasına neden olmuştur. Koalisyon hükümetleri döneminde parti emekten yana tavır takınarak işçi kesimini kendisine çekmeye çalışmıştır. Bu siyaset sermaye çevreleri tarafından hoş karşılanmamış, CHP'ye olan destek giderek azalmaya başlamıştır[1005]. Tüm bunlara rağmen CHP liberal bir yapıda olmadığını, tüccar kesimine dayanan bir siyaset izlemediğini, sosyal fikirlere sahip işçi, esnaf ve dar gelirlilerin partisi olduğunu belirtmiştir. CHP lideri İsmet İnönü, yeni politikalarını " Ortanın Solu" olarak tanımlamıştır. İnönü basına verdiği demeçte bu kavramın CHP siyasetiyle bütünleştiğini söylemiştir[1006].

MP ile CKMP sosyoekonomik ve sosyokültürel kalkınmanın milli çizgide gerçekleşeceğini savunarak, aşırı fikirler özelliklede yükselen komünizme karşı sert mücadele modelini seçim öncesi benimsemişlerdir. YTP ise iktidar ortaklarına göre ılımlı büyük iddialardan uzak geniş halk yığınlarından ziyade belirli bir kitleye hitap eden parti konumundadır. YTP'de Adalet Partisi gibi seçim öncesi simgesini değiştirmiştir[1007]. Parti "Buğday Başağı" sembolünü benimseyerek seçmenine hitap etmeyi amaçlamıştır. YTP slogan olarak "Ne Sağ Ne Sol Orta Yol" gibi kısa iddialardan uzak kelimeler kullanmıştır.

Sosyalist Türkiye İşçi Partisi radikal fikirleriyle genç ve aydın kesim üzerinde etki sahibi olarak genel seçimlere katılacaktır. Parti ideolojisine uygun hareketle batı dünyası ve serbest piyasa ekonomisinin egemenliğine karşı bağımsız Türkiye düşüncesiyle hareket edecektir.

19 Eylül tarihinde seçim propagandaları resmi olarak başlamıştır. 1965 seçimlerine katılan tüm partiler (TİP 'de dâhil)seçim süreci boyunca aşırı akımlar ve komünizm üzerine seçim konuşmaları yapmışlar ve dönemin şartları içerisinde Türkiye için en büyük tehlikenin

[1004] "AP'nin Sembolü Kırat", *Milliyet,* 19 Temmuz 1965.
[1005] "CHP Seçim Hazırlığına Başladı", *Milliyet,* 1 Mayıs 1965.
[1006] "Kalkınma Muhafazakâr Tedbirle Gerçekleşmez", *Milliyet,* 29 Temmuz 1965.
[1007] *Milliyet,* 21 Temmuz 1965.

radikal akımlar olduğu hususunda birleşmişlerdir[1008]. Bunun dışında hemen her parti ideolojisine uygun seçim kampanyaları yapsa dahi ülkenin genel olarak ekonomik kalkınması konusunda görüş birliği içerisinde olmuştur.

Seçimler yaklaştıkça kampanyalar CHP ile AP arasında rekabet halini almıştır. CHP lideri İsmet İnönü Malatya'da başladığı seçim kampanyasında ortanın solunu anlatırken, devletin hemen her alanda kısa sürede ilerlemesinin tek hedefi olduğunu söylemiştir[1009]. AP lideri Süleyman Demirel, CHP'nin verdiği sözleri tutmadığını söylemiş, seçim sisteminde yapılan değişikliğin AP iktidarını engelleyen tehlikeli bir buluş olduğundan bahsetmiştir[1010]. Daha sonraki mitinglerinde Demirel kalkınmanın ülke gerçekleriyle uyuşması gerekliliğine değinerek, özel teşebbüs olmadan ekonomik ilerlemenin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Radyo konuşmalarında seçim yarışı devam etmiş, Demirel ve İnönü karşılıklı eleştirilerini eleştirileri kamuoyuna da yansımıştır. İsmet İnönü'nün memleketi Malatya'da konuşan Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel'e karşı protesto yapan bazı CHP'liler ile AP'liler kavga etmiş, polis müdahalesiyle olayın büyümesini engellemiştir[1011].

Seçime sayılı günler kala basına yansıyan anketlerde Adalet Partisi favori olarak gösterilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi Süleyman Demirel'in seçim sürecinde ki propaganda gezileridir. Demirel kampanya boyunca 22 il gezerken rakiplerini arkada bırakmıştır[1012]. 10 Ekim 1965 tarihinde ülke genelinde seçimler yapılmıştır. Adalet Partisinin seçimi kazanacağı ortaya çıkarken, milli bakiye sisteminden mütevellit vekillerin sayısı bir kaç gün içinde belirlenmiştir. Aşağıda ki tabloda milletvekili sonuçları gösterilmektedir[1013]:

Partiler	**Alınan Oy**	**Oy Oranı**	**Milletvekili**
AP	4.921.235	%52.9	240
CHP	2.675.785	%28.7	134
MP	582.704	%6.3	31
YTP	346.514	%3.7	19

[1008] Kılağız, *a. g. e.* , s. 383.
[1009] "İnönü: Her Mahareti Yapabilirler", *Milliyet,* 21 Eylül 1965.
[1010] *Milliyet,* 21 Eylül 1965.
[1011] "Malatya'da CHP ile AP Çatışmasını Polis Önledi", *Milliyet,* 1 Ekim 1965.
[1012] "Altı Lider 33 Bin Kilometre Dolaştı", *Milliyet,* 10 Ekim 1965. Süleyman Demirel 11. 762 km ile 22 ili gezmiştir. TİP lideri Mehmet Ali Aybar, 5.811 km, CKMP lideri Alparslan Türkeş 5.777 km, CHP lideri İsmet İnönü, 4. 402 km, MP lideri Osman Bölükbaşı 4. 270 km son olarak YTP Lideri Ekrem Alican 1.506 km mesafe kat etmişlerdir.
[1013] https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

BĞMSZ	296.528	%3.2	1
TİP	276.101	%3	14
CKMP	208.696	%2.2	11
Seçmen sayısı	13.679.753		
Oy Kullanan	9.748.678		
Katılım oranı	71.3		
Geçerli Oy	9.307.563		

Tablo 18. 1965 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

10 Ekim 1965 seçimleri, seçim güvenliği ve seçim sistemi açısından demokratik şartlar altında gerçekleştirilmiştir. Seçime katılım % 71,3 gibi düşük bir oranda olsa dahi her oyun değerlendirildiği seçim yasası sayesinde Türk Demokrasisinin gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir.

Partiler açısından değerlendirildiğinde sonuçların önemi daha büyük olmaktadır. Küçük partilerin seçim sistemiyle siyasette tutulması, farklı görüşlerin mecliste temsil hakkına sahip olması bu noktada önem taşımaktadır. Türk siyasetinde ilk defa sol ideolojiye sahip bir parti olan TİP Anayasanın sağladığı garanti ve seçim sisteminin avantajıyla meclise girme hakkını sahip olmuştur. YTP, CKMP ve MP gibi partiler aldıkları düşük oylara rağmen bahsi geçen sistemin etkisiyle parlamentoda temsil hakkı elde etmişlerdir. Buna mukabil bu partilerin siyasette birikim oluşturabilecek bir kitle oluşturamadıkları anlaşılmıştır. Özellikle YTP ile CKMP 1961'e göre büyük bir oy kaybederken, MP ise liderleri Osman Bölükbaşı'nın kişisel özellikleri sayesinde varlık gösterebilmiştir. Bu sayede MP mecliste üçüncü parti olarak yer almıştır.

CHP açısından bakıldığında 1965 seçimleri tam bir hüsran olarak değerlendirilmektedir. 1961 seçimlerinde % 36, 7 oy alan parti bu seçimlerde % 28, 7'ye gerilemiştir. Partinin 4 sene içerisinde gözle görünür bir düşüş yaşamasında birden fazla faktör yer almıştır. Tek parti döneminde ki olumsuz CHP imajı başta olmak üzere, 27 Mayıs ile CHP'nin yan yana görülmesi, 1961 sonrası koalisyon hükümetlerinde CHP'nin yer alması, partinin seçim öncesi benimsediği "ortanın solu" politikasını halka tam olarak anlatamaması ve parti içinde yıllardır yaşanan çekişmelerin parti oylarını bölerek, bir kısmını TİP'e kalanını sağ partilere kaydırması örnek gösterilebilir. Böylece CHP 1950 sonrası üstlendiği ana muhalefet görevini 1965 seçimleriyle beraber tekrar üzerine almıştır.

Seçimin tek galibi hemen her bakımdan Adalet Partisidir. % 52,9 oy oranı ile ülkenin yarısından fazlasının desteğini alan AP, 450 kişilik parlamentoda 240 milletvekiliyle çoğunluğu sağlayıp, iktidar olmuştur[1014]. Partinin başarısı kurulduğu yıllardan itibaren gelişen sebeplerde yatmaktadır. Türkiye genelinde iyi bir teşkilatlanmaya giden AP halka yakın siyaset izlemiş, halkın kendisini tanımasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek parti olarak görmesini sağlamıştır. Adalet Partisinin başarılı olmasında eski DP seçmenine hitap etmesi, DP geleneğini üstü kapalı benimsemesi ve parti programında kullanması da örnek gösterilebilir. Hiçbir zaman açıkça belli etmese dahi AP, Demokrat Parti mirasına sahip çıkarak, 27 Mayıs sonrası parçalanan DP seçmenini bünyesinde toplamayı başarmıştır. Son olarak AP'li yöneticilerin vatandaşlarla temas kurma konusunda başarılı olması partiyi iktidara getirmiştir. AP'li siyasilerin genç, dinamik ve halk içinden gelmeleri de bu minvalde önemlidir. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in seçim sonrası "Zafer Milletindir" açıklaması bu hususa örnektir[1015].

AP genel merkezinde Süleyman Demirel liderliğinde toplanan idare kurulu üyeleri hükümet kurma çalışmalarına başladı[1016]. 23 Ekim tarihinde ise Millet Meclisi açılmış, parlamento ilk toplantısını yapmıştır. Aynı gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, AP lideri Süleyman Demirel ile görüşerek kendisine hükümet kurma yetkisini vermiştir[1017]. Böylelikle Süleyman Demirel Başbakan sıfatıyla kabineyi kurmak için partililerle görüşmüştür. 26 Ekim tarihinde Demirel, kabine üyelerini belirledi[1018]. Ertesi gün bakanlar kurulu açıklanarak, dört yıllık koalisyonlar dönemini sonlanmış ve Adalet Partisinin iktidar yılları başlamıştır[1019].

5.4. 1965 Yılı Bursa'da Siyasi Hayat

5.4.1. Bursa'da Partilerin Siyasi Faaliyetleri

10 Ekim genel seçimlerinden evvel Bursa siyaseti hareketli günler geçirecektir. Partilerin şehirde yaptığı çalışmalar ileri de ki seçim hazırlıklarının zeminini oluşturacaktır. Bu hususta CHP, Bursa'da siyasi faaliyetler konusunda diğer partilerden önce hareket etmiştir. İl teşkilatı 8 Mart tarihinde merkez ilçe gençlik kongresi düzenlenmiştir. CHP Bursa

[1014] "AP İktidarda", *Milliyet,* 11 Ekim 1965, "AP Çoğunluğu Aldı", *Cumhuriyet,* 11 Ekim 1965.
[1015] "AP Genel Başkanı Sonuçlardan Sonra Konuştu: Zafer Milletindir", *Milliyet,* 12 Ekim 1965.
[1016] "AP İktidar Hazırlıklarına Başladı", *Cumhuriyet,* 12 Ekim 1965, "AP'de Hükümet Kurma Hazırlığı Başladı", *Milliyet,* 13 Ekim 1965.
[1017] "Vaatler Gerçekleşecek", *Milliyet,* 24 Ekim 1965, "Süleyman Demirel Başbakan Oldu", *Cumhuriyet,* 24 Ekim 1965.
[1018] " Kabine Üyeleri Belli Oldu", *Milliyet,* 27 Ekim 1965,
[1019] "Bakanlar Açıklandı", *Milliyet,* 28 Ekim 1965, "Kabine Açıklandı", *Cumhuriyet,* 28 Ekim 1965.

milletvekillerinin hazır olduğu kongrede CHP'nin bulunduğu koalisyonların faaliyetlerinden bahsedilmiş, yeni hükümetin CHP programını takip eden taklitçi yapısı eleştirilmiştir[1020].

CHP teşkilatı zayıf olduğu Bursa ilçelerinde faaliyetler gerçekleştirdi. Karacabey ilçesinde partinin önemli isimleriyle beraber ilçe kongresi düzenlendi. Kongrede söz alan milletvekili İbrahim Öktem mevcut hükümeti program konusunda tekrar eleştirirken, CHP olarak yarınlara hazırlık için çalıştıklarını söylemiştir[1021]. Daha sonra Öktem önderliğinde il idare kurulu üyeleri İnegöl'e hareket ederek vatandaşlarla görüşmüşlerdir. İnegöllü tarım üreticilerinin ekonomik şikâyetlerini dikkate alan CHP heyeti iktidar olduklarında durumu çiftçinin lehine düzeltecekleri sözünü vermiştir [1022]. CHP il kadınlar kolu da teşkilat çalışmalarına düzenlediği etkinlerle destek olmuştur. Mudanya ve Gemlik ziyaretleri yapan CHP'liler burada partililerle temas kurmuşlardır. Daha sonra tüm ilçe kadın kolları teşkilatlarının katılımıyla Bursa Çelikpalas otelde parti çalışmalarına moral ve destek verme amacıyla toplantı yapılmıştır. İl kadınlar kolu son olarak 15 Haziran tarihli Bursa kongresi tertiplemiştir. CHP çalışmaları Haziran boyunca delege seçimleriyle devam etmiştir. Özellikle taşrada delege seçimleri merkez ilçe kongresine kadar tamamlanmaya çalışılmıştır[1023].

CHP'nin aktif siyaseti dışında AP Nisan ayıyla beraber çalışmalarına başlamıştır. Parti ileride yapılacak faaliyetler hakkında yol haritası oluşturmak için il divan toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantıda ilçe örgütleriyle birlikte Bursa senatörleri ve milletvekilleri de yer almıştır. Kalabalık bir kitlenin takip ettiği toplantıda gündeme dair siyasi, ekonomik, sosyal konular ve genel seçimler tartışılmıştır. Toplantıda en sert çıkış AP Genel Başkanvekili Talat Asal'dan gelmiştir. Milli bakiye sistemini eleştiren Asal, CHP'nin AP korkusundan mütevellit bu sistemi meclisten geçirdiğini belirtmiştir[1024]. Bursa'da mesken sahalarına yapılan yeni apartmanların teslim törenine katılan Çalışma Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Bursa Senatörü İhsan S. Çağlayangil, AP olarak yaptıklarının başlangıç olduğunu, iktidar oldukları takdirde sosyal devlet politikalarının sürdüreceklerini açıklamıştır[1025]. Seçmen kütüklerinin asılması ile beraber AP teşkilatında delege seçim hazırlıkları başladı. Öncelikle merkez ilçeye bağlı köyler için seçimler gerçekleştirildi[1026]. Daha sonra tüm taşra ile ilçelerde delege seçimleri tamamlandı. 15 Haziranda Bursa merkezde başlayan delege seçimleri 25

[1020] "CHP Merkez İlçe Kongresi Yapıldı", *Yeni Ant,* 8 Mart 1965.
[1021] " Öktem Yarına Ümit Dolu Bir Hazırlık İçerisindeyiz", *Yeni Ant,* 19 Nisan 1965.
[1022] "Öktem Kıbrıs İşi Ancak İnönü'nün Takip Ettiği Yoldan Halledilebilir", *Yeni Ant,* 1 Mayıs 1965.
[1023] "CHP Köylerde ki Delege Yoklamaların Devam Ediyor", *Yeni Ant,* 3 Haziran 1965.
[1024] "Adalet Partisi İl Divan Toplantısı Büyük İlgi Gördü", *Hâkimiyet,* 2 Mayıs 1965.
[1025] "Çağlayangil Yaptıklarımız Azdır Fakat Bu Bir Başlangıçtır", *Hâkimiyet,* 10 Mayıs 1965.
[1026] "AP Bursa Teşkilatı Merkez İlçe Delege Seçimine Başlandı", *Hâkimiyet,* 21 Mayıs 1965.

Haziranda sona ermiştir. CHP il kadın kolları gibi AP il kadın kolu teşkilatı da ilçelere geziler düzenleyip parti çalışmalarına destek vermiştir.

CHP ve AP kadar olmasa dahi muhtelif siyasi partiler Bursa'da çalışmalar yaptılar[1027]. Bursa örgütlenmesini tamamlayamayan, bundan dolayı temsilcilik bulunduran YTP merkez ile ilçe teşkilatlarının kurulması için çalışmalar başlattı. Partinin Genel İdare Kurulu üyesi Raif Aybar Bursa'yı ziyaret ederek gerekli işlemler hakkında partililerle toplantı yapmıştır[1028]. Sosyal Demokrat Parti lideri Sıtkı Ulay şehir merkezine gelerek esnaf derneklerini ziyaret etmiştir. Aynı gün CKMP'nin üst düzey yönetimi Bursa'ya gelmiş partililer ile bazı dernek temsilcileriyle görüşmüştür. Parti başkanı Ahmet Oğuz ve yöneticilerden Alparslan Türkeş özellikle öğretmen derneğinde öğretmenlerin sorulanlarını dinlemişlerdir. Öğretmenlere destek sözü veren CKMP heyeti daha sonra İnegöl, İznik, Yenişehir, Karacabey ve Mustafakemalpaşa ilçelerini ziyaret etmişlerdir[1029]. CKMP, 27 Haziran tarihinde Bursa il kongresi düzenlemiştir. CKMP'li Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy, parti müfettişi Alparslan Türkeş, bazı milletvekili ile senatörler ve eski MBK üyelerinin hazır olduğu kongrede gündemi ilgilendiren konular görüşülmüştür. Kongrede dönemin sıcak başlıklarından olan komünizme karşı mücadeleye devam kararı alınmış, seçimlerin güven ortamında olması üzerinde durulmuştur[1030].

5.4.2. CHP'nin Bursa'da ki Faaliyetleri

Mart ayından itibaren Bursa'da çalışmalarını hızlandıran CHP il yönetimi 1965 yazında merkez ve taşra teşkilatında daha aktif bir siyaset izleyecektir. Bursa'da Adalet Partisine karşı 1961 yılından beri zayıf durumda olan CHP, yapılacak seçimlerle beraber şehirde tekrar güçlenip tabanını genişletme çabasına girmiştir. Bu minvalde il teşkilatı özellikle AP etkisinin olduğu ilçeler başta olmak üzere düzenlediği kongrelerle vatandaşla yakınlaşma fırsatı yakalamıştır. Buna mukabil taşrada yapılan delege seçimleri, kadın kollarının düzenlediği köy ve mahalle gezileri partinin halktan kopuk olduğu imajını kırmak isteğinin göstergesidir. CHP yönetimi üretici kesimin yoğun olduğu İznik ilçe kongresinde sosyal haklara sahip Türk toplumunun öneminden bahsetmiştir. Kongrede söz alan CHP

[1027] "Parti Liderleri Şehrimize Akın Ediyorlar", *Yeni Ant,* 1 Mayıs 1965.
[1028] "YTP Bursa Teşkilatı Yeniden Kuruluyor", *Hâkimiyet,* 12 Mayıs 1965.
[1029] "CKMP Heyeti Bursa'da Umduğunu Bulamamış", *Hâkimiyet,* 1 Mayıs 1965, *Yeni Ant,* 1 Mayıs 1965,
[1030] "M. Altınsoy Seçim Tam Emniyet İçinde Olacak", *Yeni Ant,* 28 Haziran 1965, "CKMP İl Kongresi Dün Yapıldı", *Hâkimiyet,* 28 Haziran 1965.

milletvekili İbrahim Öktem, Türk toplumunun hareket içerisinde hakkını arayan dünya toplumlarına benzediğini söylemiştir. Bu gelişmelerde CHP'nin rolüne değinen Öktem, üretici ve işçi haklar hususunda CHP'nin işçiye sosyal haklar vererek rahata kavuşturduğunu eklemiştir[1031]. Delege seçimlerinin tamamlanmasının ardından CHP Bursa teşkilatı merkez ilçe kongresi düzenledi. Kongreye Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit, Hüdai Oral, Turhan Şahin, Kemal Demir, İlhami Sancar ve Edip R. Akyürek gibi CHP'nin ileri gelenleriyle beraber Bursa Milletvekilleri Sadrettin Çanga ile İbrahim Öktem'de katılmıştır. Tayyare Sinemasında yapılan CHP toplantısına merkez ile taşradan gelen 800 delege hazır bulunmuştur. CHP lideri İsmet İnönü ve parti sekreteri Kemal Satır'ın tebrik mesajlarıyla başlayan kongrede partiler söz alarak gündeme dair açıklamalar yaptılar. İsmet İnönü mesajında CHP'nin Türkiye'de demokratik hayatı tesis etme hususunda yirmi yıldır uğraştığını söylerken, Kemal Satır, memleket gerçeklerine uygun hareket eden tek partinin CHP olduğunu belirtmiştir. Bursa vekili İbrahim Öktem planlı kalkınmanın diğer partiler tarafından anlaşılmamasının siyasi seviyesizlikten kaynaklandığını belirtmiştir. Kalkınma siyasetinin komünizm olmadığına dair açıklamalar ile konuşmasını devam eden Öktem'den sonra Turhan Feyzioğlu söz alarak benzer cümleler kurmuştur. CHP merkez ilçe idare kurulunun yeniden seçildiği kongrenin sonunda Türkiye'yi tehdit eden her türlü aşırı fikir ve ideolojilere CHP'nin karşı olduğu kararı çıkmıştır[1032].

CHP'li milletvekilleri seçim öncesi Bursalı seçmenin nabzını tutmak üzere bazı ilçelere seçim gezileri yapmıştır. Orhaneli ilçe ve köy ziyaretlerinde halkla temas eden İbrahim Öktem "Demokrasi bir hizmet mücadelesidir, CHP kırk beş yıldır bu mücadelenin önünde gitmektedir" açıklamalarında bulunmuştur[1033]. Öktem'in partisine destek çağrısı İznik ilçesinde devam etmiştir. CHP'nin diğer Bursa milletvekili Sadrettin Çanga ile beraber gittikleri İznik'te vatandaşla temas etmişlerdir. CHP'liler özellikle köylülerle görüşmeler yaparak ekonomik problemlerin üzerinde durmuşlardır[1034]. CHP milletvekilleri daha sonra İnegöl'e hareket ederek ilçe merkezi ile köy ziyaretleri yaptı. Eski CHP'li Adalet Bakanı Sedat Çumralı' nın da katıldığı İnegöl gezisinde seçmenlerle temas edilmiştir[1035].

5.4.3. AP'nin Bursa'da ki Faaliyetleri

[1031] " Öktem Türk Toplumu Dinamik Bir Devir İçindedir", *Yeni Ant,* 29 Haziran 1965.
[1032] "CHP Komünizme Karşıdır", *Yeni Ant,* 5 Temmuz 1965.
[1033] "Öktem Orhaneli'nde Temaslar Yapıyor", *Yeni Ant,* 1 Ağustos 1965.
[1034] "Öktem ve Çanga İznik'e Gittiler", *Yeni Ant,* 5 Ağustos 1965.
[1035] "Dr. İ. Öktem ve S. Çanga Dün İnegöl'e Gittiler", *Yeni Ant,* 6 Ağustos 1965.

Adalet Partisi il teşkilatı genel seçimler öncesi hazırlıklarını tamamlamak üzere merkez ile taşra örgütlerine direktifler göndermiş, Bursa merkezde de çalışmalarını hızlandırmıştır. Partinin merhum lideri Ragıp Gümüşpala'nın ölüm yıl dönümü münasebetiyle il başkanlığı bildiri yayınlayarak onun demokrasi mücadelesine devam edeceklerini Bursalı seçmenin bu yolda kendilerini yalnız bırakmamalarına teşekkür ettiklerini belirtmiştir[1036]. AP kadınlar kolu aynı gün ilçe gezisi programı düzenleyerek, taşra teşkilatlarında yeniden örgütlenmeye gidecektir[1037]. Seçim öncesi kadın seçmenlerin oylarını kendisinde toplamak isteyen AP ilk olarak İznik gezisiyle işe başlayacaktır. İlçeler nezdinde yapılan son gezi Orhangazi'de son bulmuş, AP bahsi geçen ilçede yeniden teşkilatlanıp seçimlere hazırlanmıştır[1038]. Buna mukabil AP, taşrada ki delege seçimlerinin ardından merkez ilçe yönetim kurulu listeler hazırlayarak merkeze bağlı mahallelerde delege seçimlerine başlamıştır[1039]. Toplam 71 mahallede yapılan seçimlerde AP yönetimi tüm seçimleri titizlikle takip edecektir[1040]. 25 Haziranda sona eren seçimlerin ardından partinin il gençlik kolları ilçe kongreleri düzenleyerek çalışmalara destek vermiştir. Bu minvalde genel seçim önce AP'nin ilk ilçe gençlik kongresi Talat Asal'ında katılmasıyla partinin kalesi olan Orhangazi'de yapılmıştır. AP il yönetiminin eksiksiz katıldığı kongreye Süleyman Demirel tebrik mesajı göndermiştir. Kongrede birlik beraberlik kavramı üzerinde durulurken, genel seçimler sonucu bu anlayışın AP ile birlikte tüm ülkeye yansıyacağı belirtilmiştir[1041]. AP il teşkilatı Pazar günü, şehirde bulunan Bursalı milletvekilleri Ziya Uğur ve Ahmet Türkel'in de katılmasıyla divan toplantısı yaptı. Toplantıda parti politikaları başta olmak üzere Bursa ile ilçelerinde yapılacak faaliyetlerden bahsedilmiştir[1042].

AP Bursa yönetimi seçimlerden önce tüm teşkilatlarıyla sahaya inmeye dikkat etmiştir. Bunun göstergesi olarak AP il gençlik kolları tüm ilçe gençlik teşkilatlarını divan toplantısına çağırmıştır. Bununla birlikte partinin gençlik kolları başkanı Barlas Küntay Bursa'ya gelerek partililer ve vatandaşlarla görüşmeler yapmıştır[1043]. Küntay'ın gelmesiyle beraber yapılan divan toplantısında gençlik teşkilatı olarak ilçe kongrelerinin yapılmasına karar verildi. Bu kongrelerde, Çalışma Bakanı ve Bursa Senatörü İhsan S. Çağlayangil, Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu, Bursa Milletvekilleri Ahmet Türkel, Ziya Uğur, Mustafa Tayyar, Hikmet Akalın gibi üst düzey AP'li parlamenter yer almıştır. İl teşkilatının yoğun

[1036] "Gümüşpala Bugün Anılıyor", *Hâkimiyet,* 6 Haziran 1965.
[1037] *Hâkimiyet,* 6 Haziran 1965.
[1038] "AP Bursa İl Kadınlar Kolu 7. Kadınlar Kolu İlçe Teşkilatını Orhangazi'de Kurdu", *Hâkimiyet,* 28 Temmuz 1965.
[1039] "Adalet Partisi Merkez İlçe Başkanlığından", *Hâkimiyet,* 12 Haziran 1965.
[1040] " AP Delege Seçimleri Devam Ediyor", *Hâkimiyet,* 23 Haziran 1965.
[1041] "Aşamayacağımız Engel Başaramayacağımız Dava Yoktur", *Hâkimiyet,* 29 Haziran 1965.
[1042] "AP Bursa İl Divan Toplantısı Yapıldı", *Hâkimiyet,* 6 Temmuz 1965.
[1043] "Küntay Barlas'ın Temasları", *Hâkimiyet,* 14 Temmuz 1965.

mesaisi dışında AP'li bürokratlar bireysel çalışmalarla partilerine destek olmuşlardır[1044]. Düzenlenen ilçe gezileriyle partinin seçmenle olan güçlü ilişkileri yenilenmiştir.

5.4.4. 4 Temmuz TİP Olayları

Genel seçimler yaklaştıkça Bursa siyaseti de hareketlenmiş, şehir merkezinde siyasi geziler mitingler ve kongreler artmaya başlamıştır. Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi rekabetinin merkezinde yer alan Bursa'da muhtelif partilerde kendilerini ifade etmeye çalışacaktır. CKMP, MP ve TİP gibi Bursa'da tabanı olmayan siyasi yapılar şehir merkezinde faal olmaya gayret etmişlerdir.

Bu hususta çalışmaları en çok merak edilen partilerin başında Türkiye İşçi Partisi gelmektedir. TİP ülke genelinde teşkilatlanırken Bursa ilk il başkanlıklarından birini oluşturacaktır. Buna mukabil partinin kuruluş tarihinden itibaren şehir merkezinde herhangi bir faaliyette bulunulmamıştır. Ancak 1965 genel seçimlerinden evvel Parti il kongresi düzenleme kararı alarak, Bursa seçmenine daha yakın olmak istemiştir. Türk siyasetinde "4 Temmuz TİP olayları" ya da "Bursa Olayları", şeklinde anılan kongrede istenmeyen hadiseler cereyan edecektir. TİP'in propagandalarını işçi, emekçi ve ezilenler kavramı üzerine inşa ederken, bazı çevreler bu durumu komünizm tehdidi olarak görmüştür. Bu durumdan mütevellit ülkenin pek çok ilinde Komünizmle Mücadele Derneği (KMD) ortaya çıkmıştır. Bursa'da bu derneği il genel meclis üyelerinden Avukat Mithat Teoman kurmuş, yönetimine kendisine yakın isimleri getirmiştir[1045].

TİP'in 4 Temmuz tarihinde kongre yapacağı haberinin duyulması üzerine şehirde hareketlilik başlamıştır. CHP merkez ilçe kongresinin de aynı tarihte olması sonucu parti il yönetimi teşkilata, dikkatli olmalarını ve tahriklere kapılmamaları yönünde uyarıda bulunmuştur. Kongreden bir gün önce CHP'ye yakın Yeni Ant gazetesinin TİP kongresine saldırı olabileceği haberi bu doğrultuda dikkat çekmektedir[1046].

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Adnan Cemgil ve Cemal Hakkı Selek gibi önemli isimlerin yer aldığı kongre 4 Temmuzda merkezde yer alan Saray Sinemasında gerçekleşti. Kongre boyunca salonda herhangi bir sorun yaşanmazken, dışarıda KMD mensupları ve AP'liler kalabalık gruplar halinde beklemeye başladılar. Bahsi geçen grupların TİP ve komünizm karşıtı broşürleri sivil vatandaşlara dağıtması, kalabalığın giderek

[1044] "AP'li Senatör ve Milletvekillerinin İlçe Gezileri Devam Ediyorlar", *Hâkimiyet,* 29 Temmuz 1965.
[1045] Mat, *a. g. e.* , s. 94.
[1046] "TİP Kongresini Baltama Gayretleri Var", *Yeni Ant,* 3 Temmuz 1965.

büyümesine neden olmuştur. KMD üyeleri "Bu komünistleri Bursa'da konuşturacak mıyız?" diyerek kalabalığın öfkesini tahrik etmiş özellikle AP'liler galeyana gelmiştir. Kongrenin bitmesiyle dışarıya çıkan TİP mensupları önce şiddetli protestolara daha sonra fiziki saldırılara maruz kalmıştır. TİP il başkanlığı tahribata uğramış, TİP Bursa İl Başkanı Emin Canpolat, Avukat Kemal Özkan, Şükrü Akmansoy, Hakkı Selek Adnan Cemgil darp edilmiştir. Adnan Cemgil ise feci şekilde yaralanıp ölümden dönmüştür[1047]. Vali Vefa Poyraz ile Emniyet Müdürü Şefik Barlas olay yerine gelerek kalabalığın dağılması için çağrıda bulunmuş, polis ile askerin müdahalesi sonucu olaylar sonlanmıştır[1048]. Bursa Cumhuriyet Savcılığı olayla ilgili soruşturma başlatarak, failler hakkında gözaltı kararı çıkartmıştır[1049]. KMD il başkanı Mithat Teoman başta olmak üzere AP il gençlik kolu başkanı Yılmaz Baklacı, Eski AP il başkanı Ahmet Esin, Ömer İşsevenler ve Mustafa Akgün gibi önemli Adalet Partililer gözaltına alındı. Soruşturmalar taşrayı kapsayacak şekilde genişletilmiş, AP'lilerin ağırlıklı olduğu gözaltılar artmıştır. Toplamda 77 kişinin gözaltına alındığı olay sonrası 71 kişi tutuklanarak 2. Asliye Mahkemesine sevk edilmiştir[1050]. İlk duruşma 23 Temmuz tarihinde başlayarak toplam 4 saat 11 dakika sürmüş ancak kesin sonuç alınamamıştır. Buna mukabil dava 28 Temmuza ertelenmiştir[1051]. Dava sonuçları en çok merak edilen iki isim Mithat Teoman ile Ahmet Esin haklarında kuvvetli deliller olmadığı için ilk celsede tahliye edildi[1052]. 28 Temmuzda ikincisi görülen davada tahliyeler devam ederken, duruşmaların 12 Ağustosta devam etmesine karar verilmiştir. Bu tarihte ki davanın en önemli tanıklığı ise Vali Vefa Poyraz olmuştur[1053]. Poyraz ifadesinde göstericilerin kanunsuz davrandığını, TİP üyelerinin de kalabalığı kışkırttığını ve olaylar başladığında güvenlik önlemlerinin alındığı yönünde dikkat çekici açıklamalar yapmıştır[1054]. 207 gün süren TİP davalarının sonucunda 71 kişiden 58'i beş ay 25 gün hapis cezası alırken, 13 kişi beraat

[1047] Akgün, *a. g. e.* , s. 155.
[1048] "TİP Kongresinde Dün Kanlı Olaylar Cereyan Etti", *Yeni Ant,* 5 Temmuz 1965, "Komünizm Aleyhtarı Gençler TİP'i Protesto Ettiler", *Hâkimiyet, 5* Temmuz 1965, "TİP'in Bursa Kongresi Basıldı, İl Merkezi Tahrip Edildi", *Milliyet,* 5 Temmuz 1965.
[1049] "TİP Olayında 22 Kişi Takibata Uğruyor", *Yeni Ant,* 6 Temmuz 1965, "Olaylarla İlgili Tahkikat Başladı", *Hâkimiyet,* 6 Temmuz 1965, "11 Kişinin Tevkifi İstendi", *Milliyet,* 6 Temmuz 1965.
[1050] "Tahkikat Devam Ediyor", *Hâkimiyet,* 7 Temmuz 1965, "Dün 10 Kişi Daha Nezarete Alındı", *Yeni Ant,* 7 Temmuz 1965.
[1051] "TİP Olayları Duruşması Başladı", *Hâkimiyet,* 24 Temmuz 1965.
[1052] Mat, *a. g. e.* , s. 95.
[1053] "TİP Olaylarının Bugün ki Davasında Vali Vefa Poyraz Tanıklık Yapacak", *Yeni Ant,* 12 Ağustos 1965, "Bugün ki Duruşmada Vali Dinlenecek", *Hâkimiyet,* 12 Ağustos 1965.
[1054] "Poyraz Nümayişçiler Kanunsuz Davranışlarda Bulundular Dedi", *Yeni Ant,* 13 Ağustos 1965, "Vali Poyrazın Tanık Olarak Dinlendiği Duruşma Sonunda 4 Sanık Tahliye Edildi", *Hâkimiyet,* 13 Ağustos 1965. "Bursa Olayı İçin Vali Tertip Dedi", *Milliyet,* 13 Ağustos 1965.

etmiştir[1055]. Dönemin tanıklarından Ertuğrul Mat hadiselere dair önemli açıklamalarla durumu özetlemektedir[1056]:

"Arkadaşım Rona Aybay'ın söylediği gibi demokrasimizde sol düşünce gerektiği gibi yeşermedi. Dayatmalarla siyaset yapılır, halka gerektiği gibi öğretilmez, halka inilmez ise bu tarz olaylar ne yazık ki yaşanır. Üzülerek söylüyorum TİP Bursa Kongresi olayı yaşanmamalıydı. Bursa siyaseti ve o günün siyasetçileri olan bizler için bu bir ayıptır. Kongre Komünizmle Mücadele Derneğinin etkisiyle demokratik olamayan müdahalelerin olduğu bir olaya dönüştü. Bu bir hataydı. Biz Adalet Partisi olarak bu derneğe yenilmemeliydik. Dernekte parti içinde nüfuz kazanamamış kişilerin, halkın duygularını istismar edip parti sıfatını taşımalarına rağmen parti içi mücadele ile değil, parti dışı yaşanan gelişmelerden medet umarak hareket etmeleri olayları tetikledi. Başta dernek başkanı Avukat Mithat Teoman olmak üzere bu kesim halkı galeyana getirdi. Halk gelişmeleri AP hareketi olarak gördü oysaki bu yanlıştı."

TİP olayları Bursa'da olduğu kadar ülke gündeminde de önemli bir yer tutacaktır. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde yaşanan olaylar görüşülmüş, Bursa Milletvekili İbrahim Öktem meclise olaylarla ilgili önerge vermiştir[1057]. Komünizmle Mücadele Derneğinin fahri başkanı olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Bursa olayları sonrası "Zorba bir derneğin fahri başkanı olmak istemem" diyerek kanunsuz hareket eden derneklerin kapatılmasını istemiştir[1058]. Eski Çalışma Bakanı Bülent Ecevit yaşanan olayları korkunç olarak nitelemiştir. TİP program ve görüşünü benimsemediğini belirten Ecevit, Anayasanın garantisi altında olan bir siyasi partiye bu tür saldırıların olmasını tasvip etmediklerini söylemiştir.

5.4.5. Bursa'da Partilerin Ön Seçim Sonuçları

Genel seçimlerden önce siyasetin iyice yoğunlaştığı Bursa'da partiler ön seçim için aday belirleme çalışmalarıyla faaliyetlerini daha da arttırmışlardır. Adaylık müracaatlarının başladığı 2 Ağustos tarihinden itibaren Bursa'da milletvekilliği için başvuruların artması partilerin işlerini daha da zorlaştırmıştır[1059]. Bu minvalde halka yakın isimlerin seçilmesi için partilerin il teşkilatları titiz çalışmalar gerçekleştirecektir.

CHP yönetimi Ağustosun ilk haftası seçim toplantısı gerçekleştirdi. Genel Merkez temsilcisi Sedat Çumralı' nın öncülüğünde ilçe başkanlarının katıldığı toplantıda seçim öncesi hazırlıklar gözden geçirilmiştir. Buna mukabil il yönetimi yenilenerek 11 kişilik ekip

[1055] Beraat eden 13 kişi arasında Yenişehir AP İlçe Başkanı Ali Tuncer, Orhangazi Belediye Başkanı Hüsnü Tozkoparan, Memduh Üreyen, Zühtü Öğün, Vedat Şemaki gibi tanınmış AP'liler vardır. Akgün, *a. g. e.* , s. 156.
[1056] *Ertuğrul Mat ile Yapılan Röportaj,* Bursa, 16. 2. 2020.
[1057] "Senato Dün Bursa Olayını Görüştü", *Milliyet,* 7 Temmuz 1965, "Senatoda Dün Bursa Olayı Görüşüldü", *Yeni Ant,* 7 Temmuz 1965.
[1058] *Milliyet,* 6 Temmuz 1965, *Yeni Ant,* 6 Temmuz 1965.
[1059] "Aday Olmak İçin Kayıtlar Bugünden İtibaren Başlıyor", *Yeni Ant,* 2 Ağustos 1965.

oluşturuldu. Böylelikle genel seçimlerde CHP adına çalışacak kadro belirlenmiş oldu[1060]. CHP'nin sahada gezeceği ekiple beraber olmak üzere milletvekili aday müracaatları da şekillenmeye başlamıştır. Partinin Bursa milletvekilleri İbrahim Öktem ile Sadrettin Çanga tekrar adaylıklarını koyarken il teşkilatı yeni ve halka yakın simalarında aday olması için çaba göstermektedir.

Adaylık başvurularının sonuna doğru CHP adına 15 kişinin ön seçime katılacağına kesin gözüyle bakılırken toplamda 11 kişi müracaatta bulunmuştur. Bu hususta Bursa vekili Edip R. Akyürek'in adaylığını koymaması dikkat çekmektedir. 29 Ağustosta yapılacak ön seçimlerde CHP'yi temsil edecekler isimler: İbrahim Öktem, Sadrettin Çanga, Edip Ünal Erzen, Ömer Solak, Nail Atlı, Şebib Karamollaoğlu, Gevher Ögen, Salih Biçen, Ali Aydın ve Murat Parlakgün'dür[1061]. CHP yönetimi ön seçime katılacak delegeleri belirlemek üzere ilçe gezileri düzenlemiştir. Kısa süre içerisinde ilçelerin tamamını gezen toplamda 2979 delege ile önseçim çalışmalarını tamamlamışlardır[1062].

Adalet Partisinin ülke genelinde düzenlediği il, ilçe gençlik kolu ve kadın kolları kongrelerini durdurma kararı üzerine partinin Bursa yönetimi de bahsi geçen siyasi faaliyetleri askıya almıştır. AP'nin buradaki amacı önseçime odaklanmak ve halkı temsil edecek kişileri belirlemektir[1063]. AP il gençlik kolları önseçim ve genel seçimlerde ilgili bildiri yayınlayıp, teşkilatına destek olacaklarını belirtmişlerdir. Bildiride "AP gençliğinin milli bütünlüğü yıkıcı cereyanlarla mücadelede kararlı" ifadesinin yer alması ise dikkat çekerken, parti gençliği olarak Bursa'da hemen her yerde bulunacaklarını ve seçimlerin en adil şekilde olması için çaba gösterecekleri açıklamasını eklemişlerdir[1064].

Ağustos ayının ilk günlerinden başlayan milletvekilliği adaylık süreci boyunca AP'ye yapılan başvuru sayısı diğer partilere oranla fazla olmuştur. Bursa vekili Ahmet Türkel'in başvurusuyla önseçim evvelinde AP listelerinde aday sayısı 30 kişiye yükselmiştir[1065]. İl teşkilatı aday listesinde yaptığı değişikliklerle nihai aday sayısını 28 olarak belirlemiştir. Partinin aday adayları: Ertuğrul Mat, Mithat Teoman, Ahmet Türkel, Ali Tuncer, Haydar Okaner, Barlas Küntay, Mustafa Tayyar, Kamil Tolon, Kasım Önadım, Vahdet Ertekin, Cevdet Perin, Hikmet Akalın, Baha Cemal Zağra, Ali Osman Sönmez, Ömer İşsevenler, Adli Göksu, Memduh Üreyen, Cemal Kırımlı, Kemal Perk, Hüseyin Sungur, Ahmet Çağlayan,

[1060] "CHP Bursa Yöneticileri Seçim Hazırlıklarına Girdi", *Yeni Ant,* 7 Ağustos 1965.
[1061] "CHP'ye Aday Olmak İçin 11 Müracaat Oldu", *Yeni Ant,* 13 Ağustos 1965.
[1062] "Ön Seçim Hazırlıkları Tamamlandı", *Yeni Ant,* 25 Ağustos 1965.
[1063] "AP Kongreleri 9 Ağustostan Sonra Durduruluyor", *Hâkimiyet,* 6 Ağustos 1965.
[1064] "AP Bursa İl Gençlik Teşkilatının Bildirisi", *Hâkimiyet,* 12 Ağustos 1965.
[1065] "AP'den Ön Seçime Katılacak Aday Adayları Genel Merkeze Dün Bildirildi", *Hâkimiyet,* 17 Ağustos 1965.

İsmet Tavgaç, Hasan Adanur, Kerim Yavuz, İsmet Tanca ve Hikmet S. Gökçen isimlerinden oluşmaktadır[1066]. AP listesinde yer alan adaylar merkez ve ilçe gezilerine çıkarak önseçime katılacak delegeleri tespit ettiler. AP il teşkilatı seçim öncesi delegelerine uyarıcı nitelikli bir bildiri göndererek seçim çalışmalarını tamamlamış oldu.

Bursa'da CHP ile AP kadar olmasa dahi diğer partilerde önseçim için hazırlıklarını tamamlamaya çalıştılar. CKMP lideri Alparslan Türkeş Ağustos sonuna doğru parti teşkilatının çalışmalarını yerinde görmek üzere Bursa'ya geldi. Yerel gazetecilerin sorularını yanıtlayan Türkeş, seçimlerle ilgili kesin bir ifadede bulunmamış ancak mecliste kuvvetli bir şekilde yer alacaklarını belirtmiştir. CKMP lideri AP hakkında açıklamalar yaparak, AP ağırlıklı seçim hükümetinin vaat edilen hiçbir şey yapmadıklarını halkın duygularını sömürdüğünü söylemiştir[1067].

YTP tabanını kaybettiği Bursa'da tekrar aktif olmak üzere hareket geçti. Yüksek Seçim Kurulunun yeni düzenlemesine göre şehirlerde bir teşkilatı olan siyasi partilerin seçime girebilmesi yönünde karar alınması sonucu YTP Bursa'da seçime girmek için resmi müracaatta bulunmuştur. Partinin yalnız Keles teşkilatının olması doğrultusunda adayları genel merkezin belirlemesine karar verilmiştir[1068].

MP teşkilatı önseçim hazırlıkları sırasında aday listeleri hususunda genel merkezle problemler yaşamıştır. Bursa İl Başkanı Dr. Haydar Gürel basına verdiği demeçte kendilerinin belirlediği isimleri genel merkezin uygun görmemesi sonucu karara itiraz ettiklerini ve kendi listeleriyle seçime katılacaklarını söylemiştir[1069].

4 Temmuz olaylarından sonra Bursa'da ne yapacağı merak konusu olan TİP ise aday listesini tamamlayarak önseçim hazırlıklarını tamamlamıştır. 29 Ağustos tarihinde yurt genelinde önseçimler gerçekleşti. AP 871 delege 28 aday, CHP 1014 delege 11 aday, CKMP 28 delege 11 aday, MP 24 delege 11 aday son olarak TİP 17 delege 11 aday ile seçimlere katılmıştır[1070]. Bursa'da % 70 oranında katılımın olduğu önseçimler, sabah 8 de başlayıp

[1066] "AP Aday Adayları", *Hâkimiyet,* 29 Ağustos 1965.
[1067] "Türkeş, AP Yöneticilerini Suçladı", *Yeni Ant,* 23 Ağustos 1965.
[1068] "YTP Bursa'da Seçime Girmek İstiyor", *Yeni Ant,* 25 Ağustos 1965.
[1069] "MP Bursa Teşkilatı Merkeze Rest Çekti", *Hâkimiyet,* 27 Ağustos 1965.
[1070] "Bugün Yurtta Önseçim Yapılıyor", *Yeni Ant,* 29 Ağustos 1965, "Partiler Adaylarını Bugün Seçiyor", *Hâkimiyet,* 29 Ağustos 1965.

akşamüstü 5 de sona ermiştir. Aşağıda siyasi partilerin kesinleştirdiği Bursa milletvekili adayları gösterilmektedir[1071]:

Aday	Oy Sayısı	Aday	Oy Sayısı
Sadrettin Çanga	1849	Ünal Erzen	1284
İbrahim Öktem	1734	Şebib Karamollaoğlu	1147
Ali Aydın	1457	Ömer Solak	962
Nail Atlı	1347	Ünal Komman	761
Salih Biçen	1327	Gevher Örgen	597

Tablo 19. CHP Bursa Milletvekili Adayları

Aday	Oy Sayısı	Aday	Oy Sayısı
Nilüfer Gürsoy	2310	Ertuğrul Mat	884
Mustafa Tayyar	1412	Ali Tuncer	838
Cemal Külahlı	1270	Hikmet Akalın	716
Ahmet Türkel	1002	Haydar Okaner	691
Kasım Önadım	983	Mithat Teoman	666
Barlas Küntay	922		

Tablo 20. Adalet Partisi Bursa Milletvekili Adayları

Aday	Oy Sayısı	Aday	Oy Sayısı
Salih Bilen	129	İsmet Köksal	110
Arif Karaaslan	129	Mustafa Bucak	104
Sabri Haksal	125	Mehmet Gülbahar	104
Hüseyin Dinç	124	Ahmet Pancaroğlu	95
Aziz Seçmen	123	Vahit Akarsu	88

Tablo 21. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Bursa Milletvekili Adayları

[1071] "Bursa'da Parti Listeleri", *Yeni Ant,* 31 Ağustos 1965, "Ön Seçimlerin Kesi Sonuçları Belli Oldu", *Hâkimiyet,* 31 Ağustos 1965.

Aday	Oy Sayısı	Aday	Oy Sayısı
H. İbrahim Akay	30	İsmail Ekmekçi	19
Haydar Gürel	26	Halis Demirel	14
Sabri Morat	26	Zihni Önder	13
Emine Aytı	24	Süleyman Süer	10
Mustafa Yetim	24	Zekiye Bayram	7

Tablo 22. Millet Partisi Bursa Milletvekili Adayları

Aday	Oy Sayısı	Aday	Oy Sayısı
Fevzi Kovuk	26	Kemal Özkan	16
Bedia İleri	20	Oktay Akbal	15
Emin Canbolat	18	Emrullah Çelebi	13
Osman Bayrak	17	Hamit Eren	13
Ramazan Şentürk	17	Mustafa Gülen	12

Tablo 23. Türkiye İşçi Partisi Bursa Milletvekili Adayları

Parti Genel Merkezleri ön seçimlerden sonra kontenjan adaylarını belirledi. Bursa'da CHP adına Bursa'da CHP adına İsmail Arar, CKMP adına Orhan Kaftancı, MP adına Haydar Gürel, TİP adına Adnan Cemgil ve AP adına Mehmet Turgut listelerde aday olarak gösterilmiştir[1072].

5.4.6. Bursa'da Partilerin Düzenlediği Seçim Propagandaları

Adayların belirlenmesiyle birlikte Bursa'da merkez ilçe seçim kurulu partilerin düzenleyecekleri mitinglerin yer ve zamanını tespit için çalışmalara başlamıştır. 19 Eylülde başlayacak olan seçim propagandalarına kadar il merkezi, ilçe ve taşrada yapılacak parti toplantıları parti afişlerinin asılacağı yer cetvelleri belirlendi. Parti teşkilatları, İl seçim kurulu, savcılık, emniyet ve jandarma birimlerine ilgili kanun doğrultusunda hazırlanan cetveller gönderildi.

[1072] "Kontenjan Adayları Açıklandı", *Hâkimiyet,* 4 Eylül 1965, "Partilerin Bursa Merkez Adayları Tespit Edildi", *Yeni Ant,* 4 Eylül 1965.

Siyasi partilerde seçim hazırlıklarına kaldıkları yerden devam ettiler. CHP, adaylarını merkez ile bazı ilçelere göndererek gezilerini başlatan ilk parti olmuştur. Buna mukabil eski CHP Bursa milletvekili Derviş S. Taşman Yeni Ant gazetesinde CHP il teşkilatını eleştiren dikkat çekici bir yazı yayınlamıştır. Parti il örgütünün yapılanmasında şahısların öne çıkmasının Bursa'da CHP'ye güç kaybettirdiğini söyleyen Taşman, yaklaşan seçimlerin önemine değinerek partinin şahıs tekelinden kurtulmasını, herkesi kucaklayan siyaset izlenilmesi gerektiğini ve Bursa seçmeninin kazanılmasını isteyecektir[1073]. CHP'li adaylar il merkeziyle İznik ilçesine giderek seçmenle temas etmiştir. Daha sonra İnegöl'e geçen CHP heyeti burada da vatandaşın dertlerini dinlemiştir[1074]. CHP il kadınlar kolu da şehir merkezinde yaptıkları esnaf ziyaretleriyle parti çalışmalarına destek vermiştir. Bununla birlikte İl başkanlığı da hazırlanan afişleri ilçelere dağıtmıştır. Milletvekili adayları Keles gezisi ve merkezde yer alan gecekondu mahallerine giderek CHP faaliyetlerinden bahsetmişlerdir[1075]. Bu süre içerisinde CHP genel sekreter yardımcısı Suphi Baykam Bursa'ya gelerek parti faaliyetlerine katılmıştır. Merkeze bağlı mahallelerde konuşma yapan Baykam, ortanın solu düşüncesini Bursalı seçmene anlatmıştır[1076].

CHP'nin çalışmalarına karşılık AP teşkilatı yapılacak il divan toplantısını öncelik vermiştir. AP'nin önemli isimlerinden Hükümet Sözcüsü ve Çalışma Bakanı İhsan S. Çağlayangil ile AP Genel Başkan Vekili Talat Asal'ın hazır bulunduğu toplantıda AP'nin Bursa'da ki yol haritası belirlenmiştir[1077]. Toplantı sonucu alınan kararla il seçim komitesi kuruldu. İl teşkilatının hemen her biriminden bir üyenin yer aldığı komiteye bağlı olarak basın yayın, hukuk, organizasyon ve istihbarat kurulları oluşturuldu[1078]. Genel merkezin gönderdiği afişler şehrin her yerine dağıtıldı. Böylelikle AP teşkilatı sahaya inmeden önce hazırlıklarını tamamlamıştır.

CHP ile AP dışında diğer partilerin propaganda iznine kadar faaliyette bulunmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da seçim yarışının iki büyük parti arasında olacağını göstermektedir. Nitekim partiler arası çekişmeler propagandalardan önce başlamıştır. Yeni Ant gazetesi AP teşkilatında kaynaşma başladı şeklinde haber yaparak, kontenjan adayı Mehmet Turgut'un Bursa listesinden gösterilmesinin

[1073] "CHP Bursa Teşkilatı", *Yeni Ant,* 7 Eylül 1965.
[1074] "CHP Adayları Seçim Gezilerine Devam Ediyor", *Yeni Ant,* 10 Eylül 1965.
[1075] "CHP'li Adaylar Keles'e Gittiler", *Yeni Ant,* 11 Eylül 1965.
[1076] "Suphi Baykam Ortanın Solunu İzah Etti: Ortanın Solu İnsanlığa Saygı Demektir", *Yeni Ant,* 13 Eylül 1965.
[1077] "AP İl Divan Toplantısı", *Hâkimiyet,* 12 Eylül 1965.
[1078] "AP İl Seçim Komitesi Çalışmaya Başladı", *Hâkimiyet,* 16 Eylül 1965.

tepkiye neden olduğunu iddia etti[1079]. Buna mukabil AP yönetimi Turgut'un listelerine güç kazandırdığını ifade ederek Yeni Ant gazetesinin durumu çarptırmak istediği karşılığını vermiştir[1080]. CHP Bursa adayı Nail Atlı'nın merkeze bağlı Kayhan Mahallesinde at tarafından ısırılması AP yayın organı Hâkimiyet tarafından " Enteresan bir tesadüf! " şeklinde manşete taşınmıştır[1081]. Yine Hâkimiyet gazetesi CHP il teşkilatı kuruluş gününü unuttuğu yönünde ki haberle Cumhuriyet Halk Partisi Bursa örgütüne yüklenmiştir[1082]. CHP yönetiminin bu habere karşılık açıklama yapmaması ise haberin içeriğinden daha çok dikkat çekmektedir.

19 Eylül günü tüm yurtta siyasi propagandaların serbest bırakılmasıyla Bursa'da 10 Ekim tarihine kadar yoğun bir mesai başlayacaktır. CHP il teşkilatı ile adaylar toplantı gerçekleştirerek seçim propagandasını gözden geçirmiştir. 20 Eylülden itibaren ilçe mitingleriyle seçim gezilerine çıkılmasına karar verilirken, 28 Eylülde il nezdinde miting düzenleneceği belirtilmiştir. Adaylar program doğrultusunda partililerle beraber gruplar halinde Bursa'nın tüm ilçelerine gittiler[1083]. AP ise ilk mitingini Karacabey ilçesinde olmak üzere Bursa'da 18 kapalı salon toplantısı düzenleyerek seçim yarışına hızlı bir başlangıç yapmıştır[1084]. AP il kadınlar kolu ise genel merkezinde onayı sonucu 3 Ekimde Türk siyasi tarihinde bir ilk olacak olan kadınlar mitingi düzenleme karar aldı. AP'nin yoğun çalışmaları 35 köy ziyaretiyle devam etmiştir. CHP adayları ilçe gezilerine son sürat devam ederken, bazı adaylar merkezde yer alan mahallerde halkla temas etmiştir[1085]. CHP adayların gündeminde daha çok "Ortanın Solu" kavramını halka tanıtma yer almaktadır. AP tarafından sürekli eleştirilen ve CHP'yi müşkül durumda bırakan bu düşünce partinin bir numaralı vaadi haline gelecektir[1086].

CHP ilk açık hava mitingini adayların ve teşkilat üyelerinin tam kadro katıldığı Orhaneli ilçesinde yapmıştır. Milletvekili adayı İbrahim Öktem AP'nin ekonomi politikasının meyveleri şimdiden olgunlaşmış ve karaborsa hortlamıştır diyerek AP'nin iktidar olması durumunda ekonomin yerle yeksan olacağını söylemiştir. Aynı kongrede söz alan diğer aday Sadrettin Çanga CHP'lilerin Adalet Partililer gibi haram lokma sahibi olmadığını ifade ederek

[1079] "AP Bursa Teşkilatında Kaynaşma Başladı", *Yeni Ant,* 6 Eylül 1965.
[1080] "Yalan ve Maksatlı Neşriyat, Mehmet Turgut AP Listesine Güç Verdi", *Hâkimiyet,* 13 Eylül 1965.
[1081] "Enteresan Bir Tesadüf! , Bir Kırat CHP'li Milletvekili Adayı Nail Atlı'yı Isırdı", *Hâkimiyet,* 8 Eylül 1965.
[1082] "CHP Bursa İl Yönetim Kurulunun Unutkanlığı", *Hâkimiyet,* 12 Eylül 1965.
[1083] "CHP Milletvekilleri İlçelere Dağıldı", *Ant,* 20 Eylül 1965.
[1084] "AP Bursa Teşkilatı 1 Miting ile 18 Kapalı Salon Toplantısı Yaptı", *Hâkimiyet,* 20 Eylül 1965.
[1085] "CHP Kapalı Salon Toplantıları Çok İlgi Gördü", *Ant,* 23 Eylül 1965.
[1086] "Çanga Sinandede Mahallesinde Halka Ortanın Solu Hakkında Açıklama Yaptı", *Ant,* 22 Eylül 1965.

AP'yi eleştirmiştir[1087]. Öktem ile Çanga'nın sözleri aynı gün miting için Orhaneli ilçesinde bulunan AP'lileri öfkelendirmiş ve iki parti arasında ufak çaplı krizin çıkmasına neden olmuştur. Keles'te gerçekleşen AP mitinginde konuşan Şeref Kayalar CHP'nin partilerine iftira attıklarını söylemiş her seçimde Halk Partisinin aynı politikayı izlediğini, vatandaşın ise artık buna kanmadığını eklemiştir[1088].

CKMP, Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisinin gölgesinde kalsa da düzenlediği il mitingde seçmeniyle buluşmuştur. Mitingden bir kaç gün önce şehirde olan ve vatandaşla temas eden parti lideri Alparslan Türkeş mitingde AP'yi sert şekilde eleştirerek partisine destek istemiştir[1089]. Öbür taraftan CKMP İnegöl ilçe başkanı Ahmet Aladağ ile ekibi AP'ye katılmış, eski genel başkanları Türkeş'e seslenerek CKMP'nin İnegöl'de oy alamayacaklarını Bursa'da seçim filan kazanamayacaklarını eklemiştir[1090].

Bursa'da partilerin radyo konuşmalarına başlamasıyla propaganda daha geniş bir alana yayıldı. YTP'li Şerafettin Davran'ın açıklamaları partisinin Bursa'da ki durumunu özetlemektedir. Davran'ın AP çok milletvekili çıkarmalı komünizmle ancak bu şekilde mücadele edilebilir şeklinde demeç vermesi seçim yarışında AP'yi bir adım daha öne çıkarmaktadır[1091].

CHP şehir merkezinde çalışmalarına hız vererek bir günde 80 yerde toplantı yaptı. İznik, Yenişehir ve Karacabey ilçe merkezleri ile köylerinde yapılan mitinglerde gündeme ve ekonomiye dair konular konuşulmuş, CHP faaliyetlerinden bahsedilmiştir[1092]. Bununla birlikte partinin il teşkilatı 28 Eylülde yapılacak il kongre hazırlıklarını hızlandırdı. CHP genel merkezi ise Bursa'ya gelecek heyeti açıkladı. Emin Paksüt, Muammer Erten, Cihat Baban, Muammer Aksoy ve Bülent Ecevit isimlerinden oluşan heyet miting günü Bursa'ya geldi. Mitingden önce CHP'li adaylar seçim gezilerine Orhangazi ilçesinde devam etmiştir.

28 Eylül 1965 günü CHP Bursa il mitingi Yeşil semtinde gerçekleşti. Üç buçuk saat süren açık hava toplantısını yirmi bine yakın vatandaş takip etmiştir. İl başkanı İbrahim Çataloğlu'nun açılış konuşmasından sonra milletvekili adayları Edip Ünal Erzen, İsmail Arar, İbrahim Öktem ve Sadrettin Çanga sırasıyla söz almıştır. CHP kurmaylarından kürsüye çıkan Muammer Aksoy petrol meselesinden mütevellit AP'yi ve Bursa adayı Mehmet Turgut'u

[1087] "S. Çanga CHP'lerin Midesinde Haram Lokma Yoktur Dedi", *Ant*, 24 Eylül 1965.
[1088] "AP Adayları Keles'te CHP'nin İftira Metotlarını Anlattılar", *Hâkimiyet,* 25 Eylül 1965.
[1089] "CKMP'nin Tophane Mitingde Konuşan Türkeş: Öyleleri Var ki Mason Locasında Kayıtlıdırlar. Dedi", *Ant,* 27 Eylül 1965, "CKMP'nin Bursa Mitingi Yapıldı", *Hâkimiyet,* 27 Eylül 1965.
[1090] "Türkeş Gelse CKMP İnegöl'den Oy Alamaz", *Hâkimiyet,* 26 Eylül 1965.
[1091] *Hâkimiyet*, a. g. t.
[1092] "CHP Dün Seksen Yerde Toplantı Yaptı", *Ant,* 26 Eylül 1965.

eleştirmiştir. Aksoy konuşmasında petrolün milli bir dava olduğunu, Adalet Partisi gibi bir avuç milyoneri daha çok zengin etmektense CHP olarak otuz milyona refah sağlayacaklarını söylemiştir. Aksoy'dan sonra konuşan Bülent Ecevit şu ifadelerle Adalet Partisine yüklenmiştir[1093]:

"1961 Seçimlerine girerken Adalet Partisi eserlere eser katacağız diye bir döviz asmıştı. Ne kastettiklerini anlamışsınızdır. Diyorlar ki biz Demokrat Partinin izindeyiz, onun yaptığı eserlere eser katacağız. Ne eser vermiş ti Demokrat Parti? Bursa'ya ne yaptı ki? Adalet Partisi onlara ne katsın? "

CHP mitingi partiye yakın Hâkimiyet gazetesi tarafından eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Miting günü CHP ile TİP'in işbirliği içinde olduğu, TİP'lilerin kongre sırasında en ön saflarda yer aldığı hatta en çok alkışlayanların TİP il teşkilatından isimlerin olduğunu yazmıştır[1094]. Bursa mitingi sonrası CHP faaliyetlerine aralıksız devam etti. Yenişehir ile Keles ilçesinde halkla temas eden CHP heyeti daha sonra Büyükorhan bucağına giderek propagandalarına sürdürdü. Miting sonrası CHP il yönetiminin önemli bir ziyaretçisi CHP Kadın Kolları Genel Başkanı Jale Candan olmuştur. Parti teşkilatının çalışmalarına yakından inceleyen Candan Mudanya ilçesine giderek partililerle görüşmeler yapmıştır[1095]. CHP heyeti dağılarak seçim gezilerine Mustafakemalpaşa, İznik, Orhaneli ve merkeze bağlı köylerde devam etti.

CHP çalışmalarının yoğunlaşması karşısında AP teşkilatı da vites yükselterek faaliyetlerini hızlandırdı. 3 Ekimde yapılacak kadınlar mitingi hazırlıklarını tamamlayan AP, 6 Ekimde gerçekleşecek il mitingi hazırlıklarını sürdürdü. Öbür taraftan AP'li adaylar gruplar halinde propaganda gezilerine devam etmiştir. Adayların bir kısmı Gemlik, İznik, Yenişehir ve Keles'e giderken kalanı ise merkezde yer alan mahallelerde halka hitap etti. CHP'nin son zamanlarda petrol üzerinden yüklendiği kontenjan adayı Mehmet Turgut İnegöl ilçesinde düzenlenen mitingde eleştirilere yanıt verdi. Petrol meselesinde yabancı şirketlere ruhsat verme konusunda CHP iktidarının 38, kendileri zamanında ise 6 ruhsat izni verildiğini söyleyen Turgut, petrolü yabancılara satmanın asıl bu olduğunu söylemiştir[1096]. İnegöl mitinginin ardından Bursa'ya gelen Mehmet Turgut Kuruçeşme ile Tereffüç semtlerinde vatandaşla temaslarda bulundu.

[1093] "CHP'nin Dün Yeşil'de Yaptığı Miting Çok Muhteşem Oldu", Ant, 29 Eylül 1965
[1094] "CHP Mitinginin En Hararetli Taraftarları TİP'liler Oldu", *Hâkimiyet,* 29 Eylül 1965. Gazete mitingden yayınladığı bir fotoğrafta TİP Bursa yöneticilerinden İlker Akçay'ın en önde alkış tuttuğuna işaret etmiştir.
[1095] "CHP Kadın Kolları Genel Başkanı Jale Candan Dün Şehrimize Geldi", *Ant,* 30 Eylül 1965.
[1096] "Mehmet Turgut'a Niçin Hücum Edildi", *Hâkimiyet,* 1 Ekim 1965.

AP Bursa teşkilatı en hareketli günlerinden birisini kadınlar mitinginde yaşamıştır[1097]. Türk siyasi tarihinde bir ilk olan Bursa Kadınlar Mitingi 2 Ekimde Yeşil Semtinde gerçekleşti. Mitinge Çalışma Bakanı ve Hükümet Sözcüsü İhsan S. Çağlayangil, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut, AP Kadın Kolları Genel Başkanı Naime Tokgöz, milletvekili adayı Nilüfer Gürsoy katılırken, İzmir, Balıkesir, Eskişehir ve Kocaeli Kadın Kolları teşkilatı da yer almıştır. Ağırlıklı olarak kadın dinleyicilerin takip ettiği mitingdeki hatiplerden Nilüfer Gürsoy ile Naime Tokgöz coşkulu konuşmalarla kalabalığı heyecanlandırırken, Mehmet Turgut'ta söz almış CHP'lilerin eleştirilerine karşılık vermiştir[1098]. CHP'ye yakın Ant gazetesi kadınlar mitingini fiyasko olarak nitelendirirken çoğunluğu erkeklerin oluşturduğunu iddia etmiş, Türkiye'de kadınlara has bir mitingin olamayacağını eklemiştir[1099].

CKMP Tophane mitingi sonrası Bursa'da ikinci ve son siyasi faaliyetini Yeşil'de düzenlediği mitingde yapmıştır. Kongrede söz alan İffet Halim Oruz miting sırasında "Kin sembolü bazı kadınlar siyasete atılmaktadır" diyerek AP kadınlar mitingini ve Adalet Partisini sert bir dille eleştirmiştir[1100].

Seçime bir hafta kala Bursa'da siyasi yarış giderek hızlandı. CHP şehir merkezinde kırkdokuz yerde toplantı düzenledi. Orhangazi ile Mustafakemalpaşa'da yapılan parti mitinglerinde adaylar halka vaatlerini anlatarak onlardan destek istedi. AP Bursa mitingi hazırlıklarını tamamlarken, İnegöl, Karacabey ve Gemlik'te açık hava toplantıları yaptı. AP heyeti adı geçen ilçelerde seçim beyannamelerini izah ederken vatandaşları Bursa mitingine davet etmiştir.

6 Ekim 1965 günü AP Bursa'da ikinci büyük siyasi faaliyetini gerçekleştirmiştir. AP heyeti Bursa'ya başta parti lideri Süleyman Demirel olmak üzere eksiksiz bir şekilde katılmıştır. Demirel miting günü geniş bir konvoyla Bursa'ya gelmiştir. Şehir merkezine gelmeden önce Gemlik ve Orhangazi ilçesine uğrayan AP lideri burada kısa konuşmalar yapıp daha sonra mitingin gerçekleşeceği Pınarbaşı Meydanına hareket etmiştir. İl başkanı Hüseyin Karamehmetoğlu'nun açılış konuşmasının ardından sırasıyla Sadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, İhsan S. Çağlayangil kürsüye çıkmıştır. AP Bursa adayları Nilüfer Gürsoy ile İhsan S. Çağlayangil konuşmalarında seçimleri Adalet Partisinin kazanacağını ve Türkiye'nin ihtiyacı

[1097] "Türk Siyasi Tarihinde İlk Defa AP Bursa İl Kadınlar Kolu Tarafından Tertiplenen Kadınlar Mitingi", *Hâkimiyet*, 2 Ekim 1965.
[1098] "AP Kadınlar Mitingi Muhteşem Oldu", *Hâkimiyet,* 3 Ekim 1965.
[1099] "AP Kadınlar Mitingi Kargaşalık İçinde Geçti", *Ant*, 3 Ekim 1965.
[1100] "CKMP'nin Yeşil Mitingi Olgun Bir Hava İçinde Geçti", *Ant,* 4 Ekim 1965.

olan istikrar ile huzurun sağlanacağını söylemişlerdir[1101]. Son olarak kürsüye gelen Süleyman Demirel Bursalılara şu ifadelerle seslenmiştir[1102]:

"Bursa'nın Türkiye demokrasi tarihinde mümtaz bir yeri vardır. Şu teşkil ettiğiniz muhteşem tablo ile demokrasi tarihinde ki güzel yerinize yepyeni bir sayfa eklediniz… Yapılmakta olan bir kader mücadelesi… Mücadelenin en güzel örneğini birkaç gün evvel Türk kadınlarının beşiği olan bu şehirde Türk kadınları örnek olmuşlardır… Bursalılar size oylarınızı AP'ye verin demeyeceğim. Müsaade ederseniz neden demeyeceğimi söyleyeyim. Çünkü siz Adalet Partisini doğuran ve yaşatan kuvvet olarak başka bir şey yapmazsınız ki, Adalet Partisine oy verin demeyeceğim yerlerden en mühim yer Bursa'dır. Bu muhteşem manzaranızla iftihar edebilirsiniz"

Sözlerine milli irade, din ve vicdan özgürlüğü kavramlarıyla devam eden Demirel, işsizlik konusuna temas etmiş, işsizliği önleyip ülkece kalkınacaklarını ve işçi ihraç etmek yerine dışarıdan işçi ithal eden bir ülke olacaklarını söylemiştir. AP mitingiyle birlikte partiler arasında rekabet ortamı Bursa'da iyice kızıştı. Bu durum partilerin ana destekçisi basın yayın organlarına dahi açıkça yansıdı. Ant gazetesi AP Bursa mitinginden önce Süleyman Demirel'in resminin olduğu mason belgesini ana sayfasında paylaştı. Yine Ant gazetesi Adalet Partisi mitingini bomboş şeklinde değerlendirerek, mitingin istenilen düzeyde olmadığını para ile adamlar tutulup kuru kalabalık oluşturulduğunu yazmıştır[1103]. Buna mukabil Hâkimiyet gazetesi "Ne yapmak istiyorlar?" manşetiyle Ant gazetesinin kendilerini hedef göstermelerini yalan ve maksatlı haber olarak eleştirmiştir[1104]. Bununla beraber Hâkimiyet gazetesi TİP sözcüsü İlker Akçay'ın Süleyman Demirel resimli sahte mason belgelerini dağıtırken yakalandığını CHP ile TİP'in AP kongresini baltalamak için ortak hareket ettiğini iddia etmiştir. Yine Hâkimiyette yer alan habere CHP ve TİP üyeleri ev ev dolaşarak sahte oy pusulalarını dağıtırken görüntülenmiştir[1105].

Propaganda yasağına bir gün kala partiler son faaliyetlerini icra ettiler. CHP ellisi köy, dördü merkez olmak üzere ellidört propaganda toplantısı yaptı. Son olarak Keles ile İnegöl ilçelerinde miting yapan CHP şehir merkezine bağlı on mahallede daha vatandaşla temasa geçti[1106]. AP ise son seçim faaliyetini Gürsu bucağında gerçekleştirdi. Saat 18.00'da propaganda yasağıyla beraber siyasi faaliyetler tamamlanmış oldu. Süreç içerisinde ülke genelinde olduğu gibi CHP ile AP Bursa'da da en aktif iki parti olmuştur. CKMP iki büyük siyasi mitingle bu partilerin ardından gelirken, YTP, MP ve TİP miting ile salon toplantıları

[1101] "Dün Bursa Tarihi ve Müstesna Bir Gün Yaşadı", *Hâkimiyet,* 7 Ekim 1965.
[1102] *Hâkimiyet,* a. g. t.
[1103] "AP Mitinginde Demirel Selamdan ve Kelamdan Başka Bir şey söylemedi", *Ant,* 7 Eylül 1965.
[1104] "Ne Yapmak İstiyorlar", *Hâkimiyet,* 8 Ekim 1965.
[1105] "Dikkat! Bursalı Seçmen Sana Oyun Hazırlıyorlar", *Hâkimiyet,* 9 Ekim 1965.
[1106] *Ant,* 8 Ekim 1965.

düzenleyecek kitleye ve teşkilatlanmaya sahip olmadığı için seçim yarışında geride kalmışlardır.

5.4.7. Bursa'da 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinin Sonuçları

10 Ekim 1965 Pazar günü ülke genelinde olduğu gibi Bursa kamuoyu da oyunu atmak üzere sandık başına gitmiştir. 1961 seçimlerine nazaran Bursa'da seçmen sayısı 15. 853 kişi artarak 381 bine yükselmiştir[1107]. Toplamda ise 289.574 kişi oy atmış, 276.386 oy geçerli sayılmıştır.[1108] Sabah saat sekizde başlayan oy verme işlemi akşamüstü beşte biterken Bursa ve ilçelerinde herhangi bir olay yaşanmamış, seçim sorunsuz geçmiştir.

Seçim sırasında merkeze bağlı Selimiye mahallesinde ki 232 numaralı sandıkta 182 adet oy tek damga olduğu için geçersiz sayılmıştır. İlçe seçim kurulunun kararına mahalle sakinleri tepki gösterse dahi karar değişmemiştir. Keles'in Yağcılar köyünde ise sandıktan tek bir pusulanın çıkmaması sonucu halkın oy kullanmadığı anlaşılmıştır. Köylüler uzun zamandır yapılmayan köy yollarını sandığa gitmeme sebebi olarak göstermişlerdir[1109]. Bursa genel seçim sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir[1110]:

Seçime Katılan Partiler	**Alınan Oy Miktarı**
Adalet Partisi	189.515
Cumhuriyet Halk Partisi	63.891
Millet Partisi	8.589
Yeni Türkiye Partisi	2.525
Türkiye İşçi Partisi	6.019
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	5.014
Bağımsızlar	833
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	289.574
Geçerli Oy Toplamı	276.386
Geçersiz Oy Toplamı	13.188

Tablo 24. 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Bursa Sonuçları

[1107] "Bursa'da ki Seçmen Sayısı 381 Bin", *Ant,* 10 Ekim 1965.
[1108] https://www.ysk.gov.tr. 1965Milletvekili Seçimi Sonuclari.pdf.
[1109] "Keles'in Yağcılar Köyü Halkı Oy Kullanmadı", *Ant,* 10 Ekim 1965, "Keles'te Yağcılar Köyü Seçmeni Oy Kullanmadılar", *Hâkimiyet,* 11 Ekim 1965.
[1110] https://www.ysk.gov.tr. 1965Milletvekili Seçimi Sonuçlari.pdf.

Sonuçlara bakıldığı zaman Adalet Partisinin Bursa'da diğer partilerden çok daha fazla oy alarak ezici bir üstünlük elde ettiği görülmektedir[1111]. En yakın rakibi CHP'den 125.624 oy fazla alan AP bu seçimde merkez sağ partilerinde oylarını toplamıştır. CKMP, YTP ve MP'nin aldığı düşük oylar bunu açıkça göstermektedir. Bursa'da zaten zayıf olan bu partiler Ekim seçimleriyle beraber var olan tabanlarını tamamen kaybettiler. AP'nin ardından ikinci olan CHP açısından bakıldığında seçimler tam bir hayal kırıklığıdır. Propaganda süresince CHP teşkilatı en aktif siyasi yapılardan olmuş ancak bu durumun sandığa yansımadığı seçim sonuçlarında anlaşılmıştır. Bununla birlikte parti 1961 genel seçimlerine oranla oy sayısında ciddi bir düşüş yaşamıştır.

11 Milletvekilinin meclise gideceği Bursa'da AP 7, CHP ise 2 milletvekili elde etti. Milli bakiye sistemiyle artık oyların toplanması sonucu iki partiye birer milletvekili daha girdi. AP'den milletvekili seçilen ancak bakiye sistemi sonucu meclise giremeyen Ertuğrul Mat yerine Ömer Öztürkmen, CHP'den ise artık oyların sonucu Bahri Yazır Bursa milletvekili olarak meclise girmişlerdir[1112]. Cemal Külahlı, Barlas Küntay, Kasım Önadım, Nilüfer Gürsoy, Mustafa Tayyar, Ahmet Türkel, Mehmet Turgut Adalet Partisi, Sadrettin Çanga ile İbrahim Öktem Cumhuriyet Halk Partisi Bursa'yı temsilen meclise gidecek milletvekilleridir[1113]. Sonuçlara binaen seçilen parlamenterler Bursa kamuoyuna teşekkür ettiler. AP genel merkezinin aday olarak gösterdiği Mehmet Turgut şu açıklamalar ile Bursa seçmenine seslenmiştir[1114]:

"Beni sevgi ile bağrına basan iftiralara karşı en asil cevabı veren asil Bursalılara minnet ve şükran hislerimi arz ederim… Bursalıların hizmetinde olmayı cenabı hakkın bir lütfu sayıyorum. Bursalılara karşı borcumu ödemek yegâne vazifem olacaktır"

AP İl Kadın Kolları Başkanı Behiye Olgaç, seçim süresince çalışan başta partililer başta olmak üzere Bursa halkına teşekkürlerini iletip partisinin idealist kadınlarının davalarında başarıya ulaştıklarını eklemiştir[1115]. AP il başkanlığı sonuçlardan memnun kaldığını yaptığı basın açıklamasıyla bildirmiş Bursalı seçmenin desteklerini demokrasinin zaferi olarak tanımlamıştır[1116]. CHP il teşkilatı beklemediği sonuçları alsa dahi Bursa halkının seçime olan katkısından ve partiye verilen oylardan dolayı teşekkür bildirisi yayınlamış,

[1111] "AP Bursa'da Diğer Partilere Nazaran Ezici Bir Çoğunluk Aldı", *Hâkimiyet,* 12 Ekim 1965, "Seçimi AP Kazandı", *Bizim İnegöl,* 14 Ekim 1965.
[1112] *Ertuğrul Mat ile Yapılan Röportaj,* Bursa, 16. 2. 2020.
[1113] "Bursa Milletvekilleri Dün Mazbatalarını Aldılar", *Hâkimiyet,* 13 Ekim 1965.
[1114] "Mehmet Turgut Teşekkür Etti", *Hâkimiyet,* 12 Ekim 1965.
[1115] "AP Bursa İl Kadın Kolu Teşekkür Etti", *Hâkimiyet,* 14 Ekim 1965.
[1116] "AP İl İdare Kurulu Teşekkür Etti", *Hâkimiyet,* 13 Ekim 1965.

iktidarda oldukları kadar muhalefet partisi olarak vazifelerini yapacaklarını belirtmiştir[1117]. Seçim sonrası CHP milletvekili Sadrettin Çanga Ant Gazetesine şu açıklamalarda bulunmuştur[1118]:

"Bursa CHP teşkilatı ve hemşerilerimizin güven ve ilgisi ile yeniden temsilcilik görevini almış bulunuyorum. Hayatımın bu en şerefli görevinde yine memleketimiz güzel Bursa'mız ve hemşerilerimiz için çalışmak hizmet vermek gurur verici olacaktır. Bize bu görevi tevdi edenlere minnet ve şükranlar"

Bursa'da parti teşkilatları sırasıyla AP ile CHP binalarına ziyarette bulundular. Son olarak CHP il örgütü AP yönetimini tebrik etti. 20 Ekim tarihine kadar Bursalı parlamenterler hazırlıklarını tamamladılar[1119]. Daha sonra milletvekilleri Bursa'yı temsil etmek eve vazifelerini başlamak üzere Ankara'ya gitmişlerdir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın demokrasi kavramını doğrudan etkilediği tartışılmaz bir gerçektir. Türkiye'de bu gerçekten etkilenen ülkelerin başında gelmiş, savaş sonrası oluşan yeni düzende kendisine yer edinebilmek için rejimini sorgulamaya başlamıştır. Bu durumu sadece savaşın zemin hazırladığını söylemek yanlış olup, ülke içi sosyoekonomik ve kültürel faktörlerinde etkisinin olduğu açıktır. Buna mukabil Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iktidarda olan CHP kanadında 1945'e kadar ciddi bir siyasi hareketlilik söz konusu olmamıştır.

Türkiye'de Temmuz 1945 yılında MKP'nin kurulmasıyla çok partili siyasi hayata geçiş yapmıştır. Böylelikle demokrasinin yerleşmesi adına önemli bir adım atıldı. Ancak bu partinin kitlelere inememesi ve etkin siyaset yürütememesi sadece muhalefet partisi adıyla anılmasını neden olacaktır. Demokrasiye geçiş Bursa'da da hissedilmiş MKP il teşkilatı burada da kurulmuştur. Fakat parti il genelinde taban oluşturacak bir politika izleyememiştir. Demokrasimizi şekillendirecek asıl gelişme 7 Ocak 1946'da Demokrat Partinin kurulmasıyla gerçekleşecektir. Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde verdikleri önergenden mütevellit 4'lü takrir olarak anılan Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'ten oluşan

[1117] "CHP İl İdare Kurulu Bildirisi", *Ant,* 16 Ekim 1965.
[1118] "Sadrettin Çanga Seçmenlere Teşekkür Etti", *Ant,* 13 Ekim 1965.
[1119] "Uğurlandılar", *Hâkimiyet,* 20 Ekim 1965.

muhalif kesimin oluşturduğu parti Türk siyasetine yeni bir ivme kazandıracaktır. Ülke genelinde hızla örgütlenen parti Bursa'da geniş bir taban oluşturmuştur.

DP'nin güdümlü muhalefet izleyip CHP iktidarını denetleme amacı taşıdığı fikri ilk başta yaygın kanaat olmuş ancak parti kurulduğu andan itibaren sert muhalefet yapması bu kanaati ortadan kaldırmıştır. Yerel seçimlerin erkene alınması ve DP'nin protesto olarak seçimlere katılmaması bu duruma örnek gösterilir. Yerel seçimlerin akabinde gündeme gelen ve 1947'de yapılması düşünülen milletvekili seçimlerinin 21 Temmuz 1946 tarihine alınması CHP – DP ilişkilerini iyice gerecektir. DP bu seçime iştirak ederken, seçimleri CHP'nin kazanması Demokratların itirazını beraberinde getirdi. Bursa'da itirazların en yoğun olduğu şehirlerinden başında gelmiş, seçimlerin tekrarını isteyen partililer bir sonuç alamamıştır.

Bursa'da seçilecek 12 milletvekilini CHP kazandı. Ancak şehri kazanan Demokratlar oldu. Seçim sonrası giderek kamuoyunun desteğini alan DP, Bursa'da en etkili parti durumuna geldi. Bursa'nın sosyoekonomik durumu, kentin muhafazakâr kimliği ve tek parti dönemine duyulan tepki vatandaşları DP etrafında toplamıştır. Partinin halka yakın siyaset izlemesi listelerini halk nezdinde sevilen isimlerden oluşturması, ekonomide liberal anlayışı benimsemesi tüccar kesiminin yoğun olduğu Bursa'yı DP'nin merkezi durumuna getirmiştir.

1950 genel seçimleri öncesi geniş bir taban oluşturan DP, CHP'nin tek rakibi durumundaydı. Yaklaşan seçimler öncesi konumu kaybetmek istemeyen CHP genel seçimlere kadar tek parti yönetiminden kalan anlayışları terk etmeye, halka inme siyaseti izlemeye ve demokrasi adına adımlar atmaya çalışmış ancak kamuoyu ilgisini Demokratlara yöneltmeye devam etmiştir.

14 Mayıs 1950 genel seçimleri Türk siyasetinde bir dönüm noktası olmuştur. Seçimi kazanan DP, 27 yıllık CHP iktidarına son verirken Türkiye'de demokrasiye geçişini tamamladı. Bursa'da bu tarihi değişime en çok destek veren il olmuş ve DP seçimleri burada ezici bir farkla kazanmıştır. Bursa halkı tepkisini sandıkta göstererek CHP'nin şehirdeki etkisini sonlandırmış ve 10 yıllık DP iktidarının adeta en önemli destekçisi olmuştur.

DP iktidarı 1950 ila 1960 arası iktidarda kalarak Türk siyasetinde yeni bir sayfa açmıştır. İktidarının ilk dört yılını en verimli şekilde kullanan parti konumu daha da sağlama almıştır. Bu dönemde tarımsal kalkınma politikalarının olumlu sonuçlar vermesiyle çiftçinin altın çağ yaşaması, liberal anlayış ile özel sektörün ekonomiye katılması ve laikliğin gevşetilmesiyle muhafazakâr kesimin desteğinin sağlanması partiyi daha da güçlendirmiştir.

1954 seçimlerinde parti daha yüksek bir oy ile iktidara gelecektir. Gerek 50 gerek 54 seçimlerinde mağlup olan CHP ise DP karşısında güç kaybetmeye devam etmiştir. Yaşanan durum partinin politikalarını sorgulamaya itmiş ve 1954'ten sonra CHP yeni bir anlayışa doğru yönelmeye başlamıştır.

Bursa DP iktidarı sırasında hükümetten en çok destek alan illerden birisi oldu. Başta partinin kendisine taraftar basını desteklemesi Bursa basınında gözle görülür bir Demokrat taraftarlığını başlatırken, muhalif basının tepkisini üzerine çekti. Bursalı sanayicilerin parti ile olan iyi ilişkileri kentin yatırımlara açılmasını sağladı. Kırsal kesimde pastadan payını aldı ve Bursa çiftçisi iyi koşullar altında ürün yetiştirmeye başladı. DP iktidarının aşırı hale geldiği 1950'lerin ikinci yarısında ülke geneli pek çok ilde parti güç kaybederken, Bursa'da ki hâkimiyetini ise korumuştur.

1954 sonrası DP'de başlayan dönüşüm partinin sonunu da beraberinde getirecektir. Bu durumun en önemli sebebi ekonominin bozulmasıdır. Demokratlar eleştirdikleri tek parti döneminden bile otoriter olmaya başladılar. Başta CHP olmak üzere muhalefetin her türlüsüne olan karşı sert bir tutum takındılar. Basında sansür uygulamaya ve en ufak bir eleştiride kolluk kuvvetlerinin güç kullanmasında çekince görmediler. Millet Partisinin kapatılması, seçimde kaybettikleri Kırşehir'in ilçe yapılması, üniversitelerin baskı altına alınması ve CHP'nin mallarına el konulması gibi demokratik olmayan faaliyetler yaptılar. Demokratların aşırı tutumları iktidarın sonunu getirdi. 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koydu ve siyasi faaliyetler yasaklandı. MBK kurularak yönetimi devraldı. DP'li vekiller tutuklandı ve parti kapatıldı. Türk hukuk tarihine geçecek Yassıada Davaları başladı. Bu esnada yeni anayasa çalışmaları ile MBK sivil yönetime geçişi hızlandırmaya çalıştı. Yeni siyasi partiler kuruldu, Temmuz 1961'de yeni Anayasa oylamaya sunularak kabul edildi. Eylül ayında yargılamaların sonuna gelindi ve DP yöneticileri hakkında tutuklama ile idam kararları çıktı. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan idam edildi. Böylelikle Türk siyasi hayatında bir dönem kapanmış oldu.

Yeni Anayasanın liberal, özgürlükçü, demokratik usuller barındırması, iki meclisli yapısı ve birey egemenliğine yer vermesi dikkat çekmektedir. Politik hayatımızda ise Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve İşçi Partisi gibi yeni oluşumlar sahne alacaktır. 27 Mayıs öncesi ayakta olan CHP ile CKMP dışında kurulan bu partilerden AP ile YTP gibi merkez sağda yer alanlar Demokratların mirasçısı olarak gündeme gelmiştir. 27 Mayısın gölgesinde yapılan 1961 genel seçimleri sürpriz sonuçları da beraberinde getirmiştir. DP'nin askeri

müdahale ile gitmesi ve akabinde yapılan yargılamalar halkın hafızasında canlılığını korurken bu durum sandığa da yansımıştır. Demokrat mirasına sahip çıkan AP, YTP hatta CKMP'nin rekabeti, CHP'nin ise iktidar olma hevesiyle girdiği seçim Türk siyasetini koalisyonla tanıştırmıştır. CHP birinci parti olarak çıkmış ancak sonuçlar parti yönetimini tatmin etmemiştir. CKMP ile YTP istediği sonuçları elde edememiş başarısız olmuşlardır. En dikkat çeken ise ikinci olmasına rağmen aldığı oy ile AP olmuştur. Emekli Genel Kurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın kurduğu parti ağırlıklı olarak eski DP'lileri bünyesinde barındıran ve DP politikalarını benimseyen bir programa sahipti. Partinin halk tarafından benimsenmesi Demokrat geleneğinin devam edeceğini göstermiştir. CHP ile AP anlaşması sonucu kurulan koalisyon hükümetiyle Türk siyaseti 27 Mayıs sonrası demokrasiye resmen dönmüştür.

27 Mayıs sonrası DP dönemi yargılanırken partinin Bursa'da itibar sahibi olduğu açıktır. Özellikle Yassıada davalarını takiben çeşitli olaylar yaşanmıştır. 27 Mayıs ile MBK'ya karşıt olanlara yapılan tutuklamalar, Temmuzda yapılan anayasa oylamasında Bursa'nın en yüksek hayır oyu vermesi duruma örnek gösterilebilir. Yeni Partilerin kurulmasıyla CHP karşısında Bursa kamuoyunun seçeneklerinin artması parti teşkilatlarının süratle kurulmasını sağlamıştır. Türkiye genelinde olduğu gibi Bursa'da da halktan en çok destek gören Adalet Partisi olacaktır. Şehir merkezi ile taşrada eski DP'lilerin yer alması, Demokratlarla aynı söylemlerin olması partiyi Bursa'da zirveye taşıyacaktır. Nitekim 61 genel seçimlerinde AP, Bursa'dan birinci parti olarak çıkmıştır. Böylelikle DP mirasını Bursa'da AP'nin taşıyacağı anlaşılmıştır.

Türkiye'nin ilk koalisyon deneyimi kısa süreli olmuş ve Hükümet 1962 Haziranında sonlanmıştır. CHP'nin 27 Mayıs sonrası demokrasiyi dengede tutma çabaları, AP'nin yeni anayasa ile DP dönemine sessiz ancak bariz bir şekilde sahip çıkması hükümetin iş yapmasını olanaksız kılmıştır. Tüm bunlar yaşanırken 27 Mayıstan rahatsız olan Albay Talat Aydemir önderliğinde bir grup subayın 22 Şubatta başarısız bir darbe girişiminde bulunması hükümete uzun vadeli bir darbe indirecektir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in tekrar CHP'ye verdiği hükümet kurma görevi sonrası CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlar tarafından hükümet kuruldu.

Yeni kabine oldukça mozaik olup ilk koalisyondan biraz daha fazla sürmüştür. Bu dönemin en önemli olayı Mayıs ayında Talat Aydemir'in ikinci defa başarısız darbe girişimi ve Kasım ayında yapılan yerel seçimlerdir. Aydemir olayı birincisi kadar etkili olmamış failler tutuklanmış yargılama süreci başlamıştır. Adalet Partisinin birinci parti olarak pek çok

belediyeyi kazandığı seçimler ise Türk siyasetini de belirleyecektir. YTP, CKMP ve MP sağ partilerin oyları AP'ye giderken siyaset arenasında bu partiler hızla erimeye başlayacak, AP demokratların tek mirasçısı olacaktır. CHP açısından sonuçlar hüsran olmuş, parti 61 seçimlerinden sonra durduğu yerde kalmıştır. Her ne olursa olsun tabanını koruyan CHP ile karşısında yer alan AP, 1950 sonrası iki partili sistemin devamı yürütücüsü olmuştur.

Bursa'da yerel seçim sonuçlarının merakla beklendiği illerin başında gelecektir. Özellikle DP sonrası yerel yönetimin hangi partide olacağı sorusu AP'nin il ve ilçelerde seçimi büyük farkla kazanmasıyla cevaplanmış oldu. Böylece genel seçimden sonra Bursa yerelinde Demokrat geleneği sürmeye devam etti. Propaganda sürecinde CHP ile AP mücadelesi dikkat çekmişti. AP teşkilatının yoğun çalışması ve hemen her yerde miting yapıp halka inmesi zaferi de beraberinde getirdi. Kemal Bengü Bursa'nın yeni belediye başkanı olarak göreve başladı ve genel seçim öncesi Bursa AP'nin kalesi olarak yerini aldı.

Yerel seçimlerin hükümette yer alan partiler açısından hezimetle sonuçlanması koalisyonu da sonunu hazırlamıştır. Kabinenin küçük ortakları sırasıyla çekilirken yeni hükümeti kurma noktasında CHP'nin son kez görev aldığını görmekteyiz. Aralık 1963'ün sonunda kurulan azınlık hükümeti Şubat 1965'e kadar sürecektir.

CHP'nin yer aldığı son kabine mecliste yapılan bütçe görüşmelerinde ret oyları sonucu düşürüldü. Bu olay Türk siyasetinde AP'nin iktidara yürüdüğünün önemli bir işaretiydi. Bağımsız Suat H. Ürgüplü Başbakanlığında AP, CKMP, YTP ve MP'den oluşan yeni kabine Ekim 1965 genel seçimlerine kadar görev aldı. İç ve dış gelişmelerden dolayı yıpranan koalisyonlarda istediği gibi hareket edemeyen CHP ise ilk muhalefet saflarında yerini aldı.

Partiler Ekim seçimlerine hazırlanırken yarışın CHP ile AP arasında gerçekleşeceği sarih bir şekilde ortadadır. Nitekim CHP olsun AP olsun ülke genelinde en fazla siyasi faaliyet yapmışlardır. Küçük partilerin beklentileri karşılamadığı seçim sürecinde her iki siyasi yapı ülke genelinde en küçük idari birimden en büyüklerine kadar her yerde varlıklarını hissettirdi. Ancak AP bu noktada CHP'nin önünde yer alarak gerek DP mirasını sahiplenme avantajı gerekse halk içerisinden seçtiği isimlerin etkisiyle iktidara gelecektir. Ekim 1965 seçimleri 4 yıllık koalisyonu ve 27 Mayıs dönemini resmen sonlandırmıştır.

Ekim seçimlerinin sonuçları Bursa'da sürpriz yaratmamıştır. 1961 seçimlerinden itibaren Bursa'da etkili olan, 63 yerel seçimleriyle Bursa'yı kalesi haline getiren AP, Ekim

seçimlerinde büyük bir zafer kazandı. 11 Milletvekillini meclise gönderen Bursa'da AP 7 CHP ise 2 vekil çıkartmıştı. Milli bakiye sistemiyle iki partinin birer vekil elde etmesiyle AP 8, CHP ise 3 vekil elde etmiştir. Seçimlerin önemli bir sonucu da küçük partilerin etkilerini tamamen yitirmesidir. Bursa ve ilçelerinde yeterli kitleye ulaşamayan bu partilerin var olan oyları Adalet Partisine kaymıştır.

Bursa halkının başlangıçtan beri AP'yi tercih etmesi ima siyasetinin etkisidir. Demokrat Parti mirasını 27 Mayıs sonrası da koruyan Bursa'da AP bu mirasa gerçekten sahip çıktığını gösteren tek siyasi parti olmuştur. Şehrin sosyoekonomik yapısı, muhafazakâr duruşu, partinin politikalarıyla örtüşürken, AP'nin halk içinde saygı duyulan isimlerle siyaset yapması da ayrı bir avantaj oluşturacaktır. CHP ise seçimlerin sonunda Bursa'da herhangi bir etkiye sahip olmadığını olumsuz bir şekilde tecrübe edindi. Tek parti döneminden itibaren Bursa'da kötü bir imaja sahip olan CHP, 27 Mayıs ve akabinde yaşanan olayların tek sorumlusu görülmüştür. CHP'nin bu durumunu ima siyasetinin merkezi haline getiren AP Türkiye genelinde olduğu gibi Bursa'da ezici bir farkla seçimleri kazanmış ve iktidara gelmiştir.

BİBLİYOĞRAFYA

1.SÜRELİ YAYINLAR

1.1. RESMİ SÜRELİ YAYINLAR

TBMM, Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Dönem: 11, Birleşim: 189.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt: 1, Birleşim: 22.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt: 1, Birleşim: 25.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Birleşim: 54.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Birleşim: 59.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 5, Birleşim: 82.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 6, Birleşim: 109.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 9, Birleşim: 11.

T.C. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt: 3, Birleşim: 43.

T.C. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 4, Birleşim: 62.

T.C. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Cilt: 19, Birleşim: 46.

T.C. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Cilt: 20, Birleşim: 64.

T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Cilt: 2, Birleşim: 15.

T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Cilt: 2, Birleşim: 22.

T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 29, Birleşim: 79.

T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Birleşim: 105.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Birleşim: 2.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Birleşim: 75.

T.C. Resmi Gazete. (28.10.1960), S.10641

T.C. Resmi Gazete. (16.12.1960), S.10682

T.C. Resmi Gazete. (7.10.1960), S.10623

T.C. Resmi Gazete. (30.9.1961), S.10920

T.C. Resmi Gazete. (31.3.1961), S.10816

T.C. Resmi Gazete. (20.7.1961), S.10859

T.C. Resmi Gazete. (23.6.1961), S.10836

T.C. Resmi Gazete. (17.11.1961), S.10960

T.C. Resmi Gazete. (27.10.1961), S.10943

T.C. Resmi Gazete. (21.11.1961), S.10968

T.C. Resmi Gazete. (4.12.1961), S.10974

T.C Resmi Gazete. (2.3.1962), S.11053

T.C. Resmi Gazete. (26.2.1962), S.11045

T.C. Resmi Gazete. (25.4.1962), S.11091

T.C. Resmi Gazete. (12.3.1962), S.11272

T.C. Resmi Gazete. (18.10.1962), S.11235

T.C. Resmi Gazete. (27.7.1963), S.11465.

T.C. Resmi Gazete. (17.1.1964), S.11609

T.C. Resmi Gazete. (16.7.1965)

1.2. GAZETELER

Akis

Ant

Bizim İnegöl

Cumhuriyet

Hâkimiyet

Milliyet

Yeni Ant

2.KİTAPLAR

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 - 1980),* Hil Yayın, İstanbul 2015.

_____, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2017.

AKGÜN, Necati, *Son 100 Yılın Bursa Olayları ve Anılarım*, Print Ofset Matbaacılık, Bursa 1994.

AKKILIÇ, Yılmaz, *Bursa Ansiklopedisi* (Cilt 1). Bursa: Hakimiyet Yayınları.

_____, Yılmaz, *Bursa Ansiklopedisi* (Cilt 2). Bursa: Hakimiyet Yayınları.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar (1960 - 1965),* Bilgi Yayınevi, Ankara 1984.

BABAN, Cihad, *Politika Galerisi, Büstler ve Portreler,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

BAŞGİL, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, Çeltüt Matbaacılık,* İstanbul 1966.

BEKTAŞ, Arsev, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP 1961 - 1980*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993.

BORA, Tanıl, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

BOZBEYLİ, Ferruh, *Türkiyede Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri - Belgeler, Kalkınma ve Planlama,* Ak Yayınları, İstanbul 1969.

CİZRE, Ümit, *AP - Ordu İlişkileri, Bir İkilemin Anatomisi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, *Anılarım,* Yılmaz Yayınları, İstanbul 1990.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze,* İmge Kitabevi, Ankara 2019.

ÇAYLAK, Adem, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.

DEMİREL, Tanel, *Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika,* İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

EMRE, Yunus, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol, Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları 1960 - 1966,* İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 4 (1946 - 1950) Demokrasiye Geçiş,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

_____, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1 (1924 - 1930) Devrimler ve Tepkileri,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

_____, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2 (1931 - 1938) Tek Partili Cumhuriyeti,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

_____, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 3 (1939 - 1945) Milli Şef Dönemi,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

HEPER, Metin, *Türkiye Sözlüğü, Siyaset Toplum ve Kültür,* Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2006.

KAPLANOĞLU, Raif & Balkan, Nihat, *120 Yıllık Tarihi Bir Çınar BTSO, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası,* Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Bursa 2009.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset,* Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

_____, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi, Siyasi Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

_____, Kemal H., *Kısa Türkiye Tarihi (1800 - 2012)* Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

KAYNAR, Mete Kaan, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923 - 2006,* İmge Kitabevi, Ankara 2007.

_____, Mete Kaan, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

KILAĞIZ, Nuran, *Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri,* Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

KİLİ, Suna, *1960 - 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisine Gelişmeler,* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976.

KİLİ, Suna & GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, *Sened-i İttifaktan Günümüze, Türk Anayasa Metinleri,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

KONGAR, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

LEWİS Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Arkadaş Yayınevi, Ankara 2018.

MAT, Ertuğrul, *Demokrasi Yolunda Karınca Misali Bursa Günleri* (Cilt 2), Berikan Yayınevi, Ankara 2017

ÖZBUDUN, Ergun, Siyasi Partiler, Sevinç Matbaası, Ankara 1977,

_____, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku,* Yetkin Yayınları, Ankara 1993.

_____, Ergun, *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

ÖZTÜRK, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,* Ak Yayınları, İstanbul 1968.

SENCER, Muzaffer, *Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri,* May Yayınları, İstanbul 1974.

TANİLLİ, Server, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler,* Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1976.

TANÖR, Bülent, *Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri,* Yapıkredi Yayınları, İstanbul 2017.

TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşal Yılları 1944 - 1973, Tek Partiden Çok Partiye,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

_____, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 - 1973 Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim.* Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.

TUNÇAY Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923 - 1931,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

TURAN Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi* (Cilt 4) Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

TURGUT, Mehmet, *Siyasetten Portreler,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000.

TURHAN, Sedat, *Adalet Partisi İçerisinde Bir Muhalif Saadettin Bilgiç,* Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2018.

1963 Türkiye Yıllığı, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963.

1964 Türkiye Yıllığı, Gün Matbaası, İstanbul 1964.

UYAR, Hakkı, *İki Darbe Arasında CHP,* Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

VARUY, Nebil, *Türkiye İşçi Partisi Olaylay Belgeler Yorumlar (1961 - 1971)* Sosyal Tarih Yazıları, İstanbul 2010.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

4.MAKALELER

ATLI, Cengiz, İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında Başbakan Adnan Menderes ve Kabine Üyelerinin Yargılanma Süreci, *ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 2020, s. 76.

KARAKARTAL, Bener, Bir Siyasal Katılma Türü Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 1984, s. 172.

KARAL AKGÜN, Seçil, Ellinci Yılında 27 Mayıs Hareketi ve 1961 Anayasasının Türkiye'de Anayasal Kültürün Oluşumundaki Rolü. *Mülkiye Dergisi,* Sayı: 267, 2010, 159.

TUĞLUOĞLU, Fatih, 1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı, *Gazi Akademik Bakış Dergisi,* 2019, s. 141.

TUNA, Işıl, 27 Mayısın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 40, 2020, s. 240.

SELÇUK ŞİRİN, Funda Türk Siyasetinde Bir Kırılma Noktası: Falih Rıfkı Atay Yazının Yassıada Duruşmaları. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* Sayı: 27, 2019, s. 378.

5.TEZLER

AKKAŞ, Salih, *Adalet Partisi ve İdeolojisi,* (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1989.

ALATEPE, Zeren, *Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin Bursa'da ki Yansımaları (1946 – 1950)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2017.

CİHANGİR, Derya, *Ragıp Gümüşpala'nın Siyasi Hayatı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

ÇAKMAK, Fevzi, *Bursa Yerelinde Cumhuriyet Halk Partisi (1946 – 1960)* Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2012.

DOĞAN, Bilgehan, *Bursa Basınında Demokrat Parti (1950 – 1960)* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2016.

KAYA, Halit, *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala* (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Enstitüsü, Ankara 2014.

TUNA, Hatice Burçin, *27 Mayıs İhtilali ve Adnan Menderes'in İdam Süreci* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2019.

YİĞİT, Sultan Esra, *27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin ve 1961 Seçimlerinin Basına Yansıması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat 2019.

6.RÖPORTAJ

Ertuğrul Mat ile Yapılan Röportaj, Bursa, 16. 2. 2020.

7.İNTERNET

www.ayk.gov.tr.

www.tesav.org.com.

www.ysk.gov.tr.

EKLER

EK-1

Yeni Ant, 9 Mayıs 1961

Yeni Ant

Bursa'nın Gözü, Kulağı, Dili

Meclis bina ve arazi vergilerini indirdi

Bu yıl tahsil edilmiş olan vergiler usul kanununa göre iade edilecek

Tarihî Anıtlar kurulu müspet intibaile ayrıldı

Yanan kapalı çarşının ortasına modern bir çarşı yapılması uygun görüldü

BİR SENE EVVEL BUGÜN

Mahut Komisyon Yeni Ant'ı kapamıştı

ADALET MÜLKÜN TEMELİDİR

EK-2

Yeni Ant, 29 Nisan 1961.

Yeni Ant

Bursa'nın Gözü, Kulağı, Dili

Hakkıdır Hakka tapan bu milletin İSTİKLAL

Zulüm ve istibdat idaresine ilk ihtarı veren...

ŞAHLANAN GENÇLIK

Dün hürriyet havası içinde bütün yurtta 28 Nisan törenleri yapıldı

İstanbuldaki törende konuşan Özdilek «Hürriyet hareketi birlikte oldu» dedi

«Vazifemiz bitmiş olmayacaktır. Atatürk'ün emanet ettiği hizmetler devam edecektir»

GÜRSEL YUVARLAK MASA TOPLANTISINI ÇOK İYİ KARŞILADI

«Bu vatanperverane bir tekliftir» dedi

Zulüm idaresine başkaldıran Gençlik hürriyet mücadelesi günlerinde.

Bursadaki tören...

CENTO Müşterek Kurmay Komutanlığı teşkil ediliyor

Gürsel Bağımsız aday olmuyor

EK-3

Yeni Ant, 11 Mayıs 1961.

Yeni Ant

Bursa'nın Gözü, Kulağı, Dili

Bursa'da 70 kişi nezarette

Yeraltı faaliyetinde bulunanlar eski D.P.li yeni Adalet Partili.

Nezarete alınanlar arasında Bursanın tanınmış kuyrukları var

Merinos fabrikasında nezaret altına alınan işçilerin adedi 32 kişi

Eski bir D.P.linin evinde 5000 kalıp dinamit ele geçirildi

Şamda tevkif edilen 2 Türk Hariciyecisi

Türk memurları Suriye pol si tarafından tartaklanarak götürüldüler

İstanbul'da nezarete alınanlar

EK-4

Hakimiyet, 11 Mayıs 1961

Hakimiyet
milletindir

Şehrimizde de 70 kişi nezarete alındı

İnkılâp aleyhtarı faaliyetlerde bulundukları şüphesiyle nezarete alınanlar arasında eski D.P. lilerle A. Partililer var

Bunlardan bir kısmı geç vakit serbest bırakıldı, tahkikata devam ediliyor

Gürsel son olaylar için "Mühim değil, İnkılâp mahkemeleri kurulmıyacak,, dedi

Gürsel'in beyanatı

O. Bölükbaşı da «C.H.P. iktidara gelemez» diyor

C.K.M.P. Genel Başkanı İstanbul'da dün bir basın toplantısı yaptı

Anayasayı ihlâl

EK-5

Yeni Ant, 28 Mayıs 1961.

ik Cumhurbaşkanı Bayar, mesuli-
er icra vekilleri heyetine aitti, dedi

Hükümetimizin davetlisi olarak Kıbrıs, Türk ve Rum gazetecilerden mü.rekkeb bir heyet memleketimize gelmiştir. Resimde misafir gazeteciler görülüyor.

CHPartisi Bursa ilçe kongreleri başlıyor

28 Mayısta Yenişehir İlçe kongresi yapılacak

CHP Bursa teşkilâtı İ'çe kongrelerine önümüzdeki Pazar gününden itibaren başlanacaktır. CHP nin ilk İlçe kongresi 28 Mayıs Pazar günü Yenişehir'de yapılacaktır. İl-

Zeytin
mücade
hakkın
Taşma
surusu

EK-6

Hakimiyet, 10 Temmuz 1961.

Hakimiyet
Milletindir.

İkinci Anayasaya Yurtda evet dendi
İştirak nisbeti yüzde sekseni buldu

Oylamada ne dediler

GÜRSEL

İNÖNÜ

ALİCAN

GÜMÜŞPALA

Devlet Başkanı Gürsel «Milletimize hayırlı olsun, siz yaptınız siz kabul ediyorsunuz» dedi

Dün Bursada Anayasaya O/O 40 «Evet» dendi

529 sandıktan 450 si gece 0.3 e kadar tasnif edilebildi. 79 sandığın tasnifi bugün belli olacak

İstanbulda O/O 70 Evet

İlk oyları M.B.K. üyeleri kullandılar

Elazığda dün infilâk oldu

Sağlık merkezinde infilâk neticesi meydana gelen yangın söndürüldü

Grup yarışmaları sona erdi

Elim bir Kayıp

EK-7

Yeni Ant, 13 Temmuz 196.

PERŞEMBE
13
TEMMUZ
1961

BAŞYAZAR
DERVİŞ SAMİ TAŞMAN

TELEFONLAR :
Başyazar : 2903
Yazı İşleri : 2349

FİATI : 15 KURUŞ

Yeni Ant
Bursa'nın Gözü, Kulağı, Dili

SAYI — 4071 : 2672

AP ve
BİRLEŞ
HAYIR

Gürsel, Memleket
üverken A.P. ile Y
birleşmesinin i y

ANKARA
MUHABİRİMİZDEN

Bugün Adalet Partisi ile Yeni Türkiye Partisinin bir leşmelerinde b r sakınca gör mediğini söyleyen Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel memleketçi Parti den «Memleket için çalışan ter temiz bir partidir.» diy bahsetmiştir.

Saat 12.07 de Başbakanlık tan çıkan Başkan Gürsel y ni kurulan partilerin birle meleri konusundaki sorula rını şöyle cevaplandırmı

Buğday Bankasının Çarşıkapı şubesinin soyulması hâdisesi hâlâ aydınlanamamıştır. Üzerinde soygunun yapıldığı bankanın dıştan görünüşü veganagteri otomobili ile vaka yerinden uzaklaştıran takşi şoförü (yanda) görülüyor.

Bursa'da Anayasaya menfi oy çıkması yüzünden

İbrahim Öktem T. Meclisi üyeliğinden istifa etti

Öktem, «Bir millî dâvada meydana gelen son derece ciddî bir uyuşmazlığı umursamazlık edemezdim» dedi

EK-8

Hâkimiyet, 8 Ekim 1961

Hakimiyet
Milletindir

A.P. İl Başkanı tahliye edildi ve aynı anda tevkif edildi

AP. lideri Samsun'da dün sert konuştu

Bir Parti tarafından foto montaj yapılarak dağıtılan resimler için Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala...

«Alçakça yapılan tertiplerle Türk milletine hakaret ediyorlar» dedi

Bugünkü A.P. toplantıları

Mısır Eçilliğimiz mensupları geliyor

E. ALİCAN KONUŞTU

O. Bölükbaşı Gürsu'da dün istifaya davet edildi

Parti çalışmalarının ağırlığı şehrin merkezine kayıyor bugün CKMP Yeşilde miting yapacak

M. Birlik Komitesi seçim

EK-9

Hâkimiyet, 18 Ekim 1961

Bölükbaşı oy'unu atarken CHP müşahidi seyrediyor.

Bursa Vilâyetine ait resmî sonuç alındı

Adalet Partisi, Bursa'da C.H.P. den 100.951 oy fazla aldı, iştirak 0/0 80

Vilâyetimize ait seçim tasnifleri dün akşam saat 23 de sona ermiş ve tesbit olunan resmi sonuçlar İl Seçim Kurulu tarafından Yüksek Seçim Kurulu Başkanına telgrafla bildirilmiştir. Buna göre Bursa vilâyetine ait resmi seçim sonuçları şöyledir:

Vilâyet dahilindeki seçmen sayısı: 365.573 dür. 15 ekim 1961 pazar günü 310.750 seçmen oylarını kullanmıştır. Bu oylardan muhtelif partilere ait

Bir çocuk yanarak öldü

4 yaşlarında bir kız çocuğu yanarak ölmüştür. Haydar köyünde oturan Ahmet'in 4 yaşla

Devlet Başkanı Gülek'le görüştü

Baydur: Bo
Aşkın: Meks
Büyükelçisi

EK-10

Hâkimiyet, 30 Temmuz 1962.

14'lerden Ahmet Er 1 yıl 8 ay 28 gün önce eşi ve çocuğu ile birlikte yurt dışındaki vazifesine gitmek üzere uçağa giderken.

AP Kongreleri dün başladı

Yenişehir ilçe kongresi dün alâka ile takip olundu

Adalet Partisi ilçe kongreleri başlamıştır. Bu cümleden olarak dün Yenişehir AP. ilçe kongresi Bursa Senatör ve Milletvekilleri ile il idare heyeti, gençlik kolu ve diğer bütün ilçe idare heyetlerinin de huzuriyle yapılmıştır. Kongre başkanlığına millet vekillerinden Mustafa Tayyar, ikinci başkanlığa Baha Cemal

Devamı S. 4. Sü. 7. de ★

MERİNOS'TA YAŞAR DOĞU'NUN KABRİ İÇİN KAMPANYA AÇILDI

Dünya güreş minderlerinde sırtı yere gelmiyen, şampiyonluk direklerinde şerefli Türk bayrağını rakipsiz olarak dalgalandıran, vatan sathının dışında on birlerce insana büyük

Adalet Bakanı dün gitti

2 gündenberi şehrimizde bulunan Adalet Bakanı Kemal Yörük dün İzmire müteveccihen şehrimizden ayrılmıştır.

Beraberinde Bakanlık müsteşarı, zat işleri müdürü olduğu halde şehrimizde bakanlığı ile ilgili tetkiklerde bulunan Adalet Bakanı yeni icra dairesinin kısa zaman sonra faaliyete geçeceğini belirtmiştir.

Diğer taraftan ilgililer tara-

Devamı S. 4. Sü. 2 de ★

Sivil Savunma Eğitimi yapıldı

1962 yılının ilk sivil savunma tatbikatı dün 360 kişilik ekip tarafından yapılmıştır.

5 kısma ayrılarak yapılan sivil savunma eğitimi, Devlet hastanesi, emniyet müdürlüğü, itfaiye, Namık Kemal okulu ile sivil savunmada yapılmıştır.

2 inci eğitim 5 Ağustos günü yapılacaktır.

MİSAFİR HAVACILAR GELDİ

Türk Hava Kurumunun davetlisi olarak memleketimizi ziyaret etmekte olan İngiliz, Amerikan, Danimarka ve İtalyan hava kulüpleri mensuplarından 26 kişilik bir kafile şehrimize gelmiş ve dünde Uludağa çıkmışlardır.

Misafir havacıların şerefine bugün belediye tarafından Çelikpalasta bir yemek verilecektir.

KÜŞTERİNİN YENİ MEZARI BURSA FESTİVALİNE KADAR BİTECEK

Bursa'da ilk «Karagöz» oyununun mucidi bilinen Şeyh Küşteriye ait mezar taşlarının Atatürk caddesinde Kafkas pastahanesi yanındaki yerinden kaldırılarak başka bir yere taşınması geçen haftalar içinde ihtilaf konusu olmuş idi. Söylendiğine ve mezarı nakleden

EK-11

Hâkimiyet, 2 Eylül 1962.

Hakimiyet

Tesis Tarihi : 1/1/1950 ★ Yıl : 13 — Sayı : 6916 ★ FİATI : 15 KURUŞ PAZAR 2/9/1962

A. Partisi G. Başkanı Gümüşpala Bursa'da

Vatandaşların çoşkun tezahüratı ile karşılanan Gümüşpala bugün AP il kongresinde konuşma yapacak

İnegöl'de halka hitap eden AP lideri Ragıp Gümüşpala «Milletin dediği olacaktır» dedi

EK-12

Yeni Ant, 14 Ekim 1962.

PAZARTESİ 14 EKİM 1963

2 nci ve Üçüncü Sayfalarda
KARA MEHMET
ŞEHİR HABERLERİ
Ümidimiz Öktem
Abdullah ÖZYABA

Yeni Ant

BURSA'NIN GÖZÜ — KULAĞI — DİLİ

FİATI : 15 Kuruş

SAYI: 502189 — 285

TELEFON: 2349

STOR TOTO NETİCELERİ

B. spor Göztepe	2	A. gücü Beykoz	1
İst. spor Karşıyaka	2	Iz. spor Hacettepe	0
B. spor Karşıyaka	1	A. Ordu D. Spor	0
İst. spor Göztepe	2	Iz. Spor D. Spor	0
G. Birliği Beykoz	0	A. Ordu Hacettepe	1
A. gücü Feriköy	2	A. D. Spor Ş. Spor	1
G birliği Feriköy	1		

Mahalli seçimler için aday yoklaması dün yapıldı

Şebip Karamullaoğlu C.H.P. Belediye Başkan adayı seçildi. A.P. de Reşat Oyal, Kemal Bengü karşısında ağır bir şekilde hezimete uğradı

EK-13

Yeni Ant, 7 Kasım 1963.

PERŞEMBE 7 KASIM 1963

2 nci ve Üçüncü Sayfalarda
Almanya Notları
Röportaj Erdal ÖZDÜR
Gazetelerden Özetler

Yeni Ant

BURSA'NIN GÖZÜ — KULAĞI — DİLİ

Çekirge Palas Oteli Salonları
Düğün—Nişan—Çay ve Partiler için verilir.
Net: Hususi Banyolarımız herzaman emrinizdedir.
Telefon 2174 (Yeniant 2829)

FİATI : 15 Kuruş

SAYI: 502215 —2883

TELEFON: 2349

Türkiyede ilk defa tatbik edilecek olan karar :

Belediye Otobüs işçileri bugün Grev yapıyorlar

Bu sabahtan itibaren şehrin hiç bir semtine otobüs işlemeyecek

Otobüslerin yerine, dolmuş ve hususi otobüsler çalışacak

EK-14

Hâkimiyet, 7 Kasım 1963.

Sahibi: HAVRİ TERZİOĞLU
Yazı işlerini fiilen idareden
Mesul müdür: MUSTAFA TAYLA
Adres: Besak cad. No: 5
Telefonlar:
Yazı İşleri 1212. İdare 2048

Hakimiyet

Tesis Tarihi : 1/1/1950 ★ Yıl : 14 — Sayı : 7351 ★ FİATI : 15 KURUŞ ★ PERŞEMBE 7 / 11 / 1963

Hakimiyet Kayıtsız şartsız milletindir. K. Atatürk

Bursa Otobüs işletmesinin 222 işçisi bu sabah süresiz Greve başladı

GÜNÜŞPALA ERZURUM'DA KONUŞTU

« AP. TÜRK MİLLETİNİN YARATTIĞI BİR PARTİDİR»

ANKARA, 6 (Hususi muhabirimizden) — Mahalli seçimler için propaganda gezisine çıkan Adalet Partisi Lideri Ragıp Gümüşpala bugün (dün) Erzurumda bir konuşma yapmıştır.

Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala Erzurum-

Devamı S. 4, Sü. 4. de ★

201 Öğretmen

BELEDİYE TEDBİR ALDI:

Şehrin bütün semtlerine otobüs firmalarından tutulan vasıtalarla yolcu sevki yapılacak

OTOBÜS İŞLETMESİ İŞÇİLERİ İLE BELEDİYE ARASINDAKİ «TOPLU SÖZLEŞMEDEN» DOLAYI ÇIKAN İHTİLÂFIN HALLİ İÇİN DÜN DE KARŞILIKLI MÜZAKERELERE DEVAM EDİLMİŞTİR. MÜZAKERELERİN DEVAM ETTİĞİ SIRADA DAHA EVVEL SENDİKA TARAFINDAN İŞ MAHKEMESİNE GREV İÇİN YAPILAN MÜRACAAT ÜZERİNE GELEN KARAR OKUNMUŞTUR.

MOTORLU TAŞIT İŞÇİLERİ SENDİKASI

EK-15

Milliyet, 8 Kasım 1963.

Milliyet

Halk Gazetesi

CUMA 8 KASIM 1963

MAHALLİ SEÇİMLER

İnönü, propaganda gezisini iptâl etti

Alican "Şahsiyatla uğraşmayı terketmek zorundayız,, dedi

İzmir'de bir A.P. adayı tevkif edildi

Milliyet'in ATATÜRK HEYKELİ Kampanyası

Öğrencilerde Kampanyaya Katıldı

BAĞIŞ LİSTESİ

KAMPANYAYA KATILMA YOLU

İlk kanunî grev Bursa'da başladı

DURUM

10 KASIM'da MİLLİYET'te

"ATATÜRK ve ATATÜRKÇÜLÜK"

AYRICA: ATATÜRK'ÜN HAYATI

10 KASIM'da MİLLİYET'te

45 mahkûm Adana ve Elazığ'a nakledildi

14 gün yeraltında kalan 11 madenci kurtarıldı

EK-16

Yeni Ant, 15 Kasım 1963.

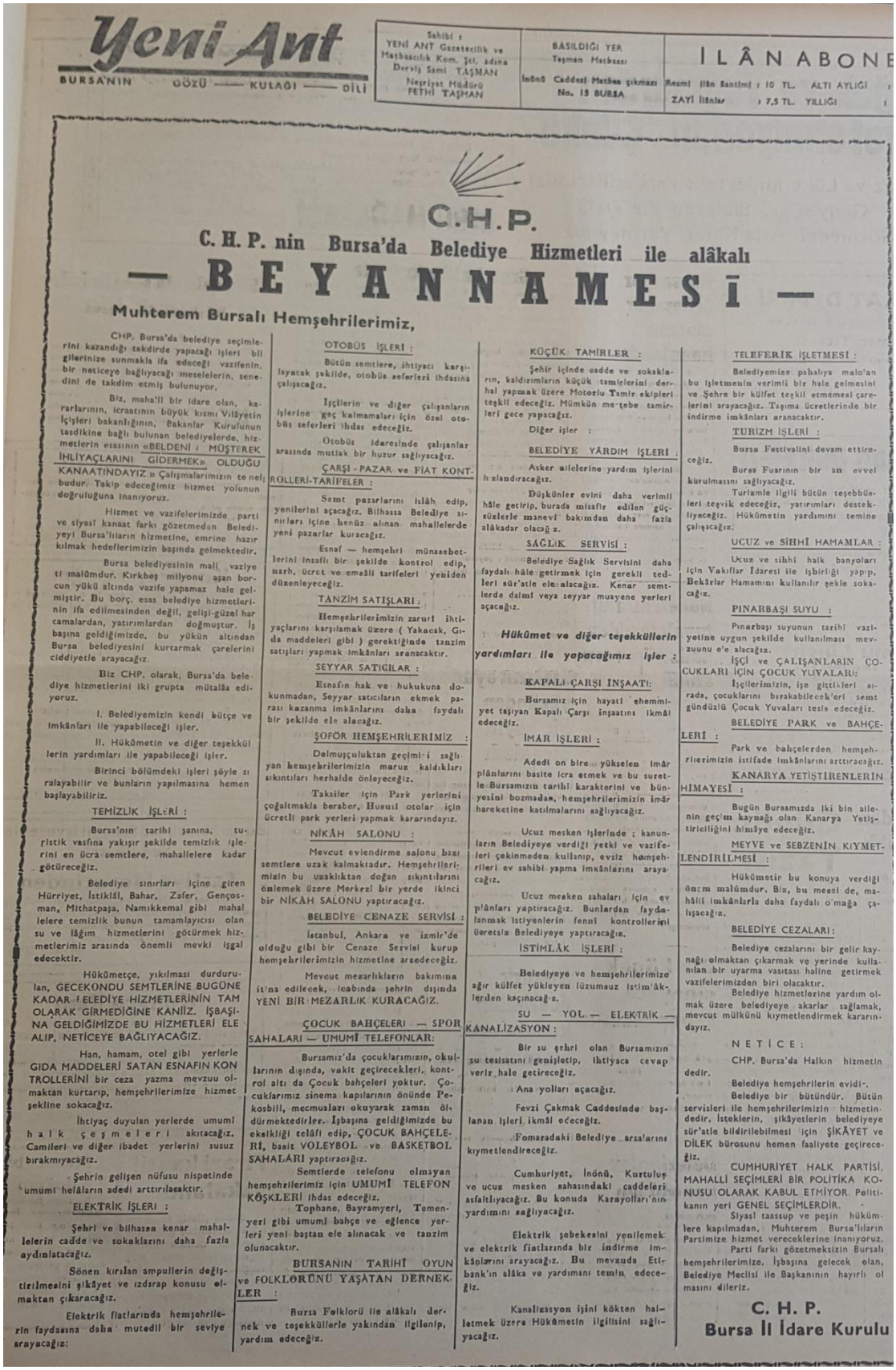

Yeni Ant

BURSA'NIN GÖZÜ — KULAĞI — DİLİ

Sahibi : YENİ ANT Gazetecilik ve Matbaacılık Kom. Şti. adına Derviş Sami TAŞMAN
Neşriyat Müdürü FETHİ TAŞMAN

BASILDIĞI YER Taşman Matbaası
İnönü Caddesi Matbaa çıkmazı No. 15 BURSA

İLÂN ABONE
Resmi ilân Santimi : 10 TL. ALTI AYLIĞI
ZAYİ İlânlar : 7,5 TL. YILLIĞI

C.H.P.

C. H. P. nin Bursa'da Belediye Hizmetleri ile alâkalı

— BEYANNAMESİ —

Muhterem Bursalı Hemşehrilerimiz,

CHP. Bursa'da belediye seçimlerini kazandığı takdirde yapacağı işleri bilgilerinize sunmakla ifa edeceği vazifenin, bir neticeye bağlıyacağı meselelerin, senedini de takdim etmiş bulunuyor.

Biz, maha'li bir idare olan, kararlarının, icraatının büyük kısmı Vilâyetin İçişleri bakanlığının, Bakanlar Kurulunun tasdikine bağlı bulunan belediyelerde, hizmetlerin esasının «BELDENİ : MÜŞTEREK İHLİYAÇLARINI GİDERMEK» OLDUĞU KANAATINDAYIZ.» Çalışmalarımızın temeli budur. Takip edeceğimiz hizmet yolunun doğruluğuna inanıyoruz.

Hizmet ve vazifelerimizde parti ve siyasî kanaat farkı gözetmeden Belediyeyi Bursa'lıların hizmetine, emrine hazır kılmak hedeflerimizin başında gelmektedir.

Bursa belediyesinin malî vaziyeti malûmdur. Kırkbeş milyonu aşan borcun yükü altında vazife yapamaz hale gelmiştir. Bu borç, esas belediye hizmetlerinin ifa edilmesinden değil, gelişi-güzel har camalardan, yatırımlardan doğmuştur. İş başına geldiğimizde, bu yükün altından Bursa belediyesini kurtarmak çarelerini ciddiyetle arayacağız.

Biz CHP. olarak, Bursa'da belediye hizmetlerini iki grupta mütalâa ediyoruz.

I. Belediyemizin kendi bütçe ve imkânları ile yapabileceği işler.

II. Hükûmetin ve diğer teşekkül lerin yardımları ile yapabileceği işler.

Birinci bölümdeki işleri şöyle sı ralayabiliriz ve bunların yapılmasına hemen başlayabiliriz.

TEMİZLİK İŞLERİ :

Bursa'nın tarihî şanına, turistik vasfına yakışır şekilde temizlik işlerini en ücra semtlere, mahallelere kadar götüreceğiz.

Belediye sınırları içine giren Hürriyet, İstiklâl, Bahar, Zafer, Gençosman, Mithatpaşa, Namıkkemal gibi mahallelere temizlik bunun tamamlayıcısı olan su ve lâğım hizmetlerini götürmek hizmetlerimiz arasında önemli mevkî işgal edecektir.

Hükûmetçe, yıkılması durdurulan, GECEKONDU SEMTLERİNE BUGÜNE KADAR BELEDİYE HİZMETLERİNİN TAM OLARAK GİRMEDİĞİNE KANİİZ. İŞBAŞINA GELDİĞİMİZDE BU HİZMETLERİ ELE ALIP, NETİCEYE BAĞLIYACAĞIZ.

Han, hamam, otel gibi yerlerle GIDA MADDELERİ SATAN ESNAFIN KONTROLLERİNİ bir ceza yazma mevzuu olmaktan kurtarıp, hemşehrilerimize hizmet şekline sokacağız.

İhtiyaç duyulan yerlerde umumî h a l k ç e ş m e l e r i akıtacağız. Camileri ve diğer ibadet yerlerini susuz bırakmıyacağız.

Şehrin gelişen nüfusu nispetinde umumî helâların adedi arttırılacaktır.

ELEKTRİK İŞLERİ :

Şehrî ve bilhassa kenar mahallelerin cadde ve sokaklarını daha fazla aydınlatacağız.

Sönen kırılan ampullerin değiştirilmesini şikâyet ve ızdırap konusu olmaktan çıkaracağız.

Elektrik fiatlarında hemşehrilerin faydasına daha mutedil bir seviye sıraya cağız:

OTOBÜS İŞLERİ :

Bütün semtlere, ihtiyacı karşılayacak şekilde, otobüs seferleri ihdasına çalışacağız.

İşçilerin ve diğer çalışanların işlerine geç kalmamaları için özel otobüs seferleri ihdas edeceğiz.

Otobüs idaresinde çalışanlar arasında mutlak bir huzur sağlıyacağız.

ÇARŞI - PAZAR ve FİAT KONTROLLERİ-TARİFELER :

Semt pazarlarını ıslâh edip, yenilerini açacağız. Bilhassa Belediye sınırları içine henüz alınan mahallelerde yeni pazarlar kuracağız.

Esnaf — hemşehrî münasebetlerini insafı bir şekilde kontrol edip, narh, ücret ve emsâli tarifeleri yeniden düzenleyeceğiz.

TANZİM SATIŞLARI :

Hemşehrilerimizin zarurî ihtiyaçlarını karşılamak üzere (Yakacak, Gıda maddeleri gibi) gerektiğinde tanzim satışları yapmak imkânları aranacaktır.

SEYYAR SATICILAR :

Esnafın hak ve hukukuna dokunmadan, Seyyar satıcıların ekmek parası kazanma imkânlarını daha faydalı bir şekilde ele alacağız.

ŞOFÖR HEMŞEHRİLERİMİZ :

Dolmuşçuluktan geçimini sağlıyan hemşehrilerimizin maruz kaldıkları sıkıntıları herhalde önleyeceğiz.

Taksiler için Park yerlerini çoğaltmakla beraber, Husûsî otolar için ücretli park yerleri yapmak kararındayız.

NİKÂH SALONU :

Mevcut evlendirme salonu bazı semtlere uzak kalmaktadır. Hemşehrilerimizin bu uzaklıktan doğan sıkıntılarını önlemek üzere Merkezî bir yerde ikinci bir NİKÂH SALONU yaptıracağız.

BELEDİYE CENAZE SERVİSİ :

İstanbul, Ankara ve İzmir'de olduğu gibi bir Cenaze Servisi kurup hemşehrilerimizin hizmetine arzedeceğiz.

Mevcut mezarlıkların bakımına itina edilecek, icabında şehrin dışında YENİ BİR MEZARLIK KURACAĞIZ.

ÇOCUK BAHÇELERİ — SPOR SAHALARI — UMUMÎ TELEFONLAR:

Bursamız'da çocuklarımızın, okullarının dışında, vakit geçirecekleri, kontrol altı da Çocuk bahçeleri yoktur. Çocuklarımız sinema kapılarının önünde Pezevenkliği mecmuaları okuyarak zaman öldürmektedirler. İşbaşına geldiğimizde bu eksikliği telâfi edip, ÇOCUK BAHÇELERİ, basit VOLEYBOL ve BASKETBOL SAHALARI yaptıracağız.

Semtlerde telefonu olmayan hemşehrilerimiz için UMUMÎ TELEFON KÖŞKLERİ ihdas edeceğiz.

Tophane, Bayramyeri, Temenyeri gibi umumî bahçe ve eğlence yerleri yeni baştan ele alınacak ve tanzim olunacaktır.

BURSANIN TARİHİ OYUN ve FOLKLORUNU YAŞATAN DERNEKLER :

Bursa Folklorü ile alâkalı dernek ve teşekküllerle yakından ilgilenip, yardım edeceğiz.

KÜÇÜK TAMİRLER :

Şehir içinde cadde ve sokakların, kaldırımların küçük tamirlerini derhal yapmak üzere Motorlu Tamir ekipleri teşkil edeceğiz. Mümkün mertebe tamirleri gece yapacağız.

Diğer işler :

BELEDİYE YARDIM İŞLERİ :

Asker ailelerine yardım işlerini hızlandıracağız.

Düşkünler evini daha verimli hâle getirip, burada mâsafir edilen güçsüzlerle manevî bakımdan daha fazla alâkadar olacağız.

SAĞLIK SERVİSİ :

Belediye Sağlık Servisini daha faydalı hâle getirmek için gerekli tedbirleri sür'atle alacağız. Kenar semtlerde dalmî veya seyyar muayene yerleri açacağız.

Hükûmet ve diğer teşekküllerin yardımları ile yapacağımız işler :

KAPALI ÇARŞI İNŞAATI:

Bursamız için hayatî ehemmiyet taşıyan Kapalı Çarşı inşaatını ikmâl edeceğiz.

İMAR İŞLERİ :

Adedi on bire yükselen imâr planlarını basite icra etmek ve bu suretle Bursamızın tarihî karakterini ve bünyesini bozmadan, hemşehrilerimizin imâr hareketine katılmalarını sağlıyacağız.

Ucuz mesken işlerinde ; kanunların Belediyeye verdiği yetki ve vazifeleri çekinmeden kullanıp, evsiz hemşehrileri ev sahibi yapma imkânlarını arayacağız.

Ucuz meskeh sahaları için ev planları yaptıracağız. Bunlardan faydalanmak istiyenlerin fennî kontrollerini ücretsiz Belediyeye yaptıracağız.

İSTİMLÂK İŞLERİ :

Belediyeye ve hemşehrilerimize ağır külfet yükleyen lüzumsuz istimlâklerden kaçınacağız.

SU — YOL — ELEKTRİK — KANALİZASYON :

Bir su şehri olan Bursamızın su tesisatını genişletip, ihtiyaca cevap veriz hale getireceğiz.

Ana yolları açacağız.

Fevzi Çakmak Caddesinde başlanan işleri, ikmâl edeceğiz.

Fomaradaki Belediye arsalarını kıymetlendireceğiz.

Cumhuriyet, İnönü, Kurtuluş ve ucuz mesken sahasındaki caddeleri asfaltlıyacağız. Bu konuda Karayolları'nın yardımını sağlıyacağız.

Elektrik şebekesini yenilemek ve elektrik fiatlarında bir indirme imkânlarını arayacağız. Bu mevzuda Etibank'ın alâka ve yardımını temin edeceğiz.

Kanalizasyon işini kökten halletmek üzere Hükûmetin ilgilisini sağlıyacağız.

TELEFERİK İŞLETMESİ :

Belediyemize pahalıya malo'an bu işletmenin verimli bir hale gelmesini ve Şehre bir külfet teşkil etmemesi çarelerini arayacağız. Taşıma ücretlerinde bir indirme imkânları aranacaktır.

TURİZM İŞLERİ :

Bursa Festivalini devam ettireceğiz.

Bursa Fuarının bir an evvel kurulmasını sağlıyacağız.

Turizmle ilgili bütün teşebbüsleri teşvik edeceğiz, yatırımları destekliyeceğiz. Hükûmetin yardımını temine çalışacağız.

UCUZ ve SİHHİ HAMAMLAR :

Ucuz ve sihhî halk banyoları için Vakıflar İdaresi ile işbirliği yapıp, Bekârlar Hamamını kullanılır şekle sokacağız.

PINARBAŞI SUYU :

Pınarbaşı suyunun tarihî vaziyetine uygun şekilde kullanılması mevzuunu e'e alacağız.

İŞÇİ ve ÇALIŞANLARIN ÇOCUKLARI İÇİN ÇOCUK YUVALARI:

İşçilerimizin, işe gittikleri sırada, çocuklarını bırakabilecek'eri semt gündüzlü Çocuk Yuvaları tesis edeceğiz.

BELEDİYE PARK ve BAHÇELERİ :

Park ve bahçelerden hemşehrilerimizin istifade imkânlarını arttıracağız.

KANARYA YETİŞTİRENLERİN HİMAYESİ :

Bugün Bursamızda iki bin ailenin geçim kaynağı olan Kanarya Yetiştiriciliğini himâye edeceğiz.

MEYVE ve SEBZENİN KIYMETLENDİRİLMESİ :

Hükûmetin bu konuya verdiği önem malûmdur. Biz, bu meseli de, mahallî imkânlarla daha faydalı o'mağa çalışacağız.

BELEDİYE CEZALARI:

Belediye cezalarını bir gelir kaynağı olmaktan çıkarmak ve yerinde kullanılan bir uyarma vasıtası haline getirmek vazifelerimizden biri olacaktır.

Belediye hizmetlerine yardım olmak üzere belediyeye akarlar sağlamak, mevcut mülkünü kıymetlendirmek kararındayız.

N E T İ C E :

CHP. Bursa'da Halkın hizmetindedir.

Belediye hemşehrilerin evidir.

Belediye bir bütündür. Bütün servisleri ile hemşehrilerimizin hizmetindedir, İsteklerin, şikâyetlerin belediyeye sür'atle bildirilebilmesi için ŞİKÂYET ve DİLEK bürosunu hemen faaliyete geçireceğiz.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ, MAHALLÎ SEÇİMLERİ BİR POLİTİKA KONUSU OLARAK KABUL ETMİYOR. Politikanın yeri GENEL SEÇİMLERDİR.

Siyasî taassup ve peşin hükümlere kapılmadan, Muhterem Bursa'lıların Partimize hizmet vereceklerine inanıyoruz.

Parti farkı gözetmeksizin Bursalı hemşehrilerimize, İşbaşına gelecek olan, Belediye Meclisi ile Başkanının hayırlı olmasını dileriz.

C. H. P.
Bursa İl İdare Kurulu

EK-17

Yeni Ant, 16 Kasım 1963.

CUMARTESİ 16 KASIM 1963

2 nci ve Üçüncü Sayfalarda
Atatürk'ü neden seviyorum? Ferdane Yalçın
Hipnotizmanın sırrı
Gazetelerden Özetler

Yeni Ant

BURSA'NIN GÖZÜ — KULAĞI — DİLİ

CHP. li hanımların propaganda gezileri

Mahallî seçimler münasebetiyle CHP Kadın Kolu dün de Gürsu nahiyesi ile İsabey köyüne, daha sonra da gece Çalı nahiyesi ve Demirci köyüne giderek konuşmalar yapmışlardır.

FİATI : 15 Kuruş — BAYİ: 502224 —2892 — TELEFON: 2349

Öktem: «Zafer bilgilinin olacaktır»

Irak Başkanı Arif bu def'aki ayaklanmayı bastırmayı başarmıştır. Resimde Arif, Nasır'la bir arada görülüyor.

Satır «Belediye Başkanlıklarının yüzde ellisini CHP. alacak» dedi

Genel Sekreter Dr. Kemal Satır «Vatandaş, CHP. nin İstikrar, Güvenlik ve kardeşlik politikasını takdir etmektedir» dedi

Dün gece şehrimize gelen Öktem ve CHP. Bursa adayları toplantılarda hazır bulundular

Dün gece şehrimize gelen Milli Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem Yıldırım ve Hürriyet mahallelerinde tertip edilen toplantılarda hazır bulunmuş ve bir konuşma yapmıştır. Öktem şu konuşmayı yapmıştır.

«CHP. Mahallî seçimlere rakiplerinin bugüne kadar yönelttikleri tenkid ve isnatların birer yalan ve iftira olduğunu tutumu ile ve 40 yıllık ömrü ile, ayrıca 2 yıllık son iktidar devrindeki müsbet icraatıyla ispat etmiş olarak girmektedir.

Kuruluğu 1923 yılından beri kuruluş maksat ve gayesine tamamen sadık kalmış, 40 yıl en şiddetli siyasî fırtınalara göğüs gererek vatanı tehlikeden kurtarmış, her zamandan dinç ve her partiden ziyade büyük halk topluluklarına faydalı hizmet imkanlarına sahip tek güvenilir parti olarak vatandaşın vicdanına kök salmıştır.

Kanunsuz grev yaptıkları iddiasiyle resimde görülen İstanbul Lastik İş sendikası başkanı Rıza Kuas ile sendika yöneticisi Celal Beyaz tevkif edilmişlerdir.

Mahallî seçimler yarın saat 8 de başlıyor

ANKARA MUHABİRİMİZDEN

Mahallî seçimler yarın sabah saat 8 de başlayıp saat 17 de sona erecektir.

İlk sonuçların yarın gece yarısına doğru belli olması beklenmektedir.

Bu seçimlere 13 milyondan fazla vatandaşın seçmen olarak katılacağı tahmin edilmektedir.

Muhtarlar, köy ve mahalle ihtiyar kurulları, Belediye başkan ve meclisleri

EK-18

Hâkimiyet, 18 Kasım 1963.

Sahibi: HAVRİ TERZİOĞLU
Yazı İşlerini Fiilen İdare eden Mesul Müdür: MUSTAFA TAYLA
Adres: Belediye cad. No. 5
Telefonlar: Yazı İşleri 1312, İdare 2048

Hakimiyet

Tesis Tarihi : 1/1/1950 ★ Yıl : 14 — Sayı : 7342 ★ FİATI : 15 KURUŞ ★ PAZARTESİ 18 / 11 / 1963

Hakimiyet Hayatın Sahibi Milletindir. M. Akif

Mahallî Seçimleri Bursa'da AP. kazandı

Kesin sonuçlar alınmamakla beraber Adalet Partisi Edirne, İzmir, Antalya, İstanbul, İzmit, Çanakkale, Hatay, Maraş, Manisa, Ağrı, Kırklareli, Kütahya, Elâzığ, Mersin, Adana, Nevşehir, Afyon, Samsun ve Konya'da büyük bir ekseriyetle arayı açtı

Seçim şehrimizde hâdisesiz geçti ; Bütün yurt'ta kesin sonuçlar yarın belli olacak

GÜRSEL, OY'UNU KULLANDI

ANKARA, 17 (Hususî muhabirimizden)— Gürsel muhtar İçin oy vermeyi Cumhurbaşkanı Gürsel tanıdığı kimse olmadığı için dün muhtar seçiminde oy kullanmamıştır.

Gürsel dün saat 11.05 te Çankaya ilkokulundaki 174 Nolu sandıkların bulunduğu yere gitti, makam otomobilinden inerken çevresindekileri selâmlıyan Gürsel sandık başkanına kimlerin varacağını almışlardır dedi. Sırasını kendisinde olduğunu

Devamı S. 4, Sü. 8 de ★

İNÖNÜ OY'UNU KULLANDI

ANKARA, 17 (Hususî muhabirlerimizden) —

Mahallî seçimler Bursa'da etkileri içinde cereyan etmiş, oy verme ve temsil işleri süresince kayda değer her hangi bir olaya tesadüf edilmemiştir. Şekle yol açmış yapılan mahallî seçimlerde Adalet Partisi Bursa'da kahir bir ekseriyet sağlamıştır. Bursa'lılar sabahın erken saatlerinden itibaren sandık başlarına giderek oylarını kullanmaya başlamışlardır. Birçok sandıkta, lastikle kısmî semtlerde seçmenlerin yardım fazlası ilgiye kadar oylarını kullanmışlardır.

Seçim ekşemenin karanlığında rağmen şehrimizde ışıklık ölçülerinin yüzde 60 ı bulaçağı sandıklarda. Yine seçim akşamındaki çıyıltılık yüzünden aydınlatmalarda yanılmalar meydana gelmiş, bu durum büyük oy pusulasının iptal edilmesine yol açtığı gibi temsil işlemlerinde de uzamasına sebep olmuştur. Bilhassa şehirdeki sandıklarda temsil geç yapılmadan sonra geç saatlere kadar devam etmiştir.

AP KAHİR EKSERİYET SAĞLADI

Gece yarısı elimize ilk sonuçlara tazaran AP Bursa'da ola kahir bir ekseriyet sağlamıştır. Şehir içinde kat'i sonuçları alınan 173 sandıkta partilerin aldıkları oy miktarı şöyledir:

İl Genel Meclisi :
Adalet Partisi : 22628
CHP : 7928
CKMP : Seçime katılmadı.
Belediye Başkanı :
Adalet Partisi : 19853
CHP : 6079
CKMP : 859
Belediye Meclisi :
Adalet Partisi : 17618
CHP : 3573
CKMP : 674
Mahallî seçimlerin sonuçları kat'i olarak

Şimdiye kadar okuduğunuz en heyecanlı Güreş tefrikası
ARNAVUTOĞLU
★
SIRTI YERE GETİRİLEMEMİŞ CİHAN PEHLİVANI
ARNAVUTOĞLU
★
DEVRİNİN EN KUDRETLİ PEHLİVANLARINA PES ETTİREN
ARNAVUTOĞLU'nun
GÜREŞ TARİHİMİZE GEÇMİŞ EN ŞAHANE GÜREŞLERİNİ

GÜMÜŞPALA OY'UNU KULLANDI

ANKARA, 17 (Hususî muhabirlerinden) — AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın oy verdiği 142 no.lu sandık mahallinde küçük bir yuvarlak

Devamı S. 4, Sü. 5 de ★

BÖLÜKBAŞI OY'UNU KULLANDI

EK-19

Hâkimiyet, 6 Nisan 1964.

AP. İL KONGRESİ:

Gümüşpala : « Hükûmet Kıbrıs mevzuunda Tarih karşısında mes'uldür »

Gerekirse AP. Meclisten çekilecek

Adalet Partisi İl Kongresi ...ünkü saat 9 da başladı. Saat 9,30 ...a Kongreye gelen Melahat Ge... ...le salona girişi tezahürata ... oldu ve dakikalarca alkış ...

Saat 10 na 5 kala, yanında Sa...ettin Bilgiç bulunduğu hal... kongreye gelen Genel Baş... Recep Gümüşpalaya dele... ...ler ve dinleyiciler sürekli ...ezahüründe bulundular ...dakikalarca alkışladılar.

...rada salon tıklım tık... ...doldurmuştu. Misafirlere otu...rak yer zor bulundu. Delege ...dinleyiciler birbirine ka...mıştı.

Saat 10,15 de yoklamalar baş...ı ve 800 delegenin hazır bu...duğu tespit edildikten son... kongre divanı seçimine ge...di.

Divan şu zevattan kuruldu: Saadettin Bilgiç (Başkan) Ce...l Önder, İhsan Sabri Çağlı...ıgil (İkinci Başkan), Mela... Gedik, Mustafa Tayyar, ...fari Helvacıoğlu Semih Sevi..., İlhan Aşkın, Ethem Var...ar, Adnan Hancıoğlu (Kâtip ...üler seçildiler.

Bu seçimi, Atatürkün, Türk ...ılarının ve şehitlerin mane... ...huzurunda iki dakikalık say... duruşu takip etti.

Bu seremonilerin ikmalinden ...ra mikrofona gelen Gümüş... çok kısa bir konuşma yaparak ...kongreyi açtı.

Daha sonra İl Yönetim Ku...lunun bir yıllık faaliyet ra...ıyle ile, hesap, murakıp, İl ...ihtisam Kurulu ve muhammen ...ütün raporları okundu, üze...nde delegeler görüşlerini söy...diler. Bir delege rapordan ...bahsederken İsmet paşa de...mokrasisinde bu kadar çalı...dir dedi. Diğer delegeler de ...raporları konuşmalarda Mil...et Meclisi üyelerinin Mecliste ...ünün hazır bulunmalarını is...tediler. Mehmet Katırcı İl ha...ası kurulunun kazalar teşkila...ında partiden çıkarılmış olan ...elerin ikisinin yine yuvaya ...dönmelerine imkân verilmesini ...istedi.

Bundan sonra kongreye ge...en başarı telgrafları okunarak ...alkışlandı.

Bu konuşmalardan sonra Ce...al Önder mikrofona davet e...dildi bir konuşma yaparak şöy...le dedi: Anayasada Milli haki...mi ve hak ve hürriyetler ga...ranti edilirken siyasi partiler ar...zuları hançerlenir. Kızılayda ...insanlara saldırılır ve Adalet ...Partililer tartaklanır.

...ğe Türkiye böyle tezatlar ...ülkedir. Anayasa fertler ara...sında da eşit muamele ilan e...dilirken tarafsız olması iktiza... ...bir hükümet korkunç bir par...çalık yapar. 10 yıl bundan

BİLGİÇ «OLDU—BİTTİ'YE GETİRİLMEK İSTENEN SİYASİ PARTİLER KANUNU BİR İLİM HEY'ETİ TARAFINDAN İNCELENMEDEN KABUL EDİLİRSE AP MECLİSTEN ÇEKİLECEK» DEDİ

Saadettin Bilgiç konuşuyor

Uzun bir konuşma yapan Saadettin Bilgiç, partiler ve senatonun nisbi seçim kanunları üzerinde durmuş, partiler kanununun Adalet partisini kapatmak hedefini güttüğünü söylemiş bunun için bunların karşısına dikildik demiştir.

Hatip sözlerine şöyle devam etmiştir:

Muhterem arkadaşlar, karma komisyonda bir oldu bittiye getirilmek istenen Partiler kanunu ait oldukları komisyonlara iade edilmez ve bir ilim heyeti tarafından incelenmeden kabul edilirse, Adalet partisi meclisten çekilecektir. Çünkü artık Mecliste Adalet Partisinin bir hikmeti vucudu kalmayacaktır.

Saadettin Bilgiç siyasi partilere ait bu kanunu madde madde okuyarak kongreyi andırlatmıştır. Senatodaki ekseriyet usulününde

Devamı S. 4. Sü. 7 de ★

« MEMLEKETİN HUZURA KAVUŞMASI İÇİN KUVVETLİ BİR HÜKÛMET KURULMALIDIR »

GÜMÜŞPALA'NIN KONUŞMASI

«Aziz Arkadaşlarım

Ankaradan hareketten evvel bir görüşme programı hazırlamıştım. Fakat Ankaradan çıkıştan itibaren öyle suallerle karşılaştım ki, bu programı bırakıp arkadaşlarımın sorularına cevap vermenin doğru olduğuna kani oldum. Ve bu maksatlada huzurunuza gelmiş bulunuyorum.

Arkadaşlarım

Şahsiyat üzerinde durmuyoruz. Küfretmiyoruz, ama karşı taraf bunların hepsini yapıyor. Bununda sükûnet ve sabırla karşılamaktayız. Bu sabrımız ve bu sükûnumuz Türk milletinin huzuru içindir. Yoksa insan olarak bizde et ve kemik, kandan iba... retiz. Nihayet bir sinirimiz var, bu sinirimizin tahammül dere... cesi var. Fakat bunun azamî hadde çıkarılması sabırlı ve metin hareketimiz milletin huzuru içindir. Biraz evvel arkadaşlarımın ifade ettiği gibi bu memleketi biz güney Kore vaziyetine getire... cek değiliz. Şimalde bir düşman diğer tarafta yatırımlar yapan dost ve müttefik denen NATO devletlerinin mevcudiyeti ve nihayet Türk milletinin şerefi mevzubahistir. İşte arkadaşlarım, bizim bu sabrımızı karşı taraf artık anlamalı ve manasında id... rak etmiş olmalıdır.

Ankaraya illerden gelen arkadaşlarımın sordukları gibi yola çıktığım andan itibarende Eskişehir ve ilçelerimiz dâhil ve ak... şamda burada Bursalı arkadaşlarım niçin hükûmet kurmadığı mızı sordular. Bu hususta sizleri aydınlatmayı lüzumlu gördüm. Vaka bunu reisicumhura verdiğimiz yazılı cevap, ondan sonra matbuata broşürlerle basturarak teşkilatımıza gönderdiğimiz ya... zılarımızla belirtmiştik. Fakat öyle anlaşılıyorki bundan henüz haberdar değildir. Delegelerimize delegelerimiz vasıtasıyla va... tandaşa bunu anlatmanın, bunu izah etmenin doğru olacağına kani olduk. Arkadaşlarım bize hükûmet teşkili verildiği zaman tek bir şartla kabul ettik. Kuvvetli ve istikrarlı bir hükûmet ku... rabilirsek bu vazifeyi alabiliriz. Aksi takdirde bu vazifeden u... zak kalırız. İlk görüşmemiz ve yazılı cevabımız bu mahiyette... dir. Kuvvetli ve istikrarlı hükûmeti kurabilmek için diğer partile... re müracaat ettik. Biliyorsunuz temsilciler meclisimizin toplan... tısında verdiği bir karar vardı. 147 mebustuk o vakit. 147 millet vekili ile bir azınlık hükûmetinin teşkilinin doğru olmayacağı ifade edilmişti. Ve temsilciler meclisi buna karar vermişti. Şu halde bir koalisyon meselesi mevzubahisti. Arkadaşlarım Halk Partisi genel başkanı davet ettiği zaman açık olaraktan AP ile koalisyona gidilemiyeceğini ifade etti. Bu açık bir ifade idi. Ar... kasından hükûmetin programı ve plânlarını sordum. Mademki hükûmete iştirak etmiyorsunuz ve bir prensip kararında kat'i ifa... deyi bu şekilde belirtmiş oldunuz bunu size burada açıklamalıkta... da mazurum bunu arkadaşlarımla görüşeceğim. Diğer partileri davet ettik. Arkadaşlarım, her iki partide bana 9—10 sualle kar... şı geldiler. İlk sualleri çabuk seçimlerden vazgeçiyormusunuz ol... du. Toprak reformu, vergiler af meselesi ve diğer hususat yuka... rıdan aşağı sayılarak bunların karşısında veya bunların üzerin... de ısrar ediyormusunuz dediler. Arkadaşlar bir prensip anlaş... masına davet edilmişti evvela evet veya hayır derler. Evet de... mişler ise konuşanlar teşekkül ederek mütekabil şartlar orada ancak görüşülürdü. Onlara kendilerine bunu belirttim. Siz evet veya hayır deyin bilelim. Bugün buna göre tertibimizi al...

Devamı S. 4. Sü. 5 de ★

29 Ocak — 9 Şubat tarihleri... takî IX uncu Olimpiyad Kış... rings'den (Colorado) Wallac... ka'da yapılan 1963 Birleşik A... görülüyor.

Polatlı canav... kararları Sen...

MECLİSTE ONAYLANAN İD... Kİ GÜNLERDE SENATO'DA...

(Hususi muhabirimizden)

Memleketimizi ziyaret ederi... ken Polatlıda Sakarya nehri... yısında öldürülen Reneta ... Peter'in katilleri Cafer Gü... ile Zeki Özalp hakkındaki id... cezasının yerine getirilmesi ... ilgili millet meclisi onayı cu... huriyet senatosuna sevked...

EK-20

Yeni Ant, 13 Nisan 1964.

PAZARTESİ 13 NİSAN 1964

2 nci ve Üçüncü Sayfalarda Renkli Peçe Gazetelerden Özetler Şehir Haberleri

Yeni Ant

BURSA'NIN GÖZÜ — KULAĞI — DİLİ

Fiyatı : 15 Kuruş

SATIŞ: 30234 - 9755

TELEFON: 2349

SPOR—TOTO NETİCELERİ:

Beykoz-G.Birliği	:0	İzmirspor-F.Bahçe	:2
G.Saray-Ank.Gücü	:2	A.D.Spor-İ.D.Spor	:1
Beykoz-Ank.Gücü	:0	Ç.ld.Yurdu-Ü Spor	:1
G.Saray G.Birliği	:2	A.D.Spor-Üküspor	:1
Hacettepe-K Paşa	:1	Ç.ld.Y.-İ.D.Spor	:1
Demirspor BJK	:2	P.Spor-Topakspor	:2
Altay-Altınordu	:1		

Dün kongrede birer konuşma yapan Kemal Satır ve Ali İhsan Göğüş, Başbakan İnönünün arasında

CHP. Bursa il kongresi dün yapıldı

Satır, AP.nin millî bünyeyi bozucu tutumunu açıkladı

Başbakan Yardımcısı partileri her konuda fikir münakaşasına çağırdı

CHP İl kongresi dün Tayyare sinemasında binlerce partili-in işti akiyle yapılmıştır. Saat 10 da açılan kongreyi Başbakan yardımcısı ve CHP Genel sekreteri Dr. Kemâl Satır- Turizm ve Tanıtma bakanı Ali İhsan Göğüş, Tabii Kaynaklar bakanı Hüdaî Oral ile Trabzon milletvekili Ahmet Şener, Balıkesir milletvekili Mehmet Tiritoğlu,, Çanakkale milletvekilli Burhan Arat, İzmir Milletvekili Kadri Özek Hakkari milletvekili Ahmet Seydanlı, Nevşehir Milletvekili Dr. Arif Fikret Ata, Bursa milletvekillerin Edip Rüştü Akyürek ve Sadrettin Çanga da izlemişlerdir.

Saat 10.10 da yoklama ile çalışma'ara başlanmış, ve İl başkanı Dr. İbrahim Çatal oğlu açış konuşmasını yapmıştır.

Başkanlık divanı seçimlerinde ise Milletvekili Sadrettin Çanga birinci başkanlığa ise Nait Atla ve katiplere de Şeref Tozun, Fikret Gülgör ve Zeki Neban getirilmişlerdir.

Atatürk ve aziz şehitlerimiz için saygı duruşunu müteakip Dr. Kamal Satır söz alarak bir konuşma yapmıştır.

Başbakan yardımcısının sık-sık alkışlarla kesilen bu konuşmasından sonra faaliyet ve hesap raporları okunmuş, rapor hakkında ise Nurettin Aşan, Ali Ulvi Baysan, Ali Kop söz, alarak tenkit ve temennilerini bildirmişlerdir.

Tenkitlere ise başkan İbrahim Çataloğlu cevap vermiştir.

CHP İl İdare Kurulu

Başkan: İbrahim Çatal oğlu
Şebip Karamullaoğlu
Salih Biçen
Turgut Bulut
Hasan Bozkurt
Ömer Solak
Mehmet Azlzoğlu
Muzaffer Akkum
Sirel Ataç
Necati Akgün
Gafur Enön
Ünal Komman
Muhsin İğmen
Fikret Gülgör
Şakir Kıral

Kadınlar Birliği Konseri bu akşam

Türk Kadınlar Birliği Müzik kolu tarafından bu akşam Çelikpalasta bir Batı müziği konseri verilecektir.

Kadınlar Birliğinin kültürel sahada halka faydalı olabilmek için bir müddettenberi vermekte olduğu bu Konserler büyük ilgi gör-

Oral, Türkiyenin boşa geçirecek vakti yok, dedi

"Elimizdeki bütün imkanlarımızı toplumumuzun refahını temin etmek için en hassas bir ölçü içinde kullanmak zaruretinde bulunduğumuz bu günlerde art düşüncelerle, çıkar arıyan milliyetçi manevi müessesleri istismar konusu haline getirenler milletimizin aklı selimi önünde hüsrana uğrayacaklardır. Türkiyenin boş geçirecek bir dakikası yoktur.

Her köy, kasaba ve şehir kalkınmak azmi için dedir

Yol, su, elektirik, okul isterken kendi gücünüde en geniş manası ile Hükümet icraatına ve faaliyetine katarak toplum kalkınmasına ruh ve dinamizm veriyor. Türkiyede yepyeni bir ruh ve anlayış doğmuştur. Bu topyekun Milletçe kalkın-

Devamı S, 4 S, 2 da

Kurultay delegeleri

1- TURGUT BULUT
2- Salih Biçen

Ali İhsan Göğüş'ün konuşması

Aziz Bursalılar.

Bugün aranızda bulunmak fırsatından faydalanarak genellikle Türkiyenin, özellikle yeşil Bursamızın turizm problemlerini sizlerle konuşmak, çartışmak istedim.

Türkiye için "muazzam bir açık hava müzesi" diyenler haklıdır. Bursa, tarih, arkeoloji, dağ ve kış sporları, iklim ve termal tedavisi bakımından turistin karadan, havadan ve denizden kolayca ulaşabilecekleri bir ilimiz olmasıyle bütün Türkiye için ve bütün dünya turistleri için bir ayrı değeri vardır. Bu değeri modern turizm anlayışına uygun bir seviyede getirmek, evvela Bursalı olarak sizlerin, sonra hükümet olarak bizim vazifemizdir.

Biz hükümet olarak bütün Türkiye ölçüsünde tetbirler alırken Bursanın da ön planda tutulduğunu bilhassa belirtmek isterim Bursanın hemen ele alınmış problemleri: Uludağ'ın milli park olması, kaplıcalarının dünyadaki benzeri tesislere kavuşturulması, plajlarının tesislerle, kamping çalışmalarıyle, iç ve dış turistlerin istifadesine açılmaması, otel, motel ve benzeri kuruluşları içine alan turizm endüstrisinin çoğaltılması gibi işlerdir. Diğer işlere de kısaca değineceğim.

Uludağ'ı milli park olarak planlama maksadıyle bildiğiniz gibi Turizm bakanlığı, orman genel müdürlüğü, bakanlığımız, ilgili diğer bakanlıklar, üniversite profesörleri ve Bursa valiliği iş birliği halinde çalışmaktadır.

Türkiyenin şifalı sularını en verimli şekilde kullanmak bakanlığımızın birinci planda tuttuğu işlir. Türkiye'de 32 çeşit derde deva olduğunu uzmanlar ifade ediyor. Fakat bu sularımız ipridal şartlar için

Devamı S, 4 S, 3 da

Başbakan Yardımcısı Dr. Kemal Satır'ın konuşması

"Çok sevgili Bursalılar,

Sözlerime başlamadan evvel Genel Başkan İnönünün kongreye başarı dilekleri, Bursalılara selâmet ve başarı temennilerini ulaştırmak isterim.

7 Haziranda Senato seçimleri var. Kur'aya iştirak eden 24 İlimizle daha evvel inhilâl etmiş olan iki ile cem'an 26 İlde senato seçimleri yapacağız. Bu seçimlere girerken siyasi partilerimiz kendilerinin daha fazla vatandaş itimadına mazhar olmalarını sağlamak amacı ile gayret sarfederler, çalışırlar, propaganda yaparlar. Huzurunuzda iki büyük partinin tutum ve davranışlarına temas etmek isterim. Her iki partinin tutumu ve mukayesesini yaparak vatandaşlarımızın çalışma şartlarını ve memleketin gelecekte vazife alacak olan bu siyasi teşekkülleri iş başına geldikleri zaman vatandaşa neler vaad ettiklerini ve ne yapmak istediklerini mukayeseli olarak sizlere ve bütün vatandaşlarımıza duyurmak istiyorum.

Biz büyük bir siyasi teşekkül olarak gelip geçici heveslerin peşinde değiliz. Biz, geçmişteki tecrübelerimizden de fayda'anarak millete en iyi şekilde hizmet etmenin yolunu, müsbet istikamette arayan ve bunu tahakkuk ettirmeğe çalışan bir partiyiz. Mazimizde şerefli hizmetlerimiz var. Mazimizde tecrübelerle edindiğimiz kusurlarımızı görüyoruz. İstikbalimizde bu kusurları işlememek, mazimizdeki hizmetlere daha fazla hizmetler katmak azminde olan bir siyasi teşekkülüz. Biz yalnız ve yalnız iktidara gelelim ne olursa olsun vatandaşın oyunu alalım hevesinde de değiliz. Biz davaya inanan insanlar olarak bu davanın tahakkuku için icap ederse iktidarı

Devamı S, 4 S, 5 de

Adada çarpışmalar dün de devam etti

Barış gücü İç harbi durduramadı

(Radyo)

Kıbrıs'ın bazı kesimlerinde dün de yer-yer silah sesleri duyulmuş ve Rum saldırıları devam etmiştir.

Halen ada'da görevde bulu

Kazım Kayadip
Tefet ateş

EK-21

Bizim İnegöl, 1 Ekim 1964.

1—Ekim—1964 Perşembe

EGÖL

TARAFSIZ SİYASİ GAZETE — Fiatı : 10 Kr

Z PANAYIRI

Açılıyor

A. P. Milletvekilleri İlçemiz halkının Dileklerini tesbit ettiler

Geçen hafta C.H.P. Milletvekillerinden S. Çanga ve E. S. Akyürek ve M. E. B. İbrahim Öktem şehrimiz halkının dertlerini tesbit etmişler idi.

Bu haftada A.P. Milletvekillerinden A. Türker, Z. Uğur ve arkadaşları da köylü vatandaşların dileklerini tesbit etmişlerdir.

Milletvekillerimizin parti farkı gözetmeden vatandaş dilekleri ile yakından alakadar olmaları memnuniyet vericidir. Alakalarının devamını temenni ederiz.

Adalet Müfettişi Necmettin Güvenli Kazamızdan Ayrıldı

İnegöl eski Sulh Hakimlerinden olup Adalet Müfettişliğine tayin olunan Necmettin Güvenli, Dün Trakya bölgesine teftişe çıkmış ve bu arada Kazamız Adliyesine uğrayarak hakim arkadaşları ve kalem erkanı ile hasbıhallerde bulunmuştur.

Orhan Yalçın Vazifeye Başladı

Orhaneli İcra Memuru iken İnegöl İcra Memurluğuna naklen tayin olunan Orhan Yalçın İnegöl İcra memurluğu vazifesine dün sabah başlamış ve mumaileyhin vazifeye başlaması, kazamızda sevinc ve memnuniyet uyandırmıştır.

Kendisine yeni vazifelerin de başarılar dileriz.

Dün gece saatler 1 saat geriye alındı

Doktor Servet Elbizim Evlendi

İnegöl Devlet Has-

EK-22

Hâkimiyet, 5 Temmuz 1965.

Sahibi: HAYRI TERZİOĞLU
Yazı İşlerini Fiilen İdare eden Mesul müdür: MUSTAFA TAYLA
Adres: Basak Cad. No. 5 Bursa
Telefonlar: Yazı İşleri: 6666 – İdare: 2048

Hakimiyet

★ Tesis Tarihi : 1/1/1950 Yıl : 16 — GÜNLÜK SİYASİ GAZETE — Sayı : 7344/5561 ★ FİATI 15 KURUŞ

5 TEMMUZ 1965 PAZARTESİ

İşçi Partisi kongresi sırasında başlıyan protesto hareketleri kongre bittikten sonra bir çığ halinde bütün Şehre yayılmış ve komünizm aleyhtarı binlerce kişi İşçi Partisini protestoya başlamıştır. Resimde kongre sırasında Saray sineması önünde toplanan komünizm aleyhtarı vatandaşlar görülüyor.
(Erdoğan KIZIKLI)

İçişleri Bakanı Akdoğan konuştu:

ÜZERİNDE DURULMAZSA AŞIRI SOL İLERİDE BÜYÜK BİR TEHLİKE HÂLİNE GELEBİLİR

Ankara, (ÖZEL)— İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan Kırşehir'de halka hitaben yaptığı konuşmada aşırı sol cereyanın bu gün için bir tehlike arzetmemekle beraber hükümet ve vatandaş olarak üzerinde hassasiyetle durulmadığı taktirde ileride büyük bir tehlike olabileceğini söylemiştir.

İçişleri Bakanı konuşmasında özetle şunları söylemiştir; «Her türlü aşırı cereyan tehlikelidir. Bu gün için bir tehlike arzetmemekle beraber hükümet ve vatandaş olarak üzerinde hassasiyetle durulmadığı taktirde aşırı sol ce Devamı S. 4 Sü. 2 de ★

Komünizm Aleyhtarı gençler TİP'ni protesto ettiler

Hüseyin KUŞKU

Kongrenin yapıldığı sinemadan, arka kapıdan çıkarak kaçan İşçi Partisine mensup bazı delegeler, yollarda teşhis edilmiş ve komünizm aleyhtarı gençler tarafından kovalanarak hücuma uğramışlardır. Resimde takipçilerden kurtulmak için kaçan iki delege...
(Feridun EVRENOSOĞLU)

Protesto hareketinin genişlemesi ve kongrenin yapıldığı sinema kapısının komünizm aleyhtarları tarafından kuşatılması üzerine İşçi Partisine mensup olan delegeler arka kapıdan gizlice çıkarak uzaklaşıyorlar...
(Feridun EVRENOSOĞLU)

Olaylar sırasında tahribata uğrayan İşçi Partisi İl Merkezi binası
(Erdoğan KIZIKLI)

1961 Anayasasına istinaden kurulan ve Türk siyasi tarihinde yeni bir çığır açmak hevesev arzusunda olduğunu beyan eden Türkiye İşçi Partisi (TİP) ilk büyük badireyi dün Bursa İl Kongresinde atlatmış kongrenin yapıldığı Saray sineması önüne toplanan Bursalı komünizm aleyhtarı Gençlik kongre sırasında yuhaladığı TİP'cileri daha sonra cadde ve sokaklarda kıyasıya dövmüştür.

KONGRE BAŞLIYOR

Saray sinemasındaki Türkiye İşçi Partisi Bursa 1. İl kongresi saat 13.55 de Müteşebbis İl Yönetim Kurulu Başkanı Emin Canpolat'ın açış konuşmasıyle başlamış, kongre saatinden evvel sinemaya gelerek alt salonun arka sıralarını ve balkonu hınçâ hınç dolduran Bursalı komünizm aleyhtarı gençlik, ilk protesto işaretini saat 14.12 de balkondan atılan «Türk Milletini ve Vatanını parçalamak isteyen TİP lideri Mehmet Ali Aybar hudud dışı edilmelidir. Vatansızlar kahrolsun! Tanrı Türkü korusun» yazılı beyannamelerle vermiştir.

DİVAN TEŞEKKÜL ETTİ

TİP Genel Sekreteri Cemal Hakkı Selek'in Başkanlığa, Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Adnan Cemgil'in 2. Başkanlığa Ankaradan Dönüşüm adlı dergiyi satarken nezaret altına alınan Ataol Behramoğlu ile Gürbüz Akkök'ün kâtipliklere getirilmesiyle teşekkül eden kongre divanı yerini almış, Emin Canpolat'ın açış konuşmasına başlamasından kısa bir süre sonra ortalık karışmıştır.

RİCA!

Balkonu dolduran komünizm aleyhtarlarının komünizmi lânetleyen ifadeleri karşısında mikrofona gelen Emin Canpolat ile Merkez İlçe Başkanı Tankut Sözeri, dinleyicileri tehditimiz bir lisanla sükûnete, Hükümet Komiserini vukuu muhtemel hâdiselere karşı tedbir almağa davet etmişlerdir.

BALKON BOŞALTILIYOR

Saat 14.27 de beraberinde 20 kadar resmi ve sivil polis olduğu halde sinemaya girerek balkona çıkan Emniyet Müdürü Şefik Barlas, dinleyici gençleri dışarı çıkarmış, daha evvel balkona çıkan kolları pazobent- Devamı S. 4 Sü. 5 te ★

EK-23

Yeni Ant, 5 Temmuz 1965.

Bursada terör havası estirilmek istendi

TiP Kongresinde dün kanlı olaylar cereyan etti

Saray Sinemasi önünde cereyan eden olaylarda 3 kişi yaralandı. İl binası taşlandı

Dün yapılan İşçi Partisi Bursa İl kongresinde müessif hadiseler olmuştur. Adalet Partisi, Komünizimle Mücadele Derneği ve Milliyetçiler Derneği mensupları ile bazı nurcuların iştirak ettikleri bir grup öğleden sonra T.İ.P. İl kongresinin yapılacağı Saray sinemasının etrafında dolaşmağa başlamışlardır. Bu arada A.P. li bazı gençler Komünizm' le Mücadele Derneğinin beyannamelerini dağıtmağa başlamışlardır. Kongre başladığı bir sırada Line yakın bir nümayişçi grubu kongre salonuna girmek istemişlerdir. Polisler Sinema kapısında kendilerine mani olunca "Alçaklar, Moskovaya" diye bağırmaya başlamışlardır. Nümayişlerin arttığı bir sırada Vali Vefa Poyraz ve Savcı Muzaffer Akdağ

Devamı S 4 Sü 3 de

H. Oral, Petrol konusunda geniş izahat verdi

Eski Enerji Bakanı Hüdai Oral petrol konusu ve sosyal ve ekonomik meseleler üzerinde önemle durmuş ve yaptığı konuşmada açıklamalar yapmıştır

Oral, «Hızlı kalkınma çabası içinde bulunduğumuz şu devrede, ana davaların gerçek sahibinin CHP olduğu milletçe bir defa daha anlaşılmıştır.» dedikten sonra konuşmasına şu şekilde devam etmiştir.

"Kuruluşundan bu güne kadar 4 ay geçmiş olmasına rağmen hükümeti teşkil eden partiler ve hükümet nuyu ele alamamıştır. Her önemli konuda fikrim yok diyen hükümetin en tabii hareketi bir görüş etrafında birleşme imkanına sahip siyasi partilere hükümet kurma imkanını vermesidir. Petrol ve Toprak reformu gibi büyük önem taşıyan konularda hükümet kanadını teşkil eden partilerin tamamı ile zıt görüşlerle komisyon huzuruna çıkmaları memleket sorumlarının kafi hazırlıklarının bulunmadığını göstermektedir. Başbakan Yardımcısı ve Enerji Bakanı petrol konusundaki olumsuz tutum ve davra-

İnönü «Demokratik rejimde 20 yıldan beri uğraşıyoruz»

Satır, «CHP. memleket gerçeklerine uygun bütün büyük davaların sahibi olan partidir » dedi

SADRETTİN ÇANGA

S. Çanganın konuşması

CHP Bursa milletvekili Sadrettin Çanganın konuşması:

Geçen hafta yapılan

Devamı S 4 Sü 5 de

C.H.P. Bursa Merkez İlçe kongresi dün saat 10 da Tayyare sinemasında yapılmış, Turhan Feyzioğlu, Hüdai Oral, Bülent Ecevit, Çoşkun Kırca ve C.H.P. Bursa milletvekillerinden Dr. İbrahim Öktem, Edip Rüştü Akyürek ve Sadrettin Çanga hazır bulunarak birer konuşma yapmışlardır.

Kongre Başkanlığına Sadrettin Çanga, ikinci başkanlığa Behçet Yarıcıoğlu, katipliklere de Günay Özer ve Rıza Yurtsever seçildikten sonra saygı duruşu yapılmış müteakiben Genel Başkan İsmet İnönü ile Genel Sekreter Kemal Satır'ın banda alınan mesajları alkışlarla okunmuştur.

Devamı S 4 Sü 5 de

Ecevit « TiP. olayı korkunçtur» dedi

Bülent Ecevit Sosyal konularda CHP. nin yaptığı hamleleri izah etti

C.H.P. Merkez İlçe kongresinde konuşma yapan eski Çalışma Bakanı Ecevit şunları söylemiştir.

«Şu anda haber aldığıma göre T.İ.P. Bursa İl kongresinde elim hadiseler cereyan etmektedir. Şahsen, bu partinin programına ve tutumuna muhalifim. Fakat anayasanın teminatı altında olması lâzım gelen bir si-

Devamı sayfa 4 sü. 4 de

İBRAHİM ÖKTEM

Öktem'in konuşması

«Yurdumuzun muhtaç olduğu hızlı kalkınmanın a-

Feyzioğlu : Komünizme karşı olmak yabancı şirket hayranı olmak değildir

«İki ucun arasında Atatürkün yolu var dır, biz bu yolun yolcusuyuz. Komünizme karşı dayanıklı sed CHP. dir»

Feyzioğlu, Türkiyenin Ne yazıkki, son aylarda kı- mayı bile göze alan sorum-

EK-24

Milliyet, 6 Temmuz 1965.

Milliyet

Halk Gazetesi

Bursa olayları Meclise aksediyor

11 KİŞİNİN TEVKİFİ İSTENDİ

"Derneğin hareketini tasvip etmem,,

Gürsel kanunsuz yol tutan derneklerin kapatılması lâzım geldiğini söyledi

ALİ NACİ KARACAN ANIYORUZ

İnönü: "Seçimden kırgın çıkmayalım,,

CHP

DURUM

K.M.D. = V.C.

TİP

EK-25

Bizim İnegöl, 12 Ağustos 1965.

«Basın Milletin Müşterek Sesidir.»
K. ATATÜRK

Bizim İnegöl

12 Ağustos 1965 PERŞEMBE

Yıl : 2 Sayı: 81 — TARAFSIZ SİYASİ GAZETE — Fiatı : 10 Kr.

MEBUS ADAYLARIMIZ

Ekim ayında yapılacak olan Millet Vekili seçimlerine şehrimizden de üç aday katılmaktadır. Adaylarımızın kısa biyografileri ve kendileri ile yaptığımız mülakâtları sunuyoruz.

A. P. MİLLET VEKİLİ ADAYI
AHMET TÜRKER

A. P. BURSA MİLLET VEKİLİ

Bursanın İnegöl Kazası Hamidiye Mahallesinde 1922 yılında Dünyaya gelmiştir.

Babası Yaçar efendidir. 1945 yılında İstanbul İktisat Fakültesinden Mezun olmuştur.

Askerlik hizmetini Yedek Subay olarak yapmış, terhisinden sonra Tüccar olarak Kazamızda bulunmuş, Esnaf Kefalet Kooperatifinin Başkanlığını deruhte etmiş, Ticaret Odası İdare Heyetinde vazife görmüştür.

(Devamı Sahife 4 de)

C.H.P. MİLLET VEKİLİ ADAYI
ALİ AYDIN

EMEKLİ TOPÇU YARBAY

Bursanın Orhaneli Kazasında 1915 yılında dünyaya gelmiştir.

Babası Müderris Hasan Efendidir 1935 yılında Bursa Askeri (Işıklar) lisesinden mezun olmuş 30 Ağustos 1937 senesinde Harp Okulunu Topçu Asteğmen olarak bitirmiştir. Memleketin bir çok yerlerinde Kıt'a hizmetinde bulunmuştur.

Orta Şark'ta ve Almanyada muhtelif Uçaksavar Müşahade ve Eğitim kurslarında bulunmuş ve 27 Mayıs 1960 İn-

(Devamı Sahife 4 de)

A. P. MİLLET VEKİLİ ADAYI
A. OSMAN SÖNMEZ

TÜTÜN TÜCCARI

1923 Yılında Mestanlı Kazasında Dünyaya gelmiş Bulgaristan lisesi son sınıftan ayrılma evli 3 çocuk babasıdır.

Almanca, Rumca, Salv lisanı olmak üzere üç yabancı lisana sahiptir.

1947 Yılında Siyasi Hayata atılmış 1960 yılına kadar Partinin muhtelif kademelerinde görev almış ve Parti 2nci Başkanlığında bulunup 4 sene Ticaret Odası Başkanlığı, Esnaf Kefalet Kooperatifi Kurucularından olup Spor Kulüple-

(Devamı Sahife 4 de)

EK-26

Hâkimiyet, 31 Ağustos 1965.

Sahibi: HAYRİ TERZİOĞLU
Yazı işlerini fiilen idare eden
Mesul müdür: MUSTAFA TAYLA
Adres: Basak Cad. No. 5 Bursa
Telefonlar:
Yazı işleri: 6666 - İdare: 6048

Hakimiyet

★ Tesis Tarihi : 1 / 1 / 1950 YIL : 16 — GÜNLÜK SİYASİ GAZETE — SAYI : 7470 — 5617 ★ FİATI 20 KURUŞ

30 AĞUSTOS 1965 PAZARTESİ

Ön Seçimler dün yapıldı

Bursa'da partilerin Milletvekili adaylarının tamlistesini veriyoruz

NİLÜFER GÜRSOY

MUSTAFA TAYYAR

10 Ekimde yapılacak genel seçimlerde vatandaşların milletvekili seçmek için oy verecekleri adaylar, dün bütün yurtta yapılan ön seçimlerle tesbit edilmiştir.

Şehrimizde ön seçimlere AP, CHP, CKMP, MP ve TİP katılmışlardır. Oy verme sabah saat 08 de başlamış ve 17 de sona ermiştir. Tasnif gece yarısından sonra geç saatlere kadar devam etmiştir. Tasnif sonuçlarına göre partilerde milletvekilliği adaylığını kazananlerin isimleri aşağıdadır.

ADALET PARTİSİ

Nilüfer Gürsoy, Mustafa Tayyar, Cemal Külâhlı, Ahmet Türker, Kasım Önadım, Barlas Küntay, Ertuğrul Mat, Ali Tuncer, Hikmet Akalın, Haydar Okaner.

Adalet Partisi Genel Merkezinin göstereceği bir aday merkez kontenjanı olarak listeye dahil edilecektir.

CHP

Sadrettin Çanga, İbrahim Öktem, Ali Aydın, Nail Atlı, Salih Biçen, E. Ünal Erzen, Şebip Karamuftaoğlu, Ömer Solak, Ünal Komman, Gevher Örgen.

Bir aday merkez kontenjanından listeye dahil edilecektir.

CKMP

Salih Biten, Hüseyin Dinç, Arif Karaarslan, Sabri Haksal, İsmet Köksal, Ahmet Pancaroğlu, Mehmet Gülbahar, Mustafa Bucak, Vahit Gürses, Aziz Seçmen, Vahit Akarsu.

MP

Halil İbrahim Akay, Dr. Haydar Gürel, Sabri Morat, Mustafa Yetim, Emine Ayu, İsmail Ekmekçi, Halis Demirel, Zihni Önder, Zekeriya Bayram, Kâzım Gürel, Fikret Güleçmen.

Devamı S. 4 Sü. 7 de ★

CEMAL KÜLÂHLI

AHMET TÜRKER

KASIM ÖNADIM

BARLAS KÜNTAY

ERTUĞRUL MAT

ALİ TUNCER

HİKMET AKALIN

HAYDAR OKANER

30 AĞUSTOS ZAFER BAYRAMI

BÜYÜK ZAFER KUTLU OLSUN

30 Ağustos Zafer Bayramı bugün bütün Yurtta olduğu gibi Şehrimizdede yapılacak parlak bir törenle kutlanacaktır.

Sabahleyin saat 9.15 de Garnizon Kumandanlığında, Garnizon Kumandanı Türk Silâhlı Kuvvetler adına tebrikleri kabul edecek ve saat 10 da geçit töreninin yapılacağı Cumhuriyet meydanına, inilecek ve Garnizon Kumandanı, Vali ve Belediye Reisi Cumhuriyet alanında halkın bayramlarını tebrik edeceklerdir.

Atatürk anıtına konulacak çelenklerden sonra geçit töreni yapılacaktır. 30 Ağustos Zafer bayramı olması sebebiyle gece bütün şehir ışıklarla donatılacak ve yer yer eğlenceler tertip edilerek, fener alayları yapılacaktır.

Gece ayrıca ordu evinde günün şerefine bir balo verilecektir.

Ön seçimlerde Bursa adaylarını tesbit eden delegeler oylarını kullanmak için sırada beklerlerken ve yaşlı bir delege oyunu kullanırken

Amerika'nın büyük başarısı

8 günlük feza yolculuğu tamamlandı

Radyo ve Ajanslar

Amerikan Gemini-5 Uzay gemisi, sekiz günlük feza yolculuğunu tamamlayarak bu gün (dün) Türkiye saatiyle 14.56 da Atlas Okyonusuna inmiştir.

3 milyon millik seyyahetten sonra Türkiye saatiyle 14.27 de Havai'nin 1120 kilometre kuzey doğusunda iken yerden verilen emirle geminin sürat kesici füzeleri ateşlenmiştir.

Helikopterler tarafından okyonustan alınan Cooper ile arkadaşının sakallarının bir hayli uzadığı görülmüştür. Astronotların sağlık durumlarının mükemmel olduğu bildirilmektedir.

—<>—

Alman yazarları dün geldi

Alman gazetelerinin seyyahat yazarlarından 11 kişilik grup önceki akşam şehrimize gelmiş ve dün sabah Uludağa çıktıktan sonra saat 16 da Bursa basın mensupları ile tanışmışlardır.

Ön Seçimden Notlar...

Süzgeçten geçirenler ve geçenler...

Sabahtan beri sıktığı el adeti kaçtır, bilinemez; sol eliyle oğuşturduğu sağ eli belki de nasır tutmuştur. «Azizim, diyordu yanındakine, bu iş bu akşam biter. İlk sıralara girersem, seçime kadar yan gelip yatar, yorgunluğun acısını çıkarırım. Yok, eğer listenin sonlarında kalırsam zaten mesele kendiliğinden halledilmiş olur. Çekilir bir kenara, başımı dinlerim!»

Bir küçük partinin aday ada-

EK-27

AND, 21 Eylül 1965.

21 EYLÜL 1965 Salı

Bugün 2. Sayfada Köşe Minderinden Günün Yazısı Taşralı Kız 3 Sayfada

Çivi Kanun Benim

AND

Fiatı 20 Krş. Kemalizm Yolumuz altı ok andımızdır. Tel: 3079

ÇİÇEK IZGARA SALONU ÖĞLE ve AKŞAM NEFİS ÇEŞİTLERİYLE EMRİNİZDEDİR Telefon : 6826 Orhanbeğzade Elektrik İşletmesi karşısı No: 51 (And — 21)

İnönü «Seçime memleketin dertlerine çare bulmuş olarak giriyoruz» dedi

CHP Genel Başkanı «Ömrümün geri kalan bu kısa devresinde memleketin ilerlemesini sağlayacak aydınlık günleri sağlam ve sarsılmaz temeller üzerine oturtmaya çalışacağım » diyor

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü dün Malatyada yaptığı ilk seçim konuşmasında vatandaş oyunu diğ katlı kullanmalıdır dedi.

MALATYA (ÖZEL)

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü dün Malatyada yaptığı ilk seçim konuşmasında çeşitli yurt sorunla rına değinmiş ve «Ömrümün geri kalan bu kısa devresinde memleketin ilerlemesini sağlayacak aydın lık günleri sağlam ve sarsılmaz te mellere kurmak için çalışacağım demiştir.

C.H.P. Genel Başkanı «1961 seçim lerinde de ilk konuşmasını Malat yada yaptığını ve 4 yıl sonra yine

(Devamı sayfa 4 sütun 7 de)

Kastamonuda belediye seçimini CHP kazandı

KASTAMONU ÖZEL

Pazar günü Kastamonuda yapı lan Belediye seçimini C.H.P. adayı kazanmıştır.

Şimdiye kadar A.P. adaylarının kazandığı Belediye seçimini bu se fer C.H.P. adayı kahir bir ekseri yet ile kazanmıştır.

İznik üzüm festivali dün törenle başladı

İkinci İznik üzüm festivali dün yapılan parlak bir törenle başla mıştır.

Festivalin açılışında Vali, C.H.P. milletvekillerinden doktor İbrahim Öktem, Sadettin Canga, İdare ku rulu başkan ve üyeleri ve bazı A.P. milletvekili adayları hazır bulun muşlardır. Festival geçidinde köylü ler tarafından yapılan üstünden A tatürk ve Türkiye haritaları sem bolleri büyük takdir toplamıştır.

Eğitim Enstitüsü bu yıl 600 öğrenci aldı

Geçen senelere kadar 300 öğrenci alan Eğitim Enstitüsü yeni binası nın bu yıl hizmete açılması üzeri ne 600 öğrenci almıştır.

Diğer taraftan yeni bine henüz tamamlanmadığı için 360 talebe birkaç ay Çekirge ilk okulunda

Seçmen Vatandaş

Aşağıda gördüğün, 10 Ekim 1965 Pazar günü yapılacak seçimlerde kullanılacak olan (Birleşik Oy Pusulası) nın bir örneğidir. Partilerin oy pusulaları, tek bir yaprak kâğıt üzerinde işte bu şekilde sıralanmıştır. CHP'nin sırası, görüldüğü üzere sağdan birincidir.

10 Ekim 1965'de, seçmen, sandık kurulu önüne gelince, kurul baş kanı, seçmene;

1 — Bir adet, çift mühürlü özel bir zarf,
2 — Bir adet, arkası çift mühürlü özel oy pusulası;
3 — Bir adet (E V E T) yazısını basan bir mühür verecektir.

CHP'ne oy vermek isteyen seçmenin yapacağı iş, kapalı oy verme yerinde, mührü, istampaya basıp mürekkepledikten sonra, birleşik oy pusulasında CHP, ne ayrılan yere basmak, üfleyerek kurutup zarfa koy mak, zarfı sandığa atıp mührü başkana geri vermekten ibarettir.

C. H. P. CUMHURİYET HALK PARTİSİ

EK-28

Hâkimiyet, 27 Eylül 1965.

Hakimiyet

27 EYLÜL 1965 PAZARTESİ

★ Tesis Tarihi : 1 / 1 / 1950 YIL : 16 — GÜNLÜK SİYASİ GAZETE — SAYI : 7497 — 5674 — FİATI 20 KURUŞ ★

Bir trafik kazası geçiren Demirel, Trabzon Samsun ve radyoda yaptığı konuşmalarda

«CHP NİN ÖZEL TEŞEBBÜSE DOST OLMASINA İMKÂN YOKTUR. ALLAHIN ONLARI, BU MEMLEKETE VASİLİK İÇİN YARATTIĞINA İNANIYORLAR »

«PETROL KANUNU MİLLİ MENFAATLERİMİZ EN UYGUN HALE GETİRİLECEKTİR

Adalet Partisi Af Çıkaracak

TRABZON, (ÖZEL)

Bugün Karadeniz başbuyan AP Genel Ba leyman Demirel, uçak Trabzonda bir trafik çırmış, büyük şans ese yaralanmadan atlatmı Uçakla Trabzona ge Genel Başkanı, Hava aşak bir jeeple şehre etmiştir. Binlerce Tra rafından karşılanan jeeple şehre doğru trafik tıkanmış ve b daşlar jeepin etrafın tir. Demirelin üzerin dardığı jeep birden devrilmiştir. Vatand fından jeepin altında leyman Demirel, sen Tevetoğlu AP İl Baş gazeteci kurtarılmış rele hiç bir şey olm oğlunun kolu incin kanı ile gazeteci de bardır.

Hava alanından m gelen Demirel, yap mada özetle şöyle «CHP nin özel teşe olmasına imkân yo yapıcı değildir. AP siyasi mücadeleyi seviyenin altına su de düşürmeyeceğiz. Uzun yıllar, iktid den Hükümetler, şayan vatandaşları hindukları ağır sa tecek çareler bula Burada yaşayan

İt-Pakistan savaşı niden şiddetlendi

Dünkü çarpışmalarda 80 hintli asker öldü

HABERLER SERVİSİ — Güvenlik Konseyinin ateş kes an bu yana bu gün Keşmirde Pakistanla Hint kuvvetleri büyük bir çatışma olmuştur. Keşmirin başşehri Srina garin 96 kilometre Güney Batı sındaki bölgede cereyan eden ça tışmalarda Hintlilerin ağır zayiat verdikleri bildirilmektedir. Ka raşhl mahreçli haberlerde, Bir leşmiş Milletlerde durumun Pa kistan lehine gelişmesi üzerine Hindistanın önümüzdeki günler de tekrar tecavüzlerde bulun masından endişe edildiği bildi rilmektedir. Bugün kü çatışma da Hint Birliklerinin 90 ölü 22 esir bıraktıkları 4 tanklarının da tahrip edildiği bildirilmekte dir.

—•>—

Azı'ı iki hırsız yakalandı

Şehrin kenar semtlerini ka sıp kavuran meçhul hırsızlar, eyleki akşam Emniyet 2. Şube

S. 4 Sü. 2 de ★

SEÇMEN VATANDAŞ

Aşağıda gördüğünüz, 10 ekim 1965 pazar günü yapılacak seçimlerde kullanılacak (Birleşik oy pusulası) nın bir örneğidir.

Bütün partilerin oy pusulaları bir tek yaprak kâğıt üzerine iş te bu şekilde yan yana sıralan mıştır. AP nın pusuları, sol baş tan üçüncüdür. (Baş tarafın dan AT Resmi olan pusula)

A. P. ADALET PARTİSİ

MEHMET TURGUT NİLÜFER GÜRSOY MUSTAFA TAYYAR CEMAL KULAHLI AHMET TÜRKEL KASIM ONADIM BARLAS KUNTAY ERTUĞRUL MAT ALİ TUNCER MEHMET AKALIN HAYDAR OKANER

10 Ekimde sandık başına geldiğiniz zaman sandık başkanı size şunları verecek:

1 — Çift mühürlü 1 tane zarf
2 — (E V E T) yazısını basan bir tane mühür
3 — Arkası çift mühürlü bir tane birleşik oy pusulası

Bunları alıp Hüreye girecksiniz. AP ye, yani ADALET PARTİSİNE oy vermek istiyorsanız elinizdeki mühürü istanpaya sürüp oy pusulasındaki AT resmının altındaki boşyere, realnde okla gösterilen yere basacaksınız. Ama dikkat edin. Mühürün ıslaklığı pusulayı katlarken bula sursa oyunuz yanar. Bunun için bastığınız mühür yerini üfleyerek kurutunuz ve en iyisi katlar

EK-28

AND, 28 Eylül 1965.

AND

Kemalizm Yolumuz Taltık adımız

C.H.P. BURSA BÜYÜK MİTİNGİ
Bugün Yeşil'de yapılıyor

Saat 14 de başlayacak mitingde Bülent Ecevit, Cihat Baban, Paksüt, M. Aksoy ve M. Erten konuşacaklar

25 bin ton çimento kimseye ilân edilmeden Abdi Biçen'e verildi

Çimentonun karaborsaya düştüğü bir sırada tahsisin Ticaret Odası başkanına verilmesi dedikodulara yol açtı

CHP toplantıları devam ediyor

Vali dün K. Paşa ve Karacabey'de tetkikler yaptı

Kaynar pekmez kazanına düşen çocuk yanarak öldü

Bir astsubay kendi tabancası ile yaralandı

8 saat devam eden orman yangınında 50 hektarlık saha yandı

Trafik Müdürlüğünün yerinde bir hareketi

Şehirde sigara Bulunamıyor

Sigara bayileri Tekel Müdürünü suçluyorlar

Haber

EK-29

Hakimiyet, 2 Ekim 1965.

Hakimiyet

2 EKİM 1965 CUMARTESİ

Türk Siyasi tarihinde ilk defa

AP BURSA İL KADIN KOLU TARAFINDAN TERTİPLENEN

Kadınlar Mitingi

NİLÜFER GÜRSOY

BEHİYE OLGAÇ

BUGÜN

Saat 14 de Yeşilde yapılacak mitingde kadın hatiplerden başka, Çağlayangil ve Turgut'da birer konuşma yapacaklar Mitinge alâka çok büyük

Türkiye'den Pakistana silâh götürmekte olan şilebi Mısır makamları durdurdu

YAPTIĞI KONUŞMALARDA

EK-30

Hâkimiyet, 3 Ekim 1965.

Sahibi: NAYRİ TERZİOĞLU
Yazı İşlerini fiilen idare eden Mesul müdür: MUSTAFA TAYLA
Adres: Basak Cad. No. 5 Bursa
Telefonlar:
Yazı İşleri: 6666 – İdare: 6048

Hakimiyet

★ Tesis Tarihi : 1 / 1 / 1950 YIL : 16 —GÜNLÜK SİYASİ GAZETE — SAYI : 7502 — 5680 — FİATI 20 KURUŞ ★

3 EKİM 1965 PAZAR

ENDONEZYADA İÇ HARP TEHLİKESİ

Duruma kimin hakim olduğu belli değil

(DIŞ HABERLER SERVİSİ)

Endonezyada olup bitenler hakkında tek haber kaynağı Jagarta Radyosu olduğu için

Devamı S. 4 Sü. 2 de ★

Seçimler yaklaştıkça İstanbuldan Müstakil olarak adaylığını koyan Madanoğlunun faaliyetide artmaktadır.

14 Şoför C.K.M.P den 2520 lira alacaklı

DOLANDIRILAN ŞOFÖRLER CKMP İL MERKEZİNE MÜRACAAT ETTİ

14 taksi sürücüsü dün akşam saat 19 da CKMP İl Medkezi binası önünde toplanarak, partiden olan alacaklarını talep etmişlerdir. Taksilerini de parti binasının önüne park eden şoförler, «ya paramızı verirsiniz ve yahut da burada kalırız» demişlerdir. Sıkışan trafik üzerine polisler olay mahalline gelerek şoförleri dağıtmışlardır. Parti tarafından dolandırıldıklarını iddia eden şoförlerin belirttiklerine göre olay şu şekilde meydana gelmiştir.

Dün sabah saat 6 da Santral Garaja elin-

Devamı S. 4. Sü. 1 de ★

AP. M.K.P mitingi bugün

Adalet Partisi bugün Mustafakemalpaşa İlçesinde bir açık hava mitingi düzenlemiştir. Saat 16.30 da yapılacak olan mitinge bütün AP milletvekili adayları iştirâk ederek birer konuşma yapacaklardır.

Adalet Partisi bu akşam ayrıca İstiklâl, Davutkadı, Küplüpınar, Hacıyakup ve Altıparmak semtlerinde birer kapalı salon toplantısı yapacaktır.

Dün gece Yenimahalle, Hürriyet, Namıkkemal, Meydancık, Kemerçeşme ve Selimiye mahallelerinde yapılan kapalı salon toplantılarında AP milletvekili adayları hazır bulunarak çeşitli memleket meselelerine temas eden konuşmalar yapmışlar, AP nin iktidara geldiği taktirde yapacağı hizmetleri belirtmişlerdir.

NİLÜFER GÜRSOY

AP. KADINLAR MİTİNGİNDE KONUŞAN GÜRSOY:

«AP. kin ve intikam partisi değil, Adalet Partisidir»

AP. Kadınlar mitingi muhteşem oldu

MEHMET TURGUT İSNATÇILARI İSPATA DAVET ETTİ

Dün cefakar analarımızın, çilekeş kızanlarımızın bayramı vardı Yeşilde. «Yeter» diyorlardı. Ocakta tencerenin, elindeki işini bırakmış, uzak, yakın demeden koşmuştu AP Kadınlar mitingine. Muhteşem topluluktu çilekeş anaların gözleri ışıl ışıldı gözler de ümit vardı, heyecan vardı. Ve partisi iktidara geldiği zaman huzuru bulacağı inancı vardı.

AP Bursa İl Kadınlar Kolu teşkilâtı, Türk Siyasi tarihinin ilk Kadınlar mitingini dün saat 14 de Yeşil meydanında yapmış, köyler ile bucak ve İlçelerden gelen partili kadınlar. yeşil türbe etrafı ile meydanı hınca hınç doldurmuştur.

Geçtiğimiz hafta salı günü yapılan CHP mitingindeki dinleyici sayısından adet itibariyle birkaç misli fazla olan AP li Kadınların dünkü mitingini takip etmek üzere Yeşile gelen partili ve partisiz erkekler, kahveler meydanı ile Yeşil Camii avlusu, ara sokaklar ve meydanın geri kısımlarını doldurmuş, kalabalığın bir ucu Müzeyi bulmuştur.

Mahşeri kalabalığın sonuna kadar alaka ile takip ettiği konuşmalar mitingi, diğer mitingler den daha hareketli ve samimi geçmiş Sevgi Dağlının takdim ettiği yaptığı mitingte söz alan Handan Teoman, İznik İlçe Başkanı Ayşe Vural, Gemlik İlçesi 2. Başkanı Afet Uyan Teşkilât üyesi İlgi Beloğlu, Karacabey İlçe Başkanı Şükran Yemişcioğlu, İnegöl İlçe Başkanı Meliha Kalyon, İl Yönetim Kurulundan Ülger Domaniç, Gemlik İlçe teşkilâtından Kadriye Kaplan konuşmasıyle değme hatipleri gölgede bırakmıştır.

İl Kadınlar Kolu Başkanı Dr. Behiye Olgaç yaptığı konuşmasında:

— Türk Kadınını kültürel, mesleki ve içtimai sahalarda olduğu gibi siyasi hayatta da söz ve vazife sahibi kılan büyük Atatyrkü minnet ve şükran ile anar, yetişilmez dehası ve a-

Devamı S. 4. Sü. 1 de ★

BEHİYE OLGAÇ

İLGİ BELOĞLU

HANDAN TEOMAN

AYŞE VURAL

ÜLGER DOMANİÇ

CHP lilerin ihbarı üzerine

6 AP li hakkında tahkikat açıldı

İler seçim öncesinde olduğu, gibi, bu defada ihbar mekânizmasını faaliyete geçiren CHP, AP kapalı salon toplantılarını takiple görevlendirdiği üzel adamlarına iki ayrı ihbar yaptırmış, ihbarlarla birlikte hareketle geçen Savcılık 6 AP linin ifadelerini almıştır.

Muradiye kapalı salon toplantısında konuşan Milletvekili adaylarından Cemâl Külâhlının: «Muhterem vatandaşlar Allah sızların peşinden gitmeyin» dediği sırada elinden mikrofonu

Devamı S. 4 S. 5 de ★

VALİ SANATÇILARI TEBRİK ETTİ

Ahmet Vefik Paşa devlet tiyatrosunda Recep Bilginerin eseri olan «İsyancılar piyesinin temsiline başlanmıştır.

Önceki gece başlayan eserden sonra Vali Vefa Poyraz sanatçıları kulis arasında tebrik etmiş ve başarılar dilemiştir.

Dün de eserin yazarı Recep Bilginer, rejisörü Ziya Demirel ve sanatkârlardan Beyhan Hürel, Ekmel Hürol ve Erol Amaç Vali Vefa Poyrazı makamında ziyaret ederek, sanatçılar adına memnuniyetlerini belirmişlerdir.

Dün Adanada konuşan Demirel dedi ki:

«AP ve Millet C.H.P den davacıdır»

ADANA, (ZEL) — AP Genel Başkanı Demirel «Hem AP hem Millet, CHP den davacıdır» demiştir.

Adanada yapılan muhteşem mitingde konuşan Demirel özetle şunları söylemiştir.

«Afrikada dahi müstemleke idaresinin son bulduğu çağ da Türkiyede hala Türk halkını müstemleke ehalisi muamelesine tabi tutmak isteyenler var. Zihni yetleri tedhişçi ve tehditkârdır, Milletin sarsılmaz iradesini, üstün eşkiyanın hakkından gelmiştir.

Türlü eşkiyalarında hakkından gelecektir. Ne sosyalis me de komünist olacaktır. Hür De mokratik düzen içinde yaşayacak ve güzel günlere erişecektir.»

Demirel Petrol konusunu C. H.P. nin dejenere etiğini belirtikten sonra şöyle demiştir:

«Hükümet CHP den aldığı her tarafı delik deşik, sola yatmış gemiyi tamirle meşguldur. Pancar müstahsilline 232 milyon lira borç vardır. Kıbrıs işi meydandadır. İktisadi devlet teşekkülleri büyük zararlara girmiştir. İktisadi hayat mefluç halde dir. Vatandaş korku içindedir. Aşırı ceryanlar büyük tahribat yapmıştır. Parlamento üzerine gölgeler düşürülmüştür. Hayatı

Devamı S. 4 Sü. 4 de ★

AP Kadınlar ... bir sabah. Çilekeş Analar ve Nilü fer Gürsoy.

Seçim sandıkları dağıtılıyor

Seçim Sandıklarının tevzine yarın sabah başlanacaktır. Bediye Gazhanesinde muhalaza edilmekte olan 546 seçim sandığı zimmet karşılığında 76 mahalle, 133 köy ve beş bucak Muhtarına teslim edilecek Bursa içindeki seçim sandıkları İlçe Seçim kurulu emrindeki vasıtalarla mahallelerine gönderilecektir.

EK-31

And, 4 Ekim 1965.

PAZARTESİ
4
EKİM
1965

AND

Fiatı 20 Krş. Kemalizm Yolumuz altıok andımız Tel: 3079

ÇİÇEK
IZGARA SALONU
ÖĞLE ve AKŞAM
NEFİS ÇEŞİTLERİYLE
EMRİNİZDEDİR
Telefon : 6526
Orhanboğazı Elektrik
İşletmesi karşısı No: 51
(And — 214)

Dün Trabzonda onbinlerce vatandaşa hitab eden

İSMET İNÖNÜ : «C. H. P. vatandaşın ihtiyacını gidermekle görevlidir»

C.H.P. Genel Başkanı «Biz toprağı çok olanın elinden bedeli mukabilinde alıp olmayana vereceğiz» dedi

TRABZON (Özel)

C.H.P. genel başkanı İsmet İnönü dün Trabzonun kavak meydanın da onbinlerce vatandaşa hitaben yaptığı konuşmada ortanın solu deyi mini izah etmiş ve «Az kazanandan az, çok kazanandan çok vergi alın-

ması demektir.» demiştir.

C.H.P. genel başkanı gençlerin tahsil durumuna da deyinmiş ve tahsil imkânlarının artırılması gerektiğini söyledikten sonra parası olan hastalar yurt dışında tedavi olabiliyorlar, parası olmayanlar ise devletten tedbir alınmasını istiyorlar. İşte bizim devlet bu vatandaşın ihtiyacını gidermek ile görevlidir

Daha sonra Kıbrıs meselesine değinen İnönü «Kıbrıs meselesinde Rusların büyük tehlike olduklarını müttefiklerimiz belirtmiş iseler (Herkes Ruslar karışsa ne olur) diyordu ve tehlike olmadığını bizzat Ruslara söylettim. demiş ve komünist diyorlar, Amerika ve İngiltere ile de anlaşmaların yürürlükte olduğunu ilân ettirdim. Kıbrıs meselesini bir iç politika yapmak istemiyorum.» demiş ve Toprak reformu hakkında 1961 yılından beri üzerinde olduğumuz bir meseledir. 1. Koalisyonda A. P. li Tarım Bakanı 2. koalisyonda Y.T.P. li tarım bakanı

(Devamı sayfa 4 de)

M. İ. Seçim Kurulu kahvelere asılan siyasi parti afişlerini toplattı

Merkez ilçe seçim kurulu kahvelere asılan siyasi partilerin afişlerini toplattırmıştır.

Daha ziyade Adalet partililerin tazyiki afişleri asmak mecburiyetinde kalan kahveciler hakkında kanuni takibat yapılmaktadır. İlçe seçim kurulu başkanlığı emniyete yazdığı bir yazı ile tespit ve ilân edilen yerlerin haricine asılmış olan siyasi parti afişlerinin toplatılarak haklarında gereken muamelenin yapılmasını bildirmiştir. Bunun üzerine emniyet memurları şehrin içini dolaşarak bütün kahvelerde asılı olan afişlerini indirterek asanlar hakkında kanuni takibat yapılmak üzere savcılığa teslim etmiştir.

TÜRKİYE

Mason Cemiyetine Mahsus Kayıt Fişi Aslının Foto Kopisidir

Sıra No.	Mat. No.		
43	48	Süleyman DEMİREL	Isparta. 1924

Evli, (Ref. Bn. Nazmiye)

İnşaat Yüksek Mühendisi.

İstanbul Teknik Üniversitesi.

Nafıa Vekâleti Devlet Su İşleri Umum Müdürü. Ankara. Tlf. 21407

Kavaklıdere Buğday Sokak No. 10/3. Ankara. Tlf. 28447

Demirel ve Turgut'un Mason olduklarını ispat ediyoruz

Turgut ve Ortaç hakkındaki vesikaları yarın neşredeceğiz

Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel büyük kongrelerin de yaptığı konuşmada «Ben Mason değilim. Ben sabah kahvaltısına Kur'anı kerim okumadan sofraya oturmayan bir ailenin çocuğuyum» demişti. Bütün A. P. lilerin ve Milletin gözünün içine baka baka yalan söyliyen Süleyman Demirel'in Türkiye Hür ve kabul edilmiş Masonları Büyük locası'na 43 numara ile kayıtlı bir üye olduğu açıklanmıştı. Yalan söyliyerek A. P. genel başkanlığına gelen Süleyman Demirel şimdi bu milletin başına gelmek istemektedir. Millete yalan söyliyenlerin iç yüzlerini öğrenmeleri için yukarıda ki vesikayı neşrediyoruz.

Süleyman Demirel'in çok yakın adamı olarak bilinen ve tepeden inme Bursa A.P. listesinin başına oturtulan Enerji Bakanı Mehmet Turgut'da masondur. Türkiye Masonları kitabının 35. sayfasının on üçüncü sırasında kayıtlı bulunan Mehmet Turgut, Süleyman Demirel'den daha üstün bir Masondur.

Mehmet Turgut Masonluğun Yükseliş locasına Süleyman Demirel ile Bilgi locasına kayıtlıdır. A. P. Bursa Senatörü C. Ortaç Yıldız locasına kayıtlı bir Mason'dur. Mehmet Turgut ve Cahit Ortaç hakkında ki vesikaları yarın neşredeceğiz.

CKMP nin Yeşil mitingi olgun bir hava içinde geçti

İ. Halim Urus: «Kin sembolü bazı kadınlar siyasete atılmaktadır» dedi

C.K.M.P. nin ikinci mitingi dün Yeşil Meydanında oldukça kalabalık bir dinleyici huzurunda yapılmıştır. Fikret Güneş'in açış konuşmasından sonra Salih Bilen, Fikret Güneş, Turan Koçal, Arif Karaarslan, Hilmi Bayraktar, Rasim Ünlü birer konuşma yapmışlar bundan sonra kürsüye eski M.B.K. Üyesi Ahmet Er gelmiş özetle şunları söylemiştir. «Bugün Türkiye kendisini çok uzak mesafeden takip eden milletlere olduğu kadar kendi önünde yürüyen milletlerede örnek bir hareketin içindedir. Türkiye aç bürlerin tok esirlerin vatanı olmayacaktır. Bazı siyasi organlarca be-

(Devamı sayfa 4 de)

CHP Orhangazi mitingi bugün

C.H.P. nin ilçedeki açık hava toplantıları devam etmektedir.

Bugün Orhangazide bir açık hava toplantısı yapacaktır.

Saat 11 de başlayacak olan mitinge şehrimiz C.H.P. nin bütün milletvekili adayları iştirak edecekler ve birer konuşma yapacaklardır.

(Devamı sayfa 4 sütun 5 de)

Hamama yıkanmak için gitti hırsızlık yaptı

Dün gece eski kaplıcada aynı kabinde soyunan kabin arkadaşının ayakkabılarını çalan bir hırsız yakalanmıştır.

Işıklar mahallesinde oturan Mehmet Candan yıkanmak için gittiği eski kaplıcada, hamamdan çıkar-

(Devamı sayfa 4 de)

Haber—

KENDİ DÜŞEN AĞLAMAZ

Kemâl Satır «Demirel, D. P. devrinin özlemi içindedir.» demiş.

Eh, ne diyelim, Allah, emeklerinin hayırlarını etsin.

—Ci

EK-32

Hâkimiyet, 7 Ekim 1965.

Sahibi: HAYRİ TERZİOĞLU
Yazı işlerini fiilen idare eden
Mesul müdür: MUSTAFA TAYLA
Adres: Besok Cad. No. 5 Bursa
Telefonlar:
Yazı işleri: 6666 - İdare: 6048

Hakimiyet

★ Tesis Tarihi : 1 / 1 / 1950 YIL : 16 —GÜNLÜK SİYASİ GAZETE — SAYI : 7505 — 5683 — FİATI 20 KURUŞ ★

7 EKİM 1965 PERŞEMBE

Meydan Pınarbaşıydı... Bursa Fatihinin ordugâh kurduğu meydan... Sel gibi insan akıyordu, çocuk, genç, ihtiyar, yaşlı.. Kucağında çocuğu, köyden gelmişti ana; Çıkımında ekmeği, gözlerinde insanca yaşamanın ümidi vardı. «Gün görmedik, göreceğiz» diyordu dudakları.. Nehir gibi insan aktı dün Pınarbaşı meydanına, gözlerde ışık, sevk heyecan.. Pınarbaşında kalpler bir atıyordu, duyuşlar aynı ve sanki gözlerde insanca yaşamanın hasreti par (Erdoğan KIZIKLI)

AP GENEL BAŞKANI SÜLEYMAN DEMİREL, BURSA SIYASİ TARİHİNİN EN MUHTEŞEM MITINGİNDE 100 BİN BURSALIYA HİTAP ETTİ

DÜN BURSA, TARİHİ VE MÜSTESNA BİR GÜN YAŞADI

Nilüfer Gürsoy, demokrasiye gö..ül vermiş Bursa'lıların kendisine gösterdikleri sevgi tezahürü (Erdoğan KIZIKLI)

Görülmemiş kalabalığın coşkun tezahüratı arasında kürsüye çıkan Çalışma Bakanı Çağlayan gil, alkışlarla sık, sık kesilen konuşmasını yaparken (Erdoğan KIZIKLI)

Nilüfer Gürsoy

«Tarih'n ve Milletin huzurundayız. Allah biliyor ki, gizli hiç bir düşüncemiz yoktur»

«Türkiye, istikrara huzur ve muhtaçtır »

AP Bursa Milletvekili adayı Nilüfer Gürsoy Pınarbaşındaki tarihî mitingte yaptığı konuş..nda, «Tarihin ve milletin hu..urundayız. Allah biliyor ki, gizli hiç bir düşüncemiz yok..tur. Hakikati, hakikatleri oldu..çık ifade ediyoruz. Memleketl..miz huzura, sükûna istikrara muhtaçtır. Bunlar sağlanmadık ça ne refah arzularınız, ne iler leme dilekleriniz, ne de içte ve dışta kudretini tanıtacak ve milletimizin ezeli itibarını de..

DÜNKÜ Mitingle ilgili Diğer Resimler ..MİZDEDİR

Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in gelişi münasebetiyle Bursa sayılı tarihi günlerinden birini daha yaşamıştır. Sabahın erken saatlerinden itibaren sokaklara dökülen Bursa'lılar Demirel'in geçeceği caddelerde muazzam topluluklar meydana getirmişler, Kır At amblemleriyle süslü yüzlerce vasıtanın meydana getirdiği konvoy daha saat 8 de Yalova'ya doğru yola çıkmıştır. Daha sonra Gemlik, Orhangazi ve Yalova'dan iltihak eden taksi, otomobil, otobüs, minibüs ve kamyonlarla konvoydaki vasıta sayısı iki binin üzerine çıkmıştır. Bursa—Yalova yolunda trafik saatlerce aksamış, köylüler yol boyunca vasıtaların önünü keserek AP Genel Başkanını kucaklamak istemişlerdir.

AP Genel Başkanını getiren gemi saat 11.30 da Yalova rıhtımına yanaşmıştır. Beraberinde AP Genel Başkan Yardımcısı Sadettin Bilgiç, Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Sanayi Bakanı Ali Naili Erdem Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut olduğu halde gemideo inen Süleyman Demirelı rıhtımda Bursa Senatör ve Milletvekilleri, Milletvekili adayları, AP İl İdare Kurulu üyeleri, Yalova ve Gemlik AP teşkilâtı temsilcileri, Bursa AP Kadınlar Kolu Başkanı Dr. Behiye Olgaç ve basın mensupları karşılamışlardır. Demirel burada 16 AP 324 plâka sayılı üzeri açık bir otomobile binmiş ve iskele meydanını dolduran binlerce vatandaşın coşkun tezahüratı arasında miting meydanına doğru yola çıkılmıştır.

Muhteşem Konvoy

AP Genel Başkanı Yalovada on binden fazla bir vatandaş topluluğuna hitaben kısa bir konuşma yaparak, «Türk milleti bizden hizmet bekliyor, 10 ekimi bunun için özledik» demiştir. Halkın devam eden coş

...Devamı S. 4 Sü. 1 de ★

ÇAĞLAYANGİL

"Biz 10 Ekimin neticesini biliyoruz. Sizlerde biliyorsunuz. Eğer içinizde AP li olmayan kaldı ise onlara geçmiş olsun,,

"MİLLET EN DOGRU YOLU BULACAKTIR,,

" Seçim neticesini telaşsız bekleyen tek Parti AP dir,,

Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil dün Pınarbaşı Meydanında yaptığı konuşmada «Biz 10 Ekimin neticesini biliyoruz. Allahta biliyor. Sizler de bi

...Devamı S. 4 Sü. 5 de ★

MİTİNGDEN NOTLAR...

Günlerden beri beklenen mı, sur kapılarından akan AP Bursa mitingi bütün tah..insan seli ile bir anda dolminlerin üzerinde muhte..du, taştı.

..şem oldu.

Genç, yaşlı, kadın kızan,

Tarihi pınarbaşı meyda..

...Devamı S. 4 Sü. 6 da ★

EK-33

Hâkimiyet, 9 Ekim 1965.

Hakimiyet

9 EKİM 1965 CUMARTESİ

DEMİREL İZMİR'DE KONUŞTU:

'Türkiyenin kaderine AP hakim olacaktır,

«Türk Milletinin haysiyetinin kurtulması ve şahsiyetini yeniden iktisap etmesi bu seçimlere bağlıdır. AP çoğunlukla tek başına iktidara gelecektir. Türk Milleti bu seçimlere yeni bir kurtuluş havası içinde giriyor »

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel Pınarbaşı mitinginde Bursalıları selâmlıyor.

İZMİR, 8 (ÖZEL) — AP Genel Başkanı Süleyman Demirel bugün (dün) Cumhuriyet alanında yaptığı konuşmada

Devamı S. 4 Sü. 3 de

DIKKAT: Bursa'lı seçmen sana oyun hazırlıyorlar..

CHP ve TİP'e mensup şahısların evleri dolaşarak bir takım broşürleri dağıttıkları ve bunların oy pusulası olduğunu söyledikleri tesbit edildi

Bilgiç : «AP iktidarı

Geç vakit aldığımız bir habere göre, bu akşam CHP ve TİP'emensup bir kısım gençler, semtlere dağılarak bilhassa AP lilerin evlerine özel surette hazırlatılmış, broşürler dağıtacaklar ve bunları oy olarak kullanmalarını isteyeceklerdir.

Bir kaç gün evvel Hisar semtinde, AP Genel Merkezinin oy

Malatyada grevcilerle polisler arasında meydana gelen olayların tahkikatı devam etmektedir. Olaylara aynı zamanda İnönünün yeğeni olan CHP li Belediye Reisinin anlayışsız davranışlarının sebep olduğu bildirilmektedir. Resimde, grevciler polisler tarafından jeepe bindiriliyorlar.

AP Gürsu mitingi bugün

AP Bursa teşkilâtı 10 Ekim Milletvekili seçimlerinin son açık hava toplantısını, bugün Gürsu bucağında yapacaktır.

Senatör ve Milletvekili adayları ile diğer hâtiplerin hazır bulunacağı Gürsu mitingi saat 11 de başlayacak, kuvvetli bir ihtimalle AP nin bugünkü son mitingi öğleden sonra da devam edecektir.

BAZI SEMTLER DÜN GECE

EK-34

Milliyet, 10 Ekim 1965.

Milliyet

Halk Gazetesi

10 EKİM 1965

MİLLET MECLİSİNİN YENİ KADROSU BUGÜN VERİLECEK OYLARLA BELLİ OLACAK

SANDIK BAŞINA

OYUMUZU NASIL VERECEĞİZ?

İstanbulspor, oy vermek için maça gitmiyor

Saat 8'den 17'ye kadar oy verilecek. Gürsel vatandaşları oy vermeğe çağırdı

1965

EK-35

And, 11 Ekim 1965.

11 EKİM 1965

AND

Fiatı 20 Krş. Kemalizm Yolumuz altıok[illegible]andımız Tel [illegible]3079

ÇİÇ EK
IZGARA SALONU
ÖĞLE ve AKŞAM
NEFİS ÇEŞİTLERİYLE
EMRİNİZDEDİR
Telefon : 6526
Orhanbeğazı Elektrik
İşletmesi karşısı No: 51
(And — 237)

Seçim bütün Yurtta sükûnet ve İntizam içinde geçti

Seçimin katî neticesi yarın belli olacak

Gelen seçim sonuçlarına göre mecliste Milletvekillerini C.H.P ve A.P nin paylaşacakları anlaşılmakta

Dün yapılan Millet vekili genel [illegible]imleri bütün yurtta olduğu gibi [illegible]iniz dahilindede tam bir süku - [illegible]et ve intizam içinde geçmiştir. Oy verme esnasında ve sonunda [illegible]emli bir olay cereyan etmemiş [illegible]ir.

Bütün yurtta gelen seçim so - nuçlarına göre C. Halk Partisi ve A dalet Partisi oy yarşında mücadele etmektedirler.

Gelen haberlere göre küçük partiler 1961 seçimine nazaran bü yük kayıplara uğramışlardır. Kat'i sonuçlar ancak bu gün belli olacak tır. Gelen seçim sonuçları AP nin fazla milletvekili çıkaracağını gös geçen devreye nazaran biraz daha termektedir. Küçük partiler ise kuvvetlerinden çok çok kaybetmiş lerdir. Partilerin aldıkları oy ve çıkaracakları Milleet vekili sayısı

(Devamı sayfa 4 sütun 7 de)

Tek dersten sınıfta kalan öğrenciler imtihana girecekler

Orta dereceli mekteplerde tek dersten sınıfta kalan, bekle - medi öğrenciler bugün tekrar imtihana tabi tutulacaklardır. Bu gün yapılacak **imtihana 1964** —6 öğretim yılı yaz ve güz döneminde sınava giripte başarısızlıklarını tek derse indiren bütün belgeli, dışarı dan imtihana giren ve halen oku lun devamlı öğrencileri de bu gün kü imtihana girebileceklerdir.

Bugün yapılacak imtihanlar do - layısıyla orta dereceli okullar tatil yapacaklardır.

Bu imtihanda başarı gösteren tek dersten kalan öğrencilerin bel lunacaklar ve mektebe devam ede ceklerdir. Mektebe devam edip iki seneik duruma düşenlerde muvaf ge alanları tekrar mektebe kayd o fak oldukları takdirde bir üst sını fa devam edebileceklerdir.

Evde kimse olmadığını anlayan kurnaz hırsız yükte hafif pahada ağır malları çalıp kaçtı

M.P. Milletvekili adayı liste ba - şı İsmail Seçkin'in Acemler cadde sindeki evinin bahçesinde bulunan küçük evinde kirası olarak oturan Yedek Teğmen Kaya Ağır'ın evine dün gece bi rhırsız girerek soymuş tur.

İstihkâm taburunda askerliğini yedek Teğmen olarak yapan Ka ya Ağır'ın dün akşam evde olma yışından istifade eden hırsız gece mutfak çamından içeriye girmiş ve etrafı iyice karıştırdıktan sonra işine yarayanları alıp kaçmıştır.

Durum sabahleyin ev sahibi İs mail Seçkin tarafından hırsızın ka çarken açık bıraktığı kapıdan anla şılmış ve polise haber verimiştir. Olaya elkoyan polis Gemlikte bu lunan Kaya Ağır'ı durumdan ha berdar etmiş ve evde noksan olan eşyaların tespiti yapılmıştır.

Yapılan tahkikata göre hırsı zın 1 takım elbise, 5 Gömlek, 1 t raş makinesi 1 pilli el radyosu ala rak kaçtığı tespit edilmiştir.

İşini gördükten sonra girdiği mutfak camını ve kaçarken açtığı sokak kapısını açık bırakarak ka -

İstanbulda hayırsever bir fabrikatör geçenlerde Darülşafa - ka'ya 2 milyou lira bağışta bulunmuştur. Resimde bağışta bulu - nan fabrikatörü 2 milyonluk bağışını imzasını atarken görül - yor.

232 nolu sandıkta Sandık başkanının hatası yüzünden 182 oy iptal edildi

Dün yapılan seçimlerde sandık kurullarının bazıları iyi çalışma - mış bu yüzden bir çok oyun iptal edilmesine yol açılmıştır. Bunların en ilgi çekicisi 232 nolu sandıkta olmuştur. Selimiye mahallesinde bulunan bu sandıktaki zarfların üstü tek damgalı olduğu için 182 tanesi iptal edilmiştir.

İlçe seçim kurulu başkanı Mü rüvvet Yener yaptığı teftiş sırasın da durumun farkına vararak zarf

(Devamı sayfa 4 sütun de)

Kelesin Yağcılar Köyü halkı oylarını kullanmadı

Köylerine yol yapılmadığını sebep olarak gösteren 350 seçmen. seçim sandıklarının başına dahi uğramadı

KELES (Özel) — İçemize bağlı Yağcılar köyünün 350 seçme ni dün Milletvekili seçimlerinde oylarını kullamamışlardır.

★— ø — ø — ø —★

Köylerinn yolunun yapılmama sı üzerine bu kararı alan Yağcılar köyü halkından hiç kimse bugün seçim sandığının başına dahi uğra mamışlardır. Bunun üzerine San - dık kuurul başkanı duurmu İlçe seçim kurulu başkanına bildirmiş tir. Seçim kurulu başkanı da yapa cak bir şey olmadığını ve sandığı açması için saat 17 ye kadar bekle mesini bildirmiştir. Kaymakam Yağcılar köyüne gitmek istemişse de Seçim kurulu başkanı buna da lüzum olmadığını söylemiştir. Köy lüler sonuna kadar kararlarında is rar etmişler ve oylarını kullanma mışlardır.

Güney Vietnam ve Kızılar arasındaki savaşlar Amerikan kuv vetlerinin de iştiraki ile gün geçtikçe daha da çetinleşmektedir. Resimde çarpışmalar sırasında perişan duurmu dilşen bir Viet - [illegible] köyü halkı esir edilmiş görülüyor.

Seçimlere iştirak edebilmek için Ankara'da yapacakları maça gitmeyen İ. sporlular hükmen mağlup sayıldılar

Dün 19 Mayıs stadyumunda Şekerspora karşılaşması gereken İstanbuspor futbol takımı seçimler de oy kullanacaklarını ileri süre - rek Ankaraya gitmediği için hük - men yenik sayılmıştır.

Futbol Federasyonuna futbol - cularının en tabii haklarının oy kullanmak olduğunu söyliyen İda reciler futbol federasyonunun ken dilerine hak vermesini istemişler ve «Futbolcularımız oylarını ku -

(Devamı sayfa 4 sütun de)

EK-36

Hâkimiyet, 11 Ekim 1965.

Sahibi: HAYRİ TERZİOĞLU
Yazı işlerini fiilen idare eden
Mesul müdür: MUSTAFA TAYLA
Adres: Besak Cad. No. 5 Bursa
Telefonlar:
Yazı işleri: 6666 - idare: 6048

Hakimiyet

— SAYI : 7509 — 5687 —

11 EKİM 1965 PAZARTESİ

A. P. İKTİDARA GİDİYOR

Bütün Yurt'ta ezici bir çoğunluk sağlayan Adalet Partisi Bursa'da 8 Milletvekili çıkarıyor

Bütün Yurtta olduğu gibi Bursa'da da Adalet Partisi dün yapılan Milletvekili seçiminde ezici bir çoğunluk sağlamıştır. Gece saat 01.30 a kadar aldığımız kesin sonuçlara göre Bursa'da AP 8, CHP ise 3 milletvekilliği kazanmışlardır. Seçime katılan diğer partiler barajın çok altında oy alarak şanslarını tamamen kaybetmişlerdir. Saat 01.30 a kadar Bursa'da ve İlçelerde tasnifi tamamlanan 760 sandıkta Adalet Partisi 164349, CHP 56144, CKMP 3922, MP 6266, YTP 1923, TİP 4785 oy almışlardır. Bursa'da kesin sonuçların sabaha karşı alınması beklenmektedir.

Son duruma göre partilerin İlçelerde aldıkları oy miktarları

Devamı Sa. 4 Sü. 1 de ★

Vali vekili Poyraz saat 10 da, Belediye Reisi Kemal Bengü ise saat 9 da oylarını kullandılar. Resim bu anı tesbit ediyor. (Erdoğan KIZIKLI)

AP. Genel Başkanı Süleyman Demirel,

«HÜKÛMET VAZİFESİNİ YAPMIŞ VE VATANDAŞI HUZUR İÇİNDE SANDIK BAŞINA GETİRMİŞTİR»

Ankara (ÖZEL)

Her seçim de olduğu gibi, bu seçimde de siyasi partiler liderlerinin memleket kaderi üzerinde rol oynayan şahsiyetleria oy vermeleri gazeteciler tarafından yakından ve titizlikle takip edilmiştir. Cumhurbaşkanı öğleden sonra saat 15 de Çankaya'da, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet komutanları Saraçoğlu mahallesindeki Namık kemal ilkokulunda, Parti liderleri ise kayıtlı oldukları sandıklarda oylarını kullanmışlardır.

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, eşi Nazmiye Demirel' e birlikte saat 10.20 de Kavaklıdere ilkokulunda 102 numaralı seçim sandığında oy kullanmışlardır. Demirel oyunu kullandıktan sonra, gazetecilere şunları söylemiştir: «4. Koalisyon hükümeti vazifesini yap-

Devamı Sa. 4 Sü. 6 da ★

Çırpan mahallesinde 232 sayılı sandık Başkanı Ali Gürbüz (sağ da) zarfları mühürlemeyi unuttuğu için kullanılan 248 oydan 179 u İlçe Seçim Kurulu tarafından iptal edilmiştir. (Sol da İlçe Seçim Kurulu Başkanı Mürüvvet Yener). (F. KIZIKLI)

BİR SANDIK BAŞKANININ DİKKATSİZLİĞİ 182 OYUN İPTALİNE YOL AÇTI

Sandık Başkanı ile kurul üyelerinin dikkatsizliği 182 oyun iptal edilmesine sebep olmuştur.

Selimiye mahallesindeki camii avlusunda bulunan 232 sayılı sandıkta kayıtlı seçmenlerden büyük bir kısmı oylarını kullandıktan sonra oy pusulalarının tek mühürlü olduğu anlaşılmış ve durum saat 14 de ancak farkedildiğinden bu saatten sonraki oy pusulaları çift mühürlü olarak kullanılmıştır.

Saat 17 de oy verme bittiği zaman bütün oyların iptal edi-

Yurt'ta seçim öncesi ve seçim günü meydana gelen hâdiseler

Ankara (ÖZEL)

Bu günkü (dün) seçimler de münferit hâdiseler olmuş seçim yasakları çiğnenmiş, sahte oy pusulaları dağıtılmıştır. İlk hâdiseler Cumartesi günü öğleden sonra başlamıştır. Cumartesi günü Başkent Ankara'da şehir içinde gövde gösterisi yapan AP lilerle, CHP liler arasında çatışma olmuş, CHP liler AP lilere ait otomobiller üzerindeki Kırat bayrakların sökûp yırtmışlardır. Yine Cumartesi günü saat 18 sıralarında AP Genel Merkezi önünde toplanan bir gu

Devamı Sa. 4 Sü. 5 de ★

Düşkünler Evi'nin dedesi âma Salih Bayrak'ta dün oy'unu kullandı. Salih dede kime oy vereceğini karanlık dünyasında tasarla mamıştı. Onun için kur'a çekilsin istedi ve müşahitler önünde kur'a çektildi. Salih dedenin oy'u YTP ne kısmet olmuştu. Resim de âma Salih Bayrak oy'unu kullanıyor. (F. EVRENOSOĞLU)

Bayan seçmen, «Arab saçına dönmüş bu iş»

«— Bak hanımı Şu gördüğün oy pusulası, bu da mühür...»

«— Ayol, küçücük şeymiş. Buncağızı mı basacağız o kâğıda »

«— Sonra efendim, hangi partiye oyunu vereceksen mühürü o partinin resminin altındaki yuvarlağa basacaksın... İki defa basmak yok. Kağıda mürekkep bulaştırmak ta yok. Mühürü o yuvarlağa bastıu mı, bastın. Oy pusulasını güzelce katlayıp işte bu zarfın içine koyarsın. Mühürü içerde bırakmak yok. Bana getireceksin. Getirdin mi, getirdin. Sonra efendim zarfı şu gördüğün sandığın içine atacaksın. Attın mı, attın. Bu iş tamam olduktan sonra şu kâğıda imzanı atacaksın. Hepsi bu kadar... Anladın mı hanım?»

«— Anlamasına anladım oğul, anladım ama, arap saçına dönmüş bu iş! Bir yanlışlık olursa günahı boynunuza!»

Düşkünler Evi'nin âma dedesi Salih Bayrak oy'unu kullanmaya kucakta geliyor.

ANKARA, 10 (Hususi muhabirimiz bildiriyor) — Bugün (dün) bütün yurtta yapılan mil letvekili seçimlerinde Adalet Partisi ezici bir çoğunluk sağlamıştır. Gece yarısının ilk saatlerinde Yüksek Seçim Kurulunca gelen kesin sonuçlara göre Adalet Partisi tek başına iktidara gelecek sayıda milletvekili ile Meclise girecektir. Saat 02 de alınan sonuçlara göre Adalet Partisi 270 in üzerinde milletvekilliğini şimdiden sağlamış bulunmaktadır. AP nin 235 in üzerinde milletvekilliği

Devamı S. 4 Sü. 3 de ★

BİR SANDIK BAŞKANI VAZİFE SIRASINDA MİDE KANAMASI GEÇİRDİ

Dün bir Sandık Kurulu Başkanı görevi sırasında mide kanaması geçirerek hastaneye kaldırılmıştır. 321 numaralı sandık başkanı Atatürk Lisesi İngilizce öğretmeni İlhan Kızıltan birden fenalaşmış ve hemen çağırılan cankurtaran vasıtasıyla hastahaneye kaldırılarak tedavi altına alınmıştır.

İstanbulspor'lu futbolcular oy vermek için maça gitmediler

Ankara (ÖZEL)

İstanbulspor'lu 18 futbolcu, Anayasanın kendilerine tanıdığı seçme hakkından yararlanmak için Şekerspor'la oynamak üzere Ankara'ya gelmediklerinden hükmen yenik düşmüşlerdir.

İstanbulspor'lu futbolcular, idarecilerine «seçme hakkımızı kullandıktan sonra istersenİz fizana bile gidebiliriz. Ama o yumuzu kullanmadan hiç bir

Devamı Sa. 4 Sü. 5 de ★

SANDIK KURULLARINDA GÖREVLENDİRİLENLERE ÜCRETLERİ ÖDENİYOR

Seçimlerde Seçim Kurullarına sandık kurullarında görevlendirilen kimselere ücretleri dün geceden itibaren ödenmeye başlanmıştır. Şehrimizde 540 sandıkta görev alanlara ödenecek para 13 bin 669 lira 20 kuruştur. Verilecek ücret ise 56 lira beş kuruştur. Seçim görevlilerine ücretleri peşin olarak ilk defa bu seçimde verilmekte-

EK-37

Hâkimiyet, 12 Ekim 1965.

Hakimiyet

12 EKİM 1965 SALI

SÜLEYMAN DEMİREL, « BİR HUZUR VE REFAH DEVRİ AÇILACAKTIR »

ARTIK KOALİSYON YOK

« BU ZAFER MİLLETİNDİR »

TEK BAŞINA İKTİDARA GELECEK OLAN AP. BÜTÜN YURT'TA EZİCİ BİR ÇOĞUNLUK ALDI

GAYRİ RESMİ SONUCA GÖRE,

AP 261, CHP 135, MP 30, YTP 10, TİP 7, CKMP 6

AP CHP CKMP MP YTP TİP

189.515 63.891 5015 8589 2525 6019

AP. Bursa'da diğer Partilere nazaran ezici bir çoğunluk aldı

DEMİREL'İN DEMECİ

AP nin tek başına iktidara gelişi ile ilgili olarak

GÜRSEL, « MİLLET

EK-38

And, 14 Ekim 1965.

EKİM 1965

AND

Kemalizm Yolumuz alnıok andımız

Yüksek Seçim Kurulu Partilerin Millî bakiyelerini tesbit etti

CHP ve AP nin Bursadan çıkaracağı birer milletvekilliğini genel merkezler tesbit ederek açıklayacaklar

C.H.P il idare kurulu A.P.ye başarı diledi

Orta ve liseler bugün açılıyor

EK-39

Ertuğrul Mat ile Bursa Çekirge Polis Evinde Yapılan Röportaj, Bursa, 16. 2. 2020

